

**BAYBURT'TAKİ ZİYARET YERLERİ
ve BUNA BAĞLI İNANIŞLAR**

Özlem ÜNALAN

**Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ
2014**

Her hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Özlem ÜNALAN

BAYBURT'TAKİ ZİYARET YERLERİ ve BUNA BAĞLI
İNANIŞLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ

ERZURUM-2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

03/01/2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Bayburt'taki Ziyaret Yerleri ve Buna Bağlı İnanışlar" adlı tezin/~~raporum~~ tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/~~raporumun~~ kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/~~Raporumun~~ tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/~~Raporum~~ sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/~~Raporumun~~ 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/~~raporumun~~ tamamı her yerden erişime açılabilir.

03/01/2014
Özlem ÜNALAN

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ danışmanlığında, Özlem ÜNALAN tarafından hazırlanan bu çalışma 03 / 01 / 2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR DİZİNİ	X
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	13
I. ÇALIŞMANIN AMACI, KAPSAMI, YÖNTEMİ	13
II. ARAŞTIRMA SAHASIYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	14
A. Bayburt İsminin Menşei	14
B. Bayburt Tarihi	16
C. Bayburt'un Coğrafi Yapısı	19

BİRİNCİ BÖLÜM

ZİYARET YERİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE TÜRKLERDE İNANÇ SİSTEMİ

1.1. TEMEL KAVRAMLAR.....	22
1.1.1. İnanç.....	22
1.1.2. Hurafe ve Batıl İnanç	22
1.1.3. Kutsal Mekân	22
1.1.4. Türbe ve Kabir.....	24
1.1.5. Makam	25
1.1.6. Yatır	25
1.1.7. Veli ve Evliya.....	26
1.1.8. Seyyit/ Seyit	27
1.1.9. Yediler.....	27
1.1.10. Kırklar	27
1.1.11. Menkabe	27
1.1.12. Kerâmet	28
1.1.13. Ziyaret.....	29
1.1.14. Adak	30
1.2. TÜRKLERDE İNANÇ SİSTEMİ.....	30

1.2.1. Eski Türk İnancı	31
1.2.1.1. Kült.....	31
1.2.1.2. Atalar Kültü.....	32
1.2.1.3. Tabiat Kültleri.....	34
1.2.1.3.1. Gök Kültleri	34
1.2.1.3.2. Yer Kültleri	35
1.2.1.3.2.1. Su Kültü	35
1.2.1.3.2.2. Dağ Kültü.....	37
1.2.1.3.2.3. Ağaç- Orman Kültü	38
1.2.1.3.2.4. Taş-Kaya Kültü.....	40
1.2.1.3.2.5. Ateş Kültü	40
1.2.2. Şamanizm	41
1.2.3. İslami Kültür	44

İKİNCİ BÖLÜM

BAYBURT'TAKİ ZİYARET YERLERİYLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

2.1. BAYBURT'TA TESPİT EDİLEN ZİYARET YERLERİ	46
2.1.1. Abdülvehhâb Gâzi	50
2.1.2. Abdullah b. Revâha Makamı.....	52
2.1.3. Ağlar Baba.....	53
2.1.4. Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî Hazretleri (Kedili Kümbet)	56
2.1.5. Alay Bey Mezarı.....	60
2.1.6. Alho Dede Mezarı	60
2.1.7. Ali Dede Ağacı.....	62
2.1.8. Aluç Dağı'ndaki Ziyaret.....	62
2.1.9. Arap Baba.....	62
2.1.10. Bey Böyrek (Bamsı Beyrek)	63
2.1.11. Burhan Dede.....	66
2.1.12. Buz Mağarası.....	67
2.1.13. Celâli Baba.....	68
2.1.14. Çağırkanlı Dede	72
2.1.15. Çal Dede ve Ağ Baba	73

2.1.16. Çıpkınıslı Burhânî Baba.....	74
2.1.17. Damat Ali Efendi	77
2.1.18. Danişment Köyü'ndeki Ziyaret	79
2.1.19. Darıca Köyü'ndeki Şifalı Su	79
2.1.20. Dede Korkut (Ali Baba Kümbeti)	79
2.1.21. Düldül Ziyareti.....	84
2.1.22. Ebu-Halil El Ensarî (Seyyit Halil Baba).....	84
2.1.23. Ekmelüddîn Bâbertî Hazretleri.....	85
2.1.24. Eymür Köyü'ndeki Ziyaret.....	89
2.1.25. Gökçedere'deki Kırklar	89
2.1.26. Güneydere Köyü'ndeki Ziyaret.....	90
2.1.27. Hacı Kavukçu.....	90
2.1.28. Hacı Mahmut Efendi	92
2.1.29. Hacı Osman Efendi.....	93
2.1.30. Hacı Şaban Efendi	97
2.1.31. Halim b. Hatip Makamı	100
2.1.32. Hamşı Tepesi'ndeki Şifalı Su	101
2.1.33. Hicrânî Baba	101
2.1.34. Hoca Tufan Efendi (Tûfan Çiloğlu)	104
2.1.35. İrşâdî Baba	106
2.1.36. Kadızâde Mehmet Çelebi	109
2.1.37. Kaleardılı Ahmet Baba.....	110
2.1.38. Kanlı Çam Ziyareti.....	111
2.1.39. Kara Dede	112
2.1.40. Kavlatan Köyü'ndeki Ziyaret.....	112
2.1.41. Kavuk Dede	112
2.1.42. Kehnet Dede	113
2.1.43. Kırklar Tepesi'ndeki Ziyaret Yılanları	114
2.1.44. Kıvrızcı Mehmet Naim Efendi.....	115
2.1.45. Kızlar Meydanı Şehitliği	117
2.1.46. Kitapsız Hasan Efendi.....	117
2.1.47. Kitapsız Mustafa Efendi.....	118

2.1.48. Korkmaz Bey	119
2.1.49. Kuru Güney Köyü'ndeki Ziyaret.....	120
2.1.50. Kutlu Bey	120
2.1.51. Masat Köyü'ndeki Ziyaret.....	123
2.1.52. Miralay(Albay) Sabri Beyin Mezarı	123
2.1.53. Muhammed Hanefi	123
2.1.54. Müftü Fahrettin Efendi (Muhammed Fahrettin Kumbasar)	127
2.1.55. Müftü Mehmet Nâzım Efendi.....	128
2.1.56. Müftü Mehmet Saîd Efendi	129
2.1.57. Nivli Hafız İsmail (Küçük Hafız).....	130
2.1.58. Oslu Hoca (Hacı Hasan Efendi).....	130
2.1.59. Sadrü's-Şerîa Hazretleri	135
2.1.60. Sarı Çiçek Dağı Ziyareti.....	137
2.1.61. Seyyit Yakup Hazretleri.....	138
2.1.62. Sırakayalar Köyü'ndeki Çamlar	139
2.1.63. Sıra Kışlalar Şehitliği.....	139
2.1.64. Sultan Ali Çelebi	139
2.1.65. Sultan Fahriye	141
2.1.66. Süheyb-i Rumi Makamı	143
2.1.67. Süleyman Rûhî (Bayburtlu Hafız Süleyman).....	143
2.1.68. Şehit Osman ve Mengücek Gâzi	145
2.1.69. Şeyh Abdullah Efendi.....	147
2.1.70. Şeyh Ali	147
2.1.71. Şeyh Haydar Afgânî.....	148
2.1.72. Şeyh Hayrân (Hayrânî)	149
2.1.73. Şeyh Mahmut (Kara Dede Türbesi).....	149
2.1.74. Şeyh Mehmet Türbesi.....	151
2.1.75. Şeyh Musa Hazretleri	152
2.1.76. Şeyh Necmeddîn Geylânî.....	153
2.1.77. Şeyhoğlu Ziyareti	154
2.1.78. Tandır Ziyareti.....	154
2.1.79. Tomlacıklı Hilmi Baba	155

2.1.80. Tuzcuzâde	157
2.1.81. Uzungâzi Şehit Ali Baba.....	157
2.1.82. Üç Kavaklar.....	158
2.1.83. Veli Şaban Hazretleri	158
2.1.84. Veysel Efendi Hazretleri	159
2.1.85. Yakup Abdâl Hazretleri.....	159
2.1.86. Yanbaksı (Güneşli, Şehitler) Kümbeti.....	161
2.1.87. Yedi Kardeşler'deki Kuru Ağaç.....	162
2.1.88. Yukarı Aksungur Köyü'ndeki Çamlar.....	163
2.1.89. Zâhid-i Geylânî Hazretleri.....	163
2.1.90. Zarânîli Alişan Efendi	164
2.1.91. Zihnî Baba	166

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNCELEME

3.1.BAYBURT ZİYARET YERLERİNDEKİ BAŞLICA MOTİFLER	169
3.1.1. Velinin Kendi Vücudunda Cereyan Eden Kerâmet Motifleri.....	170
3.1.1.1. Tayy-ı Mekân.....	170
3.1.1.2. Öldükten Sonra Yeniden Dirilmiş Görünme.....	172
3.1.1.3. Aynı Anda Birkaç Yerde Birden Görünme	173
3.1.1.4. Öldürücü ve Tahrip Edici Şeylerden Etkilenmeme.....	174
3.1.1.5. Bedeni Ölmeden Dünyadaki Varlığını Ortadan Çekme	175
3.1.1.6. Ölüm Sırasında ve Sonrasında Fevkalâde Hallerin Zuhûru	176
3.1.1.6.1. Mezarın Yerinin Değiştirilememesi	177
3.1.1.6.2. Ziyaret Yerinin Rüya Yoluyla Bildirilmesi.....	178
3.1.1.6.3. Cesetin Çürümemesi	180
3.1.2. Tabiat Varlıkları ve Eşyalar Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri	180
3.1.2.1. Cansız Varlıkları Kendiliğinden Hareket Ettirme	180
3.1.2.2. Maddelerin Mâhiyet ve Niteliklerini Değiştirme	182
3.1.2.3. Tabiat Kuvvetlerini ve Olayları İstedığı Gibi Yönetme	182
3.1.2.4. Irmak, Göl veya Deniz Üstünde Yürüme.....	184

3.1.3. Hayvanlar Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri.....	185
3.1.4. Gizli Şeyler Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri	187
3.1.5. Biyolojik Mâhiyette Kerâmet Motifleri	189
3.1.6. Veliliğini Kabul Edenlere Yönelik Kerâmet Motifleri	191
3.1.7. Veliliğini Kabul Etmeyenlere Yönelik Kerâmet Motifleri.....	192
3.2. BAYBURT'TAKİ ZİYARET İNANCI VE BU İNANÇ ÇEVRESİNDE GELİŞEN UYGULAMALAR.....	196
3.2.1. Fonksiyonlarına Göre Ziyaret Yerleri.....	196
3.2.1.1. Her Türlü Dilek İçin Gidilen Yerler	196
3.2.1.2. Çocuk Sahibi Olmak İçin Gidilen Yerler	197
3.2.1.3. Akli Dengesi Bozuk Kimseler İçin Gidilen Yerler	197
3.2.1.4. Görme Bozukluğu ve Şaşılık İçin Gidilen Yerler.....	198
3.2.1.5. Kısmet Açmak-Evlenmek İçin Gidilen Yerler	198
3.2.1.6. Sınavda veya İşte Başarı Kazanmak İçin Gidilen Yerler.....	198
3.2.1.7. Huysuz Çocuklar İçin Gidilen Yerler	198
3.2.1.8. Bedensel Özur ve Sakatlık İçin Gidilen Yerler	198
3.2.1.9. Hacca Gidenlerin Ziyaret Ettikleri Yerler	199
3.2.1.10. Bel Fıtığı, Kırık-Çıkık İçin Gidilen Yerler	199
3.2.1.11. Baş Ağrısı, Migren İçin Gidilen Yerler	199
3.2.1.12. İçkiden Kurtulmak İçin Gidilen Yerler	199
3.2.1.13. Kaybettiği Nesneyi Bulmak İçin Gidilen Yerler	199
3.2.1.14. Erkek Çocuğa Sahip Olmak İçin Gidilen Yerler	199
3.2.1.15. Gece Uyuyamayanlar ve Korkanlar İçin Gidilen Yerler	199
3.2.1.16. Öksürük İçin Gidilen Yerler	199
3.2.1.17. Askere Gidenlerin Çabuk Dönmesi İçin Gidilen Yerler	199
3.2.1.18. Hafız Olmak İçin Gidilen Yerler	200
3.2.1.19. Sedef, Egzama, Romatizma vb. Rahatsızlıklar İçin Gidilen Yerler.....	200
3.2.2. Ziyaret Yerleri Çevresinde Gelişen Uygulamalar	200
3.2.2.1. Ziyaret Sırasında Gerçekleşen Uygulamaların Genel Olarak Değerlendirmesi.....	200
3.2.2.2. Ziyaret Yerlerinde Yapılan Adak Çeşitleri	206

3.2.2.3. Ziyaret Günleri.....	210
3.2.2.4. Dilekler	211
3.2.3. Bayburt Ziyaret Yerlerinin ve Buna Bağlı İnanışların Eski Türk İnanç Sistemleriyle İlişkisi	211
3.2.3.1. Atalar Kültü.....	212
3.2.3.2. Ağaç Kültü	215
3.2.3.3. Toprak Kültü	217
3.2.3.4. Su Kültü	218
3.2.3.5. Taş ve Kaya Kültü.....	219
3.2.3.6. Dağ ve Tepe Kültü.....	219
3.2.3.7. Ateş Kültü	221
3.2.4. Bayburt'ta Şair-Veli İnancı	222
 SONUÇ.....	227
KAYNAKÇA	229
KAYNAK KİŞİLER	238
DİZİN	242
EKLER.....	247
EK 1. HARİTA	247
EK 2. FOTOĞRAFLAR	253
ÖZGEÇMİŞ.....	286

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BAYBURT'TAKİ ZİYARET YERLERİ VE BUNA BAĞLI İNANIŞLAR

Özlem ÜNALAN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ

2014, 286 Sayfa

Jüri: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

Doç. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ

Bayburt, ziyaret inancının ve ziyaret yerlerinin fazla olduğu bir şehirdir. Buna rağmen bu zamana kadar Bayburt'taki ziyaret yerleri, bir bütün olarak ve halk bilimi açısından değerlendirilmemiştir.

Bu çalışmada, Bayburt'taki ziyaret yerleri ve bu ziyaret yerlerine bağlı uygulamalar ele alınmıştır. Önceden belirlenen ziyaret yerleri gezilmiş, ziyaret yeri ve ziyaret yerinde uygulanan ritüeller hakkında bilgi toplanılmıştır. Zâtların kerâmetleri derlenmiş, son olarak da ziyaret yerlerinin fotoğrafları çekilmiştir.

Ziyaret edilen şahsiyetler, kerâmetleri ve yaşayış biçimleriyle halkın nazarında yüceltilmiş kişilerdir. Bununla birlikte şahsiyetlerin bir kısmı tarihi kişilik, bir kısmı tarikat ehli, bir kısmı ise halk şairidir. Bu zâtların gerek yaşarken gerekse dünya değiştirdikten sonra gösterdikleri kerâmetler, halkın ziyaret inancı üzerinde etkili olmuştur. Bu sebepten ayrı bir bölümde motifler başlığı altında kerâmetlerine yer verilmiştir.

Türklerde ziyaret geleneği İslam öncesine dayanmaktadır. Gerek ziyaret inancı gerekse ziyaret sırasında gerçekleştirilen uygulamalar Şamanizm'le ve kültlerle (atalar, ağaç, dağ, su kültü vb.) yakından ilişkilidir. Bu konuda kısa bir bilgi verildikten sonra Bayburt'taki ziyaret yerlerinin, kültlerle ve Şamanizm'le ilişkisi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bayburt Ziyaret Yerleri, Kült, Ziyaret Yerleri, Kerâmet

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****VISITING SITES IN BAYBURT AND BELIEFS ABOUT THEM****Özlem ÜNALAN****Supervisor: Assist. Prof. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ****2014, 286 Pages****Jury: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN****Assoc. Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR****Assist. Prof. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ**

Bayburt is a rich city in terms of the culture of visiting places. However, visiting sites in Bayburt have not been examined entirely in terms of folklore. Therefore, the history of Bayburt is comprehensively examined in order to have a better understanding of these visiting places.

In this study, visiting sites and the tradition about these sites around Bayburt are examined. For this purpose, Bayburt city center and the villages are determined, and each place is discussed separately. Information about visiting places and wonders about these places are acquired from local people, and then visiting places are photographed.

Visited personalities, their wonders, and their life styles are glorified among the local people. Some of the persons are historical characters, some of them belonged to Sufi sects, and some of them were folk poet. Moreover, the wonders of saints during their life and after their death have a direct impact on the local people. For this reason, under the heading of separate section, titled as the motifs, the wonders are mentioned.

The tradition of visiting places goes back to the Pre-Islamic Turks and Shamanism. In today's Turkey visiting culture and the tradition are closely related to the ancestor cult, the tree cult, the mountain cult, and the water cult and so on. For this reason, after giving brief information about this issue, the common points of visiting places in Bayburt and Shamaism are discussed.

Keywords: Visiting sites in Bayburt, Cult, Visiting Sites, Wonder

KISALTMALAR DİZİNİ

A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
KTÜ	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
Haz.	: Hazırlayan
Mad	: Madde
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa Sayısı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğerleri
TDV	: Türk Diyanet Vakfı

ÖNSÖZ

Bayburt'taki ziyaret yerlerini, ziyaret yerlerine bağlı inanış ve uygulamaları konu edinen bu çalışmada, yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen malzemeler değerlendirilmiştir. Bayburt'un merkezinde, ilçelerinde ve köylerinde yer alan ziyaret yerleri tanıtılmıştır. Şahısların kerâmetleri ve ziyaret yerleriyle ilgili efsaneler kaynak kişilerden derlenmiştir. Ziyaret yerleri etrafında gerçekleştirilen pratikler halkbilimi açısından incelenmiştir.

Çalışma, giriş dışında üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde tezi hazırlarken izlenen yol ve yöntemler, kullanılan araç ve gereçler, çalışmanın amacı ve önemi üzerinde durulmuştur. Ardından araştırma sahası ele alınmış, bu doğrultuda Bayburt isminin menşei, Bayburt'un tarihi ve coğrafi yapısı hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, tezin genelinde karşımıza çıkacak çeşitli kavramların tanımları yapılmıştır. Ayrıca bu bölümde kültler (atalar, ağaç, su, dağ vb.), Şamanizm ve İslami Kültür hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, doksan bir tane ziyaret yeri ele alınmış, ziyaret edilen kişilerin hayatları ve türbelerinin özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Bazı ziyaret yerleriyle ilgili yazılı bilgi olmadığı için yalnızca kaynak kişilere başvurulmuştur. Bunlar dışındaki ziyaret yerleri, yazılı ve sözlü kaynaklardan yararlanılarak tanıtılmıştır.

Üçüncü bölüm, incelemeler adı altında alt başlıklardan oluşmaktadır. İlk başlıkta motifler konusunda kısa bir bilgi verildikten sonra motif tasnif örnekleri üzerinde durulmuştur. Ahmet Yaşar Ocak'ın tasnifi dikkate alınarak Bayburt'taki zâtların kerâmetleri tasnif edilmiştir.

Bu bölümün ikinci başlığında, Bayburt'taki ziyaret inancı ve ziyaret yerleri çevresinde gelişen uygulamalar yer almaktadır. Burada ziyaret yerleri fonksiyonlarına göre tasnif edilerek hangi ziyaret yerine hangi amaçla gidildiği tespit edilmiştir.

Bu bölümdeki üçüncü başlığı, ziyaret yerleri çevresinde gelişen uygulamalar üzerinedir. Bu uygulamaların genel bir değerlendirilmesi yapıldıktan sonra ziyaret yerlerindeki adak çeşitleri tasnif edilmiştir.

Bölümün dördüncü başlığında ziyaret yerleri ve ziyaret yerlerindeki pratikler eski Türk inancı ile ilişkilendirilmiştir. Söz konusu bu yerlerin ve inanışların, kültlerle ve Şamanizm’le benzerlikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bölümün son başlığında, Bayburt’ta bazı halk şairi/âşık kabirleri halkın nazarında birer ziyaret yeri olduğu için; bunun sebeplerini ortaya koymak adına Bayburt’ta şair-veli inancına değinilmiştir.

Tezi incelemeden elde edilen sonuç kısmından sonra çalışma kaynakça, kaynak kişiler, ekler ve özgeçmiş ile sona ermektedir. Tezin ekler olarak adlandırılan bölümüne Bayburt’taki türbeleri gösteren bir harita ve ziyaret yerlerinin fotoğrafları eklenmiştir.

Bu çalışmamı hazırlamamda bana yol gösteren danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ’e ve Gülhan ATNUR hocama, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen eşim İbrahim ÜNALAN’a, saha çalışması ve tez yazım sürecinde beni hiç üzmeyen, her koşulda yanımda olan iki yaşındaki kızım Melike Ahsen ÜNALAN’a, araştırma sürecinde bilgilerini esirgemeyen araştırmacı Veysel GİDER ve Mahmut KIRTAN’a teşekkür ederim.

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN AMACI, KAPSAMI, YÖNTEMİ

Bayburt, gerek nüfus gerekse alan itibariyle Türkiye'nin en küçük şehirlerindendir. Buna rağmen transit bir bölge özelliği göstermesi ve köklü geçmişi, ziyaret yerleri açısından zengin olmasını sağlamıştır. Kışın yaşanan ulaşım zorluğu ve tek hastane olmasının verdiği yoğunluk sebebiyle özellikle köylerde yaşayan insanlar, hastaneye gidememektedirler. Bu nedenle çocuğu olmayan kadınlar, akli dengesi bozuk kimseler, herhangi bir hastalığı olanlar hastanelerden önce çevrelerindeki türbelere gitmektedirler.

Bayburt'taki ziyaret yerlerinin, şifa veren yerler olarak görülmesi, geçmişe nazaran azalmakla birlikte bu anlayış özellikle köylerde halen varlığını devam ettirmektedir. Bu çalışmanın amacı da Bayburt'ta ziyaret yerlerine yönelik bu inanış ve uygulamaların devam ettiğini göstermektir.

Çalışma hazırlanırken yazılı ve sözlü kaynaklara başvurulmuştur. Alanla ilgili saha çalışması yapılmış, gözlem ve görüşme yöntemi uygulanmıştır. Ziyaret yerleri önceden tespit edilmiş, ziyaretlerin bulunduğu doğal ortamlarda gerek katılımlı gerekse katılımsız gözlemler yapılmıştır. Böylece ziyaret yerlerinin fiziki görünümü, ziyaretçilerin psikolojik durumu ve ziyaret yerlerindeki uygulamalar belirlenmeye çalışılmıştır. Önceden hazırlanan derleme soruları ziyaretçilere yöneltilmiş, verdikleri cevaplar kayda alınmıştır. Derleme sırasında teknik araç olarak fotoğraf makinası ve kamera kullanılmıştır.

Tezin içindekiler bölümü oluşturulurken Hülya Eröz'ün, "Mersin'deki Ziyaret Yerlerinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi"¹ isimli Yayınlanmamış yüksek lisans tezinden ve Ayşe Karakoç'un, "Şanlıurfa Adak ve Ziyaret Yerleri"² isimli Yayınlanmamış yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır.

Gerek Bayburt'un tarihi ve coğrafyası gerekse türbeleri hakkında bilgi verirken Evliya Çelebi'nin, "Seyâhatnâme" isimli eserinden çokça istifade edilmiştir.

¹ Hülya Eröz, *Mersin'deki Ziyaret Yerlerinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2008.

² Ayşe Karakoç, *Şanlıurfa Adak ve Ziyaret Yerleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2010.

Bayburt'taki ziyaret yerleri ve buradaki kişilerin hayatları hakkında yapılmış çeşitli çalışmalar incelenmiştir. Bu doğrultuda Mehmet Fahri Yılmaztürk'ün "Bayburt'un Manevi Bekçileri"³ isimli kitabından ve Hayrettin Rayman'ın "Bayburt Yöresi ve Ziyaret Yerleri"⁴ isimli bildirisinden sıkça yararlanılmıştır.

Kerâmetlerin tasnifi Ahmet Yaşar Ocak'ın "Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler"⁵ isimli kitabından faydalanarak oluşturulmuştur.

Bayburt'ta "hak şairi" olarak adlandırılan bazı şairlerin kabirleri, birer ziyaret yeri olarak kabul edilmektedir. Bu şairler hakkında bilgi verilirken onların şiirlerinden de örnekler verilmiştir. Şiirlerin bir kısmı kitaplardan, bir kısmı da derleme sırasında şahıslardan temin edilmiştir.

"Bayburt'taki Ziyaret Yerleri ve Buna Bağlı İnanışlar" isimli bu tez temelleri İslamiyet öncesine kadar dayanan ziyaret geleneğinin birtakım inanış ve uygulamalarla, günümüzde de devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Ayrıca bu inanış ve pratikler şehrin kalabalığından sıkılmış, yalnızlaşmaya başlamış, şifa ve teselli arayan, çaresiz insanların sığındığı bir kapıdır. Herhangi bir mezarlık yanından geçerken bile üç İhlas bir Fatıha okuyan Türk toplumu için; şehitlere ve evliyalara bu derece sevgi ve saygı duyulması elbette ki tesadüf değildir.

II. ARAŞTIRMA SAHASIYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER

A. Bayburt İsminin Menşei

Ortaçağ'da ve Osmanlı Dönemi'nde büyük bir öneme sahip olan şehrin adı ve kuruluş tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bayburt ismi tarihi kaynaklara çeşitli şekillerde geçmiştir.

İsmet Miroğlu, "Bayburt Sancağı" isimli eserinde tarihi süreçte Bayburt'a verilen isimleri şu şekilde gruplandırmıştır:

"V. yüzyıl Ermeni tarihlerinde okunuşu "Bayberd"

³ Mehmet Fahri Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, Artus Basım, İstanbul 2009.

⁴ Hayrettin Rayman, "Bayburt ve Yöresi Ziyaret Yerleri", *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek, Görenek, İnanç Seksiyon Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 54, Ankara 1997.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu zamanında okunuşu “Baiberdon”

Son dönem Bizans tarihinde okunuşu “Baberd” veya “Paypert”

Son dönem Ermeni kaynaklarında okunuşu “Bayberd”

İtalyan kaynaklarında “Papertum”

XIII. yüzyılda Marko Polo Seyâhatnâmesi ’nde “Paipurth” ve “Baiburt”

XIII. yüzyıl ve XV. yüzyıl Arap kaynaklarında okunuşu “ Babirt”

Akkoyunlu kaynaklarında başka bir okunuşu da “Bâybird”

Akkoyunlu kaynaklarında bir yazılış okunuşu “Pâpirt”

Osmanlı kaynaklarında ise okunuşu “Bayburd” bugünkü ismidir.”⁶

Arap kaynaklarında ve Akkoyunlu tarihinden bahseden eserlerde, şehrin adının Bey Böyreğ’ten geldiği öne sürülmektedir. Bayburt, 13. yüzyıl Arap müelliflerinden Yakût’ül Hamavî ile 5. yüzyıl Memlük müelliflerinden İbn Tagrîberdî’nin eserinde *Babirt* olarak geçmektedir. Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud adına basılan parada da aynı isim yer almaktadır. Ayrıca Selçuklu Devri’nde, Bayburt’un diğer bir adı da *Yüceler Diyarı* anlamına gelen *Darü’l Celâl*’dir. Bu tabir Bayburt’a pek çok mütefekkir yetiştirdiği için verilmiştir.⁷

Şehrin ismi, Kâtip Çelebi’nin “Cihannüma”sında *Bayburd* olarak geçmektedir. Evliya Çelebi’nin “Seyâhatnâmesi”nde de aynı isim karşımıza çıkmaktadır.

Türkler Bayburt’u fethettikten sonra *Baiburt*, *Babirt*, *Papirt* ve *Baypirt* adlarından birini taşıyan şehrin adını Türkçe’de var olan *Bayburt*’a dönüştürmüşlerdir. Aynı zamanda Bayburt, Orta Asya kökenli bir erkek adıdır.⁸

William Francis Ainsworth, “Travels and Researches in Asia Minor, Mezopotamia, Chaldea and Armenia” adlı eserinde kentin adı *Baibout*, *Baibut* olarak geçmektedir. 1852’de Bayburt’u ziyaret eden Mehmet Seyyit Efendi, kentin adını

⁶ İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, Anadolu Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul 1975, s.27.

⁷ Mehmet Önder, *Efsaneleri-Destanları-Hikâyeleriyle Şehirden Şehire Anadolu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1995, s.73.

⁸ Hasan Basri Karadeniz, “Bayburt Adı Hakkında”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.127, İstanbul Temmuz 1997, s.8.

Baybut şeklinde belirtmiştir. Horatia Southgate ise şehrin adını *Baybut (Baibout)* olarak telaffuz etmiştir.⁹

“Bayburt çok zengin bir tarihi geçmişe sahip olduğu için şehrin ismi değişik biçimlerde telaffuz edilmiştir. Domana, Dukamma, Gymnias, Bayberd, Baiberdion, Payper-Baberd, Paypert, Papertum, Paipurth, Baiburt, Babirt, Baybird, Papirt, Baybirt, Bayburd, Bayyurt, Baibout, Baibut, Baybut isimleri kentin tarihsel gelişimini ortaya koymaktadır.”¹⁰

B. Bayburt Tarihi

Bayburt, tarih öncesi dönemlerden (Paleolitik ve Mezolitik) itibaren yerleşim görmüş bir şehirdir. Çoruh Nehri kıyısında Paleolitik Çağa ait konaklama yerlerine rastlanmaktadır.¹¹

Bölgenin stratejik öneminden dolayı Urartular’ın bir kısmı Bayburt topraklarına yerleşmiştir. Urartu Baş Tanrısı Haldia’nın adı binlerce yıldır bölgede kullanılmıştır. Antik yazarlar, Gümüşhane-Bayburt yöresini Haldia olarak isimlendirmiştir.¹²

Urartu Krallığı bölgedeki nüfuzunu kaybedince bölgeye çeşitli güçler egemen olmuştur. Bayburt önce Roma İmparatorluğu’nun hâkimiyeti altına girmiş, imparatorluğun 395’te ikiye ayrılmasından sonra bölge Doğu Roma toprakları içinde kalmıştır. Bunun ardından uzun bir süre Bizans İmparatorluğu’nun sınır kasabası olmuştur.¹³ Bizans’ın elinde bulunduğu zamanlarda sık sık Arap-İslam ordularının akınlarına uğramıştır.¹⁴

Bayburt, Türkler’in Anadolu’da ilk fethettikleri yerlerin başında gelmektedir. Danişmentoğulları Beyliği şehzadelerinden İsmail, 1098 yılında Rum ordusunu yenilgiye uğratmış ve Bayburt’u Danişmentoğulları topraklarına katmıştır. Şehzade

⁹ Uğur Akbulut, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaş’ında Bayburt ve Çevresi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Erzurum 2000, s. 1-2.

¹⁰ Methiye Gül Çötel, *Bayburt Kent Dokusunun Gelişimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005, s. 8.

¹¹ Veli Ünsal, *Eskiçağda Çoruh Havzası*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2006, s. 40.

¹² Hayrettin Haluk Akkoyunlu, *Bayburt Şehitler ve Gaziler Albümü*, ORB Matbaacılık, Bayburt 2003, s. 26.

¹³ Gülyüz Akagün Uslu, *Gümüşhane ve Çevresinin Tarihi-Sanat Eserleri (1969/1971)*, Yelken Matbaası, İstanbul 1980, s. 34.

¹⁴ Timur Keskin, *İl Oluşunun 10. Yılında Bayburt Tarihi*, Bayburt Valiliği Yayınları, Bayburt 2000, s. 10.

İsmail, bir süre Bayburt'u Trabzon Rumları'na karşı bir serhat şehri olarak kullanmıştır.¹⁵

Bayburt'un asıl gelişimi Tuğrul Şah ve oğlu İlhan Şah zamanında olmuştur. Bayburt, bu dönemde iki önemli ticaret yolu üzerinde bulunmuştur. Bu iki yol Trabzon-Rum İmparatorluğu'nun iştahını kabarttığından Tuğrul Şah, ilk olarak Bayburt Kalesi'ni Trabzon Rumları'na karşı güçlendirmiştir. Selçuklu Dönemi'nde Bayburt, "dâr'üs-suğr" (sınır şehri) olarak anılmıştır.¹⁶

Gazan Han zamanında İlhanlı Hanlığı'na tamamen bağlanan Bayburt, bu dönemde İlhanlı merkezinden gönderilen valiler tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Sırası ile Gazan Mahmut, Hüdabende Mehmet Han, Ebu Said Bahadır Han, Cihan Timur Han, Süleyman Han bölgeye hâkim olmuşlar ve bunlar adlarına para bastırmışlardır. 1336 yılında İlhanlı Hanlığı sona ermiş ardından Bayburt'a Eretna Beyliği hâkim olmuştur. Eretnaoğulları'nın zaafından istifade eden Erzincan emirleri, zaman zaman Bayburt'a saldırılar düzenlemişlerdir. 1348-1362 yılları arasında Emir Eyne (Ayna) Bey, 1362-1379 yılları arasında Pir Hüseyin Bey Bayburt'a hâkim olmuşlardır. Bölgeye önce Ayna Bey sonra Pir Hüseyin Bey egemen olmuşsa da bunlar Eretna Beyliği'nin siyasal üstünlüğünü kabul etmişlerdir. Erzincan ve Bayburt bu beyler sayesinde Eretna Beyliği'nde kalmıştır. Bayburt, kısa bir süre İnanoğulları Beyliği'nin eline geçmiş çok geçmeden tekrar geri alınmıştır. Ayna Bey'in ölümünün ardından Erzincan ve Bayburt, Emirzâde Pir Hüseyin'in eline geçmiştir. Uzun iktidar yıllarına rağmen Pir Hüseyin Bey'in siyasi faaliyetleri hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Pir Hüseyin Bey 1379 yılında ölmüştür.¹⁷

Pir Hüseyin Bey'den sonra Erzincan Emirliği'ni 1379 yılı içinde ele geçirmeyi başaran Mutahharten'in, ilk zamanları hakkında çok fazla bir bilgi yoktur. Mutahharten ile Kadı Burhaneddin arasındaki mücadelelerde belirleyici rolü, bu dönemde Bayburt'ta bulunan Akkoyunlu Türkmenleri oynamıştır. Bununla birlikte Mutahharten, Anadolu'ya gelen Timur'dan destek alarak ölene kadar hâkimiyetini sürdürmüştür. Bayburt'ta Mutahharten'in hâkimiyeti sona erdiğinde Akkoyunlu Türkmenleri ile Karakoyunlu

¹⁵ Keskin, s.14.

¹⁶ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000, s. 51.

¹⁷ Keskin, s.24-26.

Türkmenleri arasında uzun bir süre hâkimiyet mücadelesi yaşanmıştır. Akkoyunlu Türkmenleri, Ankara Savaşı'nda Timur'un tarafını tuttuklarından kendilerine Diyarbakır ikta olarak verilmiş, bu da onların 1400 yılları başlarında bölgeden uzaklaşmalarına sebep olmuştur. Bununla birlikte Akkoyunlular'ın bir kolu da Bayburt'ta varlığını sürdürmüştür.¹⁸

O zamanlar aşiret olan Akkoyunlular, Kara Yülük Osman Bey zamanında devlet haline gelmiştir. Devletin merkezi Diyarbakır olmasına rağmen Bayburt, Akkoyunlular'ın manevi başkenti olmuştur. Bayburt'un Pulur (Gökçedere) Köyü'nde Akkoyunlular'ın bir kolu yaşamıştır. Bunların en önemli şahsiyeti Ferrahşad Bey, Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi'ne katılmıştır. Yavuz Sultan Selim, bu sefer sırasında yaptığı hizmetlerden dolayı Pulur ve çevresindeki köyleri Ferrahşad Bey'e bırakmıştır. Ferrahşad Bey'in Pulur'da cami ve medresesi mevcuttur. Caminin karşısında aynı aileden Süleyman Bey'in yaptırdığı beş hücreden oluşan bir medrese vardır. Ferrahşad Bey'in babası Korkmaz Bey'in mezarı medresenin arkasındadır.¹⁹

Bayburt Akkoyunlular'dan sonra Safevi Devleti'nin eline geçmiştir. Safevi Devleti, 1501-1514 yılları arasında Bayburt'ta hüküm sürmüştür. Yavuz Sultan Selim, Osmanlı tahtına geçince Safevi Devleti'yle karşı karşıya gelmiştir. Safeviler'e karşı verdiği mücadelenin ilk ayağını Çaldıran Savaşı oluşturmuştur. Bu savaşın sonunda Bayburt, Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir.²⁰ Yavuz Sultan Selim, Bayburt ve çevresinde bulunan Akkoyunlu nüfuzunu Ferrahşad Bey aracılığı ile Osmanlı tarafına çekmeyi başarmıştır. Bundan sonra da Akkoyunlular devamlı olarak Osmanlı Devleti'nin hizmetinde bulunmuşlardır.²¹

1635 yılında Revan Seferi'ne çıkan padişah IV. Murat, Bayburt'a geldiğinde vezir-i azam tarafından büyük bir törenle Sünür Köyü'nde karşılanarak sancağı padişaha teslim etmiş ve ardından Revan Seferi başlamıştır. 18. yüzyıl boyunca çok büyük bir siyasi gelişmenin olmadığı Bayburt ve yöresi, 19. yüzyılda önemli olaylara sahne olmuştur. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Bayburt, tarihindeki en önemli olayları yaşamıştır. Osmanlı Devleti doğudaki Rus işgaline hazırlıksız yakalanmış,

¹⁸ Keskin, s.33.

¹⁹ Keskin, s.35-36.

²⁰ Keskin, s.48-49.

²¹ Keskin, s.53.

Ruslar çok kısa sürede Kars, Ahıska, Erzurum ve Bayburt'u işgal etmiştir. Bu Rus işgallerine çoğunlukla milis kuvvetlerden oluşan Osmanlı birlikleri karşı koymuştur. Bayburt'un işgal edilmesi üzerine Of ve Sürmene'den gelen milis kuvvetler, düşman işgaline uğrayan Bayburt halkı ile birlikte Aydın-tepe (Hart)'ye kadar olan bölgeleri kontrolleri altına almışlardır. Ruslar'ın giriştikleri ikinci bir taarruzda başta Hacı Osman Efendi olmak üzere birçok Of lu, Sürmeneli ve Bayburtlu yiğitler şehit olmuşlardır.²²

Muharebenin seyrinde çok önemli bir yeri olan Hart Direnişi'nin sonunda Ruslar bölgeden çekilmişlerdir. Bu çekilme esnasında Bayburt Kalesi'ni ateşe vermişlerdir. Bunun üzerine Bayburtlu Zihnî, Bayburt'un işgalini konu edinen tarihi Hart Destanı'nı kaleme almıştır. Savaş sonrası Ruslar'ın şehirde yaptığı tahribat, bu tarihlerde ve ileriki yıllarda şehre uğrayan pek çok seyyahın eserinde dile getirilmiştir.²³

1829'da gerçekleşen diğer bir taarruzda Rus ordusu, dört aylık bir süre içerisinde 640 km ilerleyerek Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmını işgal etmiştir. Savaş 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanan Edirne Antlaşması ile sona ermiştir. Bu antlaşmaya göre Bayburt, İspir, Oltu, Narman, Tortum ve Muş Ruslar tarafından hemen boşaltılacaktır.²⁴ İlerleyen yıllarda Ruslar'ın bölge üzerindeki emelleri artarak devam etmiştir. 1877-1878 yıllarındaki Türk-Rus Savaş'ında Ruslar, Erzurum'a kadar ilerlemiş ancak Bayburt'a girememişlerdir. Savaş sonunda imzalanan 1878 Berlin Antlaşması ile Doğu Anadolu'da bazı yerler Ruslara bırakılmıştır. Buna bağlı olarak Osmanlı Devleti, bölgede birtakım yeni idari düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır. Ruslar ve bazı Batılı Devletler, savaş sonrası Osmanlı Devleti'nin zor durumundan yararlanmışlardır. Osmanlı topraklarındaki emellerini Ermeni meselesi üzerinden gerçekleştirmek istemişlerdir. Buna bağlı olarak da Ermeniler birçok şehir gibi Bayburt'ta da çeşitli zulümlere ve hadiselerle sebep olmuşlardır.²⁵

C. Bayburt'un Coğrafi Yapısı

Bayburt, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin iç kesiminde, denizden 1550 m yükseklikte kurulmuştur. 40° 37' kuzey enlemi ile 40° 45' doğu boylamı, 39° 52' güney enlemi ile 39° 37' batı boylamları arasında yer alır.

²² Keskin, s.59,61.

²³ Yunus Özger, *XIX. Yüzyılda Bayburt*, IQ Kültür- Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008. s. 38-39.

²⁴ Keskin, s. 63-64.

²⁵ Özger, s.39-40.

Trabzon-Erzurum yolunun üzerinde kurulan şehrin doğusunda Erzurum, batısında Gümüşhane, kuzeyinde Trabzon ve Rize, güneyinde Erzincan vardır. Yüz ölçümü açısından geniş bir alana sahip olan Bayburt; Soğanlı, Vavuk, Otlukbeli, Kop Dağları ile çevrilidir.

*“Bayburt’un yeryüzü şekilleri üç bölümden oluşur: Birincisi sahanın batısında yer alan Bayburt Ovası, ikincisi akarsuların oluşturduğu vadiler ve üçüncüsü de yörenin etrafını çevreleyen dağlık alanlardır.”*²⁶

Bayburt Ovası’nın çevresinde, ova ile dağlar arasında yer yer engebeli araziler bulunmaktadır. Bu arazilerin üzerinde yükseltisi 2000 metreyi aşmayan tepeler (Kırklar Tepesi, Kale Tepesi) sıralanmıştır. Vadiler, Çoruh Nehri ve nehrin kollarında yer almakta, genellikle V tipi vadi özelliği göstermektedir. Çoruh Vadisi, Boğaz Vadi türündedir ve üzerinde fay kırığına da rastlanmaktadır. Bayburt Ovası ve Çoruh Vadisi tabanında alüvyal topraklar görülmektedir. Dağlık alanlar yüzölçümünün %45’ini oluşturmaktadır. Karadağ (1880 m), Horoz (2356 m), Zigana (2510 m), Çakırgöl (2063 m), Kolat (2856 m), Soğanlı (2750 m), Haldizen (3000 m), Kırklar (3359 m), Kızıloğlan (2850 m), Pulur (2300 m) Otlukbeli (2520 m), Sanıhan (2400 m), Coşan (2963 m), Kop (2600 m), Çavuşkıran (2850 m), Zülfe (2750 m), Kemer (2856 m) Bayburt’ta bulunan dağlardan birkaçıdır.²⁷

Yukarıda bahsedilen Bayburt çevresindeki dağ silsileleri arasında geniş yaylalar vardır. Bu yaylalarda, büyük ve küçükbaş hayvanların beslenmelerine elverişli otlaklar bulunmaktadır.

Bayburt’un ve ülkemizin en önemli su kaynaklarından biri olan Çoruh Nehri, kaynağını Mescit Dağları’ndan (3239 m) alarak il sınırlarına güneydoğudan girmektedir. Kent Çoruh Nehri’nin iki yakasında, düze yakın bir alanda, tepelerin ortasında yer almaktadır.²⁸ Bayburt sınırları içerisinde doğal göl bulunmamaktadır fakat Soğanlı Dağları üzerinde krater gölleri mevcuttur. Haldizen (Balıklı), Göloba (Atlı) krater gölleri dışında Oruçbeyli, Sakızlı, Danişment Göleti gibi sulama amaçlı göletler vardır.

²⁶ İlhan Yardımcı, *Tarihin İkinci Medeniyet Merkezi Bayburt*, Yardımcı, Dizgi Ofset, Konya 2006, s. 27.

²⁷ Ramazan Özey, “Bayburt ve Çevresinin Coğrafi Özelliklerine Genel Bir Bakış”, (Haz: R. Yıldız), *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu: 23-25 Mayıs 1988*, Bayburt Valiliği Yayınları, Ankara 1994, s. 443-444.

²⁸ Çöteli, s.20.

Bayburt'ta Doğu Karadeniz iklimi ile Doğu Anadolu iklimi arasında, karasal özellikleri ağır basan bir geçiş iklimi hüküm sürmektedir. Bu nedenle yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlı geçmektedir. Yaz günleri genellikle mayıs-eylül ayları arasında kendini göstermektedir. Bayburt'ta yağışlı gün sayısı 102, en düşük sıcaklık -36°, ortalama sıcaklık değeri ise 7°'dir.

Ortalama yükseltinin az olması ve vadiler içerisinde yer alması sebebiyle “mikroklima” iklim görülür. Bu nedenle iklimi Doğu Anadolu'ya göre daha yumuşaktır.²⁹ Kış mevsimlerinde görülen soğuk, kar, tipi gündelik hayatı ve bölgenin ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Bayburt-Trabzon yolundaki Zigana ve Bayburt-Erzurum yolu üzerindeki Kop geçitleri kış mevsimlerinde sık sık kapandığı için Bayburt halkına sıkıntı vermektedir.³⁰

Bayburt, bitki örtüsü açısından çeşitlilik göstermesine rağmen bitki örtüsü bakımından zengin değildir. Çok eski yıllarda yörede çamlık olduğu bilinmektedir. Ne yazık ki bilinçsiz kesim, orman yangınları ve hayvanların aşırı otlatılması bunların yok olmasına sebep olmuştur. Çoruh Vadisi bölümlerinde meşenin çoğunlukta olduğu dağınık ağaç toplulukları mevcuttur. Yer yer kızılçam, ardıç, gürgen, yabani armut ve bodur dağ kavaklarına rastlanmaktadır.³¹

Evliya Çelebi, 1647'de Bayburt'u ziyaret etmiştir. Çelebi, o dönemde Bayburt'ta çam ormanlarının bulunduğunu ve bu ormanlardan kesilen ağaçların da Çoruh Nehri'ne bırakılarak Bayburt'a nakledildiğini söylemiştir.³²

²⁹ Yardımcı, s. 29.

³⁰ Sadri Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, Kültür Ofset, Ankara 1990, s. 39.

³¹ Yardımcı, s. 29.

³² Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, C.IV, (Çev. Zuhuri Danışman), Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1970, s. 340.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZİYARET YERİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE TÜRKLERDE İNANÇ SİSTEMİ

1.1. TEMEL KAVRAMLAR

1.1.1. İnanç

İnanç sözcüğüne kaynakların farklı tanımlar yaptığını görmekteyiz. “*İnanç, bir şeyi güvenle doğru sayma tutumudur.*”³³ Bir başka açıdan inanç; “dış dünyayı idrak etme sonucu zihinde oluşan bir anlayış biçimidir.”³⁴

1.1.2. Hurafe ve Batıl İnanç

“Hurafe, dinin aslında olmayıp sonradan dine girmiş boş inanç, batıl inanç, akıl dışı yalan ve uydurma hikâye, rivayet, korku, çaresizlik, çağrışım gibi psikolojik sebeplerle beliren, geleceği bilme isteği, gerçek bilim ve dinin reddettiği vb. anlamlara gelmektedir.”³⁵

Hurafe insanlara çekici gelen, akla mantığa aykırı, boş anlamsız söz, söylentiler ve uygulamalardır. Hurafe, hakikatin zıddı demektir. Boş ve saçma olmasına rağmen kişilere hoş gelmektedir.³⁶ *Batıl inanış* hurafelerin dinsel kimliğe bürünmesidir.³⁷ Aslı olmayan, dini inançlar arasına karıştırılan, bazı zaman ve mekânların uğur ve uğursuzluğu ile ilgili hikâyeler hurafedir. Batıl inanç da bu asılsız şeylere inanmak ve onların gereğini yerine getirmektir.³⁸

1.1.3. Kutsal Mekân

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde “kutsal” kelimesi şöyle tanımlanmıştır:

1. Güçlü bir dinî saygı uyandıran veya uyandırması gereken, kutsi, mukaddes.
2. Tapınılacak veya yolunda can verilecek derecede sevilen, kutsi, mukaddes, lahut.
3. Bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken, üstüne titrenilen.

³³ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1988, s. 104.

³⁴ Orhan Hançerlioğlu, *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s. 270.

³⁵ Osman Cilacı, “Türbe ve Mezar Ziyaretlerinde Görülen Hurafeler ve Çözümleri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu: Temmuz 1998*, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 346.

³⁶ Muzaffer Günay, *Hurafeler ve Batıl İnançlar*, Sevgi Yayınları, İstanbul 2002, s.11.

³⁷ Ünver Günay, “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri*, Tüksev Yayınları, Ankara 2004, s.11.

³⁸ İsmail Lütfi Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnançlar*, Marifet Yayınları, İstanbul 1981, s.12.

4. fel. Tanrı'ya adanmış olan, tanrısal olan.³⁹

Kutsallık kavramı, din bilimlerinin ana konularındandır. Din bilimlerine göre kutsallık, herhangi bir din içerisindeki çeşitli unsurları birbirine bağlar ve o dinin bütünlüğünü sağlar.⁴⁰

Ünlü dinler tarihçisi Mircea Eliade kutsalı, doğal gerçeklerden tamamen farklı bir gerçek olarak gösterir. Ona göre kutsal: “*Üstün bir güç tarafından belirlenen ve görebildiğimiz bütün nesnelerde ortaya çıkan bir güç olup, mana gibi bir karakter arz etmez. Kutsal olan, nesne ile temasa geçmiş olandır.*”⁴¹ Eliade’ye göre kutsalla, olumsuz kutsallık diyebileceğimiz tabu arasında bir ilişki vardır. Söz konusu tanıma göre kutsalın kaynağı tanrıdır.⁴²

Kutsal mekân, insan ve tanrının buluşma yeri, insanların nazarında kutsal olarak kabul edilen yerlerdir. Tanrının yüksek bir yerde hazır bulunduğu inancı, dağ ve mağaraların kutsallaştırılmasına vesile olmaktadır. Nitekim bilinen en eski tapınaklar dağ ve mağara sembolizmini devam ettirmektedir.⁴³

Durkheim, dinin kaynağı ve mahiyeti hakkında görüş bildirirken, dinin kutsal şeylere bağlı inanç ve pratiklerin tutarlı bir sistemi olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, bütün dinler kutsal ve kutsal olmayan müşterek bir vasfa sahiptir. “*Dini düşüncenin ayırt edici temel özelliği budur. Ancak kutsal kavramıyla kastedilen sadece tanrı ya da ruh denilen özel varlıklar değil; bir kaya, bir ağaç, bir taş, bir odun parçası, bir ev hatta rastgele herhangi bir eşya da olabilir.*”⁴⁴

Türkler Müslüman olduktan sonra da kutsal mekânlara yönelik inançların bir kısmı devam ettirmiştir. Eski inanışlardaki atalar kültü yerini türbe, yatır, dede mezarı vb. yerlere yönelik inanca ve uygulamalara bırakmıştır. Bunlar İslami birtakım rivayet ve menkıbelerle daha da zenginleşerek bir kültür oluşturmuşlardır.⁴⁵

³⁹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 939.

⁴⁰ Kürşat Demirci, “Kutsiyet”, *İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, XXVI, 495.

⁴¹ Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, Ankara 1991, s. 8.

⁴² Harun Güngör, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 1998, s. 34.

⁴³ Eliade, s.51.

⁴⁴ Emile Durkheim, *Din Hayatının İptidai Şekilleri*, (Çev. Hüseyin Cahit), Tanin Matbaası, İstanbul 1923, s.74.

⁴⁵ Güngör, s.350-351.

Kutsallık duygusu ise inanç sahibi kişiyi, tanrıya ve onun getirdiği dine bağlayan, kişinin din çerçevesinde kalmasına katkıda bulunan bir çeşit ihtiyaç veya içgüdüdür.⁴⁶

*“Kutsallar, hemen hemen her yerde karşımıza çıkabilen, çok uzun bir tarihsel evrim sürecinden geçmiş karmaşık dini fenomenlerdir. Bunlar; ayinler, mitoslar, tapılan nesneler, simgeler, mukaddes insanlar, hayvanlar, bitkiler, kutsal yerler ve benzerlerinden oluşmaktadır. Bunların her birinin son derece yoğun, karmaşık ve çok zengin bir yapısı bulunmaktadır. Kutsallar, her zaman belli bir tarihsel dönem içinde kendini göstermekle birlikte her zaman sabit ve tek yönlü olmayabilirler. Onlar dini içeriklerini olmasa bile biçimsel işlevlerini değiştirebilirler.”*⁴⁷

1.1.4. Türbe ve Kabir

*“Arapça “türab” yani “toprak” kelimesinden türeyen, evliyaya ait hem basit ve hem de abidevi mezarları ifade etmek üzere kullanılan “türbe” sözcüğü, Türkçe’de genellikle ölünün gömüldüğü yerde kabrin üzerine yapılan binayı ifade etmek için kullanılmaktadır.”*⁴⁸

Çeşitli İslam ülkelerinde türbelere bu isim verilmesinin nedeni çoğunun kubbe ile örtülü olması ve bunun da Arapça kubba (kubbe) sözcüğüyle karşılanmasıdır. Türbe kavramı, evliyalara ait hem basit mezarları hem de gösterişli kabirleri içine alır.⁴⁹ Türbeler, içinde yatan zâtın keramet sahibi olduğuna inanılan, çeşitli istek ve dileklerin dile getirildiği, hastalıklara çare olarak görülen yerlerdir. Bunlar dince ulu sayılan, halkın mübarek insanlar olarak tabir ettiği kişiler veya sultan, emir gibi devletin önde gelenleri için inşa edilen mezarlardır.

Türbe; yatır, kümbet ve ziyaret gibi çeşitli isimlerle anılmaktadır. Buralarda kabrinin bulunduğu inanılan kişiler de veli, evliya, eren, ermiş, âlim, arif, sofu, seyyit, şeyh, pir, baba, şehit gibi isim ve sıfatlarla adlandırılmaktadır. Allah dostları olarak adlandırılan ve halkın nazarında yüceltilen bu kişilerin sadece mezarları değil, aynı zamanda gittikleri yerler de ziyaretgâh haline getirilmiştir. Ayrıca o kişilere duyulan

⁴⁶ Baki Adam, *Kutsal ve Kutsal Olmayan, Din Bilimleri 2*, Pınar Yayınları, Ankara 2006. s. 256.

⁴⁷ Adam, s. 250-252.

⁴⁸ Muzaffer Günay, s. 576.

⁴⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, “Kubbe”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, VI, 930.

sevgisinin sonucu olarak bu zatların mezarı birden fazla yerde bulunmakta ve hepsi de ziyaret yeri haline getirilmektedir.

1.1.5. Makam

Süleyman Uludağ, “Tasavvuf Terimleri Sözlüğü”nde makam kavramını şöyle açıklamıştır:

1.Menzil, merhale, konak, mertebe.

2.Sâlikin gösterdiği faaliyetle ulaştığı sıkıntılara katlanarak azimli bir şekilde gerçekleştirdiği merhale. Sâlikin makama bu suretle ulaştığı ve ikamet ettiği yerdir. Haller Allah'ın salike bağıdır. Makam ise iradeyle çalışarak kazanılır. Haller gelip geçici, makamlar ise kalıcı ve sürekli.

3. Türbe, kabir, mezar.

4. Sembolik kabir.⁵⁰

Ayrıca makam, “veli, evliya, eren, ermiş gibi isimlerle anılan kimselerin gerçek ya da sembolik mezarları, türbeleri” biçiminde de tanımlanmıştır.⁵¹

1.1.6. Yatır

Doğaüstü gücü bulunduğu ve insanlara yardım ettiğine inanılan kimsenin mezarı” anlamına gelen yatır insanların dilek dilemek için ya da herhangi bir hastalığına şifa bulmak için gittikleri yerlerin başında gelir.⁵² Yatırlar gerek yaşarken gerek öldükten sonra kerâmetler gösteren, Allah'ın sevgili kulları olduğuna inanılan evliyalara ait mezarlardır. Süleyman Uludağ, “Tasavvuf Terimleri Sözlüğü”nde yatır; “*ermişlerin gömülü olduğuna inanılan mezarlar. Dede, baba, türbe* olarak tanımlamıştır.”⁵³

İnsanlar bütün çözüm yollarına başvurdukları halde sorunlarını çözemedikleri ya da isteklerine ulaşamadıkları zaman yatırlara gitmektedirler. Evliyaların kerametlerinin öldükten sonra da devam ettiğini düşünürler. Bu sayede onların kendilerine yardımcı olacaklarına inanmaktadırlar. Yatırlara yapılan ziyaretlerde dualar edilmekte, adaklar adanmakta, istekler gerçekleşince de adaklar yerine getirilmektedir. Bu uygulamalar

⁵⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s.235-236.

⁵¹ Hülya Eröz, s.23.

⁵² Ayşe Karakoç, *Şanlıurfa Adak ve Ziyaret Yerleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2010, s.13.

⁵³ Uludağ, s. 387.

yatırla dilek sahibi arasında bir çeşit alışveriş sayılabilir. Evliyalar, Allah'ın huzurunda dilekleri geri çevrilmeyecek kişiler olarak görülmektedir. Yatırlar aracılığıyla Allah'a dua edilmekte ve Allah'tan dileklerin gerçekleşmesi beklenmektedir.

1.1.7. Veli ve Evliya

“Arapça velâ yahut veliye (yaklaşmak, yakın olmak) fiilinden gelen veli kelimesi; sözlükte dost, ahbap, arkadaş, yardımcı, komşu vs. gibi anlamlar içermekte olup evliya ise onun çoğuludur.” Türkçe’de evliya kelimesi halk arasında çoğu zaman tekil olarak kullanılmaktadır. Tasavvufi manada veli kavramı, Kur’ân’da tekil ve çoğul şekliyle dost anlamına geldiği ayetlere dayandırılarak açıklanır. Bu manada veli, Allah’ı seven, Allah’ı dost edinen ve onun tarafından dost edinilen kişi anlamında kullanılmıştır. Zamanla bu kavram genişleyip birtakım üstün vasıflar kazanarak harikulade şeyler izhar edebilen büyük insan manasını almıştır.⁵⁴

*“Evliya, İslam tasavvufunda Allah’ın ilgi, himaye, yardım ve sevgisine mazhar olmuş, gönül gözü açık kimselere verilen isimdir.”*⁵⁵ Veliler iyi yetişmiş, nefsin terbiye etmiş, Allah dostu, gönül eri, darda kalmışın bunalmışın yardımcısı, olacakları önceden bilen ilim sahibi, hastalara şifa dağıtan, yolda kalmışları koruyan, Allah’a daha yakın olan, kâmil insanlardır.⁵⁶

Mustafa Kara’nın “Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi” adlı eserinde velilere verilen çeşitli isimler ele alınmıştır, bunlar *“zâhid, ârif, derviş, fakir, âşık, sufî, erenler, ehlullah, musuhî, miskîn, seyyah, garîb, nuriye, cûiye, şikeftiye, nüssak, ubbad, bekkâûn, hâifûn, kura, kussâs ve mistiktir.”*⁵⁷ Süleyman Uludağ Tasavvuf Terimleri Sözlüğü’nde, “evliya”yı şöyle tanımlamıştır:

“1. Veliler, dostlar.

2.Ermişler, erenler. Hakkın dostları, Allah’ın özel ilgisine, sevgisine, yardımına nail olanlar. Genel anlamda müminlerin hepsi evliyadır. Özel anlamda yalnızca Allah’ın kendilerine kerâmet ve ilham ihsan ettiği kâmil müminler evliyadır. Evliyanın çeşitli varlıklar üzerinde etkili olan bir manevi gücü vardır. Duaları Allah katında

⁵⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 1.

⁵⁵ Ahmet Subhi Furat, “Veli” *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986, C.13, s. 287

⁵⁶ Abdulkadir Sezgin, “Eren ve Evliya Kavramının Dini Tarihi Folklorik İzahı ve Eren İnancı Üzerine Düşünceler”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi*, Ankara 1998, s. 457.

⁵⁷ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 43- 45.

*makbul olur. Evliya Allah'ı kendisine dost edinmiş, Allah da onları kendisine dost edinmiştir.*⁵⁸

1.1.8. Seyyit/ Seyit

Seyyit kavram olarak efendi, bey, nüfuz sahibi, saygı değer kimse olarak tanımlanır. Büyük sûfiler ve şeyhler seyyit olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca, Hazreti Peygamber'in torunu Hazreti Hüseyin'in soyundan geldiğine inanılan kişilere de seyyit denilmektedir. Seyyitlerin evliya olduğuna inanılır. Abdulkadir Geylanî ve Ahmet Rifâî gibi tarikat kurucularının da seyyit oldukları kabul edilir. Seyyitler İslam âleminin her yerindedir. Bunlar bulundukları toplumda özel ilgi görür, halk bunlara büyük saygı gösterir, toplum içinde ayrıcalıklı yerlere sahiptir.⁵⁹

1.1.9. Yediler

*Yedi büyük veli, yedi ulu, ermiş kişilerdir. Bunlara Ricâl-i ulâ da derler. Her nefeste miraç yapıp Allah'ın huzurundan marifet ilim tahsil ederler. Yediler, yedi abdal denilen Ricâcü'l-gayb'den ayrıdır.*⁶⁰ Hazreti İbrahim'in huyu ve mizacı Yediler üzerindedir. Yediler halka hep yumuşak muamele eder, kimseye kin beslemez. Birçok dağ, tepe ve yerleşim yeri adını Yediler'den almaktadır.⁶¹

1.1.10. Kırklar

*Hak erenleri, Allah adamları veya gayb erenlerden kırk veli. Bunlar halkla ilgili hususları düzeltir, onların yüklerini taşır yalnızca halkının hukuku konusunda faaliyet gösterir. Son derece şefkatli ve yaratılıştan merhametli olduklarından taşıyamadıkları yükler konusunda halka yardımcı olurlar.*⁶²

1.1.11. Menkabe

Arapça *nekabe* (isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak veya haber vermek) kökünden türeyen *menkabe* (çoğulu menakıb) sözlükte; “*öğünülecek güzel iş, hareket ve davranış*” manalarına gelmektedir.

⁵⁸ Uludağ, s.130.

⁵⁹ Uludağ, s.315.

⁶⁰ Uludağ, s.387.

⁶¹ Uludağ, s.387.

⁶² Uludağ, s.281.

Menkabe veya *menakıb* kavramı tasavvuf tarihinde sufilerin izhar ettikleri harikulade olaylar anlamına gelmektedir. Kerâmetleri nakleden küçük hikâyeler manasında tahminen IX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Pek yaygın olmamakla birlikte kerâmet kelimesinin çoğulu olan *keramât* da *menkabe* veya *menakıp* yerine kullanılmıştır. Şu halde menkabelerin esasını kerâmetler teşkil etmektedir.⁶³

Süleyman Uludağ, “Tasavvuf Terimleri Sözlüğü”nde menkabeyi; “*velilerin menkabelerinin, örnek hal ve hareketlerinin, yaşama şekillerinin anlatıldığı söz ve tavsiyelerinin nakledildiği eserler, velayetnâme*” olarak tanımlamıştır.⁶⁴

1.1.12. Kerâmet

Kerâmet peygamberlik iddiası olmadan bir kişide mucizevi hallerin görünmesidir. Kendisinde bu tür haller görünen kimse, salih amellere sahip değilse o harikulade hal *istidraç* adını alır. Peygamberlerden zuhur eden harikulade hallere mucize denir. *Kerâmet* Hakk’ın velisine bir ikramıdır ve iki çeşittir:

“Birincisi ilimde, irfanda, ahlakta, ibadette, tâatte, amelde, edepte, insanlıkta ve adamlıkta gösterilen üstün meziyetler, hasletler, faziletler, olan manevi ve hakiki *kerâmet*. İkincisi ise kevnî ve surî *kerâmet*tir. Uzun mesafeyi kısa zamanda alma, az gıdayı çoğaltma, su üzerinde yürüme, ateşte yanmama vs. gibi. Sûfîler bu tür *kerâmet*lere çok fazla önem vermezler. Bunun mekr-i ilahî olmasında korkarlar. *Kerâmeti* çocukları uyutan haşhaşa veya onları eğlendiren oyuncaklara benzetirler. Veli *kerâmet*e erdikçe *kerâmeti* azalır. *Kerâmet* zahîr olur, izhar edilemez. *Kerâmet* izhar eden sahtekârdır, kendisinden *kerâmet* zahîr olan velidir. Bir müminin velî olması için *kerâmeti* olması şart değildir. Belli bir *kerâmeti* kabul etmek mecburiyeti yoktur. *Kerâmetin* çok olması o velinin en ulu evliyadan olduğunu da göstermez.”⁶⁵

Tasavvufî açıdan Allah dostları olan velilerde ilahî aşk çok fazladır ve bu aşk neticesinde Allah onlara çeşitli sırlar ve kerametler ihsan eder. Velilerin gerek yaşarken gerekse öldükten sonra keramet gösterdiğine inanılır. Onlara yüklenen bu olağanüstü haller keramet olarak adlandırılır.⁶⁶

⁶³ Ocak, s.27.

⁶⁴ Uludağ, s.243.

⁶⁵ Uludağ, s.211

⁶⁶ Ali Köse, Ali Ayten, *Türebeler Popüler Dindarlığın Durakları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 14.

1.1.13. Ziyaret

Ziyaret, ibret almak, sevap kazanmak gibi çeşitli amaçlarla mübarek yerleri, kabirleri, akrabaları ve hastaları görmeyi ifade eder. Kur'ân'da ziyaret ile ilgili tek ayet kabile mensuplarının sayılarına ölmüş kişileri de dâhil ederek bununla övünmesini önlemek için indirilmiştir.⁶⁷

Hasan Köksal ziyareti, “*kutsal olarak tanınan bir şahsa, bir yere (tekke-türbe vb.) herhangi bir dileğin olması, yerine getirilmesi şartıyla tek başına veya topluca yapılan gidip görme işlemi*” olarak tanımlamıştır.⁶⁸ Zeki Başar; yatırları bilinen, ünlü veya saygın olduğuna inanılan kimi mezarlar veya bu tür mezarlardan oluşan türbeleri ziyaret yeri adlandırmıştır.⁶⁹

Ziyaret yeri ya da ziyaretgâh, “*hayır işlemek veya saygı göstermek amacıyla gidilen yer*” anlamına gelir.⁷⁰ Ziyaret kültürü Türk halk inancı içinde önemli bir yere sahiptir. Türk halkı; veli, eren, evliya, ermiş, sabit, zahit, âlim, sofu, seyyit, gazi, mübarek, pir, dede, abdal, şehit gibi çeşitli adlar verdiği bu kimselerin türbelerini ziyaret etmektedir. Ancak sadece yatır ya da türbe değil kutsal kabul edilen unsurlar da ziyaret yeri olarak kabul görmüştür.⁷¹

Bazı ziyaretçiler gördükleri rüyalar sonucu türbeleri ziyaret etmekte. Bu kişiler kendilerinin özel olarak seçildiklerini, türbede yatan zâtın kendileriyle manevi yoldan irtibata geçtiklerini düşünürler. Hatta dileği kabul edilen kişi eğer adağını yerine getirmemişse ziyaret edilen zâtın, kişinin rüyasına girerek adağını hatırlattığına inanır.⁷²

Manevi güç ve meziyetleri bulunduğu inanılan kişilerin yattıkları yerlerde ve buralarda uygulanan pratiklerde İslamiyet öncesi inanç sistemlerinin izleri görülmektedir.⁷³

⁶⁷ Mehmet Yaşar Kandemir, “Ziyaret”, *İslam Ansiklopedisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı MEB Basımevi, İstanbul 1986, C.13, s. 620.

⁶⁸ Hasan Köksal, “İzmir ve Çevresindeki Yatırlar ve Bunlara Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Mifad Yayınları, Ankara 1987, s. 229.

⁶⁹ Zeki Başar, “İnançla Gidilen Ziyaret Yerlerimiz”, *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, Devran Matbaacılık, Ankara 1997, s. 56.

⁷⁰ Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 2240.

⁷¹ Ünver Günay, Harun Güngör vd. , *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması Kayseri Örneği*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2001, s.10.

⁷² Köse, Ayten, s.79.

⁷³ Ünver Günay, “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”, s. 581.

1.1.14. Adak

Adak, “Tanrı’ya, kutsal olarak tanınan bir şahsa, bir yere, bir şeye, herhangi bir dileğinin olması, yerine getirilmesi şartıyla adı bildirilerek yapılan şartlı bir vaad, şartlı bir söz, bir and olarak ferden veya toplulukça yapılan bir nesne, hareket, davranış tarzı veya duadır.”⁷⁴

Ali Seydî, “Resimli Kâmus-u Osmânî” adlı eserinde *adak* ve *adamak* fiilinin Türkçe olduğunu söyledikten sonra adağın tanımını yapmıştır. Yazara göre *adak*; adanmış şey, ahd olunan şey, vaat olunan şey ve adamak, ahd ve nezretmektir.⁷⁵

Süleyman Uludağ, “Tasavvuf Terimleri Sözlüğü”nde adağı şöyle tanımlamıştır:

*1.Nezir, Allah’a ibadet amacıyla ibadet ve tâat cinsinden bir işin yapılmasını taahhüt etmek.2.Bir muradın gerçekleşmesi ve dileğin yerine gelmesi için türbelere, tekkelere, ermişlerin mezarlarına ve kutsiyete inanılan bir yere adanan kurbandır, eşyadır.*⁷⁶

Hastalıklardan kurtulmak, belayı defetmek, bir musibete ve afete uğramamak, çocuk sahibi olmak, çok arzu edilen bir şeyi elde etmek için; evliyanın türbelerine, yatırlara, dedelere, babalara, kurban, para veya herhangi bir eşya adanır. Türbelerde mum yakılır, türbe civarındaki ağaçlara çaput bağlanır. Böylece yatırdan yardım istenir. Allah’ın sevgili kulu olan ermişin yüzü suyu hürmetine dilek sahiplerinin isteklerinin yerine getirileceğine inanılır.⁷⁷

1.2. TÜRKLERDE İNANÇ SİSTEMİ

Türkler yüzyıllar boyunca çeşitli dinlerden veya inanç sistemlerinden etkilenmiştir. Atalar Kültü, Tabiat Kültürleri ve Gök Tanrı Kültü Orta Asya’daki en eski Türk topluluklarının inanç sistemlerini oluşturmaktadır. Türkler Manihaizm, Budizm gibi farklı dinleri benimse de bu inanç sistemleri Türkler arasında varlığını sürdürmüştür. İslamiyet Türkler arasında VII. yüzyılda itibaren yayılmaya başlamış, X. yüzyılda ise bu süreç tamamlanmıştır.⁷⁸

⁷⁴ Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1967, s.9.

⁷⁵ Ali Seydî, *Resimli Kâmus-u Osmânî*, Cihan Matbaası, İstanbul 1330, s. 18.

⁷⁶ Uludağ, s.21.

⁷⁷ Uludağ, s.21.

⁷⁸ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınları, Ankara 1994, s.110.

1.2.1. Eski Türk İnancı

1.2.1.1. Kült

Kült kelimesi Fransızca bir sözcüktür ve tapma, tapınma, din, dini, tören, ibadet, âyin gibi anlamlara gelmektedir.

*“Kült, yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı ve onlara tapınma anlamına gelmektedir. Bu saygı ve tapınış, duayı, kurbanı, dinsel tören olan belli ritüelleri gerektirmektedir. Tapınaklar, toplantı evleri, kutsal olarak bilinen alanlar, tepeler, mağaralar ve nehirler kült olarak kullanılmıştır. Kültü uygulayan, topluluğu yöneten bir başkan vardır. Kültün uygulandığı bayram ve tören için belli zamanlar seçilmekte, kült araçları bulundurulmaktadır.”*⁷⁹ Bir başka görüşe göre, bir kültün varlığından söz edebilmek için şu üç şartın varlığı gereklidir;

“a. Külte konu olabilecek bir nesne ve kişinin varlığı,

b. Bu nesne ya da şahıstan insana zarar gelebileceğine ilişkin inancın varlığı,

*c. Bu inancın sonucu olarak faydayı sağlayabilecek, zararı uzaklaştırabilecek ziyaretler, adaklar, kurbanlar vb. uygulamaların varlığı.”*⁸⁰

Kültler, değerler sistemini ve bu değerler sistemine uygun sosyal yapıyı anahtar eylemler içinde kodlamaktadırlar. Bu kültürel davranışların derinliklerinde kültürel bir değerler sistemi ve toplumsal bir yapı yatmaktadır.⁸¹

Türklerde Tanrı, başka birçok temsilcilerle ve araçlarla da emirlerini insanlara ulaştırmaktadır. Yani tıpkı günümüz semavi dinlerinde olduğu gibi Tanrı'nın yanında başka diğer kutsal varlıklar da bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olarak bilinenler arasında savaşlar, tabii afetler, kartal gibi yırtıcı kuşlar, kurt gibi yırtıcı hayvanlar, geyikler, ağaçlar, mağaralar, dağlar, kutsal ışıklar vb. bulunmaktadır. Bu motiflere Türk mitolojisinde ve destanlarında da sıklıkla rastlamaktayız.⁸² Kült kavramı içinde yer alan atalar, dağ, taş-kaya, su, ağaç vb. kültler tanrı değil, tanrısal olarak kabul edilmişlerdir.

⁷⁹ Mahmut Tezcan, *Kültürel Antropoloji*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 120.

⁸⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi-Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 11.

⁸¹ Ali Selçuk, “Horasanda Eren Anadolu’da Evliya: Acısu Sıraç Köyü Örneğinde Kahraman Atalar Kültü”, *Millî Folklor*, S. 87, Ankara 2010, s. 137.

⁸² Abdurrahman Güzel, *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Kültür Bakanlığı Yayıncılık, Ankara 2009, s. 107.

Özellikle de ağaç kültü, tanrıyı sembolize ederek tanrı Kut'unun kaynağı olarak görülmüştür. Türk inanç sistemi içerisinde kutsallaştırılan nesnelere tapınma görülmez. İster yer cisimleri, ister gök cisimleri olsun kutsal olarak görülen nesneler tanrı ile irtibat kurmanın birer vasıtasıdır.⁸³

1.2.1.2. Atalar Kültü

Eski Türk toplulukları arasında en köklü ve en eski inançlardan biri olan atalar kültü, ölmüş ataları ziyaret etme ve atalar için kurbanlar sunma inancı ve âdetidir. Ölen ataların ve özellikle babaların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği inancı, onlara karşı duyulan minnet duygusu, atalar kültürünün temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, atalar kültüründe ölen her atanın ruhu ve dolayısıyla da mezarı kült konusu olmamakta, yalnızca saygı değer olanlar buna erişmektedirler. Bu anlamda “ölüler kültü” ile “atalar kültürü” de birbirinden ayırt etmek gerekmektedir.⁸⁴

Atalar kültü, Orta Asya'daki eski Türk toplulukları arasında oldukça yaygındır. Yılda bir kere ata ruhlarına törenle kurban kesen, en eski Türk topluluklarından birinin Hunlar olduğu tespit edilmiştir.

Göktürkler döneminde de bu inancın varlığı Orhun Kitabeleri'nden anlaşılmaktadır. Eski Türklerde ölünün her türlü eşyasıyla defnedilmesi, ölmüş atanın sadece kendisine değil hatıralarına ve eşyalarına da kutsiyet yüklendiğini göstermektedir. Budizm ve Maniheizm gibi yabancı dinler yayıldıktan sonra da Türkler arasında varlığını sürdüren atalar kültü, Budizm ve Maniheizm'deki tenasüh inancının (ruhun bedenden bedene geçmesi) kabul edilmesinde önemli rol oynamıştır.⁸⁵ Abdurrahman Güzel, atalar kültürünü ve atalara duyulan saygıyı gösteren davranışları şöyle ifade etmiştir:

“Atalara duyulan saygı, korku ve minnetle karışık bir saygıdır çünkü Türklerde ölmüş ataların, yaşayan nesle iyiliklerinin veya kötülüklerinin dokunacağı inancı hâkimdir. Bu sebeple korkudan ileri gelen bir saygı söz konusudur. Bir diğer taraftan ise, atalara duyulan minnet borcunu ödeme arzusu da, Türkler'in onlar için kurbanlar

⁸³ Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s.16.

⁸⁴ Harun Güngör, “Eski Türklerde Din ve Düşünce”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.264.

⁸⁵ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 26-27.

kesmelerine, hediyeler sunmalarına neden olmuştur. Türklerde atalara duyulan saygının bir diğer göstergesi ise mezar hırsızlıklarının çok büyük bir suç sayılması ve hırsızların büyük cezalara çarptırılmasıdır.”⁸⁶

Ayrıca Türkler’in atalarının tasvirlerini yapıp saklamaları da Atalar kültü ile ilgilidir. Türkler, atalarına ve ölülerine olan saygısını onların tasvirlerini çadırlarında ve savaş zamanı ise yanlarında taşıyarak da göstermişlerdir.⁸⁷

Türkler’in, İslamiyet’i kabul etmesinden sonra da yatırlara gidip dua etmesi, şifa dilemesi, “Allah’ın sevgili kulları olan ve Allah’a sözü ve nazı geçebilen evliyanın yardımını dilemek” şeklinde açıklanmaya çalışılmıştır. Böyle bir açıklamada amaç eski inanışlara bağlı olan uygulamaları İslami kurallara uymasa da uygun hale getirmektir. Bu yatırlara gidip dua edenler o yatıra yönelik olarak duada bulunurlar. Yatırdaki zatın ruhundan medet umarlar.⁸⁸ Atalar kültüründe ata ruhlarının kutsal sayılan ağaçlarda (kayın, ardıç, meşe vb.) eyleştğine inanılır. Bu nedenle kutsal sayılan bu ağaç ve bitkilere saygı gösterilir böylece ataya da saygı gösterilmiş olur. Ata ruhlarının doğada belli nesnelerde var olduğu inancı, tüm doğanın canlı olarak algılanmasını ve animizmi doğurmuştur. Bugün hala Anadolu’da varlığını sürdüren; evliya, dede, baba inanışlarının kökenini atalar kültüne bağlayabiliriz.

Ayrıca, evliyalardan istenilen dileğin gerçekleşeceğine ve evliyanın yardım edeceğine inanılmaktadır. Bu mutlak inanç, kişinin psikolojik olarak koşullanmasını dolayısıyla da bilinçli olmasa bile bunun gerçekleşmesine ilişkin çaba göstermesini doğurabilir.⁸⁹

“Atalar kültü ile ilgili unutulmaması gereken bir diğer unsur da, destanlarda da sıkça rastladığımız “mağara” motifidir. Mağara, Türkler için çok önemlidir ve Türkler “Ay-ata” dedikleri ilk atalarının bir mağarada dünyaya geldiğine inanmaktadır. Böylelikle kutsal mağara motifi de eski Türk inanışlarında kendine önemli bir yer edinmiştir.”⁹⁰ Türkler’in atalar kültürünü İslamiyet’in kabulünden sonra da çeşitli şekillerde devam ettirdikleri görülür. Günümüzde Anadolu’da evliya, veli, eren, ermiş,

⁸⁶ Güzel, s.110.

⁸⁷ Güzel, s.111.

⁸⁸ Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini ve Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1992, s.103.

⁸⁹ Erman Artun, *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, İstanbul 2004, s.17.

⁹⁰ Güzel, s. 111.

dede, yatır vb. isimlerle anılan kişilerin; mezarlarının, makamlarının, türbelerinin mukaddes kabul edilip ziyaret edilmesi atalar kültünün varlığına işaret etmektedir. Ziyaret edilen atanın mezarlarından fayda geleceği inanmak, ona şifa bulmak, çocuk veya iş sahibi olmak, kazadan beladan kurtulmak, evlenmek gibi çeşitli dileklerde bulunmak için gitmek atalar kültünün yansıması olarak devam etmektedir.⁹¹

1.2.1.3. Tabiat Kültleri

Türk inanç sistemi içerisinde önemli yere sahip tabiat kültleri; yer ve gök kültleri olarak iki grupta toplanmaktadır. Eski Türkler, tabiat kültlerini doğrudan doğruya kutsamamışlar ve tabiat kültlerine tapmamışlardır. Tabiat kültlerinin ruh olarak tanımlanabilecek güçleri bulunduğu ve bu güçleri sayesinde hissedebildiklerine, iştebildiklerine, iyilik veya kötülük yapabildiklerine inanmışlardır.⁹²

1.2.1.3.1. Gök Kültleri

Gök Tanrı kavramından ayrı olarak göğün kendisi ve gökteki güneş, ay ve yıldız gibi unsurlar gök kültleri içerisinde yer almaktadır.⁹³ Hun İmparatorluğu zamanında “kün” (gün) olarak nitelendirilen güneş, eski Türk inanç sisteminde önemli bir yere sahiptir. Türkler’in güneşe saygı göstermesi, Tanrı’nın ona verdiği koruyuculuk vasfından ileri gelmektedir. Tıpkı güneş gibi Tanrı’nın verdiği koruyuculuk vasfından dolayı saygı duyulan ay ve yıldızlar da eski çağlardan beri kült konusu olmuştur. Güneş gibi bu unsurların da Tanrı’nın ışığını yeryüzüne indirdiğine inanılmıştır. Bu yüzden eski Türkler, çadırın tepesine ışığın içeri girmesi için “tündük” adı verilen delikler açmışlardır. Çin kaynaklarının verdiği bilgiye göre Hunlar bir işe başlamadan önce ayın ve yıldızların durumuna bakmış, Gök Tanrı’ya sundukları gibi güneşe ve aya da kurbanlar sunmuşlardır.⁹⁴

“Hun Hükümdarı Tan-hu her sabah çadırından çıkıp Güneş’i, gece ise Ay’ı ta’zim etmiştir. Bu inancın Hunlar’dan sonra diğer Türk topluluklarında da sürdüğü anlaşılmaktadır. Modern etimolojik araştırmalar, M.Ö.2. yüzyılda Vu-Huanlar ve M.Ö.3 yüzyılda Tobalarda devam eden bu inancın Yakut Türklerinde de sürdüğünü

⁹¹ Hülya Eröz, s.33.

⁹² Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşî Menâkıblarında İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 27-28.

⁹³ Ocak, *Bektaşî Menâkıblarında İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s.29.

⁹⁴ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1986, s.3.

ortaya koymaktadır. Yakutlar, Güneş ve Ay'ı iki kardeş gibi düşünüp onlara tanrısal güçler yüklerler. Yakutlar'da kötü ruhların Güneş ve Ay ile mücadeleye girdikleri ve bazen kötü ruhların onları karanlığa hapsedtikleri inancı da mevcuttur. Bazı Türk toplulukları Venüs ve Satürn gezegenlerini kutsal sayarken, Mars'ı ise uğursuz saymaktadır. Güneş ve Ay'dan sonra, Türkler için en kutsal gök cismi Venüs gezegeni, yani Zühre, diğer adlarıyla Çoban ve Sabah Yıldızı'dır.”⁹⁵

Oğuz Destanı'na göre Oğuzlar yerin ve göğün bütün kuvvetlerini ve unsurlarını kendilerinde toplayarak meydana gelmişlerdir. Bu anlamda Türk milletini meydana getiren unsurlar, yer ve göğün (makro-kozmoz) hem kutsal hem de maddi varlıklarıdır. Bu düşüncenin bir ürünü olsa gerek; Oğuz Destanı'nda, Oğuz Kağan'ın birinci karısı gökten inmişken, ikinci karısı ise bir ağaç kovuğundan, yani yerin sonsuzluklarından gelmiştir. Böylece Oğuzlar, soylarını yerin ve göğün kutsallıklarından almıştır. Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz Kağan bir gün avlanırken, bir suya ve suyun ortasında da bir adaya ulaşır. Bu adada bir ağaç kovuğunda ikinci karısına rastlar. Diğerinde olduğu gibi, bu kızın ne nurları ne de ışıkları vardır. Bu kızı ona Yer-Su iyeleri göndermiştir ancak kızın özelliklerinden biri, gözlerinin gök oluşudur. Çünkü gök rengi, tanrının bir sembolüdür. Böylece Oğuz ve Türk milletinin varlığı, kâinatın yapısına uygun hale getirilmiştir.⁹⁶

1.2.1.3.2. Yer Kültleri

Şamanist Türk boylarında görülen dağ, su (ırmak, göl, pınar), ağaç-orman, taş-kaya kültürleri, büyük imparatorluklar döneminde vatan kültürüne yükselen “yer-su” adı altında toplanmıştır.⁹⁷

1.2.1.3.2.1. Su Kültü

Türkler arasında su, tabiat kültürüne bağlı olarak ortaya çıkıp gelişmiş ve Türkler için çok önemli bir unsur olmuştur. Türkler, yüksek dağları ve pınarları iyi ruhların mekânı olarak görmüşlerdir. Bunlara Yer-Sub demişler ve yine bu mekânlarda tanrıya dua edip onun için kurbanlar adanmışlardır. Türkler için göller ve ırmaklar canlı nesnelerdir. Bu sebeple onlara verilen isimler sadece coğrafi isim değildir.

⁹⁵ Güzel, s.107.

⁹⁶ Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1971, s. 431.

⁹⁷ İnan, s.48.

Su aynı zamanda duyan, evlenen ve çocuk çocuk sahibi olan ve mahiyetinde birtakım gizli güçleri barındıran koruyucu bir iyedir.⁹⁸ Suyun arıtıcı niteliği, bolluk ilişkisi, taşıma vb. özellikleri bu kültün doğuşunda rol oynayan önemli etkenler olmuştur. Altaylılara göre, insanları yaratan ve onları kötü varlıklardan koruyan Yer-Su tanrılarıdır. Sağlık ve bolluk bereket veren, hayvanların çoğalmasını sağlayan, kötü ruhları engelleyen Yer-Su tanrısı kendilerine saygı göstermeyenleri cezalandırmış ve onları hasta etmiştir. Göktürk kitabelerinde Yer-Su kültü; VIII. yüzyıl Türk İmparatorluğu'nda devletin resmi kültlerinden biri haline gelmiştir. Altaylar'ın inanışlarına göre, Yer-Su ruhları insanların yaşadığı yerlerde yaşarlar. Hayvanları yaratan ve onlara bereket veren Yer-Su tanrılarıdır.⁹⁹ Eski Türkler, tabiatı birtakım gizli kuvvetlerin varlığına inanmışlardır. Radloff'a göre, *“Sibirya Şamanizm’ini meydana getiren esas unsurlardan olan Yer-Sular; “göklerin katlarında yaşayan bütün bu yukarı dünya ilahları, beşeriyeti meydana getiren, yaşatan ve koruyan varlıklar olarak mütalaa edilir.”*¹⁰⁰

Abdurrahman Güzel, suyun Türk kültüründeki yeri ve önemi konusunda şunları söylemiştir: *“Su, Türk kültüründe her şeyden önce temizlik ve saflığı simgelemektedir. Türkler tıpkı ateş kültüründe olduğu gibi, suyunda bir ruhunun olduğuna inanmışlardır. Bu sebeple kutsallaştırdıkları suyu hiçbir şekilde kirletmemeye dikkat etmişlerdir. Türklerdeki ateşe ve suya gösterilen saygı, onları “ıdık” saymak ve tapınma olarak düşünülmemelidir. Türk din tarihinde Türkler’in ateş ve su gibi tanrıları olduğuna ve onları tapındıklarına dair bir iz yoktur. Bunun yanında Göktürkler ve Uygurlar’ın kutsal saydıkları su kaynakları ve ırmaklar bulunmaktadır. Tamir Nehri, Orhun, Selenga Irmaklar bunlardan birkaçıdır. Türkler kutsal sayılan bu ırmakların balıklarını avlanmamış ve yememiştir.”*¹⁰¹ Günümüzde Türkler, yaşadıkları bölgelerde herhangi bir sıkıntı durumunda su kültürüne bağlı ritüeller sergilemektedirler. Türklerdeki Yer-Su inanışları çerçevesinde dağ, tepe ve ağaç gibi su kaynakları da dua ve dilek mekânları olarak kabul edilir.¹⁰²

⁹⁸ İnan, s.50-51.

⁹⁹ İskender Oymak, “Anadolu’da Su Kültünün İzleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (15) 1, Elazığ 2010, s. 38-41.

¹⁰⁰ Wilhelm Radloff, *Sibirya’dan Seçmeler*, (Çev. Ahmet Temir), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976, s. 220.

¹⁰¹ Güzel, s.110.

¹⁰² Oymak, s. 44.

1.2.1.3.2.2. Dağ Kültü

Eski Türklerde, dağlara genellikle *mübarek, mukaddes, büyük Ata, büyük Hakan* anlamlara gelen *Han Tanrı, Buztağata, Iduk Art, Kuttağ* vb. isimler verilmiştir. Dağlara bu tür isimlerin verilmesi onların kutsallaştırıldığını göstermektedir.¹⁰³

Türkler dağları, Gök Tanrı'ya yakın olması, tanrıya yaklaştıran bir araç olarak görülmesi ve tanrıya ev sahipliği yapması sebebiyle kutsal mekânlar olarak kabul edilmiştir. Evrenin merkezinde bulunan bu dağlar kozmik bir işleve sahiptir. Türk mitolojisinde dağlar, etrafında yaşayan insanların koruyucusudur, onların vatan anlayışını şekillendiren en önemli tabiat varlıklarındandır.¹⁰⁴

Türkler'in mitoloji metinlerine bakıldığında dağın bir kült olduğunu gösteren birçok bilgi bulunmaktadır. Dağların zirvesinde Tanrı'ya ayinler yapılmış, burada Tanrı'ya kurbanlar sunulmuştur. Bu mekânlar Gök Tanrı'ya en yakın noktalar olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁵

Dağlara atfedilen bu inanışların kökeninde Türkler'in tanrı anlayışı bulunmaktadır. Türkler yüksek olmayı tanrıya özgü bir nitelik olarak kabul etmişlerdir. İnsanların ulaşamadığı yüksek bölgeleri, tanrılara özgü aşkınlık, mutlak gerçeklik ve sonsuzluk olarak görmüşlerdir. Bu niteliklere sahip mekânların tanrının mekânı olabileceğine inanmışlardır. Dolayısıyla bu bölgelere en yakın dağlar, Türkler'in düşüncesinde kutsallarla örülü bir kült haline gelmiştir.¹⁰⁶ Dağlar sadece içinde varolduğuna inanılan kuvvetli ruhtan dolayı kutsal sayılmamış, yer altı ve yer üstündeki unsurları birleştiren mitolojik bir varlık olarak da algılanmıştır.¹⁰⁷

*Dünya yaratılırken gök, yer ve yer altı birleşir. Bunları bir araya getiren dağ, ağaç, sarmaşık birer merdiven veya temel direktir. Bunlar merkez ve kökenin simgesi olarak kutsallaşmaktadır.*¹⁰⁸

¹⁰³ Güzel, s.108.

¹⁰⁴ Yves Bonnefoy, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü I-II*, (Çev. Levent Yılmaz), Dost Kitabevi, Ankara 2000, s.157.

¹⁰⁵ Jean Paul Roux, *Türkler'in ve Moğollar'ın Eski Dini*, (Çev. Aykut Kazancıgil), İşaret Yayınları, Ankara 1994, s.128.

¹⁰⁶ Ali Duymaz, Halil İbrahim Şahin, "Kaz Dağlarında Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış ve Uygulamalar", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (19), Balıkesir 2008, s.117.

¹⁰⁷ Muharrem Kaya, "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğindeki İzleri", *Folklor/Edebiyat*, VII (25), 2001, s.203.

¹⁰⁸ Kaya, s.203.

Ayrıca, dağ ve tepe kültü Altaylar'da da dikkati çekmektedir. Altaylar, her dağın kendi ayrı ruhları olduğuna inanmışlardır. Onlara göre bu dağ ruhları insanlara hem iyilik hem de kötülük yapabilmektedir.¹⁰⁹

Âşık Kerem, Âşık Garip vb. halk destanlarında, dağlara hitap eden seslenişler vardır. Köroğlu sefere çıkacağı zaman dağ başlarına bakar. Sefer sırasında geçit vermeyen bir dağ ile karşılaştığında tepedeki evliyaya yalvarır ancak dağ o zaman geçit verir.¹¹⁰

1.2.1.3.2.3. Ağaç- Orman Kültü

Orman kültü ilkel toplulukların orman ürünleriyle ve avcılıkla geçindikleri dönemin kalıntısıdır.¹¹¹ Gerçekte orman kültü, ormanda yaşayan ve yiyecek derleyip avcılık yaparak geçinen ilkel topluluklara özgüdür. Türkler'in göçebe çoban hayatına oradan geçtiği öne sürülmüştür. Bazı araştırmacılar, Türkler'in inançlarının temelinde bozkır kültürünün hâkim olduğunu düşünmektedirler. Türklerde kutsal Ötüken Dağı ormanla kaplıdır ve "Ötüken Yış" (Ötüken Ormanı), Göktürkler ve Uygurlarca kutsal bilinmektedir. İslam Öncesi Türklerde, ağaç kültürünün ilk ortaya çıkış bölgesi Ötüken ormanları olarak tahmin edilmektedir.¹¹²

Dede Korkut, er olsun avrat olsun herkesin ağacı saydığını ve çekindiğini söylemiştir. Orta Asya'da bin yaşında, beş kollu, büyük gövdeli bir ağacın bölgede en saygın şey olduğu belirtmiştir. Dede Korkut' ta Kazan'ın oğlu Uruğ ağaç ile söyleşirken:

"Başını alıp bakacak olsam başsız ağaç,

*Dibini alıp bakacak olsam dipsiz ağaç" diyerek, ağacın yeraltında ve yerüstünde sonsuza ulaştığını vurgular.*¹¹³

Ahmet Yaşar Ocak, tarih boyunca ağaç ve evliya arasında kurulan ilişkiye dikkat çekerek, ağaç yanlarında bulunan mezarlıklar ve evliyalar arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

¹⁰⁹ İnan, s. 74.

¹¹⁰ Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Adam Yayınları, İstanbul 1988, s.88

¹¹¹ Ümit Hassan, *Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler*, Varlık Yayınları, Ankara 1986, s.111.

¹¹² Harun Güngör, "Eski Türklerde Din ve Düşünce", *Türkler*, C.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 262.

¹¹³ Doğan Avcıoğlu, *Türkler'in Tarihi*, C. I, Tekin Yayınevi, İstanbul 1995, s.359-360.

“Bazı ağaçların yalnızca bir türbe yanında bulunmaları onlara kutsallık verilmesine neden olmuştur. Bu durumda ağaç yanındaki türbe gerçektir. Ağacın yanındaki mezar, zaten eskiden beri kutsal olarak kabul edilen ağacın kutsallığı ile birleşerek türbe kimliğine girebilir. Oysa başlangıçta hiçbir özelliği olmayan bir mezardır. Bazı ağaçların yanında hiç türbe olmamasına rağmen kutsal sayıldıkları görülmektedir. O halde bu durum, şöyle yorumlanabilir: ya orada eskiden bir türbe vardır ya da bir evliyanın ruhunun ağaçta yaşadığı düşünülebilir.”¹¹⁴

Kayın ağacı Türklerde önemli bir yere sahiptir ve Türkler’in pek çok ritüelinde karşımıza çıkar. Türkler Gök Tanrı’ya kurbanlarını kayın ağacının altında sunmuşlardır. Şamanlık törenlerinde şamanın davulunun üzerine çizilen resimlerden biri de kayın ağacıdır.¹¹⁵

Ağaç kültüründe söz etmeden geçemeyeceğimiz konulardan biri de “Hayat Ağacı”dır. Pervin Ergun “Türk Kültüründe Ağaç Kültü” isimli hacimli çalışmasında “Hayat Ağacı” hakkında ayrıntılı bir bilgi vermiştir. Ergun’a göre Hayat Ağacı inancı; *bütün dünya kültürlerinde en yaygın inançlardan biridir ve ağaç kültürüyle ilgili bütün inançların kökeninde hayat ağacı yatmaktadır. Gözle görülen, çeşitli vasıfları ile gerçekçi bir saygı gören ağaç, aynı zamanda mitolojik bir sembol olarak birçok mucizeyi gerçekleştirir. O öncelikle hayat bahşeder ve üç âlemi birbirine bağlar. Hayat ağacının temel vasfı “ebedî canlılık”tır. Hayat ağacı bütünü temsil eder, aynı yapıya sahip olan dünya dağı ve hayat suyu gibi diğer objelere de örnek olur. Dünyanın üç tabakasını temsil eden hayat ağacının kökleri, gövdesi ve dal budaklarıyla, kozmik düzeyler arasında sağladığı iletişimle ideal bir semboldür. Hayat ağacı yeşil kaldığı müddetçe dünyanın var olacağına inanılır. Hayat ağacı dünya ile yer arasında kutsal değnek olarak da tanımlanır. Yeryüzünün merkezinden tanrı katına yükselen bu ağaç genellikle dallıdır. Dokuz dal, dokuz tanrı katını sembolize eder. Türk düşüncesinde çocuk ve doğum da hayat ağacı ile ilişkilendirilmiştir. Hayat ağacı ölümün de sembolüdür. Türk inancında beden ölür ama ruh ölmez. Hayat ağacı, ruha, yukarı ya da aşağı gideceği yolu gösterir. Hayat ağacı ile ebediyet veren su “bengisu” arasında bir bağ vardır. Türk inanışında ağacın başından veya gövdesinden akan açık renkli sıvı, hayat kaynağıdır. Hayat ağacı nesillerin kökenidir ve neslin sürmesinin garantisidir.*

¹¹⁴ Ocak, Bektaşî Menakıblarında İslâm Öncesi İnanç Motifleri, s.93.

¹¹⁵ Güzel, s.109.

Her üç âlemi kaplayan ve her üç âlemin de merkezinde bulunan hayat ağacı doğu yönündedir. Cennetin doğusunda, tanrı mekânının doğusunda, yeryüzü hakanının evinin doğusundadır. Bütün ağaçlardan daha büyük, daha gösterişlidir hepsini de bünyesinde barındırır. Bu sebeple, “Han Ağaç” ve “Hakan Ağaç” diye adlandırılır.¹¹⁶

1.2.1.3.2.4. Taş-Kaya Kültü

Kaya ve taş parçalarına yönelik inanış geçmişten günümüze kadar gelmiştir. Taş ile ilgili masallar, ceza olarak taş olma, kutlu taşlar, şifalı taşlar taşlara yüklenen anlamların birer göstergesidir. Türkler taş ve kayalara şifa, dilek ve adak, yemin, yağmur yağdırma gibi çeşitli işlevler yüklemiştir.¹¹⁷

Orhun Yazıtları’ndaki “yağız yer” ifadesi ve devamında söylenenler, Türklerde düşünce sisteminin sadece gökyüzü ile sınırlı olmadığını, insanoğlunun “yer ile gök” arasında hayat bulduğunu da göstermesi bakımından önemlidir. Bu ulûhiyet inanç sistemi bugün Kur’ân-ı Kerîm’deki ifadelerle de uygunluk göstermektedir¹¹⁸.

Eski Türk topluluklarında bazı taş ve kayaların kutlu sayıldığına dair en güzel örneklerden birine Uygurlar’ın ünlü Kut Dağı efsanesinde rastlanmaktadır. Bu efsanede gökten inen Altın Işık’la çam ağacının gebe kaldığı, doğan beş çocuğun en küçüğü olan Buğu Han’ın yabgu (kağan) seçilmesiyle Oğuz İli’nin kurtulduğu anlatılır. Daha sonra bu ışık yeryüzünde taşlaşarak yeşim taşından bir kaya oluşturur ve Uygurlar bu kayaya Kutlu Dağ adını vererek onu kutsal kabul eder. Taş-kaya kültü günümüzde Anadolu’nun pek çok yerinde rastlanmaktadır.¹¹⁹ “Balbal” ve yağmur yağdırdığına inanılan “yada” taşı Türklerde, kutsal sayılan taşlar arasındadır.

1.2.1.3.2.5. Ateş Kültü

Ateş kültünün görüldüğü en eski Türk toplumunun Batı Göktürkler olduğu ifade edilmektedir. Arap ve Fars kaynakları, Uygurlar ve Kırgızlar arasında da ateş kültünün varlığını ortaya koymaktadır. Bu kaynaklarda Kırgızlar’ın kutsal kabul ettikleri ateşin temizleyiciliğine inanıp ölülerini yaktıkları kaydedilmektedir. Eski Türkler, temizleyici oluşu yanında ateşi bir fal aracı olarak da kullanmışlardır. Fal bakılırken kağanın adına yakılan ateşin önünde kurbanlar kesilmiş, bu ateşin aldığı şekle göre gelecek

¹¹⁶ Ergun, s.145-148.

¹¹⁷ Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar*, Ankara 1968, s.34.

¹¹⁸ Güzel, s.10.

¹¹⁹ Ocak, *Bektaşî Menakıplarında İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s.79- 80.

yorumları yapılmıştır.¹²⁰ Türkler, ateşin gökten indiğine inanmaktadır. Ateş temizlenme ve arınma aracı olarak görülmüştür. Yakut Türkleri ava çıkmadan önce elbiselerini ve silahlarını tütsülemek için ateş yakmışlar ve bu ateşin üzerinden geçmişlerdir.¹²¹

Ateş kültü günümüzde Anadolu’da yaşamaya devam etmektedir. Bugün Nevruz Bayramı’nda ortaya yakılan ateşin üzerinden atlanması bunun en canlı örneğidir. Hastalar, üzerlik tohumunun ateşe atılmasıyla kötü ruhlardan arınmaktadır. Ayrıca nazardan, hastalıktan ve her türlü ruhtan korunmak için bazı hayvanlar iki ateş arasından geçirilmektedir. Tahtacılar ve Kürtler arasında ateşe bıçak tutmanın, su dökmenin ve pis bir şey atmanın uğursuzluk ve ölüm getireceğine inanılır. Ayrıca Anadolu’nun hemen her kesiminde “ocağın tütsün, ocağın yansın” gibi dua ve beddualar söylenmektedir. Bütün bu inanışlar Türklerde ateşe verilen önemi göstermektedir.¹²²

1.2.2. Şamanizm

Şaman kelimesinin menşei hakkında farklı düşünceler mevcuttur. Bu görüşlerden ilkinde göre kelime Mançura’dan gelmektedir. Bu görüşe sahip kimseler şamanı; durmadan oynayan, yerinde duramayan, oradan oraya sıçrayan kişi olarak tanımlar. Diğer bir görüşe göre şaman kelimesinin kökü Sanskritçe’ye dayanır. Bu görüşü temsil eden kimseler şamanı dilenci veya rahip olarak adlandırır. Buradan hareketle şaman sözcüğü Türkçe kökenli değildir. Türkler şaman yerine *kam* sözcüğünü kullanmaktadır. Kaşgarlı Mahmut’un “Divân-ı Lügat’it Türk” adlı eserinde Şaman sözcüğü *kam* olarak geçmektedir. *Kam* burada sihir, büyü yapan anlamında kullanılmıştır.¹²³ M. Fuad Köprülü’ye göre, “*en eski Türk şairlerine Altay Türkleri’inde kam, Toguzlar’da şaman, Oğuzlar’da ozan, Kırgızlar’da bahşı derler ve bunların büyücülük, sihirbazlık, hekimlik, şairlik gibi çeşitli özellikleri vardır.*”¹²⁴

“Şamanizm, genellikle Sibiryâ halklarının dinsel inanışlarını anlatır ve “büyücü”, “sihirbaz” anlamına gelen Şaman kelimesinden türetilmiştir. Aynı zamanda

¹²⁰ Ocak, *Bektaşî Menakıblarında İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s. 187-188.

¹²¹ Güzel, s.109.

¹²² Ocak, *Bektaşî Menakıblarında İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s. 193-194.

¹²³ Ali Faik Demir, Nebahat Akgün Çomak, *Şaman ve Türk Dünyası*, Bağlam Yayıncılık, Ankara 2009, s.15,17.

¹²⁴ Mehmet Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981, s.67.

da çok geniş bir alana yayılmış olan Türk Moğol tarihinin önemli bir bölümünü oluşturmuştur."¹²⁵

Mircea Eliade'ye göre Şamanizm; "en eski vecd tekniklerinden birisi hatta ilkidir."¹²⁶ Şamanizm; "Yontma Taş Devri'nde ortaya çıkmış bir harekettir ve esası av ile avcı arasındaki ruhsal ilişkiyi sağlamaktan ibarettir."¹²⁷

Ali Faik Demir ve Nebahat Akgün Çomak'ın ait "Şaman ve Türk Dünyası" adlı eserde Şaman'ın görevleri ve özellikleri şu şekilde maddelendirilmiştir:

Şaman'ın görevleri:

*"Gelecekte haber vermek,
Büyü ve efsun yapmak,
Gizli âlemleri dolaşmak, değişik mekânda bulunan ruhları çağırmak.
Bu inancı benimsemek, yaşamak, benimsetmek ve yaşatmak,
Cinler, periler ve şeytanla bağlantı kurmak,
İyi ve kötü ruhların dengesini sağlamak,
Rüya ve hayal hakkında yorum yapmak,
Ruhlara kurban sunmak,
Ruhlarla temasa geçerek aracı olmak,
İlaç ve merhem yapmak,
Hastaları tedavi etmek,
Ölünün ruhunu öbür dünyaya göndermek,
Av avlamakta, şanssızlığı ortadan kaldırmak,
Hayvan sahiplerini bulan ve onlarla satın almak için pazarlık yapmak.
Dinsel, ayinsel, törensel, inanç sistemini yürütmek,
Farklı ortam ve konularda dua etme
Kısırlık ve zor durumlarda yardım etmek.
Adak kurbanlarını yer ve Gök Tanrılara ulaştırmak."*

Şaman'ın Özellikleri:

"Şaman, Ak Şaman, Kara Şaman olmak üzere ikiye ayrılır.

¹²⁵ Demir, Çomak, s. 45.

¹²⁶ Eliade, s.14

¹²⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s.25.

Erkek ve kadın Şaman olmak üzere ikiye ayrılır. Şaman aynı anda hem kadını hem de erkeği temsil eder. Araştırmacılar en önemli ve etkili Şamanlar'ın kadın Şamanlar olduğundan söz eder.

Mistik güçlere sahiptir.

Sihir ve büyü bilir.

Gelecekte haber verir. Kehanette bulunur.

Şeytan, cin peri ile bağlantı kurar.

Saçlarını kesmez.

Sadece evden bir ölü çıkacağı zaman saç örgüsünü kesip, ölünün yanına yerleşir.

Şaman; davul, tef, zil, çingirak çalar. Bunlar transa geçmek için bir araçtır.

Şarkı söyler.

Dua eder.

Dans eder.

Ateşe hükmeder.

Marifet gösterir.

Zeki insanlardır.

Şair ruhludur.

Hayalperestilerdir.

Hitabeti güçlüdür.

Yeraltında ve yerüstünde gördüğü olağandışı varlıkları ayrıntılarıyla anlatır.

Boz atın sırtında göklere çıkar.

Şaman kuşaktan kuşağa geçen örf, adet, gelenek ve görenekleri çok iyi bilen kişidir ve bir sonraki kuşağa aktarır.

Boy ve oymağının atalar ruhlarını en iyi şekilde tanır.

Şaman adayının şaman olması akrabalarının katıldığı bir törenle kutsanır ve duyurulur. Yakutlarda görülen Şaman kutsaması yüksek bir dağın başına çıkarılır ve şaman elbiseleri giydirilir. Eline bir davul ile at kılı sarılı bir söğüt dalı verilir.”¹²⁸

Atalar kültürüyle birlikte, eski Türklerde yerleşik bir kültür halini alan Şamanizm'in İslam sonrası dönemde de izlerini devam ettirdiği görülmektedir. İslam sonrası dönemdeki veli kültürüyle, İslam öncesi kam kültü arasında benzerlikler olduğunu söyleyen Ocak bu benzerliği şöyle açıklamıştır:

¹²⁸ Demir, Çomak, s. 47-51.

“Tayy-i zaman, tayy-i mekân, su üstünde yürüme, kalpten geçenleri bilme, gelecekte gerçekleşecek olaylara işaret etme gibi velilere atfedilen özelliklerin şaman kültürü ve Budist menkıbeleriyle yakından ilgili olduğunu göstermektedir.”¹²⁹ Ocak, “çeşitli tabiat kültleri, atalar kültü ve Gök Tanrı inancı çevresinde oluşturulan mistik kültürün Şamanizm olarak telakki edildiğini” ifade etmektedir¹³⁰

1.2.3. İslami Kültür

Türklerde ziyaret inancı Türkler’in İslamiyet’i kabulünden günümüze kadar ki süreçte şekillenmiştir. Bu süreç, Malazgirt Savaşı’ndan sonra Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında rol almış şehit ve kahraman komutanlarla başlamıştır. Ayrıca bölgenin Türk hâkimiyeti altına girmesiyle burada yetişmiş ilim ve tasavvuf ehli velilerin kabirlerine halk yoğun ilgi göstermiştir. Bu dönemde bilim adamlarıyla beraber Horasan Erenleri adı verilen ve çoğunlukla Yesevi ekolüne mensup, gazi-veli tipinin temsilcileri de Anadolu’ya akın etmiştir. Türkistan’la beraber İran, Mısır, Suriye ve Endülüs’ten pek çok sufi bölgeye gidip yerleşmiştir. Bu arada XIII. yüzyılda Moğol istilasını Anadolu’da tarikatların yayılmasına çok uygun bir ortam oluşturmuştur. Bu ortamda Anadolu’da Yunus Emre, Mevlana ve Hacı Bektaş-ı Veli gibi büyük şahsiyetler Anadolu’nun her tarafında birçok sufi yetişmiştir. Bu şahsiyetler sağlıklarında çeşitli kerâmetler göstererek halkın manevi duygularında güçlü etkiler bırakmıştır. Onların bu nüfuz ve etkileri ölümlemlerinden sonra mezarlarının çeşitli amaç ve usullerle ziyaret edilmesine yol açmıştır. Ayrıca ölümlemlerinden sonra onların şahsiyetleri hakkında anlatılan efsane, menkıbe ve hikâyeler ziyaret inancının daha da canlılık kazanmasını sağlamıştır.¹³¹

İslam dini ölmüş kimselerden medet ummayı yasaklamıştır. İslamiyet şifa bulmak, sınavlarda başarı göstermek, kısmetini açmak gibi çeşitli dileklerle türbelere gidilmesini reddetmektedir. Türkler’in İslamiyet’i kabul edilmesiyle beraber, atalar kültü İslami bir kimliğe bürünerek veli ve yâtır kültürüne dönüşmüştür. Bu gibi ziyaret yerlerine yönelik inancın ve uygulamaların atalar kültü ile yakın bir ilişkisi vardır.

Genelde halk dindarlığı ile özdeşleştirilen modern Türkiye’deki türbe ve yâtır

¹²⁹ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 10.

¹³⁰ Ocak, *Bektaşî Menakıplarında İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s. 34-35.

¹³¹ Abdulkadir Kıyak, “Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), Gümüşhane, 2000/2, s.165-166.

kültürü Türklerdeki atalar kültünün bütünüyle kaybolmadığını, İslamlaşma ile birlikte dönüşüm geçirdiğini, İslam'ın mistik yorumları içinde yeni formlar üreterek var olmaya devam ettiğini göstermektedir.¹³²

¹³² Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s.10.

İKİNCİ BÖLÜM

BAYBURT'TAKİ ZİYARET YERLERİYLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

2.1. BAYBURT'TA TESPİT EDİLEN ZİYARET YERLERİ

Bayburt'ta hakkında bilgi edindiğimiz, halktan derleme yapıp kabrini gördüğümüz doksan bir tane ziyaret yeri vardır. Bunların dışında hakkında hiçbir bilgi edinemediğimiz fakat köylülerin veya çevreden kimselerin birtakım kerâmetlerini gördükleri ziyaret yerleri bulunmaktadır. Kop Köyü'nde Coşan Baba'nın, Bayram Hoca'nın, İmâle Baba'nın, Koça Baba'nın, Kınalıburnu'nda İmam Ali'nin kabirlerinin olduğu söylenmektedir. Bu mezarlardan ışık yandığını iddia edenler vardır fakat bu kimselerin kabirleri arabayla ulaşılmayacak kadar yüksektir.

Bunların dışında zamanla tahrip olmuş, sel, deprem gibi afetler sebebiyle bozulmuş, yeri kaybolmuş ziyaret yerleri de mevcuttur. Aşağıdaki listede hakkında bilgi edinemediğimiz ziyaret yerleri yer almaktadır:

- Masat Köyü'nde Dede Korkut Türbesi'nin yanında Kazanhan Veli ve Maksut Efe Türbeleri
- İğdır Köyü'nde Veli Salih Hazretleri
- Demirözü Serenli Köyü'nde Karalı Veli Hazretleri Türbeleri
- Aydıntepe Alaca Köyü'nde Karaburga Hazretleri Türbesi
- Üç Hisarlı Sur altında (Bayburt Kalesi) Evladi Nebevi Danişmend-i Efrüddin (Efrudin) Hükümdar Hazretleri Türbesi
- Tuzcuzâde Mahallesi Galer Mevkisi'nde Arap Baba Hazretleri Türbesi
- Çayıryolu Beldesi'nde Akkoyunlu Sancaktar Beyi Uzun Hasan Türbesi
- Zahit Mahallesi'nde Veli Hasan Efendi Hazretleri Türbesi
- Kop Köyü'nde Veli Ahmet Hazretleri Türbesi
- Saruhan Köyü'nde Hasan Hüseyin Dilebalta
- Aşağı Kırsı Köyü'nde Ahmet Vapuri Hazretleri

Tüm ziyaret yerlerini göz önünde bulundurduğumuzda Bayburt'un ziyaret açısından zengin bir kültüre sahip olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'nin en küçük ili Bayburt'ta çok fazla ziyaret yerinin olması elbette tesadüf değildir.

Bayburt zengin bir tarihi geçmişe sahiptir. Burası gerek tarihi dönemlerde gerekse şimdi transit bölge özelliği göstermektedir. Ayrıca Bayburt, Rus işgaline ve Ermeni zulmüne uğramış, çeşitli göçlere maruz kalmış insanların yaşadığı bir şehirdir.

Bayburt'taki ziyaret yerlerinin 70'i mezar, 1'i anıt mezar, 3'ü şehitlik, 5'i su kaynağı, 4'ü ağaç, 11'i makamdır. 2 tanesi ise bu grupların hiçbirinin içine girmeyen Tandır Ziyareti ve Kırklar Tepesi'ndeki Ziyaret Yılanları'dır. Ayrıca Muhammed Hanefi'nin farklı yerlerde hem makamı hem türbesi vardır.

Mezarlar

Abdülvehhâb Gâzi Türbesi, Hacı Şaban Efendi, Seyyit Yakup Hazretleri, Yakup Abdal Hazretleri, Sultan Fahriye Türbesi, Kaleardılı Ahmet Baba, Şehit Hacı Osman Efendi, Muhammed Hanefi Hazretleri, Sultan Ali Çelebi, Şeyh Mahmut (Kara Dede), Şeyh Necmettin Geylânî Hazretleri, Kitapsız Mustafa Efendi, Ekmelüddin Bâbertî Hazretleri, Damat Ali Efendi, Dede Korkut, Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî Hazretleri, Şehit Osman, Kutlu Bey, Yanbaksı (Güneşli) Kümbeti, Oslu Hoca Türbesi, Celâli Baba, Tuzcuzâde Efendi, Veli Şaban Efendi, Veysel Efendi, Zâhid-i Geylânî Hazretleri, Hacı Mahmut Efendi, Şeyhoğlu Ziyareti, Sadru's Şerîa Hazretleri, Uzun Gâzi Halil Baba, Şeyh Mehmet, Ağlar Baba, Alay Bey, Alho Dede, Aluç Dağı Ziyareti, Arap Baba, Bey Böyrek (Bamsı Beyrek), Danişment Köyü'ndeki Ziyaret, Eymür Köyü'ndeki Ziyaret, Güneydere Köyü'ndeki Ziyaret, Hacı Kavukçu, Hicrânî Baba, Hoca Tufan Efendi, İrşâdî Baba, Kadızâde Mehmet Çelebi, Kavuk Dede, Kıvrızvır Mehmet Naim Efendi, Kitapsız Hasan Efendi, Korkmaz Bey, Kara Dede, Kuru Güney Köyü'ndeki Ziyaret, Miralay Sabri Bey, Müftü Fahrettin Efendi, Müftü Mehmet Nâzım Efendi, Müftü Mehmet Saîd Efendi, Nivli Hâfız İsmail Efendi (Nivli Hafız Hoca), Kavlatan Köyü'ndeki Ziyaret, Masat Köyü'ndeki Ziyaret, Çıpkınıslı Burhanî Baba, Burhan Dede, Çağırkanlı Dede, Süleyman Rûhî, Şeyh Abdullah, Şeyh Ali, Tomlacıklı Hilmi Baba, Zarânili Alişan Efendi, Seyyit Halil Baba (Ebû Halil el Ensarî), Şeyh Haydar Hakânî Hazretleri, Şeyh Hayrân.

Anıt Mezar

Zihnî Baba (Şair Zihnî)

Şehitlikler

Kızlar Meydanı Şehitliği, Sıra Kışlalar Şehitliği

Su kaynakları ve Su Birikintisi

Darıca Köyü'ndeki Şifalı Su, Düldül Ziyareti, Hamşı Tepesi'ndeki Şifalı Su, Sarıçiçek Dağı'ndaki Şifalı Su

Ağaçlar

Ali Dede Ağacı, Kanlı Çam, Sırakayalar Köyü'ndeki Çamlar, Yedi Kardeşler Ziyareti, Yukarı Aksungur Köyü'ndeki Çamlar

Makamlar

Abdullah b. Revâha Makamı, Hâlim b. Hatip Makamı, Kehnet Dede, Abdullah b. Rabia Makamı, Abdurrahman b. Abdullah Makamı, Anbese b. Suheym Makamı, Süheyb-i Rûmî Makamı, Muhammed Hanefî Makamı, Cafer b. Ebû Tâlib Makamı, Seyyit Battal Gâzi Makamı

Diğer Ziyaret Yerleri

Tandır Ziyareti, Kırklar Tepesi'ndeki Ziyaret Yılanları

Bu ziyaret yerlerindeki mezarların 21 tanesinin üzeri kapalı, 50 tanesinin üzeri açıktır.

Üstü Kapalı Ziyaret Yerleri

Dede Korkut, Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî Hazretleri, Şehit Osman, Kutlu Bey, Oslu Hoca Türbesi, Kaleardılı Ahmet Baba, Hacı Şaban Efendi, Yakup Abdal Hazretleri, Şeyh Haydar Hakânî, Şeyh Hayrân, Celâli Baba, Muhammed Hanefî, Sultan Ali Çelebi, Şeyh Mahmut (Kara Dede), Şeyh Necmettin Geylânî, Kitapsız Mustafa Efendi, Ekmelüddin Bâbertî Türbesi, Damat Ali Efendi Türbesi, Abdülvehhâb Gâzi Türbesi, Şeyhoğlu Ziyareti, Yanbaksı (Güneşli, Şehitler) Kumbeti

Üstü Açık Ziyaret Yerleri

Seyyit Yakup Hazretleri, Sultan Fahriye Türbesi, Şeyh Haydar Hakânî, Şeyh Hayrân, Tuzcuzâde Efendi, Veli Şaban Efendi, Veysel Efendi, Zâhid-i Geylânî Hazretleri, Hacı Mahmut Efendi, Sadrû's Şerîa Hazretleri, Uzun Gâzi Halil Baba, Şeyh Mehmet, Ağlar Baba, Alay Bey, Alho Dede, Aluç Dağı Ziyareti, Arap Baba, Bamsı Beyrek (Bey Böyrek), Eymür Köyü'ndeki Ziyaret, Güneydere Köyü'ndeki Ziyaret, Hacı Kavukçu, Hicrânî Baba, Hoca Tufan Efendi, İrşâdî Baba, Kadızâde Mehmet Çelebi, Kavuk Dede, Kıvırcıvır Mehmet Naim Efendi, Kitapsız Hasan Efendi, Korkmaz Bey, Kara Dede, Kuru Güney Köyü'ndeki Ziyaret, Miralay Sabri Bey, Müftü Fahrettin Efendi, Müftü Mehmet Nâzım Efendi, Müftü Mehmet Saîd Efendi, Nivli Hâfız İsmail Efendi, Kavlatan Köyü'ndeki Ziyaret, Masat Köyü'ndeki Ziyaret, Çıpkınıslı Burhanî Baba, Burhan Dede, Çağırkanlı Dede, Danişment Köyü'ndeki Ziyaret, Süleyman Rûhî, Şeyh Abdullah, Şeyh Ali, Tomlacıklı Hilmi Baba, Zarânili Alişan Efendi, Seyyit Halil Baba (Ebû Halil el Ensarî)

Üzeri açık ziyaret yerlerinden 12 tanesinin dört tarafı duvarla çevrilidir. 13 tanesi toplama taşlarla oluşturulmuştur. Mezarlık içindeki ziyaret yerlerinin sayısı 21'dir ve bunlardan 4 tanesi müstakil mezardır.

Dört Duvar ile Çevrili Üstü Açık Ziyaret Yerleri

Yakup Abdal Hazretleri, Sultan Fahriye Türbesi, Şeyh Haydar Hakânî, Şeyh Hayrân, Tuzcuzâde Efendi, Veli Şaban Efendi, Veysel Efendi, Zâhid-i Geylânî Hazretleri, Hacı Mahmut Efendi, Sadrû's Şerîa Hazretleri, Uzun Gâzi Halil Baba, Şeyh Mehmet.

Toplama Taşlarla Oluşturulan Ziyaret Yerleri

Seyyit Halil Baba (Ebû Halil el Ensarî), Danişment Köyü'ndeki Ziyaret, Çağırkan Dede, Alho Dede, Aluç Dağı Ziyareti, Eymür Köyü'ndeki Ziyaret, Güneydere Köyü'ndeki Ziyaret, Kara Dede, Kuru Güney Köyü'ndeki Ziyaret, Kavlatan Köyü'ndeki Ziyaret, Masat Köyü'ndeki Ziyaret.

Mezarlık İçindeki Ziyaret Yerleri

Ağlar Baba, İrşâdî Baba, Zarânili Alişan Efendi, Tomlacıklı Hilmi Baba, Şeyh Ali, Şeyh Abdullah, Süleyman Rûhî, Bamsı Beyrek (Bey Böyrek), Korkmaz Bey, Arap

Baba, Hacı Kavukçu, Hicrânî Baba, Hoca Tufan Efendi, Kavuk Dede, Kıvrızvır Mehmet Naim Efendi, Kitapsız Hasan Efendi, Müftü Fahrettin Efendi, Müftü Mehmet Nâzım Efendi, Müftü Mehmet Saîd Efendi, Nivli Hafız İsmail Efendi, Çıpkınıslı Burhanî Baba

Müstakil Mezar Olan Ziyaret Yerleri

Burhan Dede, Alay Bey, Kadızâde Mehmet Çelebi, Miralay Sabri Bey

2.1.1. Abdülvehhâb Gâzi

Kimliği

Abdülvehhâb Gâzi, Emeviler Dönemi'nde yaşamış ve İslam kuvvetleriyle Anadolu seferlerine katılmış ünlü bir ordu komutanıdır. Emevi Hükümdarı Halife Hişam b. Abdülmelik zamanında Bizans akınlarına karşı yapılan mücadelelerde bulunmuş, Muaviye b. Hişam b. Abdülmelik ordusunda görevlendirilmiştir. Doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bildiğimiz bir şey varsa o da Battal Gâzi'nin en yakın arkadaşı oluşudur.¹³³ Abdülvehhâb Gâzi hakkındaki bilgiler farklılık gösterir. "Uygarlıklar Beşiği Bayburt" isimli çalışmada Abdülvehhâb Gâzi'den şöyle bahsedilmiştir:

*"Abdülvehhâb Gâzi Anadolu'nun fetih dönemi komutanlarından. Arap ordularının birinde Pişdar (öncü) komutanıdır. Bayburt'un onun tarafından H.113 (M.731) yıllarında zaptedildiği sanılmaktadır. Hazreti Peygamber'in yakınlarından olan Abdülvahhap Gâzi muhtemelen Bayburt'ta vefat etmiş ve Erenli Tepe'de defnedilmiştir."*¹³⁴ Abdülvehhâb Gâzi, Müseyyebnâme, Battalnâme, Hamzanâme, Danişmendnâme, Mirkât'ül-Cihâd, Saltuknâme'de çeşitli vazifelerle karşımıza çıkar.¹³⁵

Battalnâmeler'de Battal Gâzi'nin yakın arkadaşı Abdülvehhâb Gâzi'nin adı sık sık geçer. Hazret-i Resûlullah döneminde ve üç yüz on yıl yaşadığı, Diyâr-ı Rûm'a yapılan ilk akınlarda orduda bulunduğu rivayet edilir. Battalnâme'ye göre, Abdülvehhâb Gâzi yaşlı olmasına rağmen güçlü bir vücut yapısına sahip olmuştur. Gücüne güvendiği için Battal Gâzi olmadığı zaman ilk önce meydana kendisi çıkmış ve çoğunlukla

¹³³ Hasan Köksal, *Battalnâmeler'de Tip ve Motif Yapısı*, Ankara 1984, s. 87.

¹³⁴ Zafer Kayaokay, *Uygarlıklar Beşiği Bayburt*, İl Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1997, s. 67.

¹³⁵ Necati Demir, Kutlu Özen, *Hazretleri Peygamberin Sancaktarı Abdülvahhap Gâzi Hazretleri ve Gaza Arkadaşları*, Dilek Matbaacılık, Sivas 1996, s. 27.

kâfirleri bir bir tepelemiştir. Abdülvehhâb Gâzi, Battal Gâzi destanında önemli işlerin yapılmasında elçi olarak görevlendirilmiştir. Zor işlerin halledilmesinde ön planda olmuştur. Buradaki rivayetlere göre Abdülvehhâb Gâzi, kerâmet sahibi bir zât olarak tanıtılmıştır.¹³⁶

Abdülvehhâb Gâzi, Battalnâme'deki en önemli şahsiyetlerden biridir. Hatta Battal Gâzi'den sonra en önemli kişidir. Battalnâmeler'in tip ve motif yapısını inceleyen Hasan Köksal, Abdülvehhâb Gâzi'nin birinci derecedeki şahsiyetler arasında yer aldığını belirtmiş, onun tarihi ve menkıbevî kişiliği üzerinde durmuştur.¹³⁷

Battalnâme ve Müseyyebnâme'deki rivayetler göz önüne alındığında onun dört halife zamanında Arabistan'da yaşadığı anlaşılr.

Abdülvehhâb Gâzi, Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin'in şehit edilişinden sonra bir süre Hâricilerle mücadele etmiş. Daha sonra Hazreti Peygamber'in mübarek emanetlerini Malatya'ya getirmiş ve Cafer'in doğmasını beklemiş. Bu bekleyiş yüzyıllarca sürmüştür. Farkında olmadan Cafer'in babası Hüseyin Gâzi ile arkadaş olmuş. O Malatya'da önemli kişiler arasında yer alan; beyaz sakallı, nur yüzlü bir pir bir olarak tanınmış. Abdülvehhâb Gâzi, emanetleri teslim ettikten sonra Battal Gâzi'nin en yakın gaza arkadaşlarından biri olmuş. Şartlar ne kadar zor olursa olsun daima onun yanında bulunmuş. Her zaman ona destek olmaya çalışmış. Battal Gâzi de Abdülvehhâb Gâzi'yi korumuş ve her türlü tehlikelerden onu kurtarmış. Abdülvehhâb Gâzi, zaman zaman tecrübeleriyle gazilere yol göstermiş. Özellikle savaş taktiği konusunda önemli fikirler üretmiş ve ürettiği fikirler her defasında kabul edilmiş.¹³⁸

Türbesi

Abdülvehhâb Gâzi Türbesi, Erenli Köyü'nde Duduzar Dağı'nın Tepesi'nde bulunmaktadır. Evliya Çelebi "Seyâhatnâmesi"nde Abdülvehhâb Gâzi Türbesi'nden şöyle bahsetmiştir:

"Evvela bu şehrin içinde cereyan eden nehr-i Çoruğ'un karşı mahallesindeki câmi' ensesindeki kûh-i bâlâya Duduzar Dağı derler. Anda bir ma'mur ve hevâdâr karye-i lâlezâr vardır. Anda ziyaret-i Abdülvahhap Gâzî medfûndur kim ziyaretgâh ve

¹³⁶ Demir, Özen, s.34.

¹³⁷ Köksal, s.87-90.

¹³⁸ Demir, Özen, s. 36-37.

mesîregâh-ı hâs (u) amdır. Bu kûh-ı bülend kal'aya havâledir ammâ beynehüma nehr-i Çoruğ cereyan idüp top ermez bir mesâfe-i ba'ide cebel-i âlîdir ve şehir içindeki câmi ensesindeki evc-i âsumâna peyveste olmuş kayaya nısf sâ'atde urûc olunur."¹³⁹

Evliya Çelebi; Abdülvehhâb Gâzi'nin kabrinin Çoruh'un karşı mahallesindeki cami ensesinde, Duduzar Dağı adı verilen lalelik yerde olduğunu ve buranın herkes tarafından ziyaret edildiğini ifade etmiştir.

"Türbe, lahid çimento sıvalı tuğla ile yapılmış, batıdan doğuya doğru boyu 5.40 ve eni 1.10 metredir. Ortası açık ve toprakla doldurulmuş, üstünde yeşil renkli yekpare bir örtü yer almaktadır. Çevre köylerden ziyaretçiler gider. Duduzar'lı yaşlılar bu türbedeki gazinin daha uzun boylu olduğunu ve eskiden daha uzun olan lahdin onarım sırasında yıkıldığını ve dizden aşağısının duvarın altında kaldığını söylemiştir. Dizden yukarısı 5.40 metredir."¹⁴⁰

Abdülvehhâb Gâzi Türbesi'ne özellikle cuma günleri, evlerde hazırlanan kır yemekleriyle gidilir. Abdest tazelandikten sonra türbeye girilir ve iki rekât namaz kılınır. Ziyaretçiler, Abdülvehhâb Gâzi'nin sandukasının üzerindeki yeşil örtüye ellerini ve yüzlerini sürerler ve ona dua ederler. Dua faslı sona erince ya türbenin içinde ya da dışında birkaç dakika uyurlar. İşte bu uykuda görülen rüya, dileklerin kabul olup olmayacağına işarettir.

Çeşitli şehirlerden insanlar, kandillerde ve Arefe günlerinde buraya giderler. Sınava girecekler kabrin üzerine ve kabir toprağına kalem sürerler. O kalemin kendilerine şans getireceğine, böylece sınavda başarılı olacaklarına inanırlar. Ayrıca hacca gidecek kimseler hacca gitmeden önce türbeyi ziyaret ederler. (KK.18,19)

2.1.2. Abdullah b. Revâha Makamı

Kimliği

Kabirde yatanın kim olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte köylüler kabrin, sahâbe-i kirâm komutanlarından Abdullah b. Revâha'ya ait olduğunu söylerler. Kabrin çevresinde on üç tane daha mezar bulunur. Onların da sahâbe-i kirâm'dan olduğu düşünülür. Akşamları burada mum veya ateş yandığını görenler vardır. Bu mübarek zât,

¹³⁹ Evliya Çelebi, s.40.

¹⁴⁰ Karakoyunlu, s.124

köydeki bazı kişilerin rüyasına girince kabrin etrafı taşlarla çevrilmiştir. Yaz aylarında köy halkı burada bir araya gelir, kurbanlar keser, yemekler yiyip buraya ziyarette bulunur. (KK.13)

Makamı

Abdullah b. Revâha Makamı, Taht Köyü Kabak Tepe Mevkisi'nde bulunmaktadır. Tepenin başında bulunan makama patika bir yoldan geçilerek ulaşılır. Mezar gibi etrafı taşlarla çevrilerek makamın yeri belli edilmiştir. Köy halkından ve çevre köyden buraya gidenler üç İhlas bir Fatiha okuyup “burada yatan zâtın yüzü gözü hürmetine” diyerek dileklerde bulunurlar. Buradaki çalılara zaman zaman bez, mendil, yemeni bağlayanlar vardır. Dilekleri kabul olan kimseler koyun veya tavuk keserler, gücü yetmeyenler de mezarın başına kıtlama şeker veya lokum bırakırlar. (KK.71)

2.1.3. Ağlar Baba

Kimliği

Ağlar Baba, 1880 yılında, Bayburt'un Oruçbeyli (Siptoros) Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Babası Ahmet Kürşâdî Baba, annesi Ümmî Gülsüm Hanım'dır. Asıl ismi İrşâdî olup Ağlar Baba nâmı, uzun süreli ağlaması sebebiyle verilmiştir. Dedesinin adı da İrşâdî olduğundan dedesinden Büyük İrşâdî kendisinden de Küçük İrşâdî olarak bahsedilir. Ağlar Baba Nakşi Üveysî koluna mensub olmuş, Erzincanlı Vehbi Hayyâtî (Terzi Baba) Hazretleri'nden irşâd vazifesi almıştır. Günün on altı saatini ibadetle geçirmiştir.¹⁴¹

Genel kanaate göre ataları Irak-Suriye yolu ile ilk önce Konya'ya gitmişler, orada bir süre kaldıktan sonra Erzincan'a varmışlar, ardından Bayburt'a geçerek Seydi Yakup Köyü'ne yerleşmişlerdir. Bir süre sonra kardeşlerden Selim ailesiyle birlikte ilk önce Çayırköprü yakınındaki Sindelli Köyü'ne, sonra da Gümüşdamla Köyü'ne gelmiştir. Selim Baba'nın vefatı üzerine oğlu Büyük İrşâdî Baba, aileyi toparlamış ve artık devamlı oturacakları Oruçbeyli (Siptoros) Köyü'ne gelerek oraya yerleşmiştir.¹⁴² Ağlar Baba, babası Ahmet Kürşâdî Baba'nın teşvikiyle medrese tahsilini tamamlayarak zâhir ve batın ilimlerde ilerlemeye başlamıştır. Devrine yetişemediği dedesi Büyük İrşâdî Baba'dan büyük feyz almıştır. Bu feyz alışlarını beyitlerinde sık sık dile

¹⁴¹ Mahmut Kırtan, *Bayburtlu Şairler*, Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, Ankara 1998, s. 41.

¹⁴² Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 174,176.

getirmiş, dedesinden “Ceddim Babam” diye söz etmiştir. Dedesi, “Kısâs’ül Enbiyâ” isimli hacimli manzum bir esere başlamış fakat ömrü yetmediği için bu kitabını bitirememiş ve “benim bu eserimi torunum ikmâl edecektir” diye buyurmuştur. Küçük İrşâdî Baba bu eseri tamamlamıştır. Ağlar Baba’nın ilk ağlamaları 35 yaşı civarında başlamıştır. Bu ağlamalarından itibaren on üç yıl uyumamıştır. Üzerine bu hal geldiği vakit Tomlacıklı Beşir Hoca: “ona sahip olun, dışarılara çıkmasın. Çıkarsa vecde dalar, derecesi yükselir fakat eser veremez” demiştir. Kendisi iki kere evlenmiş, Sakine ve Suna isimli iki hanımından dördü erkek, ikisi kız olmak üzere altı çocuğu dünyaya gelmiştir.¹⁴³ M. Fahri Yılmaztürk “Bayburt’un Manevi Bekçileri” isimli kitabından Ağlar Baba’dan şöyle söz etmiştir:

*“Ağlar Baba’nın vefatına kadar sayısız mürîdi oldu. Şanı Türkiye’nin dört bir yanına yayıldı. Sohbetlerinde felâha erenlerin sayısı bilinmezdi. Kerâmetleri anında ve aşîkâr idi Tarikat-ı Nakşibendîyye Hâlidî kolu şeyhi Dede Musa’yla (Dede Paşa) can dostu idi. Zarânîli Alişan Efendi’yi çok severdi”.*¹⁴⁴

Ağlar Baba’nın sofrasındaki yemek hiç eksilmezmiş. Evine misafir geldiğinde yüz kişi bile olsalar yemek artarmış. (KK.13) Ağlar Baba vefat ettiği zaman cenazesi kuş kadar hafıfmiş. Cemaat Ağlar Baba’yı çok rahat bir şekilde mezarına götürüp defnetmiş. (KK.15) Ağlar Baba’nın kendine ait bir mührü varmış. Bu mühründe Lâ İlâhe İllallah Muhammed’in Resûlullah yazarmış. Ağlar Baba kendisine gelen tüm hastaları önce okuyup sonra da bu mühürle hastaların alnına basarmış. Hiç kimseden tek kuruş almazmış. Bir gün bir kadın Ağlar Baba’nın okumasıyla şifa bulmuş ve teşekkür amacıyla Ağlar Baba’ya birkaç kilo yağ getirmiş. Ağlar Baba bunu da kabul etmemiş. Kadına: “Al bu yağı götür, çocuklarına yedir” demiş. (KK.13) Ağlar Baba, kerametleri yanında şiirleriyle de bilinmektedir. Beyitleri tasavvufî olup, çok derin manalarda yüklüdür. Beyitlerinde bazen İrşâdî, bazen Ağlar Baba, bazen de Bâki mahlasını kullanmıştır.¹⁴⁵

Kabri

Ağlar Baba’nın kabri, Bayburt’un Oruçbeyli (Siptoros) Köyü mezarlığındadır. Torunları kabrini türbe haline getirmek istenmiş fakat ne Ağlar Baba ne de İrşâdî Baba

¹⁴³ Yılmaztürk, “Ağlar Baba”, Bayburt Aylık Yerel Dergi, S.15, Bayburt 1990, s. 176-181.

¹⁴⁴ Yılmaztürk, “Ağlar Baba”, s.185.

¹⁴⁵ Kırtan, s.41.

bunu kabul etmemiştir. Kabri son derece süsten ve gösterişten uzaktır. Sarı Bayburt taşından yapılmış, başında sarık alameti bulunur. (KK.13)

Ağlar Baba'nın toprağı hastalar için şifa olarak görülür. Herhangi bir yeri ağrıyanlar, bel fitiğı, kırık, çıkık gibi rahatsızlığı olanlar ağrıyan bölgelerine Ağlar Baba'nın toprağından sürerler. Ziyaretçiler toprağının baldan tatlı olduğunu söylerler. (KK.32)

Başka köylerden gelen kadınlar kabrine yemeni, havlu bağlamışlar fakat Ağlar Baba'nın torunları buna izin vermeyerek toplamışlardır. Ağlar Baba'nın kerâmetleri oldukça fazladır, bunlardan birkaçı üçüncü bölümdeki motifler kısmında ele alınmıştır.

Şiirlerinden Örnekler

ALLAH DER

*“Ol ulu zâtından fermân alanlar
Mekteb-i irfanda meclis olanlar
Pîrlerin elinden sâkî sunanlar
Sâkîler dolandır kadeh Allah der*

*Mektepte okudu kırklar yediler
Bâtın defterinden mânâ aldılar
Defterde olanı hem ağılattılar.
Diller ağlar ammâ kalpler Allah der*

*Ağlar Baba deli dîvâne oldu
Dört sene zarfında bir hâle geldi
Senden evvel sâkîsini doldurdu
Bir melek elinde sâkîm Allah der”¹⁴⁶*

KINANIR MI?

*“Kınamayın bizi Hakk'ı sevenler
Ruh şeydâ olmazsa kalp uyanır mı?*

¹⁴⁶ Ahmet Doğan, *Bayburt'lu Celâli Baba Hayatı Edebi Şahsiyeti ve Şiirleri*, KTÜ Yayınları, Trabzon 1999, s. 13-14.

*Söyledir zebani dil zâmir şahı
Hallâki zikreden dil kınanır mı?*

*Küllî boş değildir çark-ı binamız
Damlasız ummandır nehr-i çarımı
Ruz-ü şeb zikredir dil Süphanımız
Sübhan'ı zikreden dil kınanır mı?*

*Lâmekân telleri ebrûşum dokur
Esrar-ı Kur'ân'ı âşıklar okur
Sır melek kaydından demini urur
Hikmet söyleyen dil kınanır mı?*

*Aşkımız galiptir şevket-i şanda
Cânanı buluram daima cânda
Zikredelim Hakk-ı kalb-i zebanda
Allah'ı zikreden dil kınanır mı?*¹⁴⁷

2.1.4. Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî Hazretleri (Kedili Kümbet)

Kimliği

Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî, 13. yüzyılda Bayburt'ta ahiliğin yayılmaya başladığı dönemde yetişmiştir. İlhanlı Hükümdarı Sultan Olcayto zamanında Emir Mahmut tarafından yaptırılan Mahmudiye Medresesi'nde ve Celaleddin Hoca Yakut tarafından yaptırılan Yakutiye Medresesi'nde çalışmıştır.

XIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIV. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Ahî Emîr Ahmet'in doğum tarihi kesin değildir. Eldeki kaynaklara dayanarak doğum tarihi H.650 (M.1253) olarak tahmin edilmektedir.¹⁴⁸

Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî Hazretleri'nin Uygur Türkleri'nden olduğu ailesinin Horasan ve Zencan üzerinden Anadolu topraklarına girip Bayburt'a yerleşmiş olduğu düşünülmektedir. Ahmed-i Zencânî'nin dokuzuncu kuşaktan torunu, Muammer Torun'a

¹⁴⁷ Kırtan, s.44.

¹⁴⁸ Merih Baran, *Ahî Emir Ahmet*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 9.

göre atalarının (Ahî Emir Ahmet Zencânî ve ailesinin) Anadolu'ya geliş sebepleri şunlardır:

“Gayrimüslim köylerin ve tüm bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Türk dervîşi olarak liderlik yapmak, el sanatlarını geliştirmek, usta-kalfa yetiştirmek, tarımsal alanları işlemek, üretim yapmak ve öğretmek, stratejik yollar üzerinde imaret, bayındırlık ve güvenlik hizmetlerini yapmak, kasabaları yönetmek, merkezi otoriteyi toparlamak, çıkan boşluğu Ahî Zaviyesi ile doldurarak örgütlenmek, bu amaçla kurulacak zaviye ile din ve ilim adamı yetiştirmek ve kasabaların oluşumunda da aktif rol almaktır.”

Ahmet Eflâki, “Âriflerin Menkıbeleri” adlı eserinde Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî Hazretleri’ni şöyle anlatmıştır:

“Yine ufukların meşhuru ve baş olmayı hak eden Bayburtlu Ahî Emîr Ahmet (Tanrı ona rahmet etsin) o diyarın reislerindendi. Zengin, hayır isteyen, makam sahibi, çok zaman görmüş ve büyüklerin sohbetine erişmiş bir adamdı. Ariflerin Sultanı Çelebi Celâleddin Arif (Tanrı onun sırrını kutsasın) Hazretleri Bayburt’a gittiği vakit, oranın erkek ve kadın bütün ahalisi onun müridi oldular.”¹⁴⁹

“Sultan Veled, Emir Ahmet’i daima kardeş ve dost diye çağırdı. O, yeniden tam bir doğrulukla Çelebi Arif Hazretleri’nin müridi olup, bütün çocuklarını ve dostlarını o sultanın müridi yaptı.”¹⁵⁰

“Emir Ahmet şöyle hikâye etti ki: Gençliğimde sizin ceddiniz Mevlâna Hazretleri’nin güzel şöhreti ağızdan ağıza Bayburt’a ulaşınca ve onun “hal” ve “kal”nin yüceliğini seyyahlar anlatınca, bende babamdan müsaade isteyip Konya’ya gitmek ve o Hazret’in elini öpmek şerefine nail olmak hevesi uyandı fakat annem ve babam müsaade etmediler. Ben “niçin olmasın, niçin olmasın” diyerek gitme zamanını düşünüyordum. Bir gece son derece arzu ve aşkla kalktım, birkaç rekât hacet namazı kıldım ve Tanrı’nın nimet ihsan etmesiyle olur da sürüden ayrılıp o ziyaretle müşerref olurum ümidi ile kırk defa En’am Suresi okudum.

Sabaha yakın başımı koyup uykuya daldığım vakit, rüyamda müritlerden ve seyyahlardan işittiğim şekilde Mevlana’yı gördüm. Mevlana ferace giymiş, duman

¹⁴⁹ Ahmet Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 421-422.

¹⁵⁰ Eflâki, s. 421-423.

renginde bir sarık başına sarmış olduğu halde evimize giriyordu. Ben daha önce koşarak baş koydum, yüzümü onun ayaklarına sürdüm ve yalvarıp yakardım.

O bir dosttan makas istedi, saçlarımı kesti, yüzümü öptü ve birkaç defa “Tanrı mübarek etsin” dedikten sonra “bu Mevlevi Şeyhi’dir” buyurdu. Ben sevincimden uyandığım vakit, kesilmiş saçlarımı yastığın üzerinde buldum. Bu vaziyetten dolayı bir şaşkınlık belirdi. O zevkin şevkinden birkaç gün deli divane dağlarda dolaştım. Nihayet büyük bir posta oturma merasimi yaparak ferace giydim. Sema, toplantılar tertip etmeye ve Mesnevi okumaya başladım. Ondan sonra muhtelif şeylerden hazırlanmış olan güzel bir armağanı Mevlana’ya gönderip kendi halimi bildirdim. Bunun üzerine Mevlana Hilafet şeceresini gönderip bu kulu müritliğe kabul etti. Siz Çelebi Celalettin Hazretleri’nin bu diyarı şereflendirip benim ilm’ül yakîn’imi ayn’ül yakine çevirmeniz ve beni Hakk’ül yakîn’e ulaştırmanızda kabulümün alametidir.”

Ahî Emîr Hazretleri, Arif Çelebi’ye bu hatıralarını, Arif Çelebi’nin H.715 (M.1315) senesinde Bayburt’a misafir olduğu zaman anlatmıştır.¹⁵¹ Gençliğinde seyyâhlardan namını işitip Mevlana’yı görme hasretini duyan, gördüğü rüyadan sonra Konya’ya gitmek için baba ve annesinden izin isteyip, alamayınca çok üzülen Ahî Emîr Ahmed’in, o zamanlar 18-20 yaşlarında olduğu tahmin edilir. Bununla birlikte Mevlâna Hazretleri’nin de H.671 (M.1273) yılında vefat ettiği hesaba konulursa doğumunun yukarıda belirtildiği gibi H.650 (M.1253) tarihi olduğu kesinlik kazanmaktadır.¹⁵²

Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî’nin evliliğine dair şu an bir bilgi mevcut değildir. Yedi oğlu ve iki kızı olduğu tahmin edilir. Sultan Veled’in “Ahî Ahmed Zekıyu’d-din Bayburdî” hitabı ile başlayan, Konya’ya davet mektubundaki “*senin yedi uzvun mesabesinde olan yedi evlâdın korkusuzca Allah’ın emanetinde bulunsunlar*” cümlesi bize bu bilginin doğruluğu yönünde fikir vermektedir. Eski dönemlerde kız evlatlarının çocuktan sayılmadığını düşünülecek olursak Ahî Emîr Ahmet’in yedi oğlan çocuğuna sahip olduğunu kesinleşir. Çocuklarından dört tanesinin adı bilinmektedir. Bunlar, Ahî Muhammed İbn-i Ahî Ahmet, Ahî Şeyh Hasan İbn-i Ahî Ahmet, Ahî Ali İbn-i Ahî Ahmet ve Mevlana Ahî Yusuf İbn-i Ahî Ahmet’dır.¹⁵³

¹⁵¹ Baran, s.10.

¹⁵² Yılmaztürk, *Bayburt’un Mânevî Bekçileri*, s. 13.

¹⁵³ Feridun Nafiz Uzluk, *Sultan Veled Divânı*, Uzluk Basımevi, Ankara 1941, s.22.

Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî, aslen Mekkeli olup Bayburt'a gelip yerleşmiş, Bayburt'ta tekke kurmuş ve kimsesizler bu tekkede okumuştur. Bayburt'ta arazi edinmiş, mescit ve ev yaptırmıştır. “*Mal varlığımı Mekke'ye isterim*” ibareli vasiyetnâmesi öldükten sonra üzerinde bulunmuş, mal varlığı mahkeme kararı ile vakıflara verilmiştir. Yaptırdığı cami onarılmış şekli ile Ramazan aylarında açılmaktadır. Namaz kıldırana arazinin geliri verilmektedir.¹⁵⁴

Çeşitli kütüphanelerde Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî adına çoğaltılmış Fütüvvetnâmeler tespit edilmiştir. Ayrıca Türk dili üzerine yazdığı kitabın Arap yarımadasında okutulduğuna dair bilgiler vardır. Âhî Zencânî Hazretleri, tasavvufla ahiliği bir arada yaşam şekli olarak kabul etmiş fikir ve toplum insanı olarak tanınmıştır.

Türbesi

Ahî Emîr Ahmedî Zencânî Hazretleri'nin Türbesi, Ahmed-i Zencânî Mahallesi'nde bulunmaktadır. Halk arasında Ahî Emîr Zencânî Hazretleri'nin Türbesi “Kedili Kümbet” olarak da adlandırılmaktadır.

Kaynaklarda Erzurum Emiri Hoca Yakut ile dost oldukları belirtilmiştir. Süsleme ve tenyinatı da göz önünde bulundurulan türbenin, Hoca Cemalettin Yakut tarafından Ahmed-i Zencânî'nin öldüğü varsayılan H.730-735 (M.1330-1335) yılları arasında yaptırıldığı tahmin edilir. Türbenin güney cephesinin batı kenarında yer alan ve bugün okunamayan kitabe Azimet Karatekin tarafından okunarak “Es-Seyid Muhammedi Zencânî” ifadelerine rastlanılmıştır. *Yapı üzerinde H.1200 (M.1785) tarihli onarım kitabesi vardır. “Sekiz kenarlı bir poligon durumunda olan kümbetin içinde kare şeklinde bir mezar odası mevcut olup çatısı piramit şeklinde yapılmıştır.”*¹⁵⁵

Ahî Emîr Zencânî Hazretleri'nin medresesinde okuyan öğrencilerin yemeklerinin mum alevinde pişirildiği rivayet edilir. (KK.13) Ahî Emîr Zencânî Hazretleri ve kedisiyle ilgili halk arasında çok sayıda efsane bulunmaktadır. Bunlardan iki tanesi üçüncü bölümdeki motifler kısmında ele alınmıştır. Zenginleşmek isteyenler, parasını kaybedenler, Ahî Emîr Zencânî Hazretleri'nin türbesini ziyaret etmektedirler.

¹⁵⁴ Hayrettin Rayman, “Bayburt ve Yöresi Ziyaret Yerleri”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek, Görenek, İnançlar Seksiyon Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 54, Ankara 1997, s. 338.

¹⁵⁵ Taşçı, s.48.

Ziyaretçiler, namaz kılıp dua etmekte bazı kimseler de türbenin pencerelerine ip bağlamaktadırlar. (KK.12)

2.1.5. Alay Bey Mezarı

Kimliği

Mahalle sakinlerinden öğrendiğimize göre bu mezar, 93 Harbi'nde şehit olmuş baba yiğit, uzun boylu bir subaya aittir. 93 Harbi sırasında şimdiki Şubat İlkokulu o zaman hastaneyken buraya tedavi için gelmiş fakat burada şehit düşmüştür. Bunlar dışında hakkında çok fazla bir bilgi yoktur. Sadri Karakoyunlu'nun "Bayburt Tarihi" adlı kitabında, bu kişi hakkında 1887-1888 Osmanlı-Rus Savaş'ında şehit düşen, üst rütbeli bir subay olduğundan bahsedilmektedir.¹⁵⁶

Mezarı

Alay Bey'in mezarı, Kaleardı Mahallesi'nde erik ve kavak ağaçları gölgesinde bulunan tek bir mezardır. Demir parmaklılarla çevrilmiş, sac levha üzerine "93 Harb Şehiti Alay Bey" yazılmıştır. Bu mezar mahalle sakinleri tarafından korunmakta ve halk mezara saygı göstermektedir.

Mahalle sakinleri Arefe Günü, bayramlarda, Ramazan Ayı'nda ve kandillerde kabrini ziyaret etmekte ve Alay Bey'in ruhuna üç İhlas bir Fatiha okumaktadırlar.

2.1.6. Alho Dede Mezarı

Kimliği

Alho Dede, 1850 yılında Bayburt'ta doğmuştur. Asıl adı bilinmemektedir. Alho Dede, Bayburt'ta iri yapılı, saf bir derviş olarak tanınmıştır. Ramazan Ayı'nın yaz aylarına denk geldiği yıllarda Şingah Mahallesi'nde oturanlar, iftar vaktini tayin etmek için güneşin kale yüzündeki seyrini takip etmiştir. Gölgelek Hendek'e (kalenin alt zeminine) geldiğinde iftara bir saat, Alho Dede'nin kabrine geldiğinde iftara yarım saat kaldığını görmüşlerdir. Alho Dede'yi tanıma fırsatı olan Kıvrızvır Hacı Mehmet Efendi, Alho Dede'yi şöyle anlatmıştır:

"Ben o zamanlar on on beş yaşlarında idim. Kale civarında yatıp kalkardım. Kendi halinde çok az konuşan, yarı meczûb bir kimse idi. Çarşıya da ender olarak

¹⁵⁶ Karakoyunlu, s.129.

inerdi. Kendisine herkes tarafından hürmet ve itibar edilirdi. Nasıl geçindiği bilinmezdi.”

Dede Paşa Hazretleri’nin Hanzar’da Ekrem Ocaklı’ya misafir olduğu günlerin birinde Dede Paşa’ya şöyle bir olay anlatmıştır: *“Bu gece bir rüya gördüm. Hazret-i Peygamber (S.A.V) ashâbı ve seçkin yakınlarıyla oturuyorlardı. Tek tek yüzlerine baktım, mübareklerin hepsini tanıyordum. Hazret-i Ömer’in yanında bir zât oturuyordu. Yalnız onu tanıyamamıştım. Ayın on dördü gibi bir yüzü vardı. O zâtın kim olduğunu Hazret-i Ömer’e sordum. Bana dedi ki: tanımadın mı? Bu sizin Bayburt’taki velilerden Alho Dede’dir.”*¹⁵⁷

Şehirde ne kadar kedi-köpek varsa Alho Dede’nin peşine takılırmış. Alho Dede onları kasapta yedirir, ondan sonra hayvanlar Çoruh Nehri’nin kenarına gidip yatarmış. Hayvanlara yedirmek için satın aldığı etlerin parasını kendi ödermiş. Parasız et almazmış. Parayı kimden aldığı belli değilmiş. Malı mülkü, hiçbir şeyi yokmuş, kahveye hiç gitmezmiş. Kendisi Kadiri Tarikatı’ndan olduğu için devamlı Kadiriler Dergâhına gidermiş. Alho Dede Hazretleri kerâmet ehli, alçak gönüllü, kendisine gösterilen ilgiyi gereksiz görerek tevazuyu elden bırakmayan büyük bir Allah dostu olarak tanınmıştır.

Mezarı

Kabri Bayburt Kalesi’nin güney batıya yani şehir merkezine bakan surlarının hemen dış bitişiğindedir. Önceden kabrinin çevresi karataş duvarlarla örülmüş, üzeri açık bir mezarken şimdilerde kabri defineciler tarafından eşilmiş ve tahrip olmuştur. Mezarı içkiye müptela olup içkiden yakalarını kurtaramayanların, çocukları hasta kimselerin ve kısmetini açmak isteyenlerin gittikleri bir ziyaret yeridir. Burası taş yapıştırma ritüelinin görüldüğü yerlerden biri olup taş mezara yapıştığında kişinin dileğinin kabul olacağına inanılır. (KK.17)

Ayrıca evlenemeyen, yaşı ilerlemiş genç kızlar burayı ziyarete gitmekte ve yanlarında kilit getirmektedirler. Kilidi kapalı bir biçimde mezara bırakıp yedi gün sonra tekrar gitmektedirler. Kilit açılmışsa kısmetlerinin açılıp kısa zamanda evleneceklerine, açılmamışsa uzun süre daha evlenemeyeceklerine inanmaktadırlar.

¹⁵⁷ Karakoyunlu, s.125.

(KK.13) Kilitli kapıları açmada mahareti olan Alho Dede'nin bu yönde çok fazla kerâmeti vardır. Bunlar üçüncü bölümdeki motifler kısmında ele alınmıştır.

2.1.7. Ali Dede Ağacı

Bayburt'un Günlüce Köyü'nde Ali Dede ağacı olarak bilinen bir ağaç vardır. Bu ağacın altında Ali Dede adında birinin mezarı olduğu düşünülür. Burada yatan zâtın kim olduğu ve ne zaman yaşadığı bilinmez. Burası köy halkı ve çevre köylerdekililer tarafından kutsal kabul edilir. Bundan kırk yıl önce küçük bir çalı olan bu ağaç, şimdilerde büyümüş ve elma vermeye başlamıştır.

Ali Dede olarak adlandırılan bu ağaca bez, yemeni, mendil bağlamayanlar olduğu gibi zaman zaman da ağaca istediği nesneyi kazıyanlar olmaktadır. Ev isteyen ev, başarı isteyen kalem, eş isteyen çöp adam resmi çizmektedir. (KK.11)

2.1.8. Aluç Dağı'ndaki Ziyaret

Bir zamanlar Bayburt'ta Aluç adında mübarek bir zât yaşamış. Bu zât öldükten sonra şehrin üst tarafına gömülmüş ve mezarı türbe haline getirilmiş. Bir süre sonra düşmanlar, Bayburt'u ele geçirince bu mübarek kişi mezarında duramamış. Daha yukarıdaki dağa çıkmış, o tarihten sonra bu dağa Aluç'un Dağı adı verilmiş.

İnsanlar, Aluç Dağı'nı zaman zaman ziyaret ederler. Ziyarete gidenler üç İhlas bir Fatiha okurlar. Burası çocuğu olmayanlar tarafında da ziyaret edilir. (KK.38)

2.1.9. Arap Baba

Kimliği

Arap Baba'nın kim olduğu, ne zaman yaşayıp öldüğü bilinmemektedir. Köyden birkaç kişinin rüyasına girmiş ve kendisini Arap Baba olarak tanıtmıştır. Osmanlı döneminde yaşadığı, Ferrahşad Bey Camisi'nin avlusunda bulunan medresede ilim öğrettiği bilinmektedir. Arap asıllı bir bilgindir. Kaynak kişi Arap Baba ile ilgili şöyle bir olaya şahit olmuştur:

“Bir gün caminin bahçesinde, (onun mezarının önüne denk gelen bir yerde) bir genç ney üflüyormuş, biraz zaman geçtikten sonra birkaç kurbağa gencin üstüne üstüne zıplamış. Genç eliyle ittikçe onlar geliyormuş. Daha sonra genç neyi çalmaya devam etmiş. Bu sefer yerde büyük bir sarsıntı olmuş, gencin oturduğu taş sallanmış. Böyle

olunca genç korkmuş, ney üflemei bırakmış. Aynı günün gecesinde bir rüya görmüş. Rüyasında sarıklı, yeşil cübbeli bir Arap gence bir tokat atmış ve “bir daha beni rahatsız etme üzerimden de yol diye geçip durma” demiş. O günden sonra genç bir daha orada ney üflememiş. Bir keresinde de Arap Baba, cami imamının rüyasına girmiş. İmam yoruldukça, bilmeden onun kabri üzerine oturuyormuş. Rüyada Arap Şeyh “geliyorsun gidiyorsun göğsümün üzerine oturuyorsun, nefes alamıyorum. Yol diye gelip geçtiğiniz yerde benim başım var. Başım ezip geçmeyin” diye uyarılmış. Bu ve bunun gibi birçok rüyadan sonra orada yatan zâtın bir din ve ilim adamı, Allah dostu olduğu anlaşılmış.” (KK.66)

Türbesi

Arap Baba Türbesi Bayburt'un Gökçedere Beldesi'nde bulunmaktadır. Ferrahşad Bey Camisi'nin avlusu içinde, Akkoyunlu sülalesinin defnedildiği mezarlıktadır. Mezar yıkık dökük, taşları erimiş bir vaziyettedir. Ayrıca mezarın baş kısmındaki şekil de ilim adamı olduğu yönünde fikir vermektedir. (KK.67)

Ferrahşad Bey Camisi'ne gelenler, Korkmaz Bey'in ve Süleyman Rûhî'nin kabirlerini ziyaret edenler, onun kabrini de ziyaret etmektedir. Arap Baba'yı ziyaret ederek; hastalıklarına şifa, dertlerine deva bulduklarını söyleyenler vardır. (KK.66,67)

2.1.10. Bey Böyrek (Bamsı Beyrek)

Kimliği

Bey Böyrek hikâyesi, Dede Korkut Kitabı içinde yer alan on iki hikâyeden biridir. *Bu hikâye Dede Korkut Hikâyelerinden Bamsı Beyrek Hikâyesi'nin ve diğer Dede Korkut Hikâyeleriyle, bazı masal ve hikâye unsurlarının birleştirilmesiyle meydana getirilmiştir.*¹⁵⁸ Dede Korkut Hikâyeleri üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlar içinde Saim Sakaoğlu'nun “Bey Böyrek Hikâyesi'nin Bayburt Rivayeti”¹⁵⁹ isimli çalışması konumuz itibariyle önem taşımaktadır. Saim Sakaoğlu Bamsı Beyrek hikâyesini, 1969 yılında Bayburt'un merkezinde (Kaleardı Mahallesi) oturan 1914 doğumlu, Saliha Bilen'den derlemiştir. Metin Ekici'de “Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri İle Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri” isimli kitabında Bamsı Beyrek Hikâyesini

¹⁵⁸ Metin Ekici, *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri İle Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S.101, Ankara, 1995, s.11.

¹⁵⁹ Saim Sakaoğlu, “Bey Böyrek Hikâyesi'nin Bayburt Rivayeti”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, TKE Yayınları, Ankara 1996, s.159-180.

incelerken Saim Sakaoğlu'nun çalışmasından yararlanmıştır. Yazar, daha az masal unsurları bulundurması ve Dede Korkut hikâyeleriyle olan yakınlığı sebebiyle Bey Böyrek Hikâyesi'nin Bayburt varyantını ele almıştır.

Metin Ekici'nin incelemesine göre Bey Böyrek Hikâyesi zaman ve mekân bakımından Dede Korkut Hikâyeleri ile benzerlik göstermektedir. Kahramanlar Oğuz Yurdu'nda yetişmekte ve Bayburt Hisarı'nda hapsedilmektedir. Bey Böyrek Hikâyesi'nin Bayburt varyantında Bey Böyrek'in babası padişaktır ve çocuksuzluk motifi ile de karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁰

*“Bey Böyrek Hikâyesi, kahramanın epik eğitim yani silah eğitimi görmesi bakımından Dede Korkut Hikâyeleri ile benzerdir. Hikâye kahramanının silah eğitimi aldıktan sonra kendi başına dolaşabilecek seviyeye geldiğinin belirtilmesi, hikâyede epik unsurların kuvvetle hissedilmesinden kaynaklanmaktadır.”*¹⁶¹

Bayburt'ta anlatılan Dede Korkut Hikâyeleri'nde Bayburt'un Saraycık ve Varınca Köyleri konu edilir. Saraycık Köyü'nde oturan bir padişahın oğlunun adı Bey Böyrek, tayının adı Bengiboz olarak konulmuş. Yiğit Bey Böyrek zindana düşmüş. Akkavak padişahının kızına âşık olmuş. Uzun bir süre zindanda kaldıktan sonra arkadaşları ile birlikte zindandan kurtulmuş, Akkavak padişahının kızı Sarı Kız'la evlenmiş. Böyrek'in atı ile Duduzar (Erenli) Köyü'nden kaleye atladığı ayak izinin orada kaldığı Bayburt halkı arasında söylenir.¹⁶²

Halktan toplanan bir başka anlatı da şöyledir:

Kambüre Bey'in tacını, tahtını devredeceği biri yokmuş. Ölünce yerinin yurduunun kime kalacağı konusunda endişeleri varmış. Bir Oğuz Bey'inin kendisi için dua etmesini söylemiş. Dua edilmiş ve Tanrı'dan bir oğul verilmesi istenmiş. Bir zaman sonra Kambüre Bey'in bir oğlu dünyaya gelmiş, oğlan kısa zamanda büyümüş güzel bir yiğit olmuş. Birçok yararlılıklar gösterdikten sonra Dede Korkut gelmiş, törenle çocuğa şu şekilde isim koymuş:

*“Ünüm anla, sözüüm dinle, Bay Büre Bey
Yüce Tanrım sana bir oğul vermiş bağışlasın*

¹⁶⁰ Ekici, s.11-15.

¹⁶¹ Ekici, s.22.

¹⁶² İlhan Yardımcı, *Gez Anadolu'yu Gör Bayburt'u Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) Sancaktarı, Sahabe, Şark Komutanı Abdülvehhâb Gâzi Bayburt'ta Meftundur*, Dizgi Ofset, Konya 2008, s. 56.

*Karşı yatan kanlı dağlardan aşsa olsa
Ulu Tanrım senin oğluna aşıt versin
Sen oğlunu Bamsam diye okşarsın.”*

Bamsı Beyrek bir gün esir düşmüş. Uzun yıllar kendisinden haber alınamamış. Annesi ve babası kendisinden haber getirene nişanlısını vermeyi vaat etmiş. Yalancı oğlu Yalincık, onun öldüğünü isbât için Bamsı Beyrek’in gömleğini kana batırarak getirmiş. Bamsı Beyrek’in babası ağlaya ağlaya kör olmuş. Sonunda oğlunun kana bulanmış mendilini gözüne sürünce gözleri açılmış.¹⁶³

1054’te Bayburt Türkler tarafından fethedilmek istenmiş fakat kaleyi düşürmek zormuş. Türk yiğidi Bey Böyrek ise zaman zaman kale kumandanının kızı ile buluşmaktaymış. Bey Böyrek kızla daha kolay buluşma yollarını aramış. Kale komutanı ateşten çok korkmaktaymış. Kız babasının bu zaafını Bey Böyrek’e söylemiş. Sıra kalenin fethine gelince, Bey Böyrek kızın sözlerini hatırlamış. Gece olmasını beklemiş ve çevre köylerden kırk keçi toplamış. Herkes buna hayret ederek “*bunca asker bunu yapamadı keçiler mi yapacak*” şeklinde sözler” edilmiş. Geceleyin, Bey Böyrek keçilerin her birinin boynuzuna bir mum bağlamış. Mumları yakıp kaleye doğru yürümüşler. Kalenin gözcüleri mumu yangına benzetmiş. Derhal komutana koşarak kalenin çevresinde yanan ateşler gördüklerini söylemiş. Komutan hemen kalenin kapılarını açmış, kaçıp canlarını kurtarmayı önermiş. Kapıların açılmasıyla kale boşalmış ve Türkler de kolayca kaleye girmiş.¹⁶⁴

Bamsı Beyrek ve Banuçiçek beşik kurtmesiymiş ancak birbirlerini tanımazlarmış. Ayrı ayrı avlanırlarken karşılaşmışlar, aralarında bir anlaşmazlık yüzünden güreşe tutuşmuşlar. İkisi de güçte denk olduğu için birbirlerine üstünlük kuramamış. Bamsı Beyrek kendisini izleyen kırk yiğidin kendisini ayıplamaması için Banuçiçek’e yumruk atmış ve kazanmış. Bamsı Beyrek’in esir düşmesi sebebiyle Banuçiçek ile Bamsı Beyrek on altı sene ayrı kalmış. Bu sürede Banuçiçek mecburen evlenmiş. Düğün günü Bamsı Beyrek gelerek Banuçiçek’i geri almış. Yıllar sonra Aruz, Bamsı Beyrek’i obasına dostça çağırılmış ancak ona pusu kurmuş ve onu yakalatıp sağ kolunu kesmiş. (KK.34)

Dede Korkut Kitabı’nda Bey Böyrek şu şekilde tanıtılmıştır:

¹⁶³ Rayman, s. 341.

¹⁶⁴ Hayrettin Rayman, *Bayburt Efsaneleri*, Özer Ofset Matbaacılık, Bayburt 2001, s. 48-49.

*“Parasar’un Bayburt hisarından parlayup uçan, ap alaca gerdeğine karşı gelen, yedi kızın umudu, kalın Oğuz imrencesi, Kazan Bey’in ınağı, Boz aygırlı Beyrek diye nitelenir. Kız kardeşinin anlattığına göre de bilekleri kunt kunt, yürüyüşü apul apul, duruşu arslan gibidir, kankılarak bakar.”*¹⁶⁵ Bamsı Beyrek hikâyesi, Dede Korkut hikâyelerinden en çok bilinenidir. Bu hikâye Bayburt halkı arasında anlatılmaya devam etmektedir.

Türbesi

Bamsı Beyrek’in mezarı, Abdülvehhâb Gâzi Türbesi’nin avlusunda bulunmaktadır. Mezar taşının üzerine Bamsı Beyrek olduğu yazılmış fakat bu kesinlik arz etmez. Zira Erenli Köyü’nün yaşlıları Bamsı Beyrek’in mezarı olarak bugün Burhan Dede’nin mezarı olarak kabul edilen Duduzar’ın üstündeki tepelik yeri görmüş ve yıllarca Burhan Dede’nin mezarına Bey Böyrek diye gitmişlerdir. Mezarların kime ait olduğu konusunda bir kesinlik yoktur. Halk hastalıklarına şifa bulmak, ruhi bunalımdan kurtulmak ve manevi açlıklarını bastırmak için Bamsı Beyrek’in kabrini ziyaret etmektedir. (KK.34)

2.1.11. Burhan Dede

Kimliği

Burhan Dede, Anadolu’nun İslâmlaştırılması sürecinde Doğu Anadolu’ya gelen İslam ordularının, öncü kuvvet komutanlarından biridir. Seyyit Yakup döneminde, İslam ordularının başında savaşmış ve şehit düşmüştür. Burhan Dede’nin gelişi ve şehit oluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir fakat şehit olduktan sonra defnedildiği kabir kesin olarak bilinir.

Asırlardan beri anlatılan bir başka rivayet de Burhan Dede olarak bilinen zâtın ve gömülü olduğu mezarının; Dede Korkut’un Kitab-ı Dede Korkut’unda adı ve maceraları geçen kahraman, Kam Büre Beyoğlu Bamsı Beyrek’e ait oluşudur. Bayburtlu Mahmut Kemal Yanbey Burhan Dede’deki Burhan kelimesinin Dede Korkut’u dolayısıyla Parasarun Bayburt Kalesi hikâyesinde adı geçen Kam Büre Beyoğlu Bamsı Beyrek’i anlattığını dile getirir.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 842.

¹⁶⁶ Yılmaztürk, *Bayburt’un Manevi Bekçileri*, s. 406.

Duduzar Tepesi'ni halkın Burhan Dede Ziyareti olarak adlandırması ve Mahmut Kemal Yanbey'in "Burhan" tespitinden hareketle bu mezarın, Bey Böyrek'in mezarı olduğu ileri sürülmektedir.

Burhan Dede, Bayburt'un Türk ve Müslüman halkının saygı ile dilden düşürmediği bir Türk kahramanıdır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bu yörede oturan Ermeniler'in de kutsallığına inandıkları bir evliya görünümündedir. Bu nedenle bu mezar Birinci Dünya Savaşı'na kadar yerli Müslümanlarla birlikte Ermeniler tarafından da devamlı ziyaret edilmiştir. Bayburt'un Uluçayır (Almışka) Köylüleri arasında yaşayan bir söylentiye göre; 1914-1918 tarihine kadar komşu Ermeniler'den zengin ve eski bir aile kendilerini Bey Böyrek hikâyesinde adı geçen Bayburt Kralı'nın torunları sayar ve bununla övünürlermiş. Bu Ermeniler komşuları olan biz Müslüman Türklere *"Bizim ulu dedelerimiz, sizin ulu dedelerinizden Bey Böyrek'e bir kız vermiştir. Sizler de bizim bu kızımızdan doğan türemeler olduğunuzdan biz sizlere dayı oluruz. Sizlerde bizim yeğenlerimiz sayılırsınız"* derlermiş.¹⁶⁷

Kabri

Burhan Dede'nin kabri, Duduzar (Erenli) Köyü'nde Duduzar Dağı'nın zirvesinde Çiçektepe olarak adlandırılan yerde bulunmaktadır. Kabri yıkılmış, etrafı taşlarla çevrilmiştir. Burhan Dede'nin kabrine ulaşıldığında çok tatlı bir rüzgâr eser ve insanın içine huzur verir. Dağın yarısına kadar arabayla ulaşılırken tepesine kadar araba gitmez. On dakikalık bir yürüyüş sonunda kabrine ulaşılır.

Kabrine gelen ziyaretçiler üç İhlas bir Fatiha okur, tesbih çeker ve çekilen tesbihi hasta kimsenin boynunda üç kez dolandırır. Dünya ve ahiret hayatında mutluluk arzulayan, yakını askerde olan, sınavlara hazırlanan kimseler buraya gidip dilekte bulunurlar. (KK.74)

2.1.12. Buz Mağarası

Helva Köyü'nde Buz adı ile bilinen bir mağara vardır. Mağara ile ilgili şöyle bir efsane anlatır: 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sırasında askerin biri gözede elini ayağını yıkarken botunu gözeye düşürmüştü. Göze biraz büyükmüş ve elini gözenin içine sokarak botunu aramış. Tam bu sırada ilahî bir güç onu gözenin içine çekmiş. O anda göze

¹⁶⁷ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, s.121-122.

patlamış ve bir buz mağarası haline gelmiş. O günden sonra halk burasını kutsal kabul etmiş.¹⁶⁸

Buz mağarası Bayburt'ta başı sıkışanın, eli daralanın gittiği bir ziyaret yeridir. Buraya gidenler mağaraya para bırakmaktalar böylece zengin olacaklarına inanmaktadırlar. (KK.68)

2.1.13. Celâli Baba

Kimliği

Celâli Baba, Bayburt'un eski ismiyle Pulur, bugünkü ismiyle Demirözü İlçesi'ne bağlı Tahsini (Ozansu) Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Ahmet'tir. Şairin doğum yılı konusundaki görüşler arasında ise ihtilâf bulunmaktadır. Tam kesinlik kazanmasa da son yapılan araştırmalar Celâli Baba'nın 1850'de doğmuş olabileceği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Celâli'nin babası, Tahsini Köyü'nde doğup aynı köyde yaşamış olan Nasuhoğulları ismiyle bilinen aileden Abuş Dayı'dır. Fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Ahmet küçük yaşta babasını kaybetmiş. Annesi, Ahmet'i ve onun küçük kardeşi Kadir'i de yanına alarak ağabeyinin yanına sığınmış ancak burada iyi muamele görmemişlerdir.¹⁶⁹

Sünür, bugünkü ismiyle Çayır yolu Beldesi'nde medrese tahsiline devam eden Ahmet, on yedi yaşında medreseyi bitirerek buradan icazet almıştır. Geçimini köyde çobanlık ve rençberlik yaparak sağlamıştır. Daha küçükken şiire karşı büyük bir yeteneğe sahip olan Celâli, ilk koşmalarını da küçükken söylemiştir. Celâli, çobanlık yaptığı günlerden birinde dağda uyuyakalmış ve bir rüya görmüş. Rüyasında koluna erenler tarafından bilezik takılmış. (bazı rivayetlere göre bade içirilir) Uyandığında kendinden geçmiş bir halde divanelik alametleri göstererek güttüğü sürüyü gündüz vakti köye getirmiş. Celâli'nin bu halini görenler hemen köyün hocasını çağırarak derdine çare aramışlar. Hoca, artık Celâli'nin bir âşık olduğunu ve ona dokunmamalarını söylemiş ancak köylüler Celâli'yle alay etmiş. Köy halkının yaptıklarından bunalan Celâli, köylüleri (köydeki iki ayrı kabile olan Kerimoğulları'nı ve Acemleri) Allah'a (cc) şikâyet etmek amacıyla bir dilekçe yazıp suya atmış. Bu dilekçesi önce kabul edilmemiş daha sonra bir dilekçe daha yazıp tekrar suya atmış. Su aşağı doğru akıp

¹⁶⁸ Rayman, *Bayburt Efsaneleri*, s. 43.

¹⁶⁹ Doğan, s.24-25.

giderken dilekçe tam tersine yukarı doğru gitmiş. Bu durum Celâli'nin şikâyetinin kabul olduğu anlamına gelmiş. Celâli şikâyetinin kabul edildiğini anlayınca Ozansu Köyü'nü terk etmiş, Oruçbeyli Köyü'ne yerleşmiş. Bir gün sonra Ozansu Köyü'nde bu iki kabile arasında kavga çıkmış. Kavga sonunda ölenler ve yaralananlar olmuş. Köylüler bu olayın Celâli'nin şikâyetinden dolayı olduğunu anlamış. Celâli'den özür dilemek ve onu köye geri döndürmek amacıyla birini Celâli'ye yollamışlar. Aracı kişi, Oruçbeyli Köyü'ne gidip ve Celâli'yi bulmuş. Adam daha tek kelime etmeden Celâli: “*Ey komşu ölen öldü kalanlardan ver haber*” deyince adam Celâli'nin Allah dostu olduğunu anlamış ve ondan özür dilemiş. Köye geri dönmesini istemiş fakat Celâli bunu kabul etmemiş. (KK.23)

Dini konularda da bilgisini arttıran Celâli, kısa zamanda dini ilimlerde de ismini etrafta duyurmaya başlamış. Celâli gerek aldığı medrese geleneği ve gerekse mensup olduğu Nakşibendi Tarikatı terbiyesinden dolayı saz çalmamıştır.

Celâli üç kez evlenmiş fakat bu evliliklerini aynı anda yapmamıştır. Rivayete göre şair ilk önce kendi köyünden öksüz ve fakir bir kız ile evlenmiştir. Hanımı henüz on dokuz yaşındayken kucakta çocuk bırakarak ölmüştür.¹⁷⁰

Bunun üzerine Celâli Baba, çocuğu kayınvalidesinin evine bırakarak dolaşmaya çıkmış, Erzurum ve Erzincan çevrelerini dolaşmıştır. Burada Narmanlı Sümmanî, Bayburtlu Mücmerî gibi ustalarla tanışmıştır. Celâli yirmi bir yaşındayken ikinci evliliğini yapmış, Bayburt'un Hindi Köyü'nde Leyla isminde biriyle evlenmiştir. Celâli'nin bu evliliğinden Bahri isminde bir oğlu dünyaya gelmiştir. Şair ikinci hanımının da ölümü üzerine üçüncü evliliğini yapmıştır. Celâli Baba'nın üçüncü evliliği hakkında çok fazla bilgimiz bulunmamaktadır.¹⁷¹ Tasavvufi şiirler üzerine araştırmalarıyla bilinen Fehmi Kuyumcu'ya göre, Celâli Baba Nakşibendi Tarikatı'na mensuptur. Kuyumcu'nun naklettiği rivayete göre Celâli Baba aldığı medrese tahsilinin tesiriyle ilk zamanlarda tarikatlara intisap etmek istemez. Tavsiyelere karşı da “*ben Hızır'dan ders aldım, mürşide ihtiyacım yoktur*” cevabını verir.¹⁷²

Nakşibendi Şeyhi Erzincanlı Muhammed Beşir Efendi'nin müritlerinden ve halifelerinden olan ve Muhammed Beşir Efendi'den sonra da mürşitlik postuna oturan

¹⁷⁰ Mehmet Atay, “Bayburtlu Celali”, *İnan*, S.17, Trabzon 1945, s.30

¹⁷¹ Doğan, s. 25-26.

¹⁷² Fehmi Kuyumcu, *Evliyanın Dilinden*, Nur Yayıncılık, Ankara 1978, s. 645.

Dede Paşa Hazretleri, o günlerde Tahsini'ye tebliğ için gelmiş. Dede Paşa Hazretleri, Celâli Baba'nın intisabını şu şekilde aktarmıştır:

“Hazreti Pir, Tahsini'ye teşrife karar verince birkaç ihvanla birlikte yolculuk etmeye başladık. Yolda, ne hikmetse, Hazreti Pirimin atı bir türlü yürümedi. Gençken, tüfeğe ve ata olan merakım sebebiyle o zamanlar yirmi beş kırmızı altın liraya aldığım, bir eşi daha bulunmayan cins atımı hemen takdim ettim ve ben de yürümekte ısrar eden ata bindim. Ne hikmetse Hazreti Pir'in altında yürümeyen bu at, inadı bırakarak onu takibe başladı. Tahsini'de büyük bir alaka ile karşılandık. Çok kimseler el ve himmet aldılar. Bu esnada, Celâli Baba da ziyarete geldi. Meclis'te beş dakika kadar sükût hâli hâsıl oldu. Bir müddet sonra Hazreti Pir, “Celâli bizden el alsan iyi olur” buyurunca, Celâli Baba iftiharla “ben el almışam” karşılığını verdi. Sabahleyin, Celâli Baba'nın tepetaklak düşüp hastalandığını işittik ve bir müddet sonra Tahsini'den ayrıldık. Aradan kırk gün kadar bir müddet geçtikten sonra Celâli Baba'dan bir mektup alan Hazreti Pir: “Dede hadi Tahsini'ye dönüyoruz” buyurmuş ve bir süratle hazırlanıp acele ile köy meydanına ulaştığımızda Celâli Baba:

“Durun üftâdeler istikbaline

Velâyet tahtının sultanı geldi” diye başlayan meşhur şiirini irticalen okumuş ve bu büyükler büyüğüne bağlanarak o gün manevi nimetine ulaşmıştır.”¹⁷³

Celâli Baba ani hastalığında kırk gün yiyip içmeden yatmış, vücudu eriyip ufalmış, yakınları ümidi keserek cenaze hazırlıklarına başlamış. Ardından Celâli Baba, kırkıncı günü birden bire doğrularak “Beşir Efendi Hazretleri'nden haberiniz var mı? Bana kalem, kâğıt getirin” diye iç yakıcı bir mektup yazarak özel olarak Hazreti Pir'e göndermiş ve hastalığını şöyle anlatmıştır:

“Kırk gündür beni azaba tuttular. Yiyip içmeme, konuşmama ve hareketime mani olmalarından ayrı her gece önüme bir çuval dolusu darı koyarak, “haydi bunu say...” diye zorlarlar, yüzbinlerce daneyi sayarken yaptığım bir yanlış üzerine de yeniden “haydi bunu say...” diye karşı konması imkânsız bir azap ve çileyi tekrar edip dururlardı.” Celâli Baba, Muhammed Beşir Efendi'nin mânen tecellisine kadar bu tarifsiz azabın devam ettiğini belirterek, Hazreti Pir'in eliyle işaret edip, “kalk kalk”

¹⁷³ Kuyumcu, s.646.

demesiyle de hiç rahatsızlık çekmemişim gibi, bu acaib hastalık geldiği şekilde, yine birden bire zâyi oluvermiştir.”¹⁷⁴

Celâli Baba ve İrşâdî Baba bir araya geldikleri bir gün, akşam namazını İrşâdî Baba kıldırmış ve namaz kılarken kâbe önlerinde görünmüş. Yatsı namazını da Celâli Baba kıldırmış o imamlık yaptığında da yine kâbe önlerinde görünmüş. Bu olay Celâli Baba’nın da kerâmet sahibi biri olduğunu göstermiştir. (KK.23) Celâli Baba, 1915 yılında Ozansu Köyü’nde vefat etmiştir.

Kabri

Celâli Baba’nın kabri Tahsini Köyü’ne girişte, Bayburt-Tahsini yolunun sağındaki yamaçtadır. Tahsini mezarlığının yanında yer alan kabrinin üzeri kapatılmış, kenarları açık şadırvan biçimindedir. Celâli Baba kerâmet sahibi bir halk şairidir. Yaşadığı dönemde pek çok kişi onun kerâmetlerine mazhar olmuştur. Celâli Bayburt halkının gözünde sadece bir âşık değil aynı zamanda kerâmet sahibi bir Allah dostudur. Bu nedenle onun kabri bunalıma düşmüş, maddi manevi sıkıntıları olan kimselerin uğradığı ziyaret yerlerinden biridir.¹⁷⁵

Fiziksel rahatsızlığı olanlar, sınavlarda ve derslerinde başarı göstermek isteyenler, hafız olmak ve Kur’ân-ı Kerîm’i öğrenmede kolaylık kazanmak isteyenler Celâli Baba’nın kabrini ziyaret etmektedirler. (KK.23)

Şiirlerinde Örnekler

“Bir peri aşkından dîvâne oldum

Çağladı gözyaşım akıyor hocam

Erenler şahından bir name aldım

Dilim ezber etmiş okuyor hocam

Pir destinden nuş eyledim bu âb-ı

Anda açılmıştı aşkın kitabı

Yegân yegân sor ki verem cevabı

Bugün gam kervanım kalkıyor hocam

¹⁷⁴ Kuyumcu, s.647.

¹⁷⁵ Doğan, s. 29.

*Bir yere cem olmuş kırklar erenler
Her bakışta Arş u Kursi görenler
Devasız dertlere derman verenler
Her biri bir derse bakıyor hocam*

*Yaktı Celâli 'yi bu aşkın narı
Sağ başta durmuştu kırkların piri
İçlerinde gördüm Horasan eri
Hu çekende canlar yakıyor hocam”*

Diğer bir şüri:

*“Gönül ne gezersin han-ı harapta
Ser verir âşıklar sırrı şây olmaz
Dökme yüz suyunu her ocaklıya
Karga kirasından anka bay olmaz*

*Seksen bin nesepli bizim mezhepli
Doksan bin Mısırlı, Şamlı, Halepli
Yüz bin sofî Zahit yüz bin mektepli
Meyhanede bir sarhoşa tay olmaz*

*Celâli sen gendin öğme bezetme
Gayri Kes 'den sakın yardım gözetme
Doğru derviş isen keşkül uzatma
Hergiz elin hoşafından pay olmaz”¹⁷⁶*

2.1.14. Çağırkanlı Dede

Kimliği

Çağırkanlı Dede ve türbesi hakkında ki en geniş bilgiyi Evliya Çelebi'nin “Seyâhatnâme”sinde görmekteyiz. Çelebi “Çağırkanlı Dede Türbesini şöyle anlatmıştır:

“Bu şehrin genellikle halkı bu sultana fazlasıyla inanılır. Yakın devirde yaşamış olduğundan keşf ü kerâmetlerini görmüş adamlar vardır. Birazca yıkılmış bir türbede

¹⁷⁶ Kırtan, s. 30-33.

*medfündür (Çağırkanlı Dede yıkılmış bir kubbede gömülüdür). Buraya yakın Çoruh Nehri üzerinde üstad mimar, çam direkleriyle kırlangıç kanadı bir köprü yaptırmıştır ki, benzeri ancak Hersek Sancağı'ndaki Kırca şehri üzerinden geçen Dirin Nehri üstündeki köprü olabilir. Bu Çoruh Köprüsü bir göz olduğundan daha yüksek, geniş ve sanatlı bir köprüdür.”*¹⁷⁷ Buradan anlaşılacağı üzere Çağırkanlı Dede usta bir mimar olup kendisine ait türbenin yakınında yaptığı köprü bulunmaktadır. Çağırkanlı Dede, iyi bir mimar ve yöre halkı arasında saygınlığı korunan bir kişi olarak tanınmıştır. Halkın gördüğü bazı kerâmetler, halkın nazarında onu daha da yüceltmıştır.

Benzer bir adla Gümüşhane'nin Tekke Köyü'nde Baba Çağırkan Türbesi bulunmaktadır. Tekke Köyü'nün içindeki anayol üzerindedir. Bir söylentiye göre bu türbe, Padişah IV. Murat'ın İran Seferi sırasında gördüğü bir rüya üzerine yaptırılmıştır. Gümüşhane'deki “Çağırkanlı Dede” Türbesi'nin üzerinde yer alan kitabede H.990 (M.1582) tarihi yazılıdır. Bu türbenin Çağırkanlı Dede'nin oğluna ait olduğu ifade edilmektedir. Baba Çağırkan Türbesi'nin kitabesine dayanarak Bayburt'ta bulunan Çağırkanlı Dede Türbesi'nin 16. yüzyıl eseri olduğu söylenebilir.¹⁷⁸

Mezarı

Çağırkanlı Dede'nin her ne kadar türbesi olduğu bilinse de bugün türbeden eser yoktur. Mahmut Kemal Yanbey ve Mahmut Kırtan Çağırkanlı Dede Ziyareti'nin bugünkü Çarşı Hamamı yakınında bulunduğunu ve fakat sonradan yıkıldığını söylemişlerdir. Dedelerinden büyüklerinden duyup ziyarete gidenler dışında, mezarının yeri tam belli olmadığı için çok az insan tarafından ziyaret edilir. Yaptığı ziyaretler sonunda şifa bulduğunu, dileklerinin kabul olduğunu, çocukları olmayanların sağlıklı çocuklar dünyaya getirdiklerini söyleyenler bulunmaktadır. Ziyarete gelenler arasında buraya para bırakanlar da vardır.

2.1.15. Çal Dede ve Ağ Baba

Gökçedere Beldesi'nde Çal diye bir dağ vardır. Bu dağın Tepesi'ndeki tek ağacın yanında mezar olduğu düşünülmektedir ama orada birinin yatıp yatmadığı kesin değildir. Buradaki ağaca taş yapıştıranlar olmaktadır. Hasta çocuklar, akli dengesi

¹⁷⁷ Evliya Çelebi, s.41.

¹⁷⁸ Çöteli, s. 99.

bozuk olan kimseler buraya götürölüp bir gece burada kalırlar, ertesı gün şıfa bularak geri dönerler. (KK.18)

Konya’da yaşıyan bir kadının doğurduğu her çocuk ölmüş. Gitmedikleri doktor kalmamış fakat doğan her çocuğu aradan biraz zaman geçince vefat ediyormuş. Bu kadın bir gün rüyasında burada yatan zâtı görmüş hiç bilmediğı Bayburt’a gelip rüyasında kendisini Çal Dede diye tanıtan zâtın mezarını aramış. Çal Dede’ye adaklarda bulunmuş, aradan çok geçmeden kadının bir oğlu dünyaya gelmiş. Bunun gibi olaylardan sonra burası önce çevrilmiş, şimdilerde ise burası mezar haline getirilip kabrine de Çal Dede yazılmıştır. Kim olduğu ne zaman yaşayıp ne zaman öldüğü bilinmez. (KK.17)

Eskilerden yaşlı kimseler Osmanlı-Rus Harbi’nde Çal Dede ve Ağ Baba’nın Erzincan’dan gelen Ruslara karşı savaştıklarını söylemişlerdir. Ağ Baba’nın kabri defneciler tarafından tahrip edilmiştir. Burayı kazmaya gelen birkaç kişi, kazdıklarında hiç bozulmamış cesedi görmüş, bunun üzerine kimi aklını yitirmiş kimine de felç inmiştir. Tam arabaya binecekleri vakit, geldikleri kamyonetin boyunu geçecek kadar uzun boylu, sakalları göğsüne kadar inen bir adam bu defnecilerin başındaki adama bir tokat atmış ve “*bir daha beni rahatsız etmeyin*” diye onlara kızmıştır. (KK.11) Gökçerede’den Erzincan’a giderken yol üzerindeki bir başka ziyaret yeri de Çal Dede’den biraz ileride bulunan Ağ Baba’nın kabridir. Her iki ziyaret yeri de tepede yer almakta ve yanlarında çeşme bulunmaktadır. Ziyarete gidenler şıfalı olduğu düşünölen bu sulardan içerler. Bu suları yanlarında götürürler ve yemeklerin içine katarak bolluk bereket getireceğine inanırlar. (KK.11,17)

2.1.16. Çıpkınıslı Burhânî Baba

Kimliğı

Asıl adı Hüseyin Tatar olan Burhânî Baba, 1889 yılında Bayburt’un Kırkpınar Köyü’nde doğmuştur. Bazı kaynaklarda doğum tarihi 1898 olarak geçmektedir.¹⁷⁹ İlk eğitimini ailesinden ve köyündeki hocalardan almıştır. Yaşı ilerleyince aile geçimine yardım için, Bayburt’a yolcu ve yük taşımaya başlamış, gençlik çağında ise Samsun’da inşaatlarda çalışmıştır. Burhânî Baba, bir gün namaz kılmak için Yalı Cami’sine gitmiş, namazını kılmış ardından kendine bir baygınlık hali gelmiş. Rüyaya dalmış, rüyasında

¹⁷⁹ Mahmut Kırtan, “Burhanî Baba”, *Gâzi Bayburt Aylık Yerel Dergi*, S.1, Bayburt, Nisan 1991, s.8.

melek simâlı bir kız görmüş ve bu kız kendini Hindistan’da Ethem Han’ın kızı Mihribân Hanım olarak tanıtmış.¹⁸⁰ Hindistan’da yaşayan Ethem Hân’ın kızı Mihribân’a mânâda âşık olduğunu, onunla söyleşmesini ve onun kendisine hitabını şöyle anlatmıştır:

*“Vilâyet Erzurum kazası Bayburt
Kesmenem ey âşık ben senden ümit
Çağırırım dilim dâim Yâ Vedûd
Mevlâ’nın aşkına gel yavaş yavaş*

*Ben bilirim Hacı Tatar Künyeniz
Yakılsın Bayburt’ta olan hâneniz
Ne oldu ezelden olan kavlimiz
Pîrinin aşkına gel yavaş yavaş*

*Ben şâhın kızımı dîdeler giryân
Tez yetiş bağıma ederler talân
Hızır, İlyas ile olan bir ferman
Nişanın aşkına gel yavaş yavaş*

*Pederim Ethem Han eyliyor zârı
Validem Elmas Han gözler yolları
Mihriban’ım ya da vermem ikrârı
Ahdinin aşkına gel yavaş yavaş*

*Eğer Burhan isen düş sâdık yola
Hâllerim mihmandır kavuş bu hâlâ
Zernişân kol bağı takmam kola
Habîb’in aşkına gel yavaş yavaş”*

Burhanî Baba, Çorapsız Ahmet Efendi’nin kahvesinde İlhamî Baba, Hicrânî Baba ve Erzurum ya da Erzincan’dan gelen diğer âşıklarla atışmalar yapmıştır. Rufâî Şeyhi Kaleardılı Ahmet Baba’dan el almıştır. Uzun yıllar onun dizinin dibinde oturmuş ona hizmet etmiştir.

¹⁸⁰ Yılmaztürk, *Bayburt’un Manevi Bekçileri*, s. 303.

Samsun'da Yalı Camisi'nde baygınlık halinden sonra söylediği ilk şiiri şöyledir:

*“Vilayet Samsun'da Hak divânında
Göründü gözüme pîr yavaş yavaş
Açtılar ortaya dört kitap ilmi
Okudum ibare hem yavaş yavaş*

*Okudum ibare oldum pervane
Kırklarla yediler geldi divane
Nûş edip kadehi sundum dehâne
Akıttım gözümünden sel yavaş yavaş*

*Karıştı selimiz derya ummana
O zaman seyrettim çöl Türkistan'a
Nazlı yâr bıraktı beni figâne
Göründü gözüme yâr yavaş yavaş*

*Dediler Burhânî eyle hizmeti
Ezel taksiminde açmış sohbeti
Sana verilmiştir Hakk'ı Ahmedî
Kavuşmak mahşerde var yavaş yavaş”¹⁸¹*

Rüyasında Burhânî mahlasını almıştır. Soyadı kanunu çıktıktan sonra Tatar soy ismini alsa da o Hüseyin Tatar'dan ziyade Burhânî Baba olarak tanınmıştır. Burhânî Baba, 1957 yılında vefat etmiştir.¹⁸²

Kabri

Çıpkınıs (Kırkpınar) Köyü'nün mezarlığında bulunmaktadır. Mezarının üstü kapalı yanlardan açıktır, mezarı türbe haline getirilmiştir. Kabri köy halkı tarafından sürekli ziyaret edilmekte çevre köylerden şifa bulmak için hastalar kabrine getirilmektedir. Mezarının etrafındaki demirlere bez bağlayanlar, mezarının başında mum yakanlar vardır.

¹⁸¹ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 309.

¹⁸² Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 303.

Şiirlerinde Bir Örnek Şöyledir:

*“Ezeli ezelden cevher seçmeden
Bu dünyada hazne bulsa ne fayda
Kudret kantarında kendin tartmayan
Keşfi seyran lafla olsa ne fayda*

*İdrak idüp sağın solun görmeyen
Lentebur sırrına mazhar olmayan
İlm-i ledunniden dersin almayan
Ben dilanım dese dursa ne fayda*

*Bürhani der katre olup akmayan
Kudret pazbandını kola takmayan
Çok kimseler kardeş dese bakmayan
Ben kâmilim dese kalsa ne fayda”¹⁸³*

2.1.17. Damat Ali Efendi

Kimliği

Ali Hamdi Efendi'nin nereli olduğu ve Bayburt'a nereden geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Rivayete göre Çorum müftüsüyken tayinin çıkması üzerine Çorum'dan Bayburt'a gelmiştir. 1884 yılında Ali Hamdi Efendi, eşi Ayşe Hanım, kızı Sakine Hanım ve üç oğlu Edhem, Arif ve Hâlim ile Bayburt'a gelip yerleşmiştir. Damat Ali Efendi burada müftülük görevine başlamıştır. Ali Hamdi Efendi'nin hanımının Sultan Abdülhâmid Han'ın kızı olup kendisinin de damadı olduğu veya Ali Hamdi Efendi'nin hanımının Oslu Hoca'nın kızı olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Bilinen gerçek, Müftü Ali Hamdi Efendi'nin “âlim, fâzıl, eserler sahibi, ehl-i kerâmet, mutasavvıf” bir zât olduğudur.¹⁸⁴ Müftülüğünün yanı sıra medrese hocalığı da yaptığı için bir hayli talebe yetiştirmiştir. Arap gramerine vakıf olduğundan el yazma eserlerinin olduğu söylenmektedir fakat bunlar günümüze intikal etmemiştir.¹⁸⁵

¹⁸³ Kırtan, *Bayburtilu Şairler*, s.8.

¹⁸⁴ Yılmaztürk, s. 462.

¹⁸⁵ İhsan Özkul, “Müftü Nâzım Efendi ve Dedesi Damat Ali Efendi”, *Bayburt, Bayburt Aylık Yerel Dergi*, S.22, Ekim 1990, s.6.

Sadece Damad Ali Efendi'nin fetvalarını topladığı “Fetâvâ-yı Ali Efendi” isimli iki ciltlik kitabı 1889 yılında İstanbul'da basılmıştır. Ali Efendi H.1310 (M.1894) yılında vefat etmiştir.

Kabir taşında “*İzam, Müellif-i Kirâmından Me ‘zûnen Bil-İfta El-Merhûm El-Mağfûr Aliyyü'l Hamdi Efendi Hazretleri'nin Ruhuna, Rızâen Lillah'l- Fâtîha (H.1310)*” Günümüz Türkçesi ile: “*Baki olan yalnız Allah'tır. Hürmete layık ilim adamlarından büyük meşâyihinden değerli yazar ve müelliflerinden aynı zamanda müftü olarak görevlendirilen ve Allah'ın mağfiretine affına müstehak Ali Hamdi Efendi Hazretleri'nin ruhuna Allah rızası için Fatîha.*”¹⁸⁶ yazılıdır.

Türbesi

Damat Ali Efendi'nin son zamanlarında yanına gelen dostlarından bazıları, bir vasiyeti olup olmadığını, defnedilmek için herhangi bir yeri tesbit edip etmediğini sorduğunda:

“*Beni Tuzcuzâde Mahallesi'ndeki Garipler Mezarlığı'na defnedin. Etrafını, belli olacak şekilde taşlarla çevirin. Bir gün olur ki beni oradan alıp daha layık bir mekâna götürecekler çıkar*” demiştir. Damat Ali Efendi 1894'te vefat edince Garipler Mezarlığı'na defnedilir. (KK.75) Aradan bir asırdan daha fazla bir zaman geçince şöyle bir olay olmuştur:

Bayburt'u Erzurum'a bağlayan anayolun, şehir yanından geçen kısmının yapımına başlanmış. İlk olarak Garipler Mezarlığı'nın bir bölümünün başka bir yere nakledilerek yolun genişletilmesi planlanmış. Mezarlıktaki mezarların çoğu kaldırılarak başka bir mezarlığa nakledilmiş. Yolun en önemli yerinde bir mezar kalmış. Dozer operatörü aracı mezara yaklaştırdıca dozer ters istikamete dönmüş. Bu durum birkaç kez olunca operatör korkmuş ve patronlarına gider durumu anlatmış. Onlar da aynı işlemi yapınca önceki durum tekrar görülmüş. Durum mülki amirliğe ve müftülüğe intikal etmiş. Kabir olduğu gibi bırakılmış ve iki yıl hiçbir işlem yapılmamış. Diğer taraftan “Suçikan” isminde o mahallede bir cami yapılmış. Camiye Damat Ali Efendi ismi verilmiş. Müftü ve din adamları gidip mezarı açmış ve bozulmamış cesedini kabrine koymuşlar. Kısa bir süre sonra yurtdışında bulunan torununun oğlu Yaşar Karapınar 2004 yılında kabri üzerine bir türbe inşa ettirmiştir. (KK.32)

¹⁸⁶ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 465.

Damat Ali Efendi'nin Türbesi, Tuzcuzâde Mahallesi'nde Damat Ali Efendi Camisi'nin bitişiğinde bulunmaktadır. Türbesi çocuk sahibi olmak ve içkiden kurtulmak isteyenler, sakatlığı veya iyileşmesi zor hastalığı olanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Kısmet açtırmak için türbeye gidenler türbenin etrafında yedi defa dönerler. Böylece kısmetlerinin açılacağına inanırlar. (KK.75,32)

2.1.18. Danişment Köyü'ndeki Ziyaret

Danişment Köyü'nün girişinde, tepenin başında tek bir ağaç bulunmaktadır. Bu ağacın çevresi taşlarla çevrilmiş ve mezar haline getirilmiştir. Mezarın kime ait olduğu bilinmemektedir. Burada yattığına inanılan zât, belde halkının rüyalarına girmiştir. Beldenin içindeki çeşmeden abdest alıp elindeki testi ile bu tepeye çıktığını görenler olmuştur. Ayrıca geceleri sabah ezanına kadar mezarın başında ışık yandığını söyleyenler bulunmaktadır.

Mezarın üzerindeki ağaca çevre köyün kadınları yemenilerini, kıyafet parçalarını bağlamaktadırlar. Dualarının kabul olması için üç İhlas bir Fatıha okuyarak ağacın etrafında üç kez dönerler. Ayrıca ağacın yapraklarını toplayıp, kekeme çocuklarına yedi gün boyunca içirirler. (KK.55,65)

2.1.19. Darıca Köyü'ndeki Şifalı Su

Bayburt'un Darıca Köyü'ndeki bir çeşmenin suyunun şifalı olduğuna inanılır. Fiziksel rahatsızlığı ve yaraları olanlar şifa bulmak için bu çeşmeye giderler. Buradaki su içilmez fakat hasta kimseler ağrıyan yerlerine sürerler. Bu şifalı su şöyle fark edilmiştir: 93 Harbi döneminde birkaç çocuk köyün yakınında oyun oynuyormuş. Çocuğun biri saklanmak için bir taşın arkasına gitmiş. Orada, akan bir su görmüş. Sudan içmek istemiş fakat su tuzlu olduğu için içememiş. Sakat olan ellerini sudan çıkarınca iyileştiğini görmüş. Günümüzde mayıs ayında çıkan ve bir süre sonra kaybolan bu su, sakatları iyi etmektedir. Halk suyun sakatları iyi etmesini çeşmenin yakınındaki bir şehit mezarına bağlamaktadır. (KK.33)

2.1.20. Dede Korkut (Ali Baba Kümbeti)

Şekli ve mimari tarzı ile çok eskilere uzanan ve halk arasında “Ali Baba” diye geçen türbenin Dede Korkut'a ait olduğu düşünülmektedir. Türbenin üzerinde eski H.718 (M. 1318/1319) rakamı görülür. Yapılış şekli ve kullanılan malzeme bakımından

da Dede Korkut'a ait olduğu düşünülür. Aynı türbe Orhan Şaik Gökay'ın 1986 basımlı "Dede Korkut Kitabı"nda resim olarak kullanılmıştır.¹⁸⁷ Bayburtlu bir araştırmacı olan İlhan Yardımcı "Gez Anayurt'u Gör Bayburt'u" adlı eserinde Dede Korkut ve Dede Korkut'un Bayburt'taki kabri hakkında şunları belirtmiştir: *"Çağlar ötesinden geleceğe taşınan kültür köklerimiz arasında Dede Korkut ve hikâyeleri önemli bir yer tutar. Dedem Korkut, Korkut Ata, Korkut Sultan olarak da isimlendirilen Dede Korkut bir velidir, kopuz çalan bir ozandır, dini önderlik vasıfları bulunan gönül eri ve halk hekimidir. Derdi olan ona gider, sırlar onda bütünleşir, adalet onda yerini alır. Onun kararı herkesi memnun eder, gösterdiği yol İslam'da buluşur. Dede- Ata- Baba eş anlamlı olup böyle zâtlar için kullanılmıştır. Korkut: yavuz, heybetli, helva gibi ahlak sahibi anlamına gelir. Korkut Ata böyle bir ahlak ve ilim sahibi, böyle bir helva gibi tatlı gönül sultanlarından biridir."*¹⁸⁸

Dede Korkut'un adı hakkında Muharrem Ergin "Dede Korkut Kitabı I" adlı eserinin giriş bölümünde şunları söylemiştir:

"Dede Korkut adındaki dede kelimesinin Korkut kadar eski olmadığı ve bunun efsanevi Korkut'un yaşlılığını vasıflandırmak için asıl ada sonradan eklendiği şüphesizdir. Tarihi kaynaklarda Korkut adının bazen Dede'siz olarak sadece, Korkut bazen de Korkut Ata şeklinde geçmesi bunu açıkça göstermektedir. Eskiden beri Türkçe'de ve öteki Türk şivelerinde yaşlı büyüklerin ünvanı olarak Batı Türkçesindeki Dede kelimesi yerine genel olarak ata ünvanı kullanılmıştır. Bu kullanışa Batı Türkçesinde de rastlanmaktadır. Korkut adının geçtiği tarihi kaynaklara bakılınca ad sadece Korkut olarak zikredilmediği zaman, bunun Doğu Türkçesinde Korkut Ata şeklinde geçtiği, Batı Türkçesinde ise Korkut Ata veya Dede Korkut şekillerinde kullanıldığı görülmektedir. Dede kelimesinin menşei şüpheli görülmekle beraber ses taklidi yolu ile türemiş bir söze de çok benzemektedir. Anne, nine, meme gibi ses bakımından birbirine benzeyen iki heceden kurulmuş olan bu kelimenin öteki Türk şivelerinde bulunması ve esas itibariyle Oğuz şivelerinde kullanılmış olması Dede Korkut adına şüpheyi bakmayı gerektirmez. Çünkü Dede Korkut hikâyeleri her şeyden

¹⁸⁷ Harun Bayrak, *İl İl Dini Ziyaret Yerlerimiz Camiler, Türbeler, Kümbetler ve Bazı Medreseler*, Yakamoz Yayınları, İstanbul 2007, s.77.

¹⁸⁸ Yardımcı, *Gez Anadolu'yu Gör Bayburt'u Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) Sancaktarı, Sahabe, Şark Komutanı Abdülvehhâb Gâzi Bayburt'ta Meftundur*, s.153.

önce Oğuz destanlarıdır ve Korkut da esas itibarıyla Oğuz dairesine mensuptur.

Bunlara ilave olarak Ata kelimesinin eserin içinde bulunduğu alanda olduğu gibi eserin kendisinden hep baba anlamında kullanıldığını belirtmeliyiz.”¹⁸⁹

Dede Korkut Kitabı’ndaki coğrafi adlara bakıldığında, Oğuzlar’ın Azerbaycan ve Doğu Anadolu yörelerinde yaşadıkları görülmektedir.¹⁹⁰

Dede Korkut’un hayatı ve fiziki görünümü hakkında çok sayıda rivayet vardır. X-XIV. asırlar arasında Doğu Anadolu’ya gidip yerleşmiş olan Oğuz Türkleri arasında anlatılan destansı halk hikâyelerinde bu bilge eri görmek mümkündür. Bazı menkıbelere göre Hızır Aleyhisselâma benzetilen Dede Korkut kerâmet sahibidir. Bilge kişiliği sayesinde halkın çeşitli efsanelerine konu olması, aşırı sevgi ve bağlılık ifadesi olarak kabul edilebilir.

Ebü’l Gâzi’nin “Oğuznâme”sine göre 295 yıl ömür süren Dede Korkut, “Şecere-i Terakkime’ye göre Kayı boyundan, Saltuknâme’ye göre de Osmanlılarla aynı boydan gelmektedir. “Bahrü’l Ensâb” eserine göre Kazan Hanın Hazreti peygambere iki elçi gönderdiği elçilerin dönüşlerinde Selman-ı Farisi ile döndükleri, Farisi’nin Dede Korkut’u Oğuzlara önder yaptığı söylenir. Bazı kaynaklarda bu gönül erinin Oğuzlar’ın Bayat boyundan geldiği, Evliya Çelebi’ye göre de Osmanlı Kayı dedelerinden olduğu, Ahlat’taki mezarını ziyaret ettiği ileri sürülmektedir.

Muharrem Ergin’in “Dede Korkut Kitabı”nın girişinde besmelenin ardından Dede Korkut’u Peygamber zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata adında bir erin ortaya çıktığı, bu Korkut Ata’nın Oğuz kavminin müşküllerini çözen ve gaipten türlü haberler veren bir kimse olduğu bildiriliyor. Onun hanlığın sonunda Kayılara geçeceğini söylemiş olduğuna işaret edilerek Korkut Ata’nın bununla şimdi hüküm sürmekte olan Osmanlıları kastetmiş olduğu belirtiliyor.¹⁹¹

Dede Korkut, destan ve hikâyelerde kahramanın akıl danıştığı, bilgi ve tecrübesine güvendiği ve kahramanın doğumu, ad alması gibi aşamalarda önemli olan bilge kişi, aksakal, veli kişidir. Efsaneleşmiş bir şahsiyet olan ve hakkında Kazakistan’da, Türkmenistan’da, Azerbaycan’da ve Orta Asya’nın çeşitli yerlerinde çok

¹⁸⁹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 2-3.

¹⁹⁰ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 18.

¹⁹¹ Ergin, s.3.

sayıda efsaneler anlatılan Dede Korkut'un kim olduğunu eserin mukaddimesinde şu bilgilerle buluruz: “*Resul Aleyhisselam zamanına yakın yaşamıştır, Oğuz'un tamam bilicisidir. Her söylediğine uyulur, gaybtan haber verir, çünkü Hak Teala onun gönlüne ilham etmektedir. Oğuz'un ne müşkülü olsa halleden odur. Mukaddime Dede Korkut'un ağzından çeşitli nasihatlerle, atasözleriyle devam eder. Dede Korkut ile ilgili efsaneler ayrı bir konu olmakla beraber bu efsaneler ile mukaddimedeki bilgiler birbirini bütünlemektedir. Kazak efsanelerine göre Dede Korkut Hz. Muhammed'in asırdaşdır. Sir boyunda doğan Dede Korkut'un doğumu sırasında karanlık basması, şiddetli rüzgâr esmesi gibi harikuladeliçler olmuştur.*”¹⁹²

Dede Korkut hikâyeleri iki nüshadır. Bunlardan biri Dresden Kral Kütüphanesi'nde bulunan “Kitab-i Dedem Korkut alâ lisan-i taife-i Oğuzhan” isimli nüsha olup içerisinde giriş ve on iki hikâye bulunmaktadır. Diğer nüsha Vatikan Kütüphanesi'nde bulunan “Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Beg ve Gayri” isimli nüsha olup, içerisinde giriş ve altı hikâye vardır.

Dede Korkut Kitabı'nı Türkiye'de ilk olarak 1916'da Kilisli Rıfat Arap harfleriyle neşretmiş, daha sonra 1938'de Orhan Şaik Gökyay neşretmiş. Her iki neşirde Dede Korkut Kitabı'nı asıl nüshasına değil, o nüshanın bozuk bir kopyasına dayanmaktadır. Muharrem Ergin, içerisinde giriş, metin bölümlerinden oluşan Dede Korkut kitabını neşretmiştir. Bunlardan başka Dede Korkut Hikâyeleri hakkında yazılmış pek çok çalışma yer almaktadır.

“*Kazak Edebiyatı dergisinin 06.09.1969 tarihli sayısında Begdilda Aldamcaroğlunun “Dede Korkut'un Mezarı” başlıklı makalesinde Bayburt rivayeti doğrulanmaktadır. Makaleden bazı cümleler aynen şöyledir: Dede Korkut öldükten sonra nehir kenarına defnedilmiş mezarın altından su akıyormuş fakat buna rağmen mezar harap olmamış. Yıldırım Köyü'nün Çoruh Nehri vadisinde Korkut Ata, Bayburtlu'nun tabiri ile Ali Baba, Büyük Baba, Korkut Ata'nın mezarı bugün hala ayaktadır.*”¹⁹³ Bu türbede yatan kişi için çevredeki tüm köylüler “Ali Baba” diye söz etmekte, türbe için “Ali Baba Kümbeti” demektedirler. Osmanlı belgelerinde “Ali el

¹⁹² Behiye Köksel, “Dede Korkut Kitabı'nda Dinî-Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, S: 1, Nisan 2012, s.76.

¹⁹³ Yardımcı, *Gez Anadolu'yu Gör Bayburt'u Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) Sancaktarı, Sahabe, Şark Komutanı Abdülvehhâb Gâzi Bayburt'ta Meftundur*, s. 53-55.

Şehit ” diye geçen bu kişi adına ayrıca bir de zaviyenin bulunduğunu öğrenmekteyiz. H.937’de (M.1530) bu zaviyeden söz eden bir belgeden edindiğimiz bilgiye göre aynı zaviyede görevli bir kişiden de söz edilmektedir. Ali Baba’nın İslam’ın ilk yüzyılında, İslam dinini tebliğ etmek için Anadolu’ya gelen İslam mücahit komutanlarından birisi olduğu sanılmaktadır. Bayburt’un Hazreti Ömer döneminde fethedildiği bilinmektedir. Eldeki belgelerden H.21-22 (M.640-641) yıllarında buranın fethedildiği bir gerçektir. Aralıklarla fethedilen Bayburt’ta bu fetihlerin izleri günümüze kadar gelmiştir.

Ali Baba’nın Türbesi de bu izlerden bir tanesidir. Bayburt ve çevresine İslamı tebliğ etmek için gelen Ali Baba Hazretleri’nin burada bulunan Rum askerleri tarafından şehit edildiği sanılmaktadır. (KK.15,17)

Kümbet

Dede Korkut Kümbeti, Bayburt’un Maden Bucağı’na bağlı, il merkezine 39 km uzaklıktaki Masat Köyü’ndedir. Türbenin yapımı H.117 (M.1511) yılına dayanmaktadır. Türbe; planı, mimari özellikleri ve süslemesiz olmasıyla erken dönem türbeleriyle benzerlik gösterir. Uzun yıllar çok bakımsız kalan türbe, 1996 yılında Bayburt belediyesi tarafından yıktırılarak yenilenmiş, gri renkli, düzgün kesme taş malzemeleriyle yeniden inşa edilmiştir.

Türbeye bakıldığında onarım sırasında hiçbir sanatsal değere bağlı kalınmadan yerli ustalarca yapıldığı anlaşılır. Türbeye giriş, kuzeyden küçük bir kapıdan sağlanır. Girişin karşısında, güneyde bir küçük mazgal pencereye yer verilmiştir. Yapının orijinalliği tamamen ortadan kalkmış denilebilir. Türbe duvarlarında yer yer yapının eski kalıntılarından kalan kahverengi taş malzemeler kullanılmıştır. Bu da türbenin onarım öncesinde kahverengi kaba taş malzeme ile inşa edildiğini göstermektedir. Onarım sırasında malzeme olarak aslına uygun olarak yapılmasa da plan itibarıyla aslına sadık kalınmıştır. Türbenin cephelerinde bezeme ve süsleme yoktur. İçindeki mezar kaybolmuş onarım sırasında yeniden yapılmıştır.¹⁹⁴

Dede Korkut Kümbeti Bayburt halkı ve Türkiye’nin her yerinden gelen ziyaretçiler için önemli bir ziyaret yeridir. Her sene burada Dede Korkut şenlikleri düzenlenmekte, yemekler yapılmakta, yarışmalar düzenlenmektedir.

¹⁹⁴ Taşçı, s.54-56.

Dilekleri kabul olanlar burada kurban keserek adaklarını yerine getirirler. Ayrıca Dede Korkut Kümbeti'ne giden ziyaretçiler zenginleşmek için buraya para bırakırlar. Konuşma güçlüğü çeken çocuklar türbeye götürülür. Türbenin anahtarı çocuğun ağzına sokulur böylece çocuğun dilinin çözüleceğine inanılır. (KK.15, 47)

2.1.21. Düldül Ziyareti

Hazreti Ali, oğlu Hazreti Hanefi'yi kurtarmak için atı Düldül'e binmiş ve uçarak Bayburt'a gelmiş. Düldül, şaha kalkmış ve ayağının birini Şehit Osman'a, ötekini de Kale'ye uzatmış. Bastığı yerlerde ayağının izi çıkmış. Zamanla izlerde yağmur suları birikmiş ve biriken bu sular şifalı olarak görülmüş.

Günümüzde ellerinde, yüzünde yara olanlar bu suyla abdest alıp namaz kıldığında yaralarının iyileşeceğine inanmaktadırlar. Bacağı ve kolu gibi uzuv eksikliği olan kimseler, burada üç gece yattığında uzuvunun tamamlandığı görülmüştür. (KK.24)

2.1.22. Ebu-Halil El Ensarî (Seyyit Halil Baba)

Kavacık Köyü'nde yüksek bir tepenin üzerinde mezarlar bulunmaktadır. Bu mezarların en büyüğünün sahâbe-i kirâm'dan Ebu-Halil El Ensarî (Seyyit Halil Baba)'ye ait olduğu söylenmektedir. Köy halkı, mezarın etrafını taşlarla çevirmiş ve burayı türbe haline getirmek istemiştir. Türbe yapılmasını kabul etmeyen zâtın, yapılan yerin çatısını attığı rivayet edilmektedir.

Fransa'da yaşayan bir Bayburtlu rüyasında burayı görmüş ve vasiyeti üzerine çevrili mezarın yanına gömülmüştür. Defineciler altın buluruz düşüncesiyle Ebu-Halil El Ensarî'ye ait olan mezarı kazmışlar. Burayı kazmalarından birkaç gün sonra hepsinin başına bir felaket gelmiş ve defineciler bir bir ölmüşler. Definecilerin açtıkları mezardan çok uzun kemikler çıkmış bunlar köylüler tarafından bir araya getirilerek kemiklerin üstü kapatılmış.

Seyyit Halil Baba Hazretleri, Seydi Yakup Köyü'nde ulu tepe üzerindeki türbesinde yatan Seyyit Yakup Hazretleri'nin kardeşidir.¹⁹⁵ Bunların yedi kardeş olduğu, yedi kardeşin de Bayburt'u çevreleyen yüksek dağların tepelerinde yattığı söylenir. Osmanlı-Rus harbinde Bayburt'un kurtarılmasında bu yedi kardeşin etkili olduğu ve kılıç kuşanıp savaştıkları anlatılır. (KK.51,65)

¹⁹⁵ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 450.

Türbesi

Ebu Halil el Ensarî Hazretleri'nin kabri Kavacık Köyü'nde yüksek bir tepe üzerindedir. Kabrin etrafı taşlarla çevrilmiştir.

Evlenmek isteyen genç kızlar halka oluşturup kabrin etrafında üç kez dolaşırlar. Böylece kismetlerinin açılacağına inanırlar. Yurtdışından veya başka şehirlerden Danişment Köyü'ne gelen insanlar buraya çıkıp dilekte bulunurlar, kurban keserler ve burada yemek verirler. (KK.65)

2.1.23. Ekmelüddîn Bâbertî Hazretleri

Ekmelüddîn Bâbertî, 14. yüzyılda yaşamış bir Türk bilginidir. Kaynaklarda adı, Muhammed B. Muhammed b. Mahmut Ekmeleddin, ebu- Abdullah b. Şeyh Şemseddin b. Şeyh Cemaleddin, er-Rumi el-Bâbertî şeklinde geçmektedir. Bâbertî kendisini Muhammed b. Mahmut b. Ahmet olarak tanıtmıştır. Onun yaşadığı döneme en yakın kaynaklar, baba adının Muhammed olduğu konusunda hem fikirdir.¹⁹⁶

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir ancak H. 710 (M.1311)'dan birkaç yıl sonra doğduğu kanaati hâkimdir. Ekmelüddîn Bâbertî'nin Bayburt'lu olduğuna dair biri etimolojik diğeri yazılı iki kaynak mevcuttur.¹⁹⁷

Bir gün, Ekmelüddîn Bâbertî'nin babası Mekke'ye gitmiş. Rüyasında peygamberi görmüş. Peygamber ona evine dönmesini, bir çocuğu olacağını ve çocuğun büyüdüğü zaman yüce makamlara geleceğini söylemiş. Evine döndüğünde ise eşinin hamileyken öldüğünü öğrenmiş. Bâbertî'nin babası, mezarı açtırınca mezarda çocuğu görmüş. Çocuğu mezardan çıkarıp büyütmüş, okutmuş, öldüğü zaman da adına bir türbe yaptırmış¹⁹⁸

Mezarda doğma motifi bize Köroğlu'nun Türkmenistan rivayetini hatırlatmaktadır. “*Burada kahraman Çardağlı Çandibil denilen yurdun sultanı Cıgali Beg'in torunu Adıbeg'in oğlu olarak gor/gur (mezar) da dünyaya gelir. Yani karangı yerden yagırlık (aydınlık) dünyasına çıkar. Bu sebeple ona mezar oğlu anlamında*

¹⁹⁶ Nasuhi Ünal Karaaslan “Bayburtlu Ekmeleddin”, (Haz. Rıfat Yıldız), *Türk Tarihi ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu: 23-25 Mayıs 1988*, Bayburt Valiliği Yayınları, Ankara 1994, s. 201.

¹⁹⁷ Arif Yıldırım “Ünlü İlim ve Fikir Adamı Bayburtlu Şeyh Ekmelüddin Muhammed Bâbertî'nin Yazma 73 Risalesinin Karşılaştırmalı ve Açıklamalı Tercümesi”, (Haz: Rıfat Yıldız), *10. Yılında Bayburt Vilayeti Sempozyumu: 17-19 Temmuz 1999*, C.2, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara 2002 s.97.

¹⁹⁸ Rayman, “Bayburt ve Yöresi Ziyaret Yerleri”, s.339.

Guroğlu/ Göroğlu adı verilmiştir. Türkmenistan rivayetlerinde Göroğlu'nun babasının adları değişmekle birlikte kahramanın dünyaya gelişinde çok büyük farklılıklar yoktur."

¹⁹⁹ Ekmelüddîn Bâbertî'de olduğu gibi Köroğlu'nun Türkmenistan rivayetinde de kahramanın doğumu babasına rüya ile bildirilmiştir. Adı Beg'in hanımı çocuğunu doğuramadan ölünce Adı Beg, daha çocuğun yüzünü görmeden gelen bu kötü talihine çok üzülmüş. Günlerden bir gün Cıgali Bey uykuya dalmış ve rüyasında "*kalk Cıgali Beg, senin bir oğlun oldu, gelinin kabrine var da yokla gör*" diye haber verilmiş. Bunun üzerine Adı Beg sevinçle kalkmış ve dört bir yandan haber gözlemeye başlamış.²⁰⁰ Buradan da anlaşılabacağı gibi Bâbertî'nin mezarda doğması ve bunun babasına bildirilmesi Köroğlu'nun Türkmenistan rivayetiyle benzerlik göstermektedir.

Günümüz İslam hukukçularından Hayreddin Karaman, Bâbertî'nin Bayburtlu olduğunu söylemektedir. Değerli araştırmacı ve ilim adamı Ahmet Özel, Bâbertî'nin Bayburt'ta doğduğunu ifade etmiş ve Bâbertî nisbesinin Bağdat yakınlarındaki Bâbertâ Köyü ile alakalı görülmesinin yanlış olduğunu belirtmiştir. Arap Dili ve Edebiyatı ile iştigal eden kıymetli ilim adamı Nasuhi Ünal Karaaslan, Bâbertî'nin doğum yerinin Bayburt dışında bir yer düşünülmesinin mesnetsiz bir iddia olduğunu söylemektedir. Yine günümüz kelim âlimlerinden Arif Yıldırım ise Karaaslan'ı destekler mahiyette böyle bir iddianın yanlış olduğunu belirtmektedir.

İbn Haldûn "Mukaddime"de Ekmelüddîn Bâbertî'den kendisinden söz etmektedir.²⁰¹ İbn Kutluboğa ise Bâbertî'yi "*allâmetu'l-muteahhirîn*" ve "*hâtimetu'l-muhakkikîn*" diye tanıtmaktadır.²⁰² Bâbertî çocukluğunu, gençliğinin ilk yıllarını Bayburt'ta geçirmiş, zamanın ilimleri ile ilgili temel bilgileri burada almıştır. O zamanlar Bayburt'ta birkaç medrese bulunmaktadır. Onun hangi medresede eğitim gördüğü bilinmemektedir. Bazı kaynaklar onun İlhanlılar döneminde inşa edilen Yakutiye medresesinin yanında Mahmudiye Medresesi'nde de yetişmiş olduğunu bildirmektedir. Bâbertî'nin gerek babası Şemseddin Muhammed'in ve gerekse dedesi Cemaleddin Mahmut'un şeyh unvanlarına sahip olması, onun bir âlim aileye mensup

¹⁹⁹ İsa Özkan, "Köroğlu Destanında Kahraman ve Atının Doğuşu İle İlgili Motiflerin Tahlili", *Türk Dili*, Sayı: 549, Eylül 1997, s. 223-233.

²⁰⁰ Metin Ekici, *Türk Dünyasında Köroğlu*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s.143.

²⁰¹ İbn Haldûn, *Abdurrahman, Mukaddimetu İbn Haldûn*, Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır tarihsiz, s. 341.

²⁰² İbn Kutluboğa, *Ebu'l-Adl Zeyneddin Kasım, Tâcu't-Terâcîm fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, Matbaatu'l-Ânî, Bağdad 1962, s. 66.

olduğunu göstermektedir. Bu durum bize, Bayburt'taki tahsilini babasından veya dedesinden yapmış olabileceği kanaatini vermektedir.²⁰³ Bâbertî, başta Curcânî, Molla Fenârî, Şeyh Bedreddin, Hacı Paşa olmak üzere çok sayıda öğrenci yetiştirmiş, kelimada ve diğer dini ilimlerde eserler vermiş, aynı zamanda tasavvufla da ilgilenmiştir.²⁰⁴

Kaynaklar, Bâbertî'nin ölüm tarihi üzerinde kesin bir tarih vermezler. Taşköprülüzâde'ye kadar bu tarihi kimse zikretmemiştir. Ondan sonrakiler ise Miladi 1310'dan birkaç yıl sonra diye zikretmişlerdir. ez- Zirikli, Bâbertî'nin ölüm tarihini H. 713. (M.1314) olarak vermektedir. Bazı kaynaklarda ölüm tarihi H. 785 (M.1384) olarak geçmektedir. Vefatı, Ramazan Ayı'nın 10'una rastlayan cuma gününde vuku bulmuş. Cenazesini İzzeddîn Razî isimli bir zât kıldırmış. Cenazesine Sultan Melik Zâhir, vezirleri ve devletin diğer ileri gelenleri de katılmış. Melik Zâhir, Ekmelüddîn'in nâşını taşımaya bizzat katılmak istemiş fakat vezirleri ve diğer yöneticiler bunu uygun görmeyerek taşıma işini üstlenmiş.²⁰⁵ Bâbertî'nin kaynaklarda zikredilen on altı eseri vardır. Bu eserler fıkıh, kelam, tefsir, hadis, faraiz, nahiv, maani ve cedel ile ilgili olmakla birlikte ağırlıklı fıkhi ve kelami eserlerdir.²⁰⁶

Şeyh Ekmelüddin Bâbertî'nin Eserleri

1. Tefsir. Bu büyük ihtimalle Zemahşerî'nin “el- Keşşâfı”na yaptığı şerhtir. Keşşâf tefsirine yazdığı bir ifadeye göre Al-i İmrân sûresinin sonuna kadar, diğer bir ifadeye göre Zümer sûresine kadar süren bir hâşiyesi olabilir.

2. Burhaneddin Merginânî'nin fıkıh alanında “el-Hidâye adlı” eserine yaptığı şerhtir ki buna “el-İnâye” adını vermiştir.

3. Hâfizüddîn Nesefî nin fıkıh usulü ile ilgili “Menâru'l-envâr” adlı eserine şerhi.

4.Cemaleddin b. el- Hâcib'in “Muhteha's-sul ve'l-emel” adlı usul ve cedele dair eserinin şerhi.

²⁰³ Karaaslan, s. 202-203.

²⁰⁴ Arif Aytekin, “Bâbertî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* IV, Türk Diyanet Vakfı Yay. , İstanbul 1991, s. 377-378.

²⁰⁵ Arif Yıldırım, “Ünlü İlim ve Fikir Adamı Bayburtlu Şeyh Ekmelüddin Muhammed Bâbertî'nin Yazma 73 Fırka Risalesinin Karşılaştırmalı ve Açıklamalı Tercümesi”, (Haz. Rıfat Yıldız), *10. Yılında Bayburt Vilayeti Sempozyumu: 17-19 Temmuz 1999*, İkinci Cilt, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara 2002, s. 99

²⁰⁶ Karaaslan, s. 204.

5. Nâsiruddin Tusî'nin "Tecridü'l- kelam" adlı ve akaid ile ilgili eserinin şerhi.
6. Kemaleddin Mahmut el- Halati'nin Fûru'dan "Telhisu'l- camii'l-kebirî"nin şerhi.
7. Siraceddin Muhammed b. Mahmut Secavendi'nin "Faraizi"nin şerhi.
8. "El- Maksad fî'l-kelam". Adından da anlaşılacağı üzere kelamla ilgilidir.
9. Celaleddin Kazvî'nin "Telhisu'l-miftahı"na şerhi.
- 10.Yine Miftah şerhlerinden Sa'deddin Taftazani'nin "el- Mutavvalı"na haşiyesi.
- 11."El- Dürerü'l-menia", İmam-ı Azam'ı savunma konusundadır.
- 12."Es- Sade fetu'l- meliyle", bu Bâbertî'nin ilk eseri olabilir.
13. Ali b. Muhammed Pezdevî'nin "Usul"ünün şerhi. "Takrir" adını vermiştir.
14. "El-Nüketü'z- zarife ", Hanefi mezhebini tercih etme konusunu ele alan bir risaledir.
15. Radiyuddin Hasan b. Muhammed es- Sagani'nin hadis ile ilgili "Meşariku'l – envâr" adlı eserine şerh.
- 16.Sa'deddin Taftazani'nin "el-Mutavvalı"na haşiyesi.

"Hidaye", "Tecrid", "Müntaha", "Menar" ve "Pezdevi" usulüne yaptığı şerhler en meşhur olanlarıdır. Özellikle Hidaye şerhi "İnaye" 16. yy'dan itibaren Osmanlı medreselerinin önemli ders kitabı olmuştur.²⁰⁷

Türbe

Ekmelüddîn Bâbertî Hazretleri'nin Türbesi, Bayburt'un Aşağı Kırmızı Köyü'nde bulunmaktadır. Hizmetini gören zât ile beraber meftundur. Bu zât, Muhammed Ekmelüddin Hazretleri ile giriş kapısı arasına defnedilmiştir.

Ekmelüddin Bâbertî Türbesi'ne psikolojik rahatsızlığı olan kimseler götürülür. Türbede yalnız bırakılır ve iyileşmiş biçimde oradan ayrılır. Sakatlığı bulunan çocuklar Bâbertî'nin kabrinin ayakucuna yatırılırlar. Bâbertî Hazretleri'nin elleriyle sakatlık olan yerleri düzelttiği, türbeye topal girenlerin koşarak çıktığı söylenir. Kandillerde kadınlar buraya gidip sabaha kadar Yasin okuyup namaz kılarlar. Bir kimse inanarak kabrinin üzerindeki örtüye yüzünü sürdüğünde o kimsenin gönlüne bir ferahlık düşmekte, sıkıntılarından arınmakta ve huzura ermektedir. (KK.27, 28, 29)

²⁰⁷ Karaaslan, s. 204- 205.

2.1.24. Eymür Köyü'ndeki Ziyaret

Bayburt'un Eymür Köyü'ndeki yüksek bir tepede sayısı bilinmeyen birkaç mezar vardır. Yaşlıların belirttiğine göre bu mezarlar 600 seneliktir. Köy halkı bu mezarları “Oğuzlar” olarak adlandırmıştır. Onlara göre buradaki mezarlar, Oğuz Türkleri'nin Eymür boyundan gelip burada şehit düşmüş kişilere aittir.

Herhangi bir sıkıntısı olan kimse, henüz yolları yapılmamış bu ziyarete gider, “kabirde yatanların yüzü gözü hürmetine” diye dua eder. Daha önceleri kabirlerin çevresindeki çalılara bez bağlanmış fakat şu an böyle bir uygulama yoktur. Kaynak kişi burayla ilgili şöyle bir efsane anlatmıştır:

Defineciler mezarın çevresini eşmiş, gördükleri karşısında bazılarının dili tutulmuş. Panikle mezar taşını yerine koyamadan kaçmışlar. O sene çok şiddetli bir kuraklık olmuş. Halk adaklar adayıp, dualar ederken hamile bir kadın rüyasında burada yatan zâtı görmüş. Bu Allah dostu, kabir taşının yerine konmasını istemiş. Ertesi gün köyün erkekleri toplanıp, dualarla taşı yerine koymuş ve hemen ardından kuvvetli bir yağmur yağmış.

Şu an bile arabanın ulaşamadığı, yüksekçe bir tepede bulunan bu mezarların etrafı taşlarla çevrilirken o taşların oraya nasıl taşındığı hala bir muammadır. Zira köy halkı köyün içinden tek tek taş taşıırken ertesi sabah bu ziyaret tepenin eteklerinde, dizilmiş taşları görmüştür. (KK.39)

2.1.25. Gökçedere'deki Kırklar

Gökçedere'de “Kırklar Tepe” diye bir tepe bulunmakta ve bu tepede mezarlıklar yer almaktadır. Kırklar adında bir grup şehitin mezarı olduğuna dair görüşler vardır. Kaynak kişi bu yer hakkında şunları söylemektedir:

“Biz küçükken ailelerimiz burada oynamamıza izin vermezdi. Davarlar buradan geçirilmez, bu yerin çevresinden dolandırılırdı. Bazı çoban köpekleri buraya gelince sık havlar bazıları da ayaklarının üzerine çömelir, inlerlerdi. Hatta bir gün Bayburt dışından getirdiğimiz bir çoban yorgun düştüğünde burada uykuya dalmış. Rüyasında bir grup derviş “kalk üstümüzden” diye buna kızmış, bununla birlikte uzandığı toprak inip kalkmış. Çoban koşarak köye gelmiş, köyde başından geçenleri anlatmış. Köy halkıysa oranın Kırklar Tepe'si olduğunu söyleyince çoban malı davarı bırakıp gitmiş.”

Gökçedere'deki Kırklar Tepesi'ne çocuğu olmayan kadınlar giderek adakta bulunurlar. Kadının çocuğu dünyaya geldiğinde tekrar buraya giderek, adağını yerine getirir. Hatta erkek çocuğu doğmuşsa iki, kız çocuğu doğmuşsa bir tane koyun veya koç keser. (KK.67,77)

2.1.26. Güneydere Köyü'ndeki Ziyaret

İstiklal Savaşı sırasında bir asker, Bayburt'un Güneydere Köyü'nde şehit düşmüş. Kimsesi olup olmadığı bilinmediğinden ve şehit düştüğünden, öldüğü yere gömülmüş. Sahibi olmayan bu askere köylüler sahip çıkmış ve o günden sonra dağın adı Ziyaret olmuş. Yöre halkı Ramazan Ayı'nda, kandillerde ruhunun rahat etmesi için dağın etrafını üç kez dolaşmakta ve kabri başında üç İhlas bir Fatiha okumaktadır. (KK.19)

2.1.27. Hacı Kavukçu

Kimliği

Hacı Kavukçu olarak bilinen Ali Efendi, 1856 yılında Danişment Köyü'nde doğmuştur. Dedesi Hacı Mehmet Efendi, babası Hacı Süleyman Efendi'dir. İbrahim ve Yakup isimli iki erkek kardeşi dünyaya gelmiştir. Hali vakti yerinde bir ailede yetişmiştir. Bayburt'ta medrese eğitimi aldıktan sonra Çorum'a gitmiş orada Çorumlu Mustafa Efendi'den dersler almıştır.

Hacı Kavukçu namıyla tanınan bu zât, Nakşibendi Tarikatı'ndan Çorumlu Şeyh Mustafa'nın kıymetli müritlerinden birisi olmuştur. II. Abdulhamid Han Hazretleri'nin misafir olarak ağırladığı bir grupla İstanbul'a, oradan da padişah aracılığıyla hacca gitmiştir. Gidiş geliş sırasında ve hacda, Hacı Kavukçu'nun gösterdiği kerametler hala anlatılmaktadır.

Hacı Kavukçu, Çorum'da şeyhinin nezâretinde "seyr-i sülûkunu" tamamladıktan sonra Bayburt'a dönmüştür. Burada bir taraftan merkez Ulu Cami'de vaazlar vermiş diğer taraftan talebelerine ders vermeye devam etmiştir. Cihan Harbi'nde Ruslar'ın Doğu Anadolu'yu ve Bayburt'u işgalleri sırasında (1916) ailesiyle Çorum'a göç etmiştir. Harbin bitiminde yeniden memleketine dönmüştür. Hacı Kavukçu muhâceretden döndükten sonra Şingah Mahallesi'nde bir hanımla evlenmiş ve ömrünün geri kalanını bu mahallede geçirmiştir. Üç kez evlenmiş bu evliliklerinden beş oğlu

dünyaya gelmiştir. Son zamanlarında ise garip bir kız çocuğunu evlat edinmiş, onu büyütüp evlendirmiştir.

Çok sayıda müridi olmuştur. Meded Efendi kendisinden ders almak için talip olduğunda ona: “*Meded oğlum, bak karşıda çuvalın içinde elli kilo buğday var. Yarın o çuvalı öğle vakti arkana alıp çarşı değirmeninde öğütterek hemen bana getir. Ondan sonra seninle konuşayım*” demiştir. Meded Efendi ertesi günü öğle vakti, buğday çuvalını kaptığı gibi sırtına almış, çarşı değirmeninde öğütterek yine sırtında çuvala milletin içinden geçip Hacı Kavukçu’nun evine getirmiştir. Sonra da talebesi olarak kabul görmüştür.²⁰⁸ Buna benzer kıssalar evliyâ menkıbelerinin içinde sıkça geçmektedir. Mürid olacak kişi, şeyhinin düzenlediği bir takım sınavlardan geçer. Ancak bu sınavları geçtiğinde şeyhine mürid olur. Bu kıssadan geçen gururdan arınma başka bir deyişle kibrin dökülmesi bize Hacı Bektaş ile Akşemseddin arasında geçen bir başka kıssayı hatırlatmaktadır. Söz konusu kıssa şöyledir:

“*Akşemseddin Hazretleri, Osmancık’ta müderrisen Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri’nin evliyalık derecesini duymuştur. Ona talebe olmak için Ankara’ya yanına kadar gitmiş ancak Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri’nin dükkân dükkân dolaşıp halktan para topladığını görmüştür. Yanına gidip nedenini sormadan “evliya halka avuç açar mı, buralara boşuna gelmişim” diyerek Zeynüddin Hâfi Hazretleri’ne öğrenci olmak için Haleb’e doğru yola çıkmıştır. Haleb’e yaklaştığı sırada bir rüya görür. Rüyasında boynuna bir zincir takılmış zorla Ankara’da Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri’nin eşiğine bırakılmıştır. Zincirin ucu da Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri’nin elindedir. Bu rüya üzerine yaptığı hatayı anlayan Akşemseddin derhal Ankara’ya geri dönmüş ve Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri’nin nerede olduğunu sormuştur. Hasat zamanı olduğu için Hacı Bayram-ı Veli öğrencileriyle tarlada burçak hasadıyla meşguldür. Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri ona hiç iltifat etmemiş ve Akşemseddin de diğer öğrencilerle beraber burçak hasadı yapmaya başlamıştır. Öğle olmuş, namazlar kılınmış, yemekler hazırlanmış, sofralar kurulmuş ve herkes sofraya oturmuştur ancak Akşemseddin’e buyur diyen olmamıştır. O da bir köşeye çekilip beklemiştir. Çok geçmeden köpeklerle yiyecek verilmiştir. Ona yine bir şey ikram edilmemiştir. Akşemseddin de köpeklerle beraber yemek yemek üzere yere diz çökünce Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri onu hemen*

²⁰⁸ Yılmaztürk, Bayburt’un Manevi Bekçileri, s. 152-155.

sofrasına çağırmıştır. Çünkü gurur sınavını başarıyla geçmiştir. Sofraya oturunca Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri gülümseyen tatlı bir yüz ifadesi ile “zincirle zorla gelen misafirin ağırlanması, işte böyle olur” demiştir. Akşemseddin Hazretleri daha sonra hocasının yanından hiç ayrılmamış. Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri’nden ne gördü ve duyduysa hemen inanmıştır.”²⁰⁹

1943 yılında vefat eden Hacı Kavukçu, Bayburt’ta yaşamış büyük vaazcılardan biri olmuştur. Said Nursi Hazretleri bir gün onu dinlemeye gelmiş, onun sohbetine hayran kalarak onun için “*küçük gölde büyük balık*” demiştir. (KK.14)

Kabri

Hacı Kavukçu, Tuzcuzâde Mahallesi’ndeki Garipler Mezarlığı’na defnedilmiştir. Daha sonra kabri kardeşi İbrahim Efendi’nin oğlu Niyazi Efendi tarafından yeniden yaptırılmıştır. Oğlu İmam Mehmet Efendi ile aynı kabirdedir. Kendi mezar taşında kavuk, oğlununkinde sarık alameti vardır. Hacı Kavukçu’nun ayağının hemen ucuna oğlunun mezar taşı konulmuştur. İki mezar birleşik olduğundan bir hayli uzundur. Hacı Kavukçu’nun mezar taşı okunamaz durumdadır, mezar taşının bir kısmı toprağın altında bulunmaktadır. Gece uyumayan, altını ıslatan çocuklar için mezardan alınan toprak su ile karıştırılır ve yedi gün boyunca içirilir. (KK.15-16)

2.1.28. Hacı Mahmut Efendi

Kimliği

Hacı Mahmut Efendi, Bayburt’un Pamuktaş (Ermene) Köyü’nde doğmuştur. Doğum tarihi kesin olmamakla bilinmektedir. Oslu Hoca’nın öğrencisi olmuştur.²¹⁰ Hacı Mahmut Efendi 300 askerle 93 Harbi’ne katılmıştır. Savaş sırasında şöyle bir olay olmuştur:

Savaş sırasında her gece Hacı Mahmut Efendi’nin çadırından ışık görünmüş. Bir gün komutan bunun sebebini öğrenmek için çadıra gitmiş. Hacı Mahmut Efendi’yi ibadet ederken bulmuş ve içeri girip elini öpmüş. Hoş beşten sonra Hacı Mahmut Efendi, “*niçin vurmuyoruz?*” diye sorunca, komutan da “*emir yok Hacı Efendi*” cevabını vermiş. Komutan, hasta olan Hacı Efendi’ye “*sen hastasın yerine git*” deyince

²⁰⁹ *Hacı Bayram-ı Veli*, Erişim Tarihi: 28.12.2013, <http://www.hacibayramiveli.com>.

²¹⁰ Rayman, “Bayburt ve Yöresi Ziyaret Yerleri”, s. 340.

o da “*ben gavura arkamı dönmem*” cevabını vermiş. Komutan ısrarını sürdürünce ısrara dayanamayan Hacı Mahmut Efendi Batum’a oradan da Araklı yoluyla Bayburt’a gitmiş. Hastalığı daha da ilerlemiş ve on sekiz gün hasta yatmış. Karısı ziyarete gelmek için izin istemiş fakat namahremdir gelirse günaha girer diye izin vermemiş. H.1293 (M.1877) yılında Pamuktaş Köyü’nde vefat etmiş.²¹¹

Türbe

Hacı Mahmut Efendi’nin kabri Pamuktaş Köyü’ndeki türbe içerisinde bulunmaktadır. Türbenin üst tarafı birçok kere yıkılmış, yeniden yapılmıştır. Oğullarının ve torunlarının rüyasına giren Hacı Mahmut Efendi onlara, “*bırakın Allah’ın rahmeti üzerime yağsın, türbemin üzerini kapatmayın*” demiş. Hacı Mahmut Efendi’nin türbesi yapılırken de iki Rum cenazeyi görmek istemiş fakat akrabaları göstermek istememiş. Rumlar’ın ısrarı üzerine akrabaları ayaklarını göstermeye razı olmuşlar. Ayaklarını gören iki Rum hemen orada Müslüman olmuş.

Hacı Mahmut Efendi’nin türbesinin üstü açık, kenarları kapalıdır. Kabrinin yanında eşinin ve çocuklarının kabri bulunmaktadır. Hamile koyun ve inekler, Hacı Mahmut Efendi’nin türbesinin kapısına getirilir ve kapının eşiğinden üç kez girip çıkartılır. Böylece o sene hayvanın sütünün bol olacağına inanılır. (KK.11,41)

2.1.29. Hacı Osman Efendi

Türbe

Hacı Osman Efendi’nin Akşar’da türbesi bulunan Oslu Hoca’ya hocalık ettiği bilinmektedir. Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda doğum tarihi H.1179-1180 (M.1765-1766) olarak verilmiştir. Bayburt’un Çayırıyolu (Sünür) Köyü’nden Aydıntepe’ye yerleşen Osman Efendi, âlim ve bilge kişiliği yanında halk arasında milli bir kahraman olarak da tanınmıştır.²¹² Hacı Osman Efendi’nin icazet alması şöyle olmuştur:

Hacı Osman Efendi, 20 yaşında Erzincan Medresesi’ne ders almaya gitmiş fakat kılık kıyafetini uygun bulmamış o ise medreseye girmek için ısrar etmiş. Onun ısrarı üzerine hoca: “*Şimdi seni kasaphaneye göndereceğim. Bana üç tane koyun ciğeri*

²¹¹ Rayman, *Bayburt Efsaneleri*, s. 60.

²¹² Kayaokay, s.70.

getireceksin ama üçü de birbirine değmeyecek” demiş. Hacı Osman Efendi, kasaba gitmiş, ciğeri istemiş. Ciğerlerin ikisini iki eline almış. Üçüncüye gelince duraklamış. Onu da *“ağzıma ver”* demiş. Çarşıdan dershaneye öyle yürümüş. Hocanın huzuruna çıkmış hoca görünce *“şimdi bu çocuk okur, zira kibirleri dökülmüş”* demiş ve böylece okumaya başlamış. Yirmi beş yıl sonra icazet almış, bugünkü Bayburt’a bağlı Aydıntepe İlçesi’nde müderrislik yapmaya başlamış.²¹³

Hacı Osman Efendi medrese tahsilini Sünür Köyü’nde tamamlamış, devrinin en meşhur âlimlerinde okumuştur. Oslu Hocayı da yetiştiren Hacı Osman Efendi, kendi medresesini kurmuş, ardından seçkin birçok talebe yetiştirmiştir.²¹⁴

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşları’nda, Aydıntepe ovasına kadar gelen Rus birliklerine karşı mücadele etmiş, onları bozguna uğratmış ve bu savaşta şehit düşmüştür.²¹⁵ Şair Zihnî, Hart Destanı’nda bu kahramanlık savaşını anlatmış, Osman Efendi’nin akrabası olduğunu ve kendisine hocalık ettiğini söylemiştir.²¹⁶ Hart Destanı’ndaki ilgili bölümler şöyledir:

*“Erzurum küffara biat edince,
Gülü hâra kaldı, bülbülü zâra
Figâna bağlandı Bayburt diyarı,
Soldu benefşesi gülberk-i bari,*

*Lalesinin bağı hâr ile dağı,
Goncanın dört yanı har ile bağı,
Çok yazılar görmüş karalı, ağı
Bükülmüş servinin kadd-i nigârı*

*Erzurum'dan çıktı dokuz bin küffar
Bir yere geldiler Bayburt'lu yek bâr
Bayburt kalesine doldu sebük bâr,
Hicretle verdiler cümle kararı*

²¹³ Rayman, “Bayburt ve Yöresi Ziyaret Yerleri”, s.339.

²¹⁴ Yılmaztürk, *Bayburt’un Manevi Bekçileri*, s. 454.

²¹⁵ Kayaokay, s.70.

²¹⁶ Yılmaztürk, *Bayburt’un Manevi Bekçileri*, s. 457.

*Cümle ahâlinin kaddi büküldü
Yüklendi gam yükü, yola çekildi
Her birisi köye kente döküldü
Birbiri ardınca turna katarı*

*Bayburt 'ta yerleşti oturdu küffâr
Çekti taburların ol dil-i bedkâr
Hart 'ın ahvalinden oldu haberdâr
Seyr eyle hikmet-i perverdigârı*

*Herkes camide namaz kılarken
Halıkına niyaz gâh naz ederken
El kardırıp Hakka niyaz ederken
Gördüler ki Hart 'a doldu küffârı*

*Hacı Osman Efendi kutb-i zamane
Ümmet-i Muhammet dedi bir yana
Seçilsin kıyanlar baş ile cana
Kim severse ol Hazret-i Cebbâr'ı*

*Hacı Osman Efendi evliyaların
Cümle eşin, dostun ve akrabaların
Ser defteri oldu şühedanın
Şefa'atcıdır şüpheden âri*

*Cihanın ilmini topladı gitti
Cennet-i a'alada bir mekân tuttu
Bizi ulemasız koydu, azmetti
O makam da fahr-i âlem civarı*

*Mazar-ı şerifi ziyaret oldu
Çok ibret ehline işaret oldu*

*Dertli kim geldi ise ifâkat buldu
Şimdi tutîya 'dır hâk-ı mezarı*”²¹⁷

Türbesi

Şehit Hacı Osman Efendi'nin türbesi kendi adı ile anılan caminin bahçesindedir. Yetiştirdiği müderrislerle birlikte yatan bu Allah dostunun kitabesi tahrip edilmiştir. Üzeri boyandığı için şu an kitabe okunamayacak durumdadır. Kaynak kişilerden biri onunla ilgili şu efsaneyi anlatmıştır:

“Hacı Osman Efendi Osmanlı-Rus Harbi'nde savaşırken, düşmanın keskin bir kılıç darbesi Hacı Osman Efendi'nin kafasını gövdesinden ayırmış. Hacı Osman Efendi yere düşen kellesini koltuğunun altına almış ve savaşmaya devam etmiş. Bunu görün bir kadının, “adama bakın” demesiyle Hacı Osman Efendi yere yığılmış ve şehit olmuş.” (KK.75)

Yukarıdaki efsanede kesik baş motifinin bir örneğini görmekteyiz. Türk folklorunda kesik baş motifi; efsane, destan, menkabe, masal ve hikâye gibi edebi türlerde sıkça görülmektedir. Ahmet Yaşar Ocak Türk folklorunda kesik baş motifinin çok yaygın olmasını şöyle ifade etmiştir:

*“Daha çok kahramanlık, bazen de haksızlığa ve zulme uğramışlık temalarını işleyen efsane, destan, menkabe ve masallarda özellikle ilk üç türde bol miktarda yer bulunduğu bakılırsa kesik baş motifi, Türk folklorunda ilgi çeken ve bu sebeple de yaygınlaşan bir motif niteliği kazandırmıştır. Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar devamlı savaşarak ilerleyen ve buna paralel olarak bir hayli kahramanlık efsanesi, destanı ve menkabe üreten Türk zümreleri içinde bu motifin yaygın oluşunu bu bakımdan tabii karşılamak gerekir. Anadolu ve Balkan Türk folklorunda kesik baş motifinin en çok kullanıldığı tür, şüphesiz kahramanlık temasını işleyen, başka bir deyişle, savaşlar ve fetihleri konu edinen efsanelerdir.”*²¹⁸

Hacı Osman Efendi'nin kellesi koltuğunda savaşması, Anadolu'nun ilk İslâm fetihleri dönemini yansıtan efsanelerde “kesik baş motifi” olarak sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bunun bir örneğini de Hazreti Hüseyin'in soyundan gelen Seyyit Bilal'de görmekteyiz.

²¹⁷ Karakoyunlu, s. 68-69.

²¹⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Folklorunda Kesik Baş*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989, s.11,16.

“Emevî halîfesi Ömer b. Abdüllâziz devrinde İstanbul kuşatmasında gemilerle Karadeniz sahilllerinde bulunurken bir fırtınaya yakalanırlar. Sinop limanına sığınmak zorunda kalırlar ancak şehrin tekfurı kendilerinden kuşkulanarak ordugâha gece bir bakın düzenler. Müslümanlar şiddetle karşı koysalar da pek çoğu şehit düşer. Geri kalanlar Seyyit Bilal emrinde düşman çemberini yarıp çıkmak isterken tekfurun bir kılıç darbesiyle Seyyit Bilal’in başı kesilir. Seyyit Bilal derhal yere düşen başını koltuğuna alarak bugün türbesinin bulunduğu yere kadar gelir ve orada vefat eder. Bu kerâmeti hem Müslüman askerler, hem de başlarında tekfur olduğu halde Rumlar görürler, şaşkınlıktan ne yapacaklarını bilemezler. Tekfur korkup çatışmayı durdurur, Müslüman askerlerin çekip gitmelerine mani olamayacağını anlar. Çorum’un fethiyle ilgili bir efsanede de Hazreti Peygamber’in sahabesinden Suheyb-i Rumi ile Ubeydullah b. Cahş’ın kahramanlıkları anlatılmaktadır. Efsaneye göre bu iki sahabe Anadolu’yu İslâmlaştırmak için gelmişlerdir. Savaş esnasında düşman tarafından başları kesilmiş, ama onlar kellelerini koltuklarına alarak mücadeleye devam etmişlerdir.”²¹⁹

Hacı Osman Efendi’nin mezarı 35 yıl sonra yeniden düzenlenmek için açıldığında kefenin çürümediği görülmüştür. Ayrıca cesedinin bozulmadığını, yüzünün bembeyaz, yanaklarının hala kırmızı kaldığını görenler vardır.

Şehit Hacı Osman Efendi Türbesi; sınavlarda başarı göstermek, işte terfi etmek, memuriyete atanmak, okul derslerinde başarılı olmak isteyenlerin sıkça geldiği bir ziyaret yeridir. Ziyarete giden kimseler; türbenin yanındaki camide iki rekât namaz kılarlar, türbenin başında üç İhlas bir Fatıha okurlar ve dilekte bulunduktan sonra mezarının etrafındaki yeşil demire kalem sürterek üç kez dönerler. (KK.75-76)

2.1.30. Hacı Şaban Efendi

Kimliği

Hacı Şaban Efendi, H. 1317 (M.1901) yılında Bayburt’ta doğmuştur. Babası Mustafa Efendi, Bayburt’un yerlilerinden olup yöre halkının çoğu gibi çiftçidir. Annesi Fatıma Hanım, İspir’in Damdır Köyü’nden Bayburt’a gelin gelmiştir. Ailenin tek erkek çocuğu olan Şaban Efendi, üç kardeştir. Gençlik çağına kadar babasıyla beraber çalışmıştır.²²⁰ Hacı Şaban Efendi, savaş ve seferberlik yıllarının acılarını yaşamış, küçük

²¹⁹ Ocak, *Türk Folklorunda Kesik Baş*, s.17-18.

²²⁰ Hâdimi Rufâî, *Tarikat-ı Aliyye-i Rufâiyye’de Dualar Zikirler Virdler*, Aslandağı Yayınları, İstanbul 2010, s. 57.

yaşta babasını kaybetmiştir. Annesine itaatte kusur etmemiş, sık sık onun hayır dualarını almıştır. Gençliğinde ticaretle uğraşmış. Bir defasında eve geç gelmiş annesini uyandırmamak için sabah namazına kadar kapıda beklemiştir. Onun bu durumundan etkilenen annesi şöyle demiştir:

*“Oğlum Allah’ım seni Resûllâh (s.a.v) Efendimize komşu etsin. Hacı Şaban Efendi olasın. Herkes senin kapına gelsin. Darlık ve yoksulluk görmeyesin”*²²¹ diye dua etmiş, annesinin bu duası kabul olmuş.

1938 yılında Sanamerli Seyyit Hacı Ahmet Baba Hazretleri’nin halifesi Kaleardılı Hacı Ahmet Baba Hazretleri ile tanışmıştır. Ona bağlanarak Rufâî Tarikatı’nda hizmet etmeye başlamıştır. Ahmet Baba hayattayken şahitlerin huzurunda Hacı Şaban Efendi halife olarak tayin edilmiştir.²²² Hacı Şaban Efendi Hazretleri’nin Kaleardılı Ahmet Baba’ya intisabı şöyle olmuştur:

Hacı Şaban Efendi Hazretleri, Ahmet Baba’ya intisâb etmeden önce 1944 yılına kadar Bayburt’un âlimlerinden KIVIRZIVIR Mehmet Efendi’nin arkasındaymış. Gördüğü bir rüyayı Mehmet Efendi’ye anlatmış. Mehmet Efendi: *“Bundan sonra sen bizden bir şey alamazsın. Senin yerin orası”* demiş. Hacı Şaban Efendi de o günlerde Ahmet Baba’ya intisâb etmiş. Kısa bir zaman sonra da dergâh çavuşluğu görevi ona verilmiş.

Bu hadise şöyle olmuş: Baba bir gün yakın ihvandandır birisini almış. *“Şaban kardeşin bir emaneti var, gidip verelim”* demiş ve Hacı Şaban Efendi’nin dükkânına gelmişler. Dükkânda müşteriler varmış. Müşterilerin gitmesinden sonra Ahmet Baba konuyu açmış: *“Kardeş sana dergâh çavuşluğu geldi. Allah hayırlı etsin. Bundan sonra zikrullah halkasında oturacaksın”* demiş. Hacı Şaban Hazretleri’nin, Ahmet Baba’dan ders aldıktan sonra bir iki yıl içinde eski dervişleri geçtiğini, ibadet ve edebiyatla bütün müridâna örnek olduğunu arkadaşları itiraf etmiştir. Hacı Şaban Efendi’ye halifelik görevinin verilmesi ise şöyle olmuştur:

“1948’de Ahmet Baba hastalanınca, Erzurum’a tedaviye gitme hazırlıkları yapılmış. Bu sırada sekiz on ihvan ve Ahmet Baba’nın damadı, Salih Kemal Efendi’nin dükkânında toplanmış. Bu kişiler babanın oğlu Yakup Efendi, Recep Hafız, Mehmet

²²¹ Hâdimi Rufâî, s.57.

²²² Seyyit Yusuf Haşim er-Rufâî, Seyyit Mustafa er- Rufâî en- Nedvî, *İmam Seyyit Ahmet er-Rufâî Nesebi- Hayatı- Kerâmetleri- Eserleri*, (Çev. Mustafa Öner), Aslandağı Yayınları, İstanbul 2010, s. 287-288.

Çavuş, Küçük İbrahim, Ahmet Efendi, Fırıncı Sefer, Ahmet Baba'nın oğlu Mehmet Efendi, postacı Ali Efendi'ymiş. Aralarında Hacı Şaban Efendi yokmuş. Bunun üzerine Ahmet Baba Hacı Şaban Efendi'yi arattırmıştır. Hacı Şaban Efendi bulunup getirilince Ahmet Baba meclisin huzurunda konuşmaya başlamış: “Şaban kardeş biz Erzurum'a gidiyoruz. Zikrullah ettir. Kardeş yerden göğe sana destur. Hazreti Pir desteğin olsun. Kardeşler, Şaban kardeşe olan itaat ve hürmet aynen bizedir bilesiniz”²²³ diyerek ona halifelik görevini vermiş.

Hacı Şaban Efendi'yi ailesi Taht Köyü'nden Zeytûn Hanım ile evlendirmiştir. Zeytûn Hanım ile olan evliliklerinden üçü erkek, dördü kız olmak üzere yedi çocuğu dünyaya gelmiştir. 1972'de Zeytûn Hanım vefat edince vefatından bir yıl sonra Zeliha Hanım ile ikinci evliliğini yapmıştır.²²⁴ M. Fahri Yılmaztürk, Hacı Şaban Efendi'yi şöyle tanıtmıştır:

“Sultan Hacı Şaban Efendi Hazretleri uzun boylu, yiğit ve heybetli bir görünüşe sahipti. Başına siyah sarık takar, gözlerine sürme çekerdi. Yaz, kış cübbe giyer, hızlıca yürür, elinde asa taşırdı. Onu gören kendine çeki düzen verir, Cenâb-ı Hakk'ı hatırlardı. Az yer, az uyur ve lüzumsuz konuşmazdı. Kahkaha ile gülmez tebessüm ederdi. Kendisinde Celâl sıfatının tecellisi hâkimdi. Hazreti Musa meşrebi üzerindeydi. Allah'tan başka kimseden korkmazdı.”²²⁵ İhvanlarından birisi onunla ilgili şöyle bir anı anlatmıştır:

“Yeni bağlanmışım. İkinci namazından çıktık, koluna girdim eve gidiyorduk. Yolda yaşlı ve sakat biri limon satıyordu. Bana dönerek “bu gardaştan limon alalım” dedi ve limon sandığına eğildi. Ben de eğilerek limonların iri ve sulu olanlarını seçmeye başladım. Kolunu bana dokundurarak “onları bırak” dedi. Birde ne göreyim. Sandıktan ne kadar çürük limon varsa onları toplamış. Aldığından çok para verdi. Giderken bana “gardaş bu insan sakat, ailesi kalabalık. Çürüklerini biz alalım ki sağlamlarını başkalarına satarak geçimini temin etsin.”

Beraber hacca gittiği bir bağılı ise şunları söylemiştir: “Beraber hacca gittiğimiz için çok sevinçliydim. En çok da Resûllâh (s.a.v.) Efendimiz'in ziyaretinin

²²³ Seyyit Yusuf Haşim, Seyyit Mustafa, s. 282-283.

²²⁴ Yılmaztürk, Bayburt'un Manevi Bekçileri, s. 336-337.

²²⁵ Seyyit Yusuf Haşim, Seyyit Mustafa, s. 288.

nasıl olacağını merak ediyordum. Ravza-i Mutahhara'ya gittiğimizde ilk gün Hacı Efendi, Cibril kapısının hemen eşiğinin yanına oturdu. İkinci gün biraz daha ileriye oturdu. Üçüncü gün Huzuru Risalet'e vardı. Gözlerinden yağmur gibi yaş akıyordu. Bir görevli ikaz için yaklaştı fakat ondaki samimiyeti ve vakarı görünce vazgeçti. Biz de Resûllah'a saygı ve edebin nasıl olması gerektiğini böylece anlamış olduk.”²²⁶

Birkaç kez hacca giden Hacı Şaban Efendi, ömrünün son yıllarında gözünün birini kaybetmiştir. Vefatından otuz gün önce hastalanmış ve yatağa düşmüştür. Uzun sürmeyen hastalığı sonrası 15 Eylül 1992'de vefat etmiştir. Son devrin veliler halkasından olan Hacı Şaban Efendi; ilme, âlime, ahlâka, ibadete büyük önem vermiş, kul hakkı, ana-baba hakkı başta olmak üzere dinimizin ana prensiplerini yaşayıp etrafına aktaran sadık bir Allah (cc.) dostuydu. (KK.18)

Türbesi

Hacı Şaban Efendi'nin Türbesi, Kaleardı Mahallesi'nde, Bayburt Kalesi'nin kuzeydoğu eteğindedir. İhvanları tarafından kabri türbe haline getirilmiştir. Türbenin içinde yan yana üç sanduka bulunur. Kapıdan girişte ilk sanduka Hacı Şaban Efendi'ye aittir. Yanındaki sanduka mürşidi Kaleardı Ahmet Baba'nındır. En sondaki sandukanın üzerinde ise Mezenne-i Kirâm'dan (K.S) Hazretleri yazılıdır. Bu sandukanın, Hacı Şaban Efendi'yi ziyarete gelmiş ve Bayburt'ta vefat etmiş Arap asıllı bir zâta ait olduğu söylenir. Türbeyi ziyarete gidenler iki rekât namaz kılmakta, üç İhlas bir Fatiha veya Yasin okumaktadırlar. Türbe özellikle ihvanları tarafından sürekli ziyaret edilmektedir.

Kısmetini açmak, şifa bulmak için türbeye gidenler sandukasını üç kez öpmekte ardından namaz kılmaktadırlar. Hasta çocuk veya yatalak kimseler seccade ile omuzlarını ve dizlerini kapatıp şifa bulmaya çalışırlar Ayrıca hac adayları hacca gitmeden önce onun kabrine uğrayarak destur istemektedirler. (KK.43,44)

2.1.31. Halim b. Hatip Makamı

Ağunsos (Çayırözü) Köyü'nün doğu kısmında bulunan bu mezarda kimin yattığı tam belli değildir. Burasının sahâbe-i kirâm'dan Halim b. Hâtip Makamı olduğu söylenmektedir. Yanında iki tane daha mezar vardır. Köylülerden bazıları bu tepede namaz kılan üç sarıklı görmüştür. Köyün kadınları buranın etrafı taşlarla çevrildikten sonra burada mum yakmaya, dilek tutmaya başlamışlardır. Sütü olmayan bazı kadınlar

²²⁶ Rufâî, s. 62.

buraya gidip bir avuç toprak alırlar, toprağın bir kısmını göğüslerine sürerler, bir kısmını da suya karıştırıp içerler. Böylece sütlerinin artacağına inanmaktadırlar. (KK.45)

2.1.32. Hamşı Tepesi'ndeki Şifalı Su

Hamşı Tepe'si, Gökçedere Beldesi'nde bulunmaktadır. Hazreti Ali'nin buraya sefer ettiği, atının ve Hazreti Ali'nin ayak izinin burada bir taş üzerinde olduğu söylenmektedir. Hazreti Ali bu dağdan bir taş almış “ya sadaka, ya sıddık” diye atmış. Bu taş Sadaka Köyü'ne düşmüş. Bu taşın düştüğü yerde su kaynağı oluşmuş ve bu suyun şifalı olduğuna inanılmıştır. Ziyarete gidenler, söz konusu ayak izlerinin bulunduğu taşa dilekte bulunup, bu taşa elini yüzünü sürmektedirler. (KK.43)

2.1.33. Hicrânî Baba

Kimliği

Hicrânî, H.1324 (M.1908) yılında Bayburt'un Ahbunus (Çamlıköz) Köyü'nde doğmuştur. Âşık Hicranî'nin ailesi Âmeşoğulları Karadeniz'den gelmiştir. Doğduğu gün hacca giden köylülerin, hacı olarak dönüş gününe rastladığı için adını Hacı koymuşlardır. Babası, Hicranî Baba'yı okuması için köyün imamı Mehmet Hoca'ya vermiştir.²²⁷

Âşık Hicranî Baba, çocukluğunu şöyle anlatmıştır: “*Ben ifağıkan sessiz bir uşağdım. Kimseye bulaşmazdım, şernaz değildim. Bana bulaşan oldu mu da evvellallah heç altında galmazdım. (Bileğini göstererek) halım gücüm yerindeydi. Güreşte elimi kimse alamazdı.*”²²⁸

Soyadı kanunu çıktıktan sonra aile Daştan soyadını almıştır. Hicrânî, on sekiz yaşına geldiği zaman Muştak Efendi'nin kızı Safiye ile evlenmiş, bu evlilikten beşi kız üçü erkek sekiz çocuğu dünyaya gelmiştir. 1943'te eşi Safiye Hanım vefat etmiş ve cenaze musalla taşına konulduğu zaman acılı âşık, “kerem edin komşular” diye bağırmış. “*Bir nama vereyim elimden sana*

Ak kefen üstünde beraber göster

Her nerde ederse seni imtihan

²²⁷Sabri Özcan San, *Âşık Hicrânî*, Gençlik ve Halk Kitapları Dizisi:21, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 4.

²²⁸San, s.5.

Vücudun ol şaha ihtiyar göster”²²⁹

diye devam etmiş ve herkesi de ağlatmış. Sonraları yine aynı acıyla birbirinden içli ağıtlar yazmıştır. Karısının ölümünden sonra çocuklarına iki sene anneanneleri bakmıştır.²³⁰

Daha sonra baldızı Havva ile ikinci evliliğini yapmıştır. Eşi Havva’dan da altı çocuğu dünyaya gelmiştir. Kızlarından birinin adını Leyla koymuştur. Bunun sebebi, düşünde gördüğü Halep’teki sevgilisi Leylahan’ın hatırasını yaşatmak istemesidir.²³¹

Önceleri geçimini çiftçilikten sağlamıştır. İlerleyen yaşında, Bayburt’un bütün köylerinde ve çevre illerde çeşitli işler yapmış fakat başarılı olamamıştır. Bir gün Hicrânî geçim darlığından dolayı Bayburt’a göç etmeyi düşünmüş fakat bir türlü karar verememiştir. Bir gece rüyasında İbrahim b. Edhem Hazretleri’ni görmüştür. Hazret ona: “*Ben mâsivadan çıktım da sen bir Ahbunus’dan mı çıkamayacaksın*” demiştir.”²³² Hicrânî askerliğini Ardahan’da piyade alayında yapmıştır. İlk şiirini 1931’de söylemiştir. Aşağıdaki dörtlüklerde şiire başlamasını anlatmaktadır:

*“Dokuz yüz otuz bir yeni tarihte
Çektiler koluma bağ göre göre
Rem ile birleşti mızrağ-ı sevda
Vurdu bedenime dağ göre göre”*

Bir başka koşmasında:

*“Bin dokuz yüz otuz tarihi sene
Açıldı başıma bağ birer birer
Rem ile birleşti mızrağ-ı sevda
Bastı vücuduma dağ birer birer”*²³³

“Hicranî şiir söylemeye başladığında yirmi beş yaşındadır ve Akçaabat’ın Zivana Köyü’nde çalışmaktadır. Namazdan sonra camiye döndüğü vakit çok yorgun olduğu için تنها bir yere uzanarak “biraz kestireyim” demiş ve uyumuştur. Rüyasında Halep’e gider. Hurşit Bey’in kızı Leylâhan’ı görür. Ağlayan kıza niçin ağladığını sorar. O da “on dört yaşında küçük bir kardeşim vardı öldü ona ağlıyorum” der.

²²⁹ San, s.6.

²³⁰ San, s.7.

²³¹ San, s.8.

²³² Yılmaztürk, *Bayburt’un Manevi Bekçileri*, s. 367.

²³³ San, s.13.

Kan ter içinde uyanan Hicrânî, o günden sonra nereye baksa Leylâhan'ı görür."²³⁴ Hicranî'nin maneviyatta babası Celâlî'dir. Onun aşkı Hicrânî'ye verilmiş, onun yolunu tutması tembihlenmiştir. O zamandan itibaren Hicrânî olarak çağrılmıştır. Hicranî Baba'nın rüya olayı farklılıklar göstermektedir. Hicranî'nin Mahmut Kemal Yanbeğ, Kemal Parıldar'a ve Sabri Özcan San'a anlattığı rüyalar birbirinden farklıdır. Hicranî, Kemal Parıldar'a şöyle anlatmıştır: "*Akçaabat İlçesi'nin Zevana Köyü'nde bir gece rüyamda üç pir yanıma geldi. "Bu gafil halde yatma" dediler. Beni aldılar bir makama götürdüler. "Bu divân âşıklar, ârifler divanıdır. Bundan sonra divana katılacaksın. Maneviyatta baban, Celâlî'dir. Onun aşkı sana verilecek, onun yolunu tutacaksın. Bu andan itibaren adın Hicrânî'dir. Bunun anlamı dert dolu silah demektir"* dediler. Bir titreme içinde uyandım. Bir şaşkınlık içinde idim. Birden bire şu koşmayı ilk şiirim olarak söylemeye başladım:

*Ben gönlümün gülşenini
Bir yara kıldım mübtelâ
Gör beni bu aşk neyledi
Başıma çıktı bin bela*

*Yanıma geldi bir hoş er
Tabib-i aşkımız meğher
Elinde ateşten neşter
Vurdu sinemdeki gala*

*Aldı sinemdeki galı
Basiretten açtı hali
Baş gösterdi hikmet gülü
Bezendirdi sağa sola*

*Anda gördüm birçok eri
Yeşil emirli her biri
Zât-ı melek hüsn-ü hûri
Kalkıp durdum istikbale*

²³⁴ San, s.14.

*Merhaba dediler bize
Şerefli aşk olsun size
Set çektiler önümüze
Çar etrafın gamdan kal'a*

*Mahlasımız Hicrânî'dir
Bu da pirimin şanıdır
Cümle derdim dermandır
Aldanma her kalmakala''²³⁵*

Mezarı

Tuzcuzâde Mahalle'si Garipler Mezarlığı'nın üst giriş kısmındadır. Bayburt taşından yapılmış mezar taşının üzerinde:

*“Öyle bir güzele olmuşum meftun,
Şirinsiz Ferhatım Leylasız Mecnun
Kalu İnna Lillahive İnna İleyhi Racun
Şair Hicrânî Daştan*

D.T.1903 Ö.T.1970 Ruhuna Fatiha” yazılıdır. Hicrânî Baba'nın kabrini, mezarlığa ziyarete gelen pek çok kişi ziyaret etmektedir. Hicrânî Baba'nın ruhuna üç İhlas bir Fatiha okumaktadır.

2.1.34. Hoca Tufan Efendi (Tûfan Çiloğlu)

Kimliği

Hoca Tufan Efendi, 1882'de Bayburt'un Hopur (Kurbanpınar) Köyü'nde doğmuştur. Annesi Zernişan Hanım, babası Osman Efendi'dir. Ailenin ikinci çocuğudur, dört erkek dört kız olmak üzere sekiz kardeştir. Babası ailesinin geçimini çiftçilik yaparak sağlamıştır.²³⁶ 15 km uzaklıktaki köyünden bazen at sırtında bazen yürüyerek Bayburt'a gitmiş, medrese eğitimi görmüş, on üç yaşında hafız olmuştur.²³⁷ Komşu Taht Köyü'nden bir zât kendisiyle devamlı meşgul olmuş ve hıfzına kadar yanında bulunup ona yardım etmiştir. 17-18 yaşına kadar köyde hafızlığa devam

²³⁵ San, s.5-6.

²³⁶ Yılmaztürk, “Hoca Tufan Efendi”, *Bayburt Aylık Yerel Dergi*, Ekim 1989, S.10, s.8.

²³⁷ Sadri Karakoyunlu, “Hoca Tufan Efendi (Çiloğlu)”, *Bayburt Dergisi*, 1986, s.20.

etmiştir. 1899 yılında bir grup köylüyle beraber Rusya'ya ve Kırım'a gitmiştir. Kırım'a vardıklarında herkes bir iş bularak çalışmaya başlamıştır. Kendisi de hafızlığı sayesinde kısa sürede çevrede nam kazanarak muhtelif şehir ve köylerde çocuklara Kur'ân-ı Kerîm okutmaya başlamıştır. Genç yaşına rağmen büyük bir çaba ile hafız yetiştirmeye çalışmıştır. 5-6 sene içinde çok sayıda hafız yetiştirmiştir. 1904-1905 yıllarında köyüne geri dönmüştür. Kırım'daki çalışmalarından biriktirdikleriyle kalabalık ailesini nisbeten ferahlatmıştır. Birinci Cihan Harbinde ağabeyi Yusuf askerde olduğu için Tufan Efendi askere alınmamış, o yıl Tufan Efendi ilmiyye sınıfına dâhil olmuş. Bayburt'a gönderilen erzak ve mühimmatın nakliye işlerine bakmış. Bir süre buradaki görevine devam etmiş ve 1916 yılında cepheye gönderilmiş. O zamana kadar eline silah almayan Hoca Tufan Efendi, Kılıçgediği Muharebesi'nde bulunmuş ve başından aldığı bir dipçik darbesi ile kendisini kaybetmiş. Gözlerini açtığı anda kendisini Sarıkamış Hastanesi'nde bulmuş. 22 günlük hastane hayatından sonra esir olarak Ruslar'ın esir kfilesine dâhil edilmiş. Hocanın da içerisinde bulunduğu yüz elli kişilik esir kâfilesini taşıyan tren, Kazan civarına geldiği vakit 1917 İhtilali olmuş. Esir kâfilesi Kazan İstasyonu'nda trenden inmiş ve herkes bir tarafa dağılmış. O kargaşa arasında izini tamamen kaybettiren Tûfan Hoca Efendi, o günden sonra Müslüman Türklerle birlikte olmuş. Kazan Şehri'nin yanında bulunan Altaş Köyü'ne yerleşmiş ve uzun bir süre orada ikâmet etmiş. Kazan'da bir camide görev yapmış, pek çok hafız yetiştirmiştir. 1918 yılında Zarife Hanım ile evlenmiştir. 1919-1924 yılları arasında Buhâra'da hem Arapça tahsil etmiş hem de Kazan ve civarında müfettişlik yapmıştır.²³⁸

Hoca Tufan Efendi sık sık Türkistan'a giderek, Müslümanlar'da birlik ve beraberlik duygularını uyandırmıştır. Bunu fark eden Bolşevik Hükümeti Hoca Tufan Efendi'yi gözetim altında tutmuştur. Bu sebepten Hoca Tufan Efendi sık sık oturduğu yeri değiştirmek ve izini kaybettirmek zorunda kalmıştır. 1928 yılında Samara Şehri'nde mecburi ikamete tabi tutulmuş ve 1932 yılında ailesi ile birlikte Türkiye'ye - memleketi olan Bayburt'a- dönmüştür. Hoca Tufan Efendi Bayburt'ta, özellikle kış günlerinde ileri gelenlerin evlerinde yapılan gece sohbetlerine katılmıştır.²³⁹

1938 yılına kadar özel dost sohbetleri hariç resmi hiçbir görev almamıştır. 1938'de Vartinik Köyü halkının ricalarını kıramayarak 1943 yılına kadar bu köyde

²³⁸ Yılmaztürk, "Hoca Tufan Efendi", *Bayburt Aylık Yerel Dergi*, s. 8-10.

²³⁹ Karakoyunlu, "Hoca Tufan Efendi (Çiloğlu)", s. 20

görev yapmıştır. Aynı yıl Bayburt Tuzcuzâde Galer Camisi'ne kadrolu hoca olarak atanmıştır. 1950 yılında Yakutiye Camisi'nin vaizliğinde bulunmuştur. 1960 yılına kadar da Demirbaş müftü vekili olarak görev yapmıştır. Hoca Tufan Efendi, çevresinde çok sevilen, ilim ve irfan sahibi, konuşmaları ile herkesi kendisine hayran bırakan bir kimsedir. 24 Temmuz 1960'da vefat etmiştir.²⁴⁰

Mezarı

Hoca Tufan Efendi'nin kabri, Tuzcuzâde Mahallesi Garipler Mezarlığı'ndadır. Hafız olmak, Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmek, okulda ve işlerinde başarı elde etmek isteyenler, Hoca Tufan Efendi'nin kabrini ziyaret edip üç İhlas bir Fatiha okumakta, kalemle mezarın etrafında üç defa dönüp dilekte bulunmaktadır. (KK.58)

2.1.35. İrşâdî Baba

Kimliği

İrşâdî Baba, 1790 yılında Bayburt'un Siptoros (Oruçbeyli) Köyü'nde doğmuştur. Buhara ve Horasan erenlerinden Seyyit Emir Külâli Hazretleri'nin soyundan gelen Selim Baba'nın oğludur. Saadettin Konevi devrinde Buhara'dan gelip Konya'ya yerleşmişlerdir. Zamanla âlimler ve mutasavvıflar yatağı olan Konya'da, ulemanın çoğalması ve aralarındaki ihtilaflar sebebiyle Selim'in ailesi Konya'dan kalkarak Erzincan'a gelmiştir. Burada Terzi Baba'ya intisap etmişlerdir. Erzincan'dan gelip kendi adlarını verdikleri Seyyit Yakup Yaylası'nı kurarak, Selim Baba'nın ölümüne kadar burada kalmışlardır. Selim Baba'nın ölümünden sonra İrşâdî Baba, çeşitli nedenlerden buradan ayrılarak Siptoros (Oruçbeyli) Köyü'ne yerleşmiştir.²⁴¹

İrşâdî Baba, çocukluğundan itibaren babası tarafından sıkı bir ilmî terbiyeye sokulmuştur. Kaldıkları çevrede babası oğluna ma'ruf kişilerden ders aldırıştır. Ziyâeddin Fahri Fındıkoğlu "Erzurum Şâirleri" isimli kitabında İrşâdî Baba'nın şiir söylemeye başlamasını ve şairlik yönünü şöyle değerlendirmiştir:

"İrşâdî henüz delikanlıydı. Bir gün gölde yıkanıyordu, birden sudan fırladı, ilhâm içinde idi. Hemen şiir söylemeye başladı. İrşâdî o günden itibaren "güzide şair" diye anıldı. İrşâdî, bütün hakîki sûfiler gibi, bilhassa Yunus Emre gibi, dinin yalnız

²⁴⁰ Ahmet Battal, *İrşâdî Baba Hayatı ve Beyitleri*, Umran Yayınları, İstanbul 1996, s. 1.

²⁴¹ Kırtan, *Bayburtlu Şairler*, s. 22.

*zâhidler ve hocalar elindeki şekline âsidir. Hakikatte o samimi bir dindarın hisleriyle dopdoludur. Şiirleri öğretici vasıflarıyla gönüllerde hemen makâmını bulur.”*²⁴²

İrşadi Baba şiire başlamasını şu dörtlüklerde dile getirmiştir:

“Bir gece hubda verildi dil-i imranlık bana
Gusseden hiç azât olmam gelse sultanlık bana
Kuşe-i vahdete girdim bu cihan fani imiş.
Ettiğim cürm-ü hatalar geldi pişmanlık bana

Carh-ı gerdun yüz cevahir eser bir gün bâdımız
Hoyrat gider bağımıza kurur yaprağımız
Tenimiz hâke karışır unutulur adımız,
Yeşil atlas giymedense yeğdir üryanlık bana.

Sol kişi derde bahadır daim yıkar hasmını
Dünyada mağrur olanım Allah bozar resmini
Zikr edeli ol cenâb-ı kibriyânın ismini
Bu yalancı fani dünya geldi zindanlık bana

Dokuz türlü alet ister taşı hakâak delmeğe
Mürşidimiz tarif eder doğru yola gitmeğe
Bu İrşâdî arzu çeker hâk-ı payan gelmeğe
Gerçi nasip eder ise Hazret-i Mevlam bana”²⁴³

Üç oğlunun asker olduğu bir dönemde, mahsul zamanı gelince İrşâdî Baba’nın başı sıkışmış. Hasat zamanı kendisine yardım etsin diye oğullarından Ahmet’i almak için birliğinden izin almaya, Erzurum’a gitmiş. Komutanın yanına çıkmış, o ise önceden İrşâdî Baba’nın nâmını duymuş. Komutan: “Niçin diğer oğullarını değil de oğlun Ahmet’e izin istiyorsun” diye sorunca İrşâdî Baba: “Onun hali başka” cevabını vermiş. O zaman komutan: “Baba başka ile biten bir beyit söyler misin?” deyince İrşâdî Baba tebessüm etmiş ve şu şiiri söylemiş:

²⁴² Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Erzurum Şairleri*, TYB Vakfı Yayınları, İstanbul 1927, s. 108.

²⁴³ Battal, s. 2-3.

*“Hudâ’nın çok nebisi var
Resûl-i Ekrem’i başka
Şeriât bâbı içinde
Îmâm-ı A‘zâm’i başka*

*Diyânette bu yol çardır
Îmâm-ı Mâlik’i dârdır
Cihânda çok sular vardır
Mekke’nin zemzemi başka*

*Lezzetinde meğer bal var
Arada kıl ile kâl var
Her çiçekte bir ahvâl var
Lâlenin şebnemi başka*

*Her kâtip de yazar amma
Her âşık da düzer amma
Her sefîne yüzer amma
Nûh yaptığı gemi başka*

*Ey İrşâdî yok irfanın
Cefası çok Nerimân’ın
Sadâretde Süleymân’ın
Gedâya erhâmı başka²⁴⁴*

İrşâdî Baba’nın Oslu Hoca ile tanışması şöyle olmuştur:

İrşâdî Baba genç yaşta tasavvufta hilafet almış. “Kısasü’l Enbiyâ” isimli kitaba başlamış, bu haber Bayburt’ta yayılmış. İrşâdî o zamanlar Bayburt’ta Oslu Hoca olarak bilinen, büyük bir âlim olan Hasan Hoca Efendi’yi ismen duymuş fakat Oslu Hoca, İrşâdî Baba’yı tanımamış. Oslu Hoca İrşâdî Baba’nın bu kitabını duyunca çok kızmış, “nasıl olur da sıradan bir kimse böyle bir kitabı yazar” demiş. Hemen atını hazırlatıp Oruçbeyli Köyü’ne gitmiş. “İrşâdî sen misin” diye sormuş. O da: “Evet benim hocam”

²⁴⁴ Yılmaztürk, Bayburt’un Manevi Bekçileri, s. 98.

deyince. “*Sen kim oluyorsun da böyle bir kitap yazmaya cesaret ediyorsun, getir şu kitabı*” diye kızmış.

İrşâdî Baba kitabı getirmiş, Oslu Hoca’ya vermiş. Oslu Hoca kitaba dalmış iki saat sonra kafasını kaldıramamış. O sıra İrşâdî Baba da önünde el pençe durmaktaymış. Oslu Hoca kafayı kaldırıncı onu o vaziyette görmüş. “*Niye oturmuyorsun evladım?*” diye sorunca o da: “*Sen otur demedin*” cevabını vermiş. Bunun üzerine Oslu Hoca: “*Böyle edep sahibi bir kimse her kitabı yazar*” demiş. O günden sonra İrşâdî Baba ile Oslu Hoca dost olmuş.²⁴⁵

Kabri

İrşâdî Baba’nın kabri Oruçbeyli (Siptoros) Köyü’ndeki mezarlığın içindedir. Yanında Ağlar Baba’nın ve Ahmet Kürşâdî Baba’nın kabirleri bulunmaktadır. Görme bozukluğu olan kimseler, üç İhlas bir Fatiha okuduktan sonra İrşâdî Baba’nın toprağını gözlerine sürerek gözlerini ovuştururlar. Konuşamayan veya kekeme olan kimselere toprağından yedirirler.

İştahı olmayan çocukların, süt veya sularına toprağından katılarak yedi gün boyunca içirilir. Kısmeti kapalı olan genç kızlar İrşâdî Baba’nın kabrinin başında Yasin okurlar, yemenilerini türbenin taşlarına sürerler, mum alarak kabrin etrafında “ya nasip ya derviş” diyerek üç kez dolanırlar. Çocuğı olmayan kadınlar buraya giderler, karınlarını İrşâdî Baba’nın toprağına sürerler, çöplerden bebek yaparak mezarın kenarına bırakırlar. (KK.32)

2.1.36. Kadızâde Mehmet Çelebi

Kimliğı

Kadızâde Mehmet Çelebi’nin XV. ve XVI. yüzyıllarda yaşadığı sanılmaktadır. Ünlü bir âlim ve hayırsever olduğu, eserlerini vakıf haline getirerek halkın hizmetine sunduğı söylenmektedir. Hali vakti yerinde biri olduğu, Bayburt’ta vakfedip bıraktığı eserlerinden anlaşılır. Kalenin batı ve güney yönlerini çevreleyen mahalleye bu cömert kişinin adı verilmiştir. Şimdilerde bu mahalle ikiye ayrılmış; yukarı kısmı Mehmet Çelebi, aşağı kısmı Kadızâde adıyla adlandırılmıştır.²⁴⁶

²⁴⁵ Kırtan, *Bayburtlu Şairler*, s. 52.

²⁴⁶ Rufâî, s. 43.

Evliya Çelebi, “Seyâhatnâmesi”nde Kadızâde Mehmet Çelebi’den şöyle bahsetmiştir:

*“Kadızâde Mehmet Çelebi Camisi hayli geniş şirin, sanatlı bir camidir. Çevresindeki tekkelerde hasbi medreseleri vardır. Kadızâde Mehmet Çelebi, camiye bitişik büyük bir han yapıp camiye vakfetmiştir. Her pazar günü bu caminin önüne beş on adam birikip alışveriş yaparlar. Üç yüz kadar dükkânları vardır. Süslü kârhâne (işyeri), bedestanı vardır. Mahkemeye bitişiktir. Yer yer kahvehaneleri vardır.”*²⁴⁷ Çelebi’nin de belirttiği gibi Kadızâde Mehmet Çelebi’nin daha birçok ilim ve hayrat vakıfları bulunmaktadır.

Kabri

Kadızâde Mehmet Çelebi’nin kabri, Kadızâde Mehmet Çelebi Mahallesi’nde aynı isimli caminin içindedir. Kabri sınavlarda başarı göstermek isteyen kişiler, çocuğu olmayan kadınlar ve camiye gidenler tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaret edenler üç İhlas bir Fatıha okurlar. (KK.47)

2.1.37. Kaleardılı Ahmet Baba

Kimliği

1885 yılında Bayburt’un Half-i Kale (Kalearkası) Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. Babası Kurban Efendi bağcılık ve çiftçilik ile uğraşmıştır. Kaleardılı Ahmet Baba medrese eğitimi almış, askerliğini Sarıkamış’a yakın bir yerde yapmıştır. Sanamerli Seyyit Hacı Ahmet Baba’nın halifesi ve Hacı Şaban Efendi Hazretleri’nin mürididir. Küçük yaşlarda önce annesini, sonra babasını kaybetmiştir. Çocukluğu ve gençliği yoksulluk içinde geçmiştir.²⁴⁸

Ahmet Baba Hazretleri, askerliğini Erzurum’un Horasan İlçesi’ne bağlı Sanamer Köyü yakınlarında yapmış. Askeri bir tatbikat sırasında birliğine su getirmek üzere Sanamer Köyü yakınlarında bulunan su kaynağına gitmiş. O anda orada bulunan yaşlı zâtın sularını taşımada yardımcı olmuş. Kendi sularını doldurmak için tekrar geri dönmüş ve su kaplarını doldurarak birliğine katılmış. Bu yardımı yüzünden birliğine geç kalmış ve üstünden azar işitmiş. Bu olayda farkına vardığı bir şey olmuş, getirmiş

²⁴⁷ Evliya Çelebi, s. 39.

²⁴⁸ Seyyit Yusuf Haşim, Seyyit Mustafa, s. 271.

olduğu su fazlasıyla ihtiyacı karşılamış. İlk fırsatta suyunu taşıdığı şahsı ziyaret etmek için Sanamer Köyü'ne gitmiş. Suyu kapıya kadar taşıdığından evi tanımış, kapıyı çalıp içeri girmiş. Kendisine söylenen ilk söz “*Ahmet oğul, gel bakalım*” olmuş. Bu zât Sanamerli Seyyit Hacı Ahmet Baba'ymış. Ahmet Baba, kendisini “*Ahmet oğul gel*” diye çağırın bu sesin sahibine büyük bir hayranlıkla teslimi nefis yaparak müridi olmuş.²⁴⁹ Askerliği süresince bu gidip gelmeler devam etmiş, terhisine müteakip Sanamer'de Hacı

Ahmet Baba'nın ocağına yerleşmiş. Kunduracı Salih Kemal Usta, Marangoz Efrâil Usta, Şaban Efendi, Fırıncı Fazıl, Dereli Mehmet Çavuş, Tomlalı Hakkı, Rüşan Efendi müritlerindendir. Üçü erkek, üçü kız altı çocuğu olan Kaleardılı Ahmet Baba, 1948 yılında vefat etmiştir.²⁵⁰

Türbesi

Kaleardılı Ahmet Baba'nın halifesi Hacı Şaban Efendi vefat edince şeyhi Ahmet Baba'nın mezarının sağına defnedilmiştir. Son yıllarda ise kabirlerinin bulunduğu yere ihvanları tarafından güzel bir türbe yaptırılmıştır.

İhvanları türbesini sürekli ziyaret etmekte, kabri başında Yasin okunmaktadırlar. Burada namaz kılan kimseler seccadeyi omuzlarına, ayaklarına sürmekte böylece romatizmal ağrılardan, bel ve boyun fıtığından kurtulduklarını söylemektedirler. Hasta olan çocuklar üç kez türbenin eşiğinden girip çıkarlar veya türbenin eşiğini üç kez öperler. (KK.44)

2.1.38. Kanlı Çam Ziyareti

Bayburt'un Kalecik (Hayık) Köyü'nde önceden kalan bir grup çam ağacı vardır. Bu ağacın geçmişi 1700'lü yıllara dayanmaktadır. Köylüler bir gün buradaki çam ağaçlarını kereste amaçlı kesmek istemiş. Bütün ağaçları kestikten sonra tek bir çam ağacı kalmış. Oduncu tam bu ağacı kesecekken ilk balta darbesinde ağaçtan kan fışkırmaya başlamış. Bunu gören köylüler korkmuş ve ikinci bir darbe indirmemiş. Yarısı toprağın altında yarısı ağacın içinde büyük bir taş parçası görmüşlerdir. Burada bir zâtın kabri olduğunu söyleyen köylüler, bu çamın onu koruduğunu düşünerek bu ağaca zarar vermezler. (KK.46) Kanlı Çam ağacının bulunduğu mevkide köylüler yağmur duasına çıkmaktalar, kurbanlar kesmekte, yemekler yapıp dağıtmaktadırlar.

²⁴⁹ Seyyit Yusuf Haşim, Seyyit Mustafa, s. 271-272.

²⁵⁰ Rufâî, s. 43.

Kalecik Köyü'nden ve çevre köyden insanlar burada dua edip dilekte bulunurlar. (KK.23)

2.1.39. Kara Dede

Bayburt'un Demirözü İlçesi'nin Serenli Köyü'nde Kara Dede ismiyle anılan bir ziyaret yeri bulunmaktadır. Türbede yatanın kim olduğu ve ne zaman yaşadığı bilinmemektedir. Kabrin 450-500 senelik bir geçmişi olduğu tahmin edilmektedir.

Köylüler buraya saygı göstermekteler ve türbenin temiz olmasına dikkat etmektedirler. Burada kurbanlar kesilmekte, şenlikler düzenlenmekte, kır sofraları hazırlanıp köy halkı birlikte yemek yemektedir. Ardından türbe ziyaret edilip, namazlar kılınmakta, dualar edilmektedir. Herkes dileğini diledikten sonra köy halkı evine dağılmaktadır. (KK.18)

2.1.40. Kavlatan Köyü'ndeki Ziyaret

Kavlatan Köyü'ndeki tepenin başında tek bir mezar bulunmaktadır. Kabir, Osmanlı-Rus Harbi sırasında şehit düşmüş bir askere aittir. Bazı köylüler geceleyin tepenin başında yanan bir ışık gördüğünü, bazılarıysa sabah vaktinde ezan sesi duyduğunu söyler. Bu sebepten burası köy halkı için bir ziyaret yeridir. Herhangi bir derdi, dileği olan kişiler buraya gitmekteler ve mezar başında dua etmektedirler. (KK.7)

2.1.41. Kavuk Dede

Kimliği

Halk arasında Kavuk Dede diye adlandırılan bu zâttan vakfiyelerde Ahî Oğul Beg diye söz edilmekte ve 17. yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır. Ayrıca Mutlu Köyü'ndeki Ahî Emîr Ahmedî Zencânî'nin vakfındaki mescitte imamlik yapıp, bu mescidin mütevellî heyetinden olduğu düşünülmektedir. Vakfiye kayıtlarında “*Ahî Oğul Beg İbn Mahmut kabri Mutlu Köyü mezarlığında olup, burası sürekli ziyaret edilmektedir*” şeklinde bir bilgi verilmektedir. Kavuk Dede, Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî Hazretleri'nin soyundan gelmektedir. Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî Hazretleri'nin babası mı yoksa oğlu mu olduğu tam olarak bilinmemektedir. (KK.12)

Türbe

Kavuk Dede'nin kabri Mutlu Köyü mezarlığındadır. Kabri birkaç kez türbe haline getirilmek istenmiş fakat Kavuk Dede türbenin üzerini atmıştır. Daha sonra

torunlarının rüyasına girmiş: “*türbe istemiyorum yalnızca kavuğum kalsın*” demiştir. Bunun üzerine Bayburt taşından bir kabir yaptırılmış, kavuk görünümlü kesme taş da muhafaza edilmiştir.

Ağır hastalığı olan çocuklar Kavuk Dede’nin kabrine götürülür. Kabrinin üzerine oturtulur, eğer çocuk ağlarsa yaşayacağına, ağlamazsa öleceğine inanılır. Her türlü hastalıktan muzdarip kimseler buraya giderler. Yasin, üç İhlas bir Fatiha veya on bir İhlas bir Fatiha okurlar. Kavuk Dede’nin toprağından alırlar. Hastalıklı yerlerine sürerler ve su ile karıştırıp üç gün boyunca içerler. Ayrıca akli dengesi bozuk kişiler ve çocuğu olmayan kadınlar sela ile cuma vakti arasında kabrin yanında yalnız bırakılarak burada şifa bulacağına inanılırlar. (KK.13)

2.1.42. Kehnet Dede

Kimliği

Kehnet Dede, Ozansu Köyü’nde yaşamış velilerdendir. Mezarı yoktur ancak köy halkı Kehnet Dede’nin kaybolduğu yere gıyabi olarak bir mezar yapmışlardır. Kaybolan daha ziyade Kırklara karıştığı söylenen Kehnet Dede’nin, yapılmış bu gıyabi mezara yattığını söyleyenler de vardır. (KK.69) Kehnet Dede ile ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Kehnet Dede köyden uzak bir tarlada çalışıyormuş, kerâmetinden dolayı tarlayı geyiklerle sürermiş. Ailesi dâhil kimse Kehnet Dede’nin tarlada ne yaptığını bilmezmiş. Kehnet Dede, birgün eşine “*sen tarlaya azık getirdiğin zaman bana görünme, azığı bir köşeye bırak, sonra da köye geri dön*” demiş. Eşi buna uymuş fakat merakını da bir türlü yenemiyormuş. Kehnet Dede’nin tarlada ne yaptığını görmeyi çok istiyormuş. Bir gün kadın yine tarlaya gitmiş. Kehnet Dede’nin azığını her zamanki yerine getirmiş ancak köye dönmemiş. Kehnet Dede’yi izlemeye koyulmuş. Kehnet Dede her zamanki gibi geyiklerle tarlayı sürüyormuş. Geyikler kadını fark etmiş ve hemen kaçmaya başlamışlar, bir süre sonra gözden kaybolmuşlar. Kehnet Dede kafasını çevirip bakmış ki eşi orada: “*Kadın gözlerin kör olsun*” demiş. Kadının gözleri o an kör olmuş. Sonra Kehnet Dede geyiklerin peşinden gitmiş. Bir süre sonra o da gözden kaybolmuş ve bir daha geri gelmemiş. Kehnet Dedenin sürdüğü tarlanın izleri hala belliymiş. (KK.58)

Makamı

Kehnet Dede'nin mezarı olarak çevrilen yeri köylüler ziyaret etmekte, burayı temiz tutmaktalar ve hayvanların yaklaşmasına izin vermemektedirler. Ziyaretçiler üç İhlas bir Fatiha okuyarak burada dilekte bulunmaktadır. Herhangi bir şeyini kaybedip burada dilekte bulunduktan sonra, hiç ummadığı yerden kaybettiği şeyi bulanlar olduğu söylenmektedir. Çocuğu olmayan kadınlar odunlardan bebek yaparlar, Kehnet Dede'nin mezarı etrafında üç kez dönerler ve bebeği buraya bırakırlar. Böylece çocuklarının olacağına inanırlar. Ayrıca çocuk sahibi olan kadın ya bir öksüz giydirir ya da burada kurban kesip etini fakire fukaraya dağıtır. (KK.58)

2.1.43. Kırklar Tepesi'ndeki Ziyaret Yılanları

Ziyaret Yılanları, Bayburt'un 22 km batısında yer alan Kırkpınar Köyü'nün hemen güneyinde bulunur. 17 Mayıs-5 Haziran tarihleri arasında yılanlar yuvalarından çıkarak 15 gün süreyle bazı hastalıklara şifa olmaktadır. Gri renkte, başları altın sarısı renginde 50 ile 80 cm. uzunluğunda olan bu yılanlar, on beş gün gezinip daha sonra yuvalarına girerler. Her yıl köy halkı 17-20 Mayıs'ta yuvaları önünde yılanların çıkmasını bekler. Çıkan yılanlar tutularak altına ince kum serilmiş güveç veya helva kutularına konulur. Yılan, kemikte olan yaraların ve şişliklerin üzerine konulmak için saklanır. Yılancık hastalıkları ve ağrıları olan yerli ve yabancı kimseler buraya hastalıklarına şifa bulmak için gider. (KK.26)

Yılan tutan gençler yılanlardan birini gelen ziyaretçinin ağrıyan yerlerine koyar. Yılan ağrıyan yerde çöreklenip yatarsa ağrıyan hastalığın iyi olacağı, eğer yatmazsa ya hastalığın bulunmadığı ya da yılanın o hastalığın panzehiri olmadığı anlaşılır. (KK.24)

Sedef, egzama, bel, sırt, baş, ayak ağrılarına ve sinüzite iyi geldiği söylenen bu yılanların çok ilginç bir özelliği daha vardır. Yılanlar hastalığı alırken bir yandan da şişmeye başlar ve işini bitirdikten sonra kendiliğinden hastalıklı bölgeden kalkar. Yaşlı kişiler, önceleri bu yılanların hastanın ayakucuna konulduğunu, yılanların hastalıklı bölgeyi kendisinin arayıp bulduğunu söylemektedir. (KK.25)

Bu yılanlar toprak ile beslenmektedir. Bunun için midir bilinmez Kırklar Tepesi'nin toprağı diğer tepelere nazaran daha kırmızıdır. Yılanlara özgü bir lezzeti

olduğu söylenmektedir. İnek sütünün de bu yılanlar için en önemli besin kaynağı olduğu görülmüştür.

Rivayete göre Kırklar Tepesi'nde uyuyan birinin ağzından giren yılan midesinde kalır. Yılanı süt vererek midesinden çıkarmışlardır. Yine bir gün çocuklardan biri Kırklar Tepesi'nden tutup helva kutusuna koyduğu üç yilandan bir tanesini evden kaçıtır. Evde bir deliğe giren yılanı tutmak için tencereye süt koyarlar ve evin ortasına süt dolu tencereyi bırakırlar. Sabahleyin kalktıklarında tencerenin tamamının bittiğini görürler. Yılan tekrar evin bir köşesine saklanır, ikinci kez koyulan sütü içmek için çıkar ve yılan sütü içtikten sonra tutularak helva kutusuna konulur.²⁵¹ Kırkpınar Köyü'nde 1984'ten bu yana her yıl on beş gün süreyle yılan festivali düzenlenmektedir. Kırkpınar'daki şifalı yılanların bulunuşu ile ilgili efsane şöyledir:

Bir kadının altı sene çocuğu olmamış. Yedinci senede bir rüya görmüş, rüyasındaki kişi ona: *“Dağın oraya git”* demiş. Kadın, sabahleyin rüyasını ailesine anlatmış, bunun üzerine dağın eteğine gitmişler fakat bir şey görememişler. Kadın beş gün sonra rüyasında yine aynı kişiyi görmüş, bu sefer o kişi: *“O dağın dibini eşin”* demiş. Kadın sabahleyin kalkınca durumu kocasına anlatmış, kocası başkalarını da alarak dağın dibini eşmiş. Eşilen yerden su ile birlikte yılanlar ortaya çıkmış. Bakmışlar ki kendilerinden kaçmıyorlar ellerine almışlar, yılan eli yaralı birinin yarasının üzerine kıvrılmış ve yara o an iyileşmiş. Onlar da bu yılanların şifalı olduğunu anlamış. Yılanların ortaya çıkmasından sonra kadın bir gece rüyasında çok güzel, rengârenk bir yılan görmüş. Yılan: *“Sen bize yardım ettin, dışarı çıktık. Biz de sana yardım edeceğiz. Ne muradın varsa olsun. Bir süre sonra kaybolup zamanı gelince tekrar geleceğiz”* demiş. Kadının yedinci senenin sonunda bir çocuğu dünyaya gelmiş. (KK.30)

2.1.44. Kıvrızvır Mehmet Naim Efendi

Kimliği

Hacı Mehmet Naim Efendi, H.1319 (M.1901)'da Bayburt'ta dünyaya gelmiştir. Babası hali vakti yerinde, şehrin yedi göbek yerlilerinden Muharrem Ağa, annesi Fâtıma Hanım'dır. Atalarının, Fatih Sultan Mehmet zamanında Suriye dolaylarından Trabzon civarına geldikleri rivayet edilir. Mehmet Naim Efendi'nin okumaya ve ilme olan

²⁵¹Aydın Topçu, “Kırkpınar Yılanları”, *Gâzi Bayburt I Aylık Belgesel Dergisi*, S.5, Bayburt, Ağustos 1991, s. 12.

merakı, daha küçük yaşlarda onu âlimlerin sohbetinde bulunmaya teşvik etmiştir. Çocukluk yaşlarında İslami ilimlere yönelen Naim Efendi, Mehmet Paynıklı Hasan Efendi'den fıkıh dersi almıştır.²⁵² Mehmet Naim Efendi'ye Kıvırcıvır lakabı şu olay üzerine verilmiştir:

Mehmet Naim Efendinin babası Muharrem Ağa alışveriş yapmış, aldığı yiyecekleri zenbilen içinde eve gönderirmiş. Bir alışverişten sonra yanından geçen komşularından biri zenbilen içerisinde neler olduğunu sormuş. Muharrem Ağa da “*ne olacak, kıvır-zıvır bir şeyler var*” diye cevap vermiş. Kıvırcıvır Mehmet Efendi deyimini bundan sonra böylece devam edip gitmiş. Bu deyim babası Muharrem Ağa'dan ziyade oğlu Mehmet Naim Efendi için kullanılmıştır. (KK.49)

Kıvırcıvır Mehmet Naim Efendi, Mahmudiye ve Mûseviye medreselerinde eğitim almıştır. Medrese hayatı uzun yıllar devam etmiştir. 1925 yılında askerlik görevini yapmak üzere Bitlis'e sevk edilmiştir. Mehmet Naim Efendi terhis olup Bayburt'a döndükten sonra ilim çalışmalarına hiç ara vermemiştir. Ailenin geçimi için ağabeyi Salim Efendi ile bir dükkân açmıştır. Aynı yıllarda dayısının kızı Emriye Hanım ile ilk evliliğini yapmıştır, bu evliliğinden üç kızı dünyaya gelmiştir. Emine Hanımla ayrılmasının ardından, Ali Hoca'nın torunu Şingahlı Zîver Efendi'nin kızı Enîse Hanım ile evlenmiştir. Bu evliliğinden de iki kızı ve üç oğlu doğmuştur. Askerliği bitip Bayburt'a dönüşünden bir müddet sonra Bitlis'ten Muhammed Nûreddin Efendi icazetini göndermiştir. Mehmet Naim 1947, 1965, 1970, 1974 yıllarında hacca gitmiştir. Son iki haccında büyük oğlu Mustafa ve ortanca oğlu İbrahim de onunla bulunmuştur. 14 Kasım 1997'de vefat etmiştir.²⁵³

Kabri

Mehmet Naim Efendi'nin kabri, Kaleardı Mahallesi mezarlığında Bayburt Kalesi'nin kuzey yamacında yüksekçe bir yerdedir. Mezarlığa ziyarete giden kişiler onun kabrine de uğramaktadır. Çeşitli sıkıntıları ve dilekleri olanlar üç İhlas bir Fatiha okuyup ruhuna hediye ederler. Ardından kabrinin üzerindeki ağacın dallarına mendil veya tülbent bağlamaktadırlar. YGS, KPPS gibi sınavları kazanmak, memuriyete

²⁵² Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 348-349.

²⁵³ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 353-357.

atanmak isteyen kimseler ellerinde kalemlerle kabrinin etrafında dönmektedirler. (KK.49)

2.1.45. Kızlar Meydanı Şehitliği

Kızlar Meydanı Şehitliği, 1916 Trabzon-Of Savunması'nda şehit düşen Osmanlı askerleri ile köy halkına ait bir şehitliktir. Şehitlik, Bayburt Üzengili Köyü'nden 75 km uzaklıktadır. Burada 25-30 kadar şehit mezarı bulunmaktadır. Bu mezarlar siyah taşlarla çevrelenmiş harap bir görüntüdedir. Şehitlerin mezarının bulunduğu yerden 1 km kadar yukarıda Türk askerleri için yemek yapılan ocak yerleri bulunmaktadır. Aynı yerde çok sayıda yırtık asker ayakkabısı bulunmuştur.²⁵⁴

Oğlunu, eşini, nişanlısını askere göndermiş kadınlar: *“burada yatan şehitlerin yüzü gözü hürmetine evladımı/eşimi en kısa zamanda, hayırlısı ile bana ulaştır”* diye dua ederler. Askere giden kişinin kıyafeti şehitliğe konulur ve o kişi askerden gelince kıyafeti geri alınır. Bazen de beklenen kişi askerden dönünce burada koyun ya da koç kesilir, etinden yemek yapıp komşulara dağıtılır. (KK. 6)

2.1.46. Kitapsız Hasan Efendi

Kimliği

1877'de Bayburt'ta doğmuştur. Kitapsız lakabı büyük ağabeyi Mustafa Efendi'ye ait olduğu halde yüksek meziyetleri, açık olan kerâmetleri ve büyük ilmi sebebiyle kendisine de verilmiştir. Emiroğlu kardeşlerinin en küçüğüdür. Çiftçilik yapmış, geçimini bundan temin etmiştir. Kış aylarını Zahid Mahallesi'ndeki evinde geçirmiştir. O da abisi gibi Nakşîbendîyye Tarikatı'na mensuptur. İki kez evlenmiştir. İlk evliliğinden iki oğlu ve bir kızı dünyaya gelmiştir. Bahçeci Hakkı Efendi, Çubukçu Hakkı Efendi, Dabağ Mahmut ve Refik Efendiler, Fırıncı Muharrem Efendi ve kardeşi Muzaffer Efendi talebeleri arasındadır. Çevresindeki dostlarına genelde “cücüğüm” diye hitap etmiştir.²⁵⁵

Kitapsız Hasan Efendi'nin, Osmanlı ordusunun güvenilir kişilerinden biri olarak görüldüğü, ordunun depolarını ve Bayburt-Erzurum postasını idare ettiği rivayet edilir. Kitapsız Hasan Efendi abisi Kitapsız Mustafa Efendi gibi 63 yaşında vefat etmiştir.

²⁵⁴ Akkoyunlu, s. 65.

²⁵⁵ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 168.

Kabri

Kitapsız Hasan Efendi'nin kabri, Veysel Efendi Mahallesi, Kurtdere Mıntıkası'ndaki mezarlığının içindedir. Mezarı taşlarla çevrilerek diğer mezarlardan ayrılmış ve torunları tarafından kabri yenilenmiştir. Mezar taşının üzerinde sarık alameti yer almaktadır. Kitapsız Hasan Efendi'nin kabrinin içindeki çalılara önceleri bez bağlayanlar olmuş fakat ertesi günün sabahında bunların olmadığı görülmüştür. Bu birkaç kez tekrar edince “*burada yatan veli kızıyor*” şeklinde bir düşünce ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine türbeye bez bağlanması sona ermiştir.

Kitapsız Hasan Efendi'nin kabrine hasta olan çocuklar götürülür. Mezarın üstüne oturtulur ve bu şekilde şifa bulacaklarına inanılır. İşte terfi etmek, sınavlarda başarı göstermek isteyen kimseler kabrinin etrafında kalem gezdirerek üç kez dolanmaktadırlar. (KK.13)

2.1.47. Kitapsız Mustafa Efendi

Kimliği

Kitapsız Mustafa Efendi Rufâî şeyhlerindendir. 1850'de Bayburt'un Zahit Mahallesi'nde doğmuştur. Bazı kaynaklarda doğum tarihi 1866 olarak geçmektedir. Aslen Malatyalı olup 18. yüzyıl başlarında büyük dede Hüseyin Efendi zamanında Bayburt'a gelmişlerdir. Malatya'nın köklü ailelerinden Emiroğulları'na mensuptur. Soyadı kanunundan sonra “Emir” soyadını almıştır. Kitapsız Mustafa Efendi üç kardeşin en büyüğüdür.

Bir gün medresede okurken evden kendisine acele yapılması gereken bir iş havale edilmiş fakat o saatte medrese hocası önemli bir mesele için onu imtihan etmek istemiştir. Alelacele medreseye koşmuş, hocasına durumu anlatarak kendini hemen imtihan etmesini söylemiştir. Hocası da “*peki oğlum Mustafa seni imtihan edeyim, kitabını getirdin mi? Kitabın nerede?*” diye sormuş. Mustafa, “*hocam kitabı ne yapacaksın, sen beni kitabım olmadan imtihan et*” dediğinde hocası, “*hay kitapsız seni*” demiştir. Bu öyle bir imtihan olmuştur ki cevapları hocasını mest etmiştir. O tarihten sonra Mustafa'nın ismi “Kitapsız Mustafa” olarak anılmıştır.²⁵⁶ Kitapsız Mustafa Efendi 1927 yılında 63 yaşındayken vefat etmiştir.

²⁵⁶ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s.160-161.

Türbesi

Kitapsız Mustafa Efendi'nin Türbesi devamlı ziyaret edilen, yaralı gönüllerine devâ arayan, coşkulu kalp sahiplerinin şifâ dergâhıdır. Bayburt'un 5 km doğusunda, Erzurum yolu üzerinde, Gümüşsuyu Köyü'ne ayrılan yolun sol tarafında, üstü kapalı bir ziyaret yeridir. Erkek çocuğuna sahip olmak isteyen kişiler burada iki rekât namaz kılıp, Yasin okuduktan sonra erkek çocuğuna sahip olmak için dilek dilerler. Dizleri ağrıyan, romatizması olan, eklem ağrıları çeken kimseler namaz kıldıktan sonra seccadeyi omuzlarına ve dizlerine sürerler. Akli dengesi bozuk kişi perşembe akşamları burada yatırılır ve türbenin tesbihi üç kez bu kişinin boynundan geçirilir. Bunu yaparken de üç kez “ya meded, ver niyet” diye zikirde bulunulur. Çocuğun zekâsının iyi olması, okulda başarılı ve terbiyeli olması için çocuğun yüzü kabrin üzerindeki yeşil örtüye sürülür ve çocuk üç kez kapının eşiğinden öptürülerek türbenin dışına çıkarılır. (KK.14)

2.1.48. Korkmaz Bey

Kimliği

Korkmaz Bey, Akkoyunlu Devleti'nin kurucusu olarak bilinen Kara Yülük Osman Bey'in oğludur aynı zamanda Ferrahşad Bey'in babasıdır. Korkmaz Bey hakkındaki bilgiyi biz daha çok oğlu Ferrahşad Bey sayesinde öğrenmekteyiz. Bayburt'un Gökçedere Beldesi'nde Akkoyunlular'ın bir kolu yaşamıştır. Bunların en önemli şahsiyeti Ferrahşad Bey Yavuz Sultan Selim'in İran seferine katılmıştır. Bu sefer sonunda gösterdiği başarılarından dolayı Yavuz Sultan Selim, Pulur ve çevresindeki köyleri Ferrahşad Bey'e vermiştir.

Yavuz Sultan Selim, Bayburt ve çevresinde bulunan Akkoyunlu nüfusunu çok önemseydiği Ferrahşad Bey aracılığı ile Osmanlı tarafına çekmeyi başarmıştır. Bu sefer sırasında Ferrahşad Bey ve emrindeki Bayburt gazileri büyük yararlılıklar göstermişlerdir. Bundan sonra da Akkoyunlular devamlı olarak Osmanlı Devleti'nin hizmetinde bulunmuşlardır.²⁵⁷

Kabri

Korkmaz Bey'in mezarı, Gökçedere'de Ferrahşad Bey Camisi'nin de bulunduğu medresenin arkasındadır. Harap olmuş ve kitabesi yoktur. Mezar defineciler tarafından

²⁵⁷ Keskin, s. 52-53.

tahrip edilmiş, mezar taşı parçalanmıştır. Mezar taşlarının kaybolduktan sonra Korkmaz Bey, dönemin imamının rüyasına girmiş ve mezar taşlarını istemiştir. Bunun üzerine mezar taşları bulunmuştur. Şimdi ise mezar taşı paramparça bir vaziyette, mezarından ayrı bir yerde durmaktadır. Ferrahşad Bey Camisi'ne gelen kimseler, onun mezarına uğramakta, üç İhlas bir Fatiha okumaktadırlar. Parasını kaybeden, zengin olmak isteyen kimseler kabrini ziyaret etmektedirler. (KK.21)

2.1.49. Kuru Güney Köyü'ndeki Ziyaret

Kuru Güney Köyü'nde ismi bilinmeyen bir mezar vardır. Burada yatan kişinin evliya olduğu düşünülür. Önceleri bu şahsın mezarı belli değildir. Hatta mezarı belli olmadığı için bu mezarın üzerine ev yapılmıştır. Sonradan evin sahipleri, rüyalarında mezarda yatan kişinin sürekli kendilerini dövdüğünü görmüştür. Bunun üzerine ev boşaltılmış 15-20 sene sonra ev kendiliğinden yıkılmıştır. Daha sonra da burada kazı yapılırken bu zâtın kemikleri bulunmuş ve buraya mezar yapılmıştır. Sabah namazına gidenler mezarın başında mum yandığını fakat yaklaşıncaya yok olduğunu söylemektedirler. Kadınlar buraya gidip dilekte bulunmaktadırlar. Arefe Günü ve Ramazan Ayı'nda aileleri ile bu ziyaret yerine gidip üç İhlas bir Fatiha okurlar. (KK.13)

2.1.50. Kutlu Bey

Kutlu Bey'in doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Diyarbakır'ın Ergani yöresine yerleşip Artuklular'a bağlanan Akkoyunlular, 1340 yılında Kutlu Bey'in babası Tur Ali Bey idaresinde, Trabzon Rum İmparatorluğu'na yaptıkları akınlarla tarih sahnesine çıkmışlardır.

Akkoyunlu Tur Ali Bey, Bayburt hâkimi Mahmut Rikâbdar ve Erzincan hâkimi Gıyasettin Ahî Ayna Beyler ile 1348 yılında bir ittifak oluşturarak Trabzon'u muhasara altına almış ve imparatorun gözünü iyice korkutmuşlardır. Müttefiklerin saldırısından korkan Trabzon-Rum İmparatoru III. Alexious, Tur Ali Bey'in yeni saldırılarından korunmak ve onun himayesi ile diğer hücumlardan kurtulmak ümidiyle kız kardeşi Despina Hatun (Maria Kommene)'u Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey'e vererek akraba olmuş ve bu ilişkiler daha sonra periyodik olarak devam eden bir ittifak halini almıştır. Prenses Maria ile Kutlu Bey 1352'de evlenmişlerdir. Bu evlilik Akkoyunlu-Trabzon münasebetlerinin düzelmesini son derece etkilemiş ve evlilikten sonra Akkoyunlu akınları tamamen durmuştur Despina ile Kutlu Bey'in evliliğinden Akkoyunlu

Devleti'nin kurucusu olan Karayülük Osman Bey dünyaya gelmiştir. Kutlu Bey, babası Tur Ali Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına geçmiş ve 1362-1388 yılları arasında hüküm sürmüştür.²⁵⁸ Bazı araştırmacılar, Kutlu Bey'in evliliğinin Dede Korkut'taki Kanlı Koca'nın oğlu Kan Turalı hikâyesi olduğunu söylemişlerdir. Söz konusu destan şöyledir:

“Oğuz zamanında Kanlı Koca adında bir gürbüz erin Kan Turalı adlı yetişmiş bir yiğit oğlu varmış. Kanlı Koca oğlunu evlendirmek ister fakat oğlu alacağı kızın kendisi kadar kahraman bir kız olması gerektiğini söyler. Önce Kan Turalı, sonra babası Oğuz’u gezerler; İç Oğuz’da da, Taş Oğuz’da da böyle bir kız bulamazlar. Kanlı Koca dönüp dolaşıp Trabzon’a gelir. Trabzon tekürünün Selcen Hatun adında bir kızı vardır. Tam istedikleri gibidir fakat babası, bu kızı almak için sakladığı üç canavarı öldürmeği şart koştur. Bu üç canavar kağan aslan, kara boğa ve kara erkek devedir. O zamana kadar kızı isteyen otuz iki kâfir beyinin oğlu yalnız boğa ile dövüşmüş ve daha birincisinde yenilerek hepsinin başlan kesilmiş ve burca asılmıştır. Kanlı Koca bunları dehşetle görür ve evine döner. Durumu oğluna anlatır, fakat gitmesini istemez. Kan Turalı dinlemeyerek yola düşer ve kırk yiğidi ile Trabzon’a gelir. Yaptığı karşılaşmada her üç canavarı da öldürür. Kızı alarak Oğuz’a yönelirler. Yedi gün yedi gece sonra Oğuz’un sınırına gelirler. Kan Turalı kırk yoldaşını babasına müjdeci gönderir ve kendisini karşılamalarını ister, İki sevgili güzel bir yerde inerek işrete dalar, yer, içerler. O zamanlar Oğuz yiğitlerinin başına ne gelse hep uykudan gelirmiş. Kan Turalı’nın da uykusu gelir ve uyur. Fakat kız kendisini sevenlerin arkasına düşebileceklerini düşünerek uyumaz ve tam kuşam atına binip nöbet bekler. Gerçekten tekür, kızı verdiği pişman olmuştur. Altı yüz kâfiri bunların arkasına takar. Kâfirler kız nöbet beklerken görünürler. Selcen Hatun Kan Turalı’yı uyandırır, savaşa tutuşurlar. Bir müddet sonra Selcen Hatun kâfirin yenildiğini sanarak kanlı kılıcı ile döner. Bu sırada Kan Turalı’nın anası ile babası da karşılamaya gelmişlerdir. Selcen Hatun Kan Turalı’nın dönmediğini görünce yeniden savaş meydanına gider. Bir dereye Kan Turalı’yı kâfirlerin sıkıştırdığını görür. Atı vurulmuş, göz kapağı yaralanmıştır. Derhal saldırarak kâfirleri dağıtır ve kendisini tanımayan Kan Turalı’ya kendisini tanıtarak onu atının arkasına alır, dönmek üzere yola girerler. Yolda Kan Turalı, Selce

²⁵⁸ Yunus Özger, “Akkoyunlu Kutlu Bey Vakfının XIX Yüzyıldaki Durumu”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 33, Erzurum 2007, s. 227-230.

Hatun'un Oğuz'da kendisini kurtardığını söyleyerek övüneceği düşüncesiyle kızı öldürmek ister ve bu düşüncesini kızı açar. Selcen Hatun önce tatlılıkla Kan Turalı'yı bu düşüncesinden vazgeçirmek ister. Başaramayınca kızar ve dövüşmeğe hazır olduğunu söyler. Karşı karşıya geçerler. Selcen Hatun temrensiz bir ok atar, Kan Turalı ürperir. Koşarak kucaklaşır, barışırlar ve birbirlerini denediklerini söylerler. Sonra yeniden yola düşüp babasının yanına gelirler, oradan, hep beraber Oğuz'a girer, düğüne başlarlar. Kan Turalı gerdeğe girip muradına erişir. Dedem Korkut gelip şadlık çalıp destanlar söyler. Hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası gelmektedir."²⁵⁹ Ebu Bekr-i Tihranî "Kitab-i Diyarbekriyye" isimli eserinde, Kutlu Bey hakkında önemli bilgiler vermektedir: "*Tihranî, Kutlu Bey'in dindar bir emir olduğunu, Trabzon Rum imparatorluğu ile savaştığını ve Duhâri aşiretini Rumların elinden kurtardığını belirtmiştir. Tihranî, Kutlu Bey'in Gürcüler üzerine sefer yaptığını ve düşmanı bozguna uğratarak Ahıska şehrini ele geçirdiğini de ifade etmiştir.*"²⁶⁰ Son derece dindar ve İslam kurallarına bağlı olan ve hac farızasını da yerine getiren Kutlu Bey, 1389 yılında vefat etmiştir.

Türbesi

Kutlu Bey'in Türbesi Sünür Köyü'nde, yaptırdığı caminin 30 m. doğusunda yer almaktadır. Türbede kendisinin ve ailesinin mezarı bulunmaktadır. Şah Tahmasp'ın bu bölgeye yaptığı akınlar sırasında türbe tahrip olmuş ve türbenin bir bölümü yıkılmıştır. Bu nedenle de kitabeleri günümüze gelmemiştir. Kutlu Bey'in 1389 yılında öldüğü bilindiği için türbenin de aynı yılda yapıldığı sanılmaktadır. Türbede H.1070 (M.1659-1660) tarihli bir onarım kitabesi bulunmaktadır. 1995 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından başlatılan onarım 1996 yaz sezonunun sonunda bitirilerek, türbe yenilenmiştir.²⁶¹ Türbe içten ve dıştan sekizgen plana sahip ve içten kubbe, dıştan sekizgen bir külahla örtülüdür. İlk yapımında üzerinin kubbe olduğu ve üzerinin firuze renkli çinilerle süslü olduğu söylene de günümüzde herhangi bir iz yoktur.²⁶² Türbesi Bayburt halkı tarafından her türlü dilek için ziyaret edilmektedir.

²⁵⁹ Ergin, s.13-14.

²⁶⁰ Ebu Bekir Tihranî, *Kitab-i Diyarbekriyye*, (Çeviren: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s 99-100.

²⁶¹ Taşçı, s.57.

²⁶² Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri- 2-Beylikler ve Osmanlı Dönemi*, Güven Matbaası, Ankara 1991, s.62.

2.1.51. Masat Köyü'ndeki Ziyaret

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rus askerleri Masat Köyü'ne baskın yapmış ve köylüler korkularından mallarını, eşyalarını toplayıp köylerini terk etmiş. Bazıları da değerli eşyalarını gömmüş. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra Ruslar köyden ayrılmış, giderken evleri yağmalamış, yakıp yıkmış. Ruslar'ın gitmesinden sonra köylüler yurtlarına geri dönmüş fakat evlerini yerinde bulamamışlar. Gömülen mallar da toprak altında kaybolmuş. Tek bir ev dimdik ayakta kalmış. Bu evin nasıl olup da dimdik kaldığına kimse akıl sır erdirememiş. Köylülerden biri bu eve yerleşmiş gece olunca evden ses duymaya başlamışlar. Ruslar'dan kalan olduğunu düşünüp, korkuya kapılmış birkaç gece nöbet tutmuşlar. Sabah ezanı okunduğunda ak saçlı, sakallı bir ihtiyarın abdest alıp namaz kıldığını sonrada gözden kaybolduğunu görmüşler. Böylece yanmayan evlerin kerâmeti ortaya çıkmış. O günden sonra evin içi ve etrafı sürekli temiz tutulmuş hayvanlar oradan geçirilmemiş, çocuklar evin etrafında oynatılmamıştır. Köyün kadınları Masat Köyü'ndeki bu yere dilekte bulunmaya giderler. Evin etrafında üç kez dönerler ve dileklerini dilerler. (KK.54)

2.1.52. Miralay(Albay) Sabri Beyin Mezarı

Birinci Dünya Savaşı'nın Bayburt cephesinde, devam eden mücadeleler sırasında 3. Kolordu Komutanlığı'nca bölgeye yeni birlikler gönderilmiştir. Üç ay önce miralaylığa terfi eden Sabri Bey, bölgeye gönderilecek yeni birliklerin komutanlığına getirilmiştir. O sıralarda dönemin başvekili Enver Paşa ona gümüş liyâkat madalyası vermiştir. Sabri Bey, sayıca ve silahça üstün Rus birliklerine büyük zayıflatlar verdirerek onları oyalamayı başarmıştır. Harekâtın dördüncü günü olan 15 Temmuz 1916 Cuma günü Gümüşsuyu (Ahsunk) Köyü önlerinde şehit düşmüştür. (KK.53)

Kabri

Sabri Bey, Gümüşsuyu Köyü'ne defnedilmiştir. Kabri asker yolu gözleyenler tarafından ziyaret edilmektedir.

2.1.53. Muhammed Hanefi

Kimliği

Muhammed Hanefi, H.21 (M.641) yılında doğmuş H.71 (M.690) yılında vefat etmiştir. Muhammed Hanif, Muhammed Hanefiyye ve Muhammed-ül-Ekber olarak da

adlandırılmaktadır. İsmi Muhammed, künyesi Ebü'l-Kâsım. Nesebi, Muhammed bin Ali bin Ebî Talib bin Abdulmuttalib bin Haşim bin Abd-i Menaf bin Kusey'dir. Künyesinin Ebü'l Kâsım olması, Peygamber Efendimiz tarafından Hazreti Ali'nin evlâdına verilen husûsî bir izin iledir.²⁶³

*“Muhammed bin Hanefiyye, Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin'den sonra, Hazreti Ali'nin oğullarının en üstünü idi. Hazreti Münzir-i Sevrî buyuruyor ki: “Ben, bir defa Muhammed bin Hanefiyye'ye dedim ki, senin hem ismin hem de künyen, Peygamber Efendimizin ismi ve künyesi gibidir. Bu ise caiz midir?” Cevap verdi ki: “Ben, babam Hazreti Ali'den duydum. Buyurdu ki, Resûlullah'a (s.a.v.) arz ettim ki: “Yâ Resûlallah, sizden sonra Allahü Teâlâ bana bir erkek evlat ihsan ederse ismini ve künyesini sizin mübârek isminiz ve künyeniz gibi versem bir mahzuru var mıdır?” Resûlullah (s.a.v.) bana buyurdu ki: “evet oğlunuzun ismini ve künyesini benim ismim ve künyem ile verebilirsiniz. Lâkin ismimin ve künyemin ondan başka birisinde bir arada bulunması helâl değildir.” Babam bunu söyledi ve bana buyurdu ki: ((Resûlullah'dan (s.a.v.) müsaade almıştım. Onun için sana, Muhammed ismini ve Ebü'l-Kâsım künyesini verdim.”*²⁶⁴

Hazreti Ali'nin, Hazreti Fatıma ile olan evliliğinden Ümmü Gülsüm, Zeynep, Kasım ve Muhammed Hanefi isimli dört çocuğu dünyaya gelmiş. Muhammed Hanefi güzelliği ile çevresindekileri hayretler içinde bırakmış. Dört beş yaşına geldiği zaman okuma yazma öğrenmiş, yedi yaşına girince işi gücü ibadet olmuştur. Muhammed Hanefi'nin yaşı on beş olunca savaşa katılmak istemiş. Babası Hazreti Ali ise oğlunun harbe gitmesini istemezken o babası ile harbe gitmeyi arzulamış. Hazreti Ali bir gün oğlu ile Döldül'e binip harp etmeye gitmiş. Hazreti Ali o sırada oğlunu bağrına basıp, ona “seni Mevlâm her beladan sakınsın” diye dua etmiş. (KK.54)

“Muhammed bin Hanefiyye, ilimde üstün derecelere sahipmiş. Hazretleri Abdullah İbni Abbâs ile beraber, fıkıh, hadîs, tefsîr gibi ilimleri kitaplara yazmış. Hazretleri Muhammed bin Hanefiyye harâmlardan ve şüpheli şeylerden sakınmakta ve güzel huyları kendinde toplamakta çok üstün olup, bu haliyle mübârek babaları, Hazretleri Ali'nin husûsî muhabbet ve takdirine mazhar olmuş. İbn-i Hanefiyye (r.a.) aynı zamanda çok cesur ve fevkalâde kuvvet ve şecaat sahibiymiş. Bu durumu bildiren

²⁶³ Ahmet Fârûk, *Eshâb-ı Kirâm*, Tâbevi Yayınları, İstanbul 2009, s.362.

²⁶⁴ Ahmet Fârûk, s.362.

çeşitli misaller varmış. Bir defa, Hazreti Ali'nin aldığı zırh biraz uzunca olduğundan, alt kısmından biraz kesilmesi icâb ediyormuş. Hazreti Ali kesilmesi gereken kısmı işaretlemiş. Oğluna işaretli yerin alt tarafını kesmesini söylemiş. Hazreti İbn-i Hanefiyye, zırhı bir eline almış. Diğer eliyle de, işaretli yerden itibaren eliyle çekerek koparmış."²⁶⁵

Balca Köyü sakinlerinden Hanefi Karadağ, Muhammed Hanefi'nin türbesi ile ilgili şunları söylemiştir: *"Bu ziyaretin asıl mezarı bu görünen yerin alt tarafındaymış. Bulunduğumuz yerin altında iki veya üç tane oda varmış. Bu bölgede şavaş yapan padişahın yeri varmış. Üç arkadaşlarmış üçü de burada şehit olmuş. Burası yerleşim yeriymiş, bu tepe de kale konumundaymış. Ben küçükken buralarda hayvanları otlatırdık. Benimle beraber olan arkadaşlarım şu an hayatta değiller. Bu türbeden bir adam çıktığını gördük. Başında yeşil bir sarık belinde acem kuşağı vardı. Buradan aşağı doğru inmeye başladı, giymiş olduğu etek yürürken üçe ayrılıyordu. Elindeki kabı, su doldurduktan sonra buraya geldi ve kayıplara karıştı. Biz bazen buraya ziyarete giderdik. Burada bulunan su kabı devamlı dolu bulunurdu, suyu buraya dökerdik. Tekrar geldiğimizde suyun dolu olduğunu görürdük. Bu emarelere biz şahit olduk. O dönemlerde bu türbeyi ziyarete gidenler çok olurdu."* (KK.53) Köy Muhtarı Ömer Aydemir: *"Köyümüzün 500'lü yıllara kadar bir geçmişi olduğunu biliyoruz. Büyüklerimiz buradaki ziyaretin Hazreti Ali'nin oğlu Muhammed Hanefi'ye ait olduğunu bizlere söylerlerdi Ayrıca Hızır'ın devamlı burada olduğunu görenler de olmuş. Kış aylarında eksi 30 derecede buraya geldiğinde türbenin içerisinde sıcak olduğunu ve içerisinde sineklerin uçtuğunu görebilirsiniz."* (KK.52)

Muhammed Hanefi, bazı kaynaklarda Hazreti Ali'nin oğlu, bazı kaynaklarda Hazreti Ali'nin torunu olarak geçmektedir. Muhammed Hanefi üzerine bir de cenknâme bulunmaktadır. Bayburt'ta Muhammed Hanefi'ye dair anlatılan menkıbelerden biri şu şekildedir:

"Muhammed Hanefi İran, Irak, Suriye taraflarında avlanırken bir geyiğin peşine düşmüş. Uzun bir kovalamadan sonra Bayburt'a gelmiş. Bayburt'un çevresinde o zamanlar üzüm bağları ve ormanlar varmış. Hazreti Hanefi, Aslan Dağı ormanlarında geyiğini kaybetmiş. Karşıdan bir kale görünmüş. Kaleyi hayranlıkla seyretmiş. İçinde

²⁶⁵ Fârûk, s. 362-363.

insan olabileceğini düşünerek kaleye doğru yönelmiş. Geyik aslında kalenin sahibi olan Tabur'un kızıymış. Hazreti Hanefi, kalenin surlarını seyrederken bir geyiğin insan kılığına girdiğini görmüş. Geyik, saçları uzun mu uzun, güzel mi güzel bir kıza dönüşmüş. Hazreti Hanefi bu güzellik karşısında bayılmış. Kendisine geldiğinde kızın saçlarını surlardan aşağı sarkıttığını görmüş. Bu saçlardan tutunarak kaleye tırmanır, içeri girmiş fakat kızın babası Tabur tarafından yakalanmış. Zindana atılıp kapısına da büyük bir taş kapatılmış. Hazreti Ali'ye torununu kurtarması için haber gönderilmiş. Hazreti Ali Erenli tepesine gelmiş. Düldül'ü ile kaleye atılmış. Tabur'un askerleri ile savaşmış. Torununu kurtarmak için kızı alıp zindana gitmiş. Bilinen kuvveti ile taşı kaldırmış ve torununu kurtarmış. Kaleyi fethetmiş. Söylentiye göre Düldül'ün ayağının izi kalede mevcuttur.²⁶⁶

Türbesi

Menkıbelere göre, Muhammed Hanefi'nin ilk yaralandığı yer Aslan Dağıdır. Günümüzde burada Muhammed Hanefi'nin makamı vardır. Türbesi ise şehit olduğu yer olan Balca (Berne) Köyü'nün çıkışındadır. Muhammed Hanefi'ne türbesine sadece Bayburt'tan değil Türkiye'nin her tarafından ziyaretçiler gitmektedirler. Özellikle şehir dışından gelen ziyaretçiler, rüyasında Muhammed Hanefi'yi görüp buraya giderler.

Türbesine gidenlerden bazıları Muhammed Hanefi'nin türbesinin içinde bir kapı açılıp kapının ötesinde Hazreti Hasan'ı gördüklerini söylemektedirler. Ayrıca türbedeki manevi hava o kadar yoğundur ki bunu kaldıramayıp kabrinin başında bayılanlar olduğu da söylenmektedir.

Birçok kerâmetin görülmesi, rüyalarda yerini belli etmesi sebebiyle köy halkı bir türbe yapmıştır. Türbeye Balca Köyü'nün içinden geçerek gidilir, türbe köyün biraz ötesinde bir tepenin üzerindedir. Tepeyi döne döne türbeye ulaşılır, türbe taşlarla örülmüş, içi loş aydınlıktadır. Kabrinin üzeri yapma güllerle bezenmiştir. Ziyaretçilerin namaz kılması için kabrinin hemen yanına kilimler serilmiştir. Ağır hastalığı olan kimse buraya götürülür, kapının eşiği üç defa öptürülür. Daha sonra türbenin süpürgesi üç kez etrafında dolandırılır. Sütü az olan kadınlar kabrinden toprak alıp su ile karıştırıp içerler. Uyuyamayan, altını ıslatan çocuklar da buraya götürülür, türbenin etrafında üç kez

²⁶⁶ Rayman, *Bayburt Efsaneleri*, s. 39.

döndürülürler. Böylece kötü huylarından arınacağına inanılır. Ayrıca hacı adayları hacca gitmeden önce onun kabrine uğrayarak destur istemektedirler. (K.53)

2.1.54. Müftü Fahrettin Efendi (Muhammed Fahrettin Kumbasar)

Kimliği

Muhammed Fahrettin Kumbasar, 1880’de Bayburt’ta doğmuştur. Babası Sarı Hoca nâmı ile tanınan Mustafa Fehim Efendi, annesi Gülnâme Hanım’dır. Ailesi Fahrettin Efendi’yi, eğitim için Erzurum’a Yetim Hoca’nın yanına göndermiştir. Fahrettin Efendi dokuz yıl Yetim Hoca’nın yanında eğitim almıştır. Sadece bağ bozumu zamanlarında ailesinin yanına gitmiştir.²⁶⁷

*“Erzurum’da medrese tahsili sona erince talebeler, Yetim Hoca’nın huzuruna giderek İstanbul’da okumak için emirlerini beklerlerken, Hoca’nın gözü bir tarafta sessiz duran Fahrettin Efendi’ye takılır. “Sen ne istiyorsun Fahrettin?” sorusuna: “İzin verirseniz sizin yanınızda kalıp derinliğine tetebbuatda (araştırarak öğrenme) bulunmak istiyorum” cevabını alır. Hoca “Sen bu halinle artık kendi kendini yetiştirir, okursun. Madem benim gibi olmak istiyorsun şunu bil ki; bir yerde aç kalmak var, çıplak kalmak var, tek dökmek var, tezek tepmek var...” Müftü Fahrettin Efendi sonradan buyurmuştur ki, aç kalmadım, çıplak kalmadım ama tek döktüm. Koca müftü gerçekten evindeki hayvanlarının tekini dökmüş ve bu duruma üzülen oğluna “oğlum üzülmeyin, benim bu halimi Yetim Hoca çok seneler evvel bana söylemişti” demiştir.*²⁶⁸

1907 Şubat’ında Bayburt’a dönerek Yakutiye Medresesi müderrislerinden Asyalızâde İbrahim Hakkı Efendi’den aldığı derslerle öğrenimini sürdürmüştür. Eylül 1909’a kadar tefsir, hadis ve meanî derslerini okumuşsa da, hocasının bu tarihte vefatı üzerine icazet alamamıştır. Bu kez Hoca Mustafa Fehmi Efendi’nin ders halkasına dâhil olmuştur. Ondan tefsir ve hadis okuyup Temmuz 1913’te icazet almıştır. Arapça ve Farsça’nın yanında Fransızca’yı da öğrenmiştir. 18-19 yaşlarına gelince amcası vefat etmiş ve babası 1899’da amcasının kızı Feride Hanım ile evlendirmiştir. Evlendikten sonra İbrahim Efendi yanında ilim tahsiline devam etmiştir. 1903’ten 1916’ya kadar müftülük yapmıştır. 1916’da son muhacir kafilesi ile Sivas’a göç etmişlerdir. Eşi Feride Hanım burada vefat etmiştir. Müftü Fahrettin Efendi, 1923 yılında Lütfi’ye Hanım ile

²⁶⁷ Yılmaztürk, *Bayburt’un Manevi* s. 206-207.

²⁶⁸ Yılmaztürk, “Müftü Muhammed Fahrettin Efendi”, *Bayburt Aylık Yerel Dergi*, S.9, Eylül 1989, s.9

ikinci evliliğini yapmıştır. Lütfiye Hanım'dan iki erkek üç de kız çocuğu olmuştur. Müftülüğünü 1928 yılına kadar devam ettirmiş ve bazı durumlardan dolayı o yıl görevinden ayrılmıştır. 1930'da Bayburt belediye reisliğine seçilmiş, bu görevini 1934 yılına kadar devam ettirmiştir.²⁶⁹ 1961'de, seksen bir yaşında iken vefat etmiştir.

Kabri

Müftü Fahrettin Efendi'nin kabri, Şingah Mahallesi mezarlığında "Çevirme" adı verilen yerin içindedir. Kabrinin yanında ailesinin de kabirleri vardır. Kabri sarı Bayburt taşından yapılmıştır. Hıdırellez zamanı genç kızlar yemenilerini ve içine dileklerini yazdıkları kâğıtları kabrinin başındaki kuşburnu ağacına bağlamaktadırlar. Buraya gelen kimseler elini, yüzünü taşla sürerler ve üç İhlas bir Fatiha okurlar. (KK.4)

2.1.55. Müftü Mehmet Nâzım Efendi

Kimliği

Müftü Nâzım Efendi, H.1301 (M.1885) yılında Bayburt'ta doğmuştur. Babası Bayburt'un yerlilerinden Muharrem Efendi, annesi Bayburt'un eski müftüsü Dâmâd Ali Hamdi Efendi'nin kızı Sâkine Hanım'dır.²⁷⁰ Mehmet Nâzım Efendi ilk eğitimini dedesinden almıştır. On yaşlarındayken dedesi vefat etmiştir. 1933 yılında Bayburt müftüsü olarak göreve başlamıştır ve 1958 yılında vefat edinceye kadar bu hizmetini sürdürmüştür. Oltulu Hoca'dan icâzet almış, 18 yaşlarındayken Kaleardı Süleymaniye camisinde göreve başlamıştır. 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine orduya alınmış, fahrî teğmen olarak görev yapmıştır. Kop Dağları'ndaki savaşlarda Hoca Ahmet Hasbi Aker ile büyük hizmetlerde bulunmuştur. Nâzım Efendi 1921 yılında Hüsâme Hanım ile evlenmiştir.

Dört kız bir erkek beş çocuğu dünyaya gelmiştir. O devirde dört kızının hepsini okula göndermiş ve onları okutmuştur. Müftü Efendi'nin kız çocuklarına sergilediği tutumu gören birçok Bayburtlu baba ve anne de kız çocuklarını Cumhuriyet okullarına göndermeye başlamışlardır. Kadim arkadaşları Oltuluzâde Mehmet Efendi ve Hoca Ahmet Hasbi Aker ile ayrılmaz bir bütün olmuştur. 1958 yılında vefat etmiştir.²⁷¹

Kabri

²⁶⁹ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi* s. 208-212.

²⁷⁰ Özkul, s. 26.

²⁷¹ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi* s. 112-113.

Mehmet Nâzım Efendi'nin kabri Kaleardı mezarlığındadır. Çocuklarının sınavlarda başarı göstermesini, zeki ve ilim sahibi olmasını isteyen kimseler, çocuklarıyla kabrin etrafında üç kez dönerler ve zâtın kabrini üç defa öperler. Bu şekilde çocuklarının zekâsının açılacağına, terbiyeli, akıl sahibi kişiler olacağına inanırlar. (KK.56)

2.1.56. Müftü Mehmet Saîd Efendi

Kimliği

Müftü Mehmet Saîd Efendi, H.1265 (M.1849) yılında Bayburt'ta doğmuştur. Ailesi Of'un yerlilerindendir. 1800'lü yılların başında Of'tan kalkıp Soğanlı Dağları'nı aşarak güneye doğru gelmişler, Bayburt'un Seydi Yakup Köyü'ne yerleşmişlerdir. Bir müddet Seydi Yakup Köyü'nde kaldıktan sonra aile oradan göç ederek İspir'in Nörgah (Nurgah) Nahiyesi'ne gelmişlerdir. Burada uzun bir müddet yaşadıktan sonra Bayburt'a çok yakın olan Adabaşı Köyü'ne yerleşmişlerdir. Saîd Efendi bu köyde dünyaya gelmiştir. İlk ilmi bilgileri babası Durmuş Efendi'den almıştır. Daha sonra Saîd Efendi gençlik çağına gelince Bayburt'a gelmiş, temelli kalacakları Kadızâde Mahallesi'ne taşınmıştır. Saîd Efendi Bayburt'taki medreselerde uzunca bir müddet ders gördükten sonra İstanbul'a gitmiş ve Fatih Medresesi'nde uzun müddet kalmıştır. 1902 senesinde Bayburt'a müftü olarak tayin edilmiştir. 1902'den 1915'e kadar Bayburt müftülüğü görevinde kalmış nâmı bütün çevreye yayılmıştır. 1915'de Saîd Efendi 66 yaşında Bayburt müftülüğünden emekli olmuştur. 1916 yılında Bayburt Ruslar tarafından işgal edilince, Bayburtlu yerli ailelerin çoğu Orta Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır. Müftü Saîd Efendi ailesini toparlayarak diğer muhacir kabilelerle birlikte Orta Anadolu'ya doğru göç etmiştir. 1923 yılında ailesini toparlayarak Bayburt'a geri dönmüştür. Dört evlilik yapmıştır. Emekli olduktan sonra bir yazıhâne açmış ve arz-u hâlcilikle uğraşmıştır. Yazıhânenin camında “yoksuldan para alınmaz” diye bir ibare bulundurmıştır. Müftü Saîd Efendi 1929 yılında seksen yaşındayken vefat etmiştir.²⁷²

Kabri

Müftü Saîd Efendi'nin kabri Şingâh Eski mezarlığında “Çevirme” denilen yerin aşağısındadır. Kabri, hanımı Havva ve oğlu Yusuf Ziya Efendi'nin kabirleriyle yan yanadır. Kabrini ziyaret eden kimseler üç İhlas ve Fatiha okumayı ihmal etmez. Maddi

²⁷² Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi* s. 113-115.

manevi sıkıntısı olan, her türlü dileği olan kimseler onun yüzü gözü hürmetine Allah’a dua eder, dilekte bulunurlar. (KK.17)

2.1.57. Nivli Hafız İsmail (Küçük Hafız)

Kimliği

Hafız İsmail H.1282 (M.1866) yılında Bayburt’un Arpalı (Niv) Kasabası’nda doğmuştur. Asıl ismi İsmail Hakkı Polattimur’dur. Ailesi Trabzon’un Of İlçesi’nden Bayburt’a göçmüştür. Baba adı Mahmut anne adı Sündüz’dür. Kendisi gibi hepsi de hafız olan dört kardeşin en küçüğüdür.²⁷³

Küçük yaşlarda hafızlığını tamamlamıştır. Bayburt medreselerinde dini eğitimini yapmıştır. Kasabasında hocalığa başlamış, zaman zaman Bayburt Ulu Cami’de imamlık ve vaazlık yapmıştır. Hafız İsmail, “İskenderiye” türünde bir eser bırakmıştır. Bu eserinde Kurtuluş Savaşı hatıralarını kaleme almıştır. Halen Polattimur soy ismiyle yaşamakta olan torunları bulunmakta, bunlar Arpalı Kasabası’nda ikamet etmektedirler. Nivli Hafız İsmail 1959 yılında vefat etmiştir.

Kabri

Hafız İsmail’in kabri Bayburt’un Arpalı Beldesi’nde bulunmaktadır. Kabri kahverengi ve beyaz mermerden yapılmış oldukça süslü ve gösterişlidir. Kur’ân-ı Kerîm’i yeni öğrenmeye başlayan, hafızlığa çalışan, hafızasını güçlendirmek ve zihnini zinde tutmak isteyen kişiler kabrini ziyaret ederler, kabrine su dökerler ve “su gibi berrak ve kalıcı bir hafıza” nasip et diye dua ederler. Hasta olan çocuklar kabrine götürülüp Hafız İsmail’in kabir taşı ve toprağını öperler. (KK.50)

2.1.58. Oslu Hoca (Hacı Hasan Efendi)

Kimliği

Oslu Hoca’nın doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bir kitabede H.1257 (M.1841) yılında kendisine bir övgü yazılmış olması, onu takriben 152 yıl önce yani 17. yüzyıl sonlarında yaşamış olduğunu göstermektedir.²⁷⁴

²⁷³ M. Yasin Taşkesenlioğlu, *Birinci Dünya Harbi’nde Osmanlı-Rus Muharebeleri ve Bayburt’ta Ermeni Hadiseleri*, Bayburt Üniversitesi Yayınları, Ankara 2012, s.10.

²⁷⁴ Zeki Dinçer, “ Oslu Hoca’nın Torunu H. Yusuf Uslu ile Görüştük ”, *Bayburt Aylık Yerel Dergi*, S. 6, Haziran 1989, s. 13.

Os Köyü, Osmanlı döneminden beri eski bir köy olmasına rağmen adeta müderris Hacı Hasan Efendi ile özdeşleşmiştir. Mezar taşıdaki kitabesine göre, Kara Ahmedzâde olarak bilinen Hasan Efendi, Os (Turnalı) Köyü'nde doğmuştur. Hakkında pek çok efsane bulunan, âlim ve aynı zamanda manevi bir kişiliktir. Babasının Seferoğulları'ndan, annesinin ise Karaahmetoğulları'ndan olduğu söylenmiştir. Annesinin adı Havva'dır ve mezarı Os Köyü'nde bulunmaktadır. Babasının adı ise Hüseyin olup, mezarı Sürmene Kastel'de bulunan Hacı Yakupoğulları mezarlığındadır. Babası önce vefat ettiğinden Hasan Efendi'yi annesi büyötmüştür. Annesinin de bir müddet sonra koleradan ölmesi üzerine yalnız kalan Hasan Efendi, ilim tahsil etmek amacıyla, H.1220 (M.1805)'li yıllarda Os Köyü'nden ayrılmıştır. Bu bilgidten hareketle, Hasan Efendi'nin H.1200 (M.1786)'lü yılların başında doğmuş olabileceği kabul edilmiştir.²⁷⁵

Hasan Efendi tahsil hayatına Harput'ta başlamış, bir süre sonra Erzincan'a geçmiştir. Buradaki medrese tahsilinden sonra Bayburt'un Hart (Aydıntepe) İlçesi'ne geçerek, burada Hacı Osman Efendi'den aldığı derslerle medrese eğitimine devam etmiştir. İcazetini Hacı Osman Efendi'den aldıktan sonra Bayburt'un Balahor (Akşar) Köyü'ne yerleşmiştir.²⁷⁶

“Hacı Osman Efendi talebesi Hasan'a ders hazırlamak için sabahın erken vaktinde ayakta olmaktadır. Bir gün hanımı ile arasında şöyle bir konuşma geçer: Hanımı Hoca Efendi'ye: “Biraz daha uyuyup istirahat etsen iyi olmaz mı? Böyle çok rahatsız oluyorsun” deyince Şeyh Efendi eşine şöyle cevap verir: “Oslu Hasan isminde bir talebem var. Durmadan çalışıp çabalar. Sabah hemen yanıma gelerek benden ders ister, nasıl uyurum, hazırlanmam gerek” der. Yıllar sonra Hacı Hasan Efendi, icâzetini aldığı gün hocasının yanına giderek elini öpmek isterken Hacı Osman Efendi şöyle der: “Benim elimi değil. Git yengenin elini öp. Senin bu hale gelmen için onun yaptığı fedakârlık benden kat kat fazladır.” Hasan Efendi gider, hocasının hanımının elini öper ve verilen izinle Hart'tan ayrılır. Oslu Hoca, yaşamı boyunca pek çok talebe yetiştirmiştir. Bunlar arasında en tanınmış olanları Hacı Mahmut Efendi, Büyük Salih Efendi, Ali Efendi ve İncesulu Hacı Osman Efendi'dir.”²⁷⁷

²⁷⁵ Hüseyin Albayrak , “Hacı Hasan Efendi”, Trabzonlu Meşhurlar Ansiklopedisi, Ankara 2008, s. 299.

²⁷⁶ Kayaokay, s.68.

²⁷⁷ Yılmaztürk, Bayburt'un Manevî Bekçileri, s. 82.

Hasan Efendi iki kez evlenmiştir. İlk hanımı Balahor Köyü'nden Dudu Hanım, diğeri ise Bayburt merkezden Makbule Hanım'dır. Bu evliliklerden Hasan Efendi'nin altı oğlu dünyaya gelmiştir. Oğullarından bazıları da ilim tahsil ederek, çeşitli yerlerde hocalık yapmışlardır.²⁷⁸

Her yönü ile kâmil bir insan olan Oslu Hoca, sosyal yönleriyle de örnek bir insan olmuş, gittiği birçok yörede bağışta ve vakıfta bulunmuştur. Bugün hala mevcut olan Araklı-Kifara arasındaki köprüyü yaptırmıştır.

Os Köyü'nde, kendisinin yaptırdığı caminin girişin bulunan ve Bayburtlu İrşâdî tarafından kaleme alınan methiyede, Oslu Hoca'dan, "Müderriş Oslu Mevlana" şeklinde bahsedilir. İrşâdî Baba imzası taşıyan beyitler şu şekildedir:

*"Olup kanun evailden Tevarih yazmak adettir
Ona bir taş bina etmek Hak'ka yüzyıl ibadettir,*

*Bana bir sikke-i Hakan, verirse sıtk ile bir kul,
Gelir bin gününe karşı, elin sanma garabettir*

*Kamu dillerde maruftur, muhakkikler dakikinden,
Müderriş Oslu Mevlana Ana sahip delalettir*

*Nasihat eyleyüp daim, oluptur bi işü Halk'a,
Hüda'nın Şer'i ahkain edip tebliğ fetanettir*

*Cihanın buğdu kurbinden, sorup anı gelür talip,
Eğer bir belde içinde bulunursa nedarettir*

*İdip bir Camii kübra, sanasın Mescid-i Aksa,
Tarikat'ta Hüda'nın ol büyüüt una refakattir*

*Demişlerdir mükellimlerki her dilde misap dur kim?
Karıncanın nufakkası Süleyman'a sedarettir*

²⁷⁸ Taşçı, s. 66.

Bu kez sail sual etse, neye yüz tutmuştur tarih?

Sene Bin iki yüz elli yedisinde imarettir

Veli söz gurbuna irsin, dokuz beyt ile İrşâdî,

Anı İrfan olan anlar hıraz etmek ne hacettir.”²⁷⁹

Oslu Hoca bir gün küreğine dayanmış bahçesini sularken, etrafı seyre dalmış ve yoldan geçen bir şahıs sormuş: “*hocam bu bahçe senin mi?*” O da “*hayır ben nöbetçiyim*” cevabını vermiş. Oslu Hoca bu söz ile mülkün hiçbir zaman kimsenin malı olmadığı yalnız Allah’ın olduğu ve bizlerin, onun nöbetçisi olduğumuzu anlatmak istemiştir.²⁸⁰ Oslu Hoca, medrese arkadaşlarından, Oruçbeyli (Siptoros) Köyü’nde oturan, İrşâdî Baba ile anlaşılmışlar. “*Hangimiz evvel ölürsek, diğeri cenazeyi yıkayacak.*” Bir müddet sonra İrşâdî, Hakk’ın rahmetine kavuşmuş. Aynı gün Oslu Hoca’ya haber gönderilecekmiş yalnız haberci yolda iken, Oslu Hoca çoktan yola çıkmış, durum kendisine ayan olmuş. Yarı yolda haberci ile karşılaşmışlar, haberci hocayı tanımadığı için Oslu Hoca’ya sormuş:

- *Sen Siptoroslu’ musun?*

-*Evet*

-*İrşâdî’den haber var mı?*

- *Sizlere ömür, vefat etti de Oslu Hoca’yı almaya gidiyorum.*

- *Öyle ise dön geri, Oslu Hoca benim.*²⁸¹

Bir ziraat memuru Bayburt’ta içki içtikten sonra görevi gereği Balahor Köyü’ne gitmiş. Oslu Efendi’nin türbesinin altından geçerken gelişi güzel bir şekilde konuşmaya başlamış fakat çok geçmeden arabası devrilmiş. Ziraat memurunun bacağı kırılmış, biraz kendini topladıktan sonra içki içmeyeceğine dair yemin etmiş. İçkiyi bırakmış, namaza başlamış. Fırsat buldukça da Oslu Efendi’yi ziyarete geliyormuş. (KK.26)

Oslu Efendi’nin Hacı Mahmut Efendi ile birlikte hacca gittiği ve orada başından şöyle bir olayın geçtiği rivayet edilir:

²⁷⁹ Mehmet Yavuz, “Oslu Müderris Hacı Hasan Efendi ve Onun Manevi Etki Alanında Oluşan Mimari Yapılaşma”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2(7), 2009, s. 264.

²⁸⁰ Zeki Dinçer, “Ağlar Baba”, *Bayburt Aylık Yerel Dergi*, Haziran 1989, S.6, s. 14.

²⁸¹ Rayman, “Bayburt ve Yöresi Ziyaret Yerler”, s. 340.

Bir gün Mekke’de bir âlim vaazda bulunurken Oslu Efendi, hocanın yanlış beyanına itirazda bulunmuş. *“Halk nasıl olur da bu adam imama itirazda bulunur”* diye Oslu Efendi’yi dövmek istemiş. İçlerinden biri: *“durun bakalım onu yarın kürsüye çıkararak bir deneyelim”* demiş. Ertesi gün Oslu kürsüye çıkmış, konuşmaya başlamış, halk şaşırılmış. Onun Bayburt’tan geldiği haberi yayılmağa başlamış. Halk: *“küçük gölde büyük balık”* sözüyle hayretlerini belirtmiş. Başka bir âlim de Oslu’yu davet etmiş fakat adamın ağzında nargilesi varmış. Oslu Efendi sofraya konmuş balı göstererek:

-Bunu kovandan ne ile alırsınız?

-Tütsü vererek arıları kaçıtırız, sonra da balını alırız.

Oslu Efendi:

-Onlar bile tütsüden kaçarken sen neden bunu içersin? Ağa pişmanlık duymuş, Oslu’nun eline sarılmış. Oslu Hoca, böylece sigara içmenin iyiye işaret olmadığını göstermiş.

Kurtuluş Savaşı komutanlarından biri Oslu Hoca’yı rüyasında görmüş. Oslu Hoca komutana: *“Kalk düşman geliyor, yoksa esir olacaksın”* demiş. Komutan uyanmış çevresine bakmış, kimseyi göremeyince tekrar uyumuş. Yine bir gün rüyasında Oslu Efendi’yi görmüş. Bu defa kalkıp bakmış ki gerçekten düşmanın çevresini sardığını görmüş. Hemen kaçıp düşman çemberinin dışına çıkarak canını kurtarmış. Araklı’nın Os Köyü’nden iki kişi Bayburt’un Balahor Köyü’nde oturan Oslu Hoca Efendi Hazretleri’ni ziyaret edip duasını almak istemişler. Oslu Efendi o sırada sığır güdüyormuş. *“Hoca Efendi seni görmeye geldik, bize duada bulunabilir misiniz?”* demişler. Oslu Hazretleri bu iki kişiye *“âlim ve kâmil olasınız”* demiş. Adamlar köyüne dönerken birisi: *“kardeşim bu nasıl iş üç gün yol yürüdük. Oslu Efendi’den dua alalım diye geldik. O bizi iki kelime ile başından savdı. Ben geri dönüp sen bize duada bulunmadın diyeceğim.”* Adamlar tekrar geri dönmüşler, Oslu Hazretleri’ni bulup dertlerini ona dökmüşler. Oslu Efendi de: *“Oğlum ben size en büyük duayı yaptım. Âlim olursanız halk sever. Kâmil olursanız Allah sever.”* Adamlar bundan daha büyük bir duanın olmayacağını anlamışlar. Gerçekten bu kişiler hem âlim hem kâmil olmuşlar. Allah da insanlar da bunları çok sevmiş. Zamanın birinde Arap âlimlerinden biri Osmanlı topraklarında geziye çıkmış. Her gittiği yerde ünlü âlimlerle konuşuyor, onları bir tür sınavdan geçiriyormuş. Bir ara da Trabzon’a uğramış. Orada kendisiyle baş

edebilecek bir âlimin ancak Bayburt'ta bulunabileceğini söylemişler. Derhal yola koyulup Bayburt'a gelmiş. Oslu Hoca ile tanışmış. Birbirlerini imtihandan geçirmişler. O kadar dalmışlardır ki öğle namazı vakti olmuş, ikindi ile beraber kılarız. İkindinin olduğunu söyleyenlere akşamla beraber kılarız cevabını vermişler. Araya girenler tartışmalara son vermiş, Arap âlimi yola koymuşlar. Arap âlime Oslu Hoca'nın âlimliği nasıl diye soranlara Arap: *"bir ummana düştüm, az kaldı boğuluyordum"* cevabını vermiş. Oslu'ya Arap âlimi sorduklarında o da *"kırk yıl topladım, bir ambar doldurdum, az kalsın bir Arap alıp gidiyordu"* demiş.²⁸² Oslu Hoca H.1284 (M.1906) yılında vefat etmiştir

Türbesi

Oslu Hoca'nın Türbesinin vefatından iki üç yıl sonra yapıldığı kaynaklardan ve köyün yaşlılarından öğrenilmiştir. Oslu Hoca'nın türbesi oğulları; Hanefi, Hacı Osman, İbrahim, Mustafa Hoca, Mecit, Yusuf Efendiler tarafından yaptırılmıştır. Türbe içinde iki tane mezar vardır. Ortadaki büyük mezar Oslu Hoca'ya aittir. İkinci mezar biraz daha küçük tutulmuş olup eşi Dudu Hanım'a aittir. Oslu Hoca'nın türbesi hastalar için şifa, dertliler için deva, mutsuzlar için mutluluk kaynağıdır. Sevdiğine kavuşmak isteyen, asker yolu bekleyen genç kızlar abdest alırlar ve iki rekât namaz kılarlar. Üç İhlas bir Fatiha okuduktan sonra, dileklerini ve sevdiklerinin isimlerini türbenin duvarına yazarlar. Gelecekte iyi bir iş veya makam sahibi olmak isteyenler kalemle türbenin etrafında üç kez dönerler ve kalemle mezar taşına sürerler. Akli dengesi bozuk kimse Oslu Hoca'nın Türbesi'ne götürülür, perşembeyi cumaya bağlayan gece burada uyutulur ve bu kişilerin yüzüne türbenin örtüsü sürülür. Hasta kimseler için Yasin veya on bir İhlas bir Fatiha okunur, türbenin süpürgesiyle türbe süpürülür. Bu şekilde hastalıkların da süpürülüp gideceği düşünülür. Ayrıca hacı adayları hacca gitmeden önce onun kabrine uğrayarak destur istemektedirler. (KK.11,26)

2.1.59. Sadrü's-Şerîa Hazretleri

Kimliği

Sadrü's-Şerîa es-Sânî'nin doğum tarihi ve doğum yeri ile ilgili kaynaklarda kesin bir bilgi kaynaklarda yer almamaktadır. Hicri VII. yüzyılın ilk yarısından sonra doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir. Sadrü's-Şerîa-i es-Sânî, Moğollar'ın Buhara'yı istila

²⁸² Rayman, Bayburt Efsaneleri, s. 61-63.

ettiği yıllarda Buhara'dan ayrılarak değişik yerlerde bulunmuştur. 14. asır başlarında Yakutiye ve Mahmudiye Medreseleri'nin yapılıp faaliyete geçmesinin ardından Asya'dan birçok âlim Bayburt'a gelerek buraya yerleşmiştir. Sadrü'sh-Şerîa-i Sâni gibi âlimlerin Bayburt'a gelmeleri bu yıllarda ağırlık kazanmıştır.²⁸³ Sadrü'sh-Şerîa-i es-Sâni'nin gerek baba tarafında gerekse anne tarafında meşhur birçok âlim bulunmaktadır. Tacu'sh-Şerîa, Burhanuddin, Sadrü'sh Şerîa el-Ekber ve meşhur imam Cemaluddin Mahbûbi ailesindeki âlimlerden birkaçıdır. Bu ünlü ulema ailesine mensup zât, ilmini dedesi Tacu'sh-Şerîa Mahmut'dan öğrenmiştir. Kaynaklar, dedesinin anlattığı dersleri arzu ve iştiaqla not ettiğini ve bu notları bir araya topladığını belirtmiştir. Taşköprüzade, Sadrü'sh-Şerîa'nın ilmi yönden üstünlüğü konusunda şunları söylemiştir: *“O, kendisinden önceki âlimlerin izah etmedikleri meseleleri çözmek için çok gayret etmiş ve çalışmıştır.”* Sadrü'sh-Şerîa es-Sâni, “İkinci Sadru'sh-Şerîa” ünvanı ile meşhur olmuştur. Bazı kaynaklarda kendisi için Sadrü'sh-Şerîa el-Asgar (Küçük Sadru'sh-Şerîa) ünvanı da zikredilmektedir.²⁸⁴

Kelam, felsefe, mantık, usul-u fıkıh, hilaf, cedel, hadis, tefsir, tasavvuf, nahiv, lügat, edebiyat, münazara gibi ilim sahalarında âlim, muhakkik ve müdekkik bir zâttır. Tenkih, Tâvzih, Nikâye ve Vikâye isimli eserleri önemlidir. Soyunu, Hazreti Peygamber'in ashabından Ubade b. Sâmî el-Ensârî'ye çıkaranlar da vardır. H.747 (M.1346) tarihinde vefat etmiştir.

Türbesi

Sadrü'sh Şerîa es-sâni'nin mezarı Bayburt'un merkezinde, Yeni Cadde üzerinde bulunmaktadır. Çevre düzenlemesi sebebiyle mezar kaldırılmak istenmiş, çeşitli kerâmetler gösterince mezara dokunulmamıştır. Abdürrahim Şerif Beygu, “Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri” isimli kitabında şunlara yer vermiştir: *“Ulu Cami civarında Sadrü'sh-Şerîa adında Bayburtlu büyük bir âlimin türbesinin bazı işlemeli taşları görülmektedir. Bu tezyinat Selçuk devri eserlerine benzer.”*²⁸⁵

Sadrü'sh-Şerîa Hazretleri'nin mezarı asırlardan beri yapıldığı gibi durmaktadır. Mezarın şeklinde ve taşlarında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Mezarın yapım

²⁸³ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s.393.

²⁸⁴ Ömer Aydın, “Türk Kelâm Bilgini Sadrü'sh-Şerîa Es-Sâni”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3, Erzurum 1995, s.181

²⁸⁵ Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, Bozkurt Basımevi, İstanbul 1936, s.248.

tarihi bilinmemekle birlikte Molla Ömer Efendi adı ile bilinen bir zâtın aktardığına göre H.700 (M.1302) yılında yapıldığı söylenilmektedir. Kültür Bakanlığı'nın kayıtlarında kaynak gösterilmeden 1277 yılında inşa edildiği belirtilmiştir. Türbenin, II. Abdülhamit Han tarafından H.1321 (M.1903) yılında onarılarak bir tamir kitâbesi eklendiği belirtilmektedir. 1931 yılında Bayburt kent merkezinde yer aldığı bilinen Sadrü'sh-Şerîa Türbesi yıktırılmıştır. Günümüzde 1932 yılına ait 6 satırlık Osmanlıca ve 7 satırlık Türkçe kitabeden oluşan bir kâide ve etrafı demir parmaklıklarla çevrelenmiş bir sanduka bulunmaktadır.²⁸⁶

Kısmeti kapalı kızlar, Sadrü'sh Şerîa es-sânî'nin kabrine gidip üç İhlas bir Fatiha okuduktan sonra ipe yedi defa düğüm atarlar, herhangi bir yüzüğü düğümlü bu ipten geçirirler ve Sadrü'sh-Şerîa Hazretleri'nin üzerindeki ağaca bağlarlar. Yedi gün geçtikten sonra tekrar giderler. Eğer düğümler çözülmüşse kısmetlerinin açılacağına eğer hala düğüm varsa kısmetlerinin bir süre daha kapalı kalacağına inanırlar.

Düğümü açılan iplere sahip kızların kırk gün sonra nişanlanacağı düşünülür. Borçlu olan veya zengin olmak isteyen kimseler türbeye bozuk para bırakırlar. Ayrıca uzun bir yolculuğa çıkacak veya gurbete çalışmaya gidecek kişiler buraya gidip destur alırlar ve döndüklerinde kurban keserler (KK.2)

2.1.60. Sarı Çiçek Dağı Ziyareti

Bayburt'un Yaylapınar Köyü'ndeki bir dağdan su çıkmaktadır. Bu su, bir değirmeni döndürecek kadar kuvvetli ve dibi görünmeyecek kadar derindir. Halk bu suyun şifalı olduğuna inanır fakat tuzlu olduğu için içilmez. Günlerden bir gün, manda koşulu bir kağnı arabası bu suyun oradan geçer. Mandalar ve araba sahibi su içmek isterken suya düşüp boğulurlar. Günümüzde bazı kişiler, hala suyun içerisinde mandaların başlarını gördüklerini, kağnının tekerliğinin döndüğünü söylemektedirler.

Sedef, egzama, sivilce gibi cilt hastalıkları olan kimseler buradan aldıkları su ile yedi gün banyo yaparlar ve her banyodan sonra iki rekât şükür namazı kılarlar. Yedi günün sonunda yaralarının kuruyup döküldüklerini söylemektedirler. Ayrıca bir kaba doldurulan su evin her bir odasına serpilirse bolluk bereket getireceğine inanılmaktadır. (KK.22)

²⁸⁶ Çöteli, s.71.

2.1.61. Seyyit Yakup Hazretleri

Kimliği

Seyyit Yakup, Anadolu'yu Türkleştirmek ve İslamiyet'i yaymak için Anadolu'ya gelen Horasan erenlerinden biridir. Horasan topraklarının işgal edilmesi üzerine Bayburt'a gelmiştir. Şimdilerde kendi adı ile anılan Bayburt'un Seydi Yakup Köyü'ne yerleşmiştir. (KK.63)

Osmanlı arşiv kayıtlarında, Seyyit Yakup Zaviyesi kaydına ilk olarak H.936 (M. 1530) tarihli Yavuz Sultan Selim dönemine ait tahrir kaydında rastlanmaktadır. Bu kayıta zaviyenin bulunduğu köyün adı Kokenos veya Koketos şeklinde verilmiştir. 1642 yılına ait kayıtlarda ise bu zaviyenin bulunduğu köyün ismi "Seyyit Yakup" olarak geçmektedir. Yani köyün ismi Osmanlı döneminde Seyyit Yakup olarak değişmiştir. Seyyit Yakup Hazretleri bu köyde binlerce öğrenci yetiştirmiştir. Rivayete göre Seydi Yakup, Abdurrahman Gâzi ve Eyüp Ensar ile amcazade olup Peygamber Efendimizin torunlarından.

Yine halk arasında Medine'den geldiği ve Peygamberimiz'in soyundan olduğu anlatılmaktadır. İrşad ve hizmet için Bayburt'ta kaldığı, buradaki medreselerde öğrenci yetiştirdiği ve iyi bir fıkıh âlimi olduğu ifade edilmektedir. (KK.34)

Türbesi

Seyyit Yakup Hazretleri vasiyeti üzerine Seyyit Yakup Köyü'nün üst tarafına gömülmüştür. Türbesi Bayburt'a 20 km mesafede Seydi Yakup Köyü'nün doğusunda "Evliya Tepe" olarak adlandırılan yerdedir.

Köylülerin ifadesine göre her sabah buradan ezan sesi gelmektedir. Köylüler, akşamdan dolu bırakılan güğümlerdeki suların sabah bittiğini söylemektedirler. (KK.54) Hacca giden hacı adayları bu türbeye ziyarette bulunurlar. Çocuğu olmayan kadınlar Seyyit Yakup Hazretleri'nin Türbesi'ndeki seccadeyi, süpürgeyi veya sopayı beline bağlarlar. Bu uygulamayı üç hafta boyunca devam ettirirler. Türbesine gidenler iki rekât namaz kılarlar, türbeyi süpürürler. Bekâr kızlar evlenebilmek için niyet ettikten sonra kabrin üzerindeki yeşil örtüye çatal iğne veya toplu iğne batırırlar. Konuşamayan çocuklar üç defa sela vakti buraya götürülür. Türbenin anahtarı ağızlarında çevrilir, böylece çocuğun konuşacağına inanılır. (KK. 63,43,34)

2.1.62. Sırakayalar Köyü'ndeki Çamlar

Sırakayalar Köyü'nde iki tane çam ağacı vardır fakat bu ağaçların yaşını tespit etmek zordur. Bu ağaçların dalını budağını kesenlerin başına bir iş geleceğine inanılır. Sırakayalar Köyü'ndeki bu çamlar şöyle fark edilmiştir:

Aynı köyden Ali Ağa birgün ev yapmak istemiş bu sebepten oduna ihtiyaç duymuş. Aklına bu iki ağacı kesmek gelmiş. Komşular engel olmak istemişler fakat Ali Ağa onları dinlememiş. Bunun üzerine Ali Ağa bu iki çamı kesmiş ve evinin üzerini örtmüş. Ağaçların üzerine kiremitleri döşemeye hazırlanırken ağaçlardan biri Ali Ağa'nın üzerine düşmüş ve Ali Ağa orada ölmüş. Sırakayalar Köyü'ndeki bu ağaçların altında yatır olduğuna ve bu ağaçların da yatır koruduğuna inanılır. Köyün kadınları buraya gidip dilekte bulunurlar. Dileği kabul olan kadınlar burada tavuk veya horoz kestirirler. Ayrıca komşularına kuşburnu çorbası yapıp dağıtırlar. Hasta olan, kaynanasından, görümcesinden veya kaynından zulüm gören kadınlar buraya ziyarette bulunurlar, abdest alır ve iki rekât namaz kılarlar. (KK.47,48)

2.1.63. Sıra Kışlalar Şehitliği

Sıra Kışlalar Şehitliği'ne, Bayburt Savunması sırasında şehit düşen askerlerimizin bir bölümü defnedilmiştir. Burada, hem 93 Harbi döneminde şehit olan askerlerimiz, hem de 1916 yılında tedavisi sürerken şehit olan askerlerimiz bulunmaktadır. Ayrıca şehitliğin bir bölümünde bir de toplu mezar yer almaktadır. Askeri hastanede şehit olanlar üst üste defnedilmiştir.²⁸⁷ Bunlar bir gayri müslim tarafından tedavi bahanesiyle zehirlenerek öldürülmüştür. (KK.41)

Şehitliği ziyaret edenler askere gönderdikleri sevdiklerine sağ sağlim kavuşmak için burada dua ederler. Üç İhlas bir Fatiha okurlar ve kurban adağında bulunurlar. Sevdikleri kimseler askerden döndüğünde de koyun kesip yedi fakir eve dağıtırlar. (KK.42)

2.1.64. Sultan Ali Çelebi

Kimliği

Sultan Ali Çelebi'nin yaşadığı dönemin, H.835-924 (M.1432-1519) yılları arasında olduğu bilinmektedir. Kesin bir doğum tarihi yoktur. Kayıtlardan Sultan Ali

²⁸⁷ Akkoyunlu, s.79.

Çelebi'nin 1315 yıllarında Hemedan Şehri'nden gelerek tebliğ ve irşâd vazifesini yürüttüğü anlaşılmaktadır.²⁸⁸

Şeyh Veysel Hemedânî'nin Oğuzlar'ın Bayındır boyuna mensup olduğu, Moğollar'ın Akkoyunlular'ı istila etmesi üzerine ailesiyle Bayburt'a geldiği düşünülmektedir. Sultan Ali Çelebi, babası Şeyh Veysel Hemedânî'nin yolundan gitmiş bir âlimdir.

Kabri

Sultan Ali Çelebi'nin kabri İmarete Tepe'de yer almaktadır. Burası Erzurum-Trabzon yolu üzerinde bulunan, 1536 m yüksekliğe sahip bir tepedir. Bu tepenin adının burada daha evvel kurulmuş olan imarethaneden ileri gelmiş olması mümkündür.²⁸⁹ “İmarete” Arapça bir kelime olup, fakirlere ve medrese öğrencilerine karşılıksız ve ücretsiz yemek dağıtan yer anlamına gelir. Evliya Çelebi, “*Çoruh Nehri aşırısındaki mahalleye Yurt Mahallesi derler. Burada eski bir cami, yemek imarethanesi, ziyafet evi vardır ki burada gelip gidene nimet boldur*” demektedir. Aynı zamanda İmarete Tepe, Bayburt'un yetiştirdiği ünlü bilim adamlarının ve şair Zihnî'nin mezarlarının bulunduğu yer olması bakımından da önemlidir.²⁹⁰

Burada biri Şeyh Veysel Hemedânî'nin oğlu Sultan Ali Çelebi'ye, diğeri ise Şeyh Necmeddin'e ait iki mezar vardır. Her ikisi de Akkoyunlular döneminde yetişmiş evliyalardandır. Bayburt'ta kalmış ve burada vefat etmişlerdi Abdürrahim Şerif Beygu, “Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri” adlı kitabında bu zâtların kabirleri hakkında şunları söylemiştir: “*Bayburt'un cenubu'nda, İmarete Tepesi'nde çevirme içinde bulunan kabir taşlarında Şeyh Veysi Hemedânî'nin oğlunun mezarı bulunmaktadır. Bayburt'un bu civar mahallesine de şeyhin adına nispeten Veysel Efendi Mahallesi denilmiştir. Kabir taşı sanduka şeklindedir. Üzerinde şöyle yazmaktadır:*

“*Hâzâ'l Kabrî's-Saîd el- Mağfûr el-Merhûm Sultan Ali Çelebi Bin Zübdetü Meşâyihi'z- Zamân Evliyâ-yı Devran Şeyhü's-Şüyûh Veysel Tâbe Sera ü Ce'ale'l-Cenneti Mesvâh. Kad İntikâle Min Dâri'l- Fenâ İlâ Dâri'l- Beka Fî Şehr-i Rebi'ül-Evvel Sene İhdâ ve Selâsin Ve Tis'a-Mie...*” “*Bu kabir kurtuluşa ermiş, affa mazhâr,*

²⁸⁸ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 503- 504.

²⁸⁹ Çöteli, s.73.

²⁹⁰ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, s. 117.

Allah'ın rahmetine kavuşmuş Sultan Ali Çelebi'nindir. Şeyhlerin seçkini, zamânın velisi, şeyhlerin şeyhi, nefsinin toprak etmiş cennet mekân Veysel'in oğludur. Fâni âlemden sonsuzluk âlemine intikal etmiştir. Rebiülevvel ayı içinde (931) senesi (M.1525)."

Şeyh Necmeddin ve Sultan Ali Çelebi'nin bulunduğu bu türbe "Huy Kesen Türbesi" olarak da bilinmektedir. Bu türbede şöyle bir uygulama vardır: Çocuğu huysuz olan anne, çocuğunun boynuna kem adı verilen kalın ipi geçirir. Ardından çocuğun boynuna bağladığı ipten tutarak, çocuğu üç kez türbenin etrafında dolandırır. Bu işlemi yaparken de üç İhlas bir Fatiha okur. Daha sonra da çocuğun boynundaki ipi keser ve "huyu burada kalsın" der. Çocuk arkasına baktırılmadan türbeden uzaklaşılır. (KK.34)

2.1.65. Sultan Fahriye

Kimliği

Sultan Fahriye'nin doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşadığı ve babasının ağa olduğu tahmin edilmektedir. Sultan Fahriye hakkında anlatılan şu efsane Bayburt'ta pek çok kişi tarafından bilinmektedir:

Sultan Fahriye Hatun yetim üç kız kardeşin en küçüğüymüş. Bu kardeşler, Kadir Gecesi abdestlerini alarak sabaha kadar ibadet etmişler. Sabah ezanı olduğunda Sultan Fahriye dışarı çıkmış ve ağaçların secde ettiğini görmüş. Hemen kardeşlerini çağırmış, bu durumu onlara göstermiş fakat onlar bir şey görmediklerini söylemişler. Bunun üzerine Fahriye Sultan başındaki yemenisini çıkarmış ve secde halindeki o iğde ağacının en üst dalına sıkıca bağlamış. Gün aydınlanırken ağaçlar doğrulmuş. Sultan Fahriye gördüklerini komşulara da anlatmış fakat kimse ona inanmamış. Öğleye kalmadan Fahriye Hatun vefat etmiş Defninden sonra komşular ulu iğde ağacının tepesinde onun yemenisini görmüşler.

Fahriye Sultan'ın, Kurtuluş Savaşı'ndan önce türbesinin karşısındaki evde oturduğu bilinmektedir. Sultan Fahriye daha çok gösterdiği kerâmetler ile bilinmektedir. Türbenin bakımını yapan aile türbe ile ilgili şunları söylemiştir: "Eskiden kadınlar burada semaver yakıyormuş. Sultan Fahriye buraya gelen kadınlardan birinin rüyasına girmiş. Kadına rüyasında rahatsız olduğunu, kabri yakınında semaver yakmamalarını

söylemiş. Şuanda hayatta olmayan ninelerden biri her gün bu zâtiyyenin ruhuna dua gönderiyormuş. Bir gün kadın hastalanmış o gün okuyamamış. Sultan Fahriye rüyasına girmiş. *“Her gün hediye gönderiyordun, bugün niye okumadın”* diye sormuş. (KK.36)

“Geçene sene İstanbul’dan bir bayan gelmişti. Bizden türbenin anahtarını istedi. Kızı hastalanmış. Birçok doktora gitmişler fakat kızın hastalığına bir türlü çare bulamamışlar. Kız rüyasında Sultan Fahriye Hazretleri’ni görmüş. Sultan Fahriye: “Ben Sultan Fahriye’yim, Bayburt’ta falanca yerdeyim, benim toprağımdan bir miktar alıp yarana sürersen yaran iyileşecek” demiş. Kadınlar benden anahtarı aldılar, bir avuç toprak alıp gittiler.” (KK.18)

Fahriye Sultan Türbesi’nin üzerindeki iğde ağacının yedi dalı vardır. Ağacın gövdesi çürük fakat ağaç hala yeşildir. Oldukça büyüktür ve bir şemsiye gibi türbenin üzerini kapatır. Türbenin bakımıyla ilgilenen Dursun Albayrak, ağacın bütün dallarını budadığını ertesi sabah olduğunda ağacın tekrar eskisi gibi olduğunu, yani yeniden dallanıp budaklandığını ifade eder.

Çok önceleri Fahriye Sultan Türbesi’ne mahallede ölen birkaç bebek gömülmek istenmiş fakat her defasında Sultan Fahriye mahalle halkının rüyasına girerek: *“Beni rahatsız etmeyin”* mahalle halkını uyarmış. Ayrıca özel günlerde ve kandillerde mezarın üzerinden nurlar yükseldiğini görenler olmuş. (KK.37)

Türbesi

Sultan Fahriye’nin Türbesi, Erzurum Caddesi’nin güneyinde Sultan Fahriye Sokak’ında bulunmaktadır. Mezarın yapım tarihi H.1193 (M.1780)’tür. Mezar taşı sarı ince yontma taştan olup üzerinde herhangi bir yazı yoktur. Mezara doğu yönündeki demir kapıdan girilmektedir. Mezarın iç kısmı tamamen ağaçlarla kaplı ve etrafı duvarlarla çevrilidir. Üst kısmı kapalı olmayıp kabrin boyu oldukça uzundur.

Evlenmek isteyen kızlar boncuk, küpe, yüzük gibi kendisine ait bir eşyaya üç İhlas bir Fatiha okuyarak türbenin etrafında üç kez dolanırlar. Bu işlem bitince de okudukları eşyayı kabrin kenarına bırakırlar. Hasta kişiler ve çocuğu olmayan kadınlar türbenin toprağından yerler. Zâtın toprağı su ile karıştırıp hasta çocuklara içirilir. Başındaki iğde ağacının yaprakları toplanır, çocuk iyileştikten sonra yapraklar geri getirilir. (KK.17)

2.1.66. Süheyb-i Rumi Makamı

Süheyb-i Rumi'nin sahâbe-i kirâm'dan olduğu söylenilmektedir. Hakkında çok fazla bilgi yoktur. Abdülvehhâb Gâzi ile birlikte İslamiyet'i yaymak için geldiği, Abdülvehhâb Gâzi'nin öncü komutanlığını yaptığı mücadelede yer aldığı söylenmektedir. Makamı Abdülvehhâb Gâzi Türbesi yanındadır ve etrafı taşlarla çevrilmiştir. Abdülvehhâb Gâzi'nin kabrini ziyaret edenler onun makamına da uğramaktalar ve ruhuna üç İhlas bir Fatihâ hediye etmektedirler. (KK.49)

2.1.67. Süleyman Rûhî (Bayburtlu Hafız Süleyman)

Kimliği

Süleyman Rûhî, H.1295 (M.1880) yılında Bayburt'un Gökçedere Köyü'nde doğmuştur. Abidin Efendi'nin oğludur. Annesi Mahbube Hanım'dır. Varlıklı bir aileye sahip olması ve geçim derdinin bulunmayışı sebebiyle gençliğinde ağır işlerde çalışmamıştır. Süleyman Rûhî, mala mülke pek önem vermemiş, sıkıştıkça babadan kalma malları satarak hayatını devam ettirmiş, yetim ve fakir gözetici bir kimse olmuştur. Kendisi hafız olduğu için Hafız Süleyman olarak bilinmektedir. Mahlas olarak Rûhî'yi kullanmıştır. Nakşî Tarikatı'na intisap edip, Vehbi Hayyat Hazretleri'ni rüyasında gördükten sonra şiirlerini yazmaya başlamıştır. Oflu Hacı Ferrahşad Hoca'dan uzun zaman medrese dersleri almıştır. Vehbi Hazretleri'ni öven şu koşmasında ona sevgisini ve bağlılığını ortaya koymuştur:

“Âlidir dergâhı müzeyyen bağı

Gonca güllerinin açılmış çağı

Evliya makamı kırklar otağı

O zât-ı şerîfi ruhani derler

O zâtın mevki Erzincan şehri

Ledünli ilminin kaptan-i bahri

Şerîat, tarikat rahının ehli

Velayet tahtın sultanı derler

Süleyman Rûhî'ye eyledi himmet

Kutuptur cihanda ol Vehbi Hayyat

*Hayy dür ol Sultanım şüphesiz elbet
Keşf-i nazar kalmış cihana derler*”²⁹¹

Süleyman Rûhî’nin altı kızı ve bir oğlu olmuştur. Anlatılanlara göre yazdığı deyişleri saklamamıştır. Bu yüzden yazılı bir divânı mevcut değildir. 1951 yılında Gökçedere’de vefat etmiştir.

Şiirlerinden biri şu şekildedir:

*“Pulur’un gonca gülüyüm.
Lamekan şehrinin yeşil alıyım.
Anka bezirgânın ağır malıyım.
Almaz her müşteri pahalı derler.*

*Suni ilahidir kuduret karı
Kimisi yeşildir kimisi sarı
Türlü çeşit dizmiş hep hülle vari
Sanmaki temsildir damgalı derler*

*Bilen olmaz biz Ruhi’nin halinden
Değildir metahım dünya malından
Esas menbasından üstad elinden
Anın tarafından damgalı derler.*”²⁹²

Kabri

Süleyman Rûhî’nin kabri Gökçedere’de, Hacı Ferrahşad Bey Camisi’nin içindeki Akkoyunlu mezarlığındadır. Akkoyunlu mezarlığına defn edilmesinin sebebi, büyük hanımının Akkoyunlu sülalesine mensup olmasındandır. Bunun dışında Süleyman Rûhî’nin Akkoyunlu soyu ile bir ilgisi yoktur. Kabri mezarlığa gelen herkes tarafından ziyaret edilir. Üç İhlas bir Fatıha okunur. Hafızlığa hazırlanan, Kur’ân-ı Kerîm’i öğrenmeye başlayan ve çeşitli sınavlara girecek kimseler onun kabri başında dua etmektedirler.

²⁹¹ Kemal Parıldar “ Halk Ozanı Bayburtlu Ruhi”, *Bayburt Aylık Yerel Dergisi*, S.16, Mart 1990, s.21.

²⁹² Kırtan, “Burhanî Baba”, s.14

2.1.68. Şehit Osman ve Mengücek Gâzi

Kimliği

Osman Gâzi ve Mengücek Gâzi'nin yaşadığı yıl kesin olarak bilinmemekte 1050-1125 yılları arasında yaşadıkları tahmin edilmektedir. Şehit Osman Gâzi'nin kardeşi olduğu söylenen Mengücek Gâzi, Selçuklu Sultanı Alparslan'ın en seçkin komutanlarındanıdır.²⁹³ Mengücek Gâzi hakkında halk arasında pek çok efsane anlatılır, bunlardan biri de şudur:

Şehit Osman'ın kız kardeşinin ulemadan biriyle vaktiyle bir tartışması olmuştur. Kızın dilini tutamaması ulemayı kızdırmış: *“Umarım Allah'tan öldüğünde mezarda dilini yılanlar koparır”* şeklinde bir beddua almıştır. Aradan yıllar geçmiş, olay unutulmuştur. Bir gün Şehit Osman'ın kız kardeşi hastalanmış, öleceği günden birkaç gün önce, ulemanın bedduası aklına gelmiş. Kendisine hiç deliği olmayan demirden bir tabut yaptırmış. Kız bu demirden tabutun içerisinde gömülmüş. Ulema kerâmeti göstermek için mezarı açtırmış. Tabutun bir yanında tek, diğer yanında üç delik bulunmuş. Tabutun içi aranınca bir yılan ve üç yavrusu çıkmış. Yapılan kontrolde ölünün dilinin kopmuş olduğu görülmüş. (KK.11)

Türbeleri

Abdürrahim Şerif Beygu “Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri” isimli kitabında Şehit Osman Türbesi hakkında şunları söylemiştir:

*“Bayburt'un içinde bir tepe üzerindedir. Üstü açık bir türbe olan Şehit Osman'ın, kitabesi kümbetin kapısı yanındadır. Yazıları çok silik ve adeta erimiş olduğundan okunması mümkün olmamıştır. Kümbetin yanında büyük mezar taşları görülmektedir. Bu yazılar o kadar ermiştir ki ancak izlerinden başka bir şey görünmez. Hepsi eski 600 veya 700 sene evveline ait olduğu taşların şekli ile yazıların izlerinden anlaşılmaktadır. Şehit Osman Tepesi'nin Bayburt tarafına olan sathı maili eski kabristandadır. Toprağa gömülmüş Selçuklu sandukaları ve kırılmış eski taşlar görülmektedir.”*²⁹⁴

²⁹³ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 422.

²⁹⁴ Beygu, s. 246.

Mengüç Gâzi'nin kardeşi Osman Gâzi Bayburt'a düzenlenen akınlar esnasında şehit edilmiştir. Mezarı kentin batısında yer alan tepe üzerine yapılmış ve türbesi 14. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir.²⁹⁵

Halk arasında II nolu türbe Şehit Osman'a, I nolu türbe ise kız kardeşine atfedilmiştir. İki nolu türbenin içerisinde yer alan sandukanın çok uzun olmasından dolayı bu türbenin Şehit Osman'a ait olduğu söylenir. Ayrıca bu sanduka yaklaşık 4 m uzunluğunda olduğu için burada alt alta gömülü iki kişinin olduğu da söylenmektedir.

“I nolu türbe, silindir gövdeli ve konik külahlıdır. Duvarlarında süs olarak küçük mazgallara rastlanmaktadır. Bu mazgallar aynı zamanda türbenin havalandırılmasına imkân sağlar. Türbenin içinde kibleye yönelik mihrabın yanlarında yuvarlak ve köşeli şekillerle süslü mukarnas nişler vardır. Yapı malzemesinin kale ile olan benzerliği dikkat çekmektedir. Türbenin dekorasyonu ve giriş kapısının kemerlerindeki motifler gözönüne alındığında, Saltukoğulları Dönemi'ne ait olduğu anlaşılır.

*II nolu türbe, onarıldığı için daha yeni bir görünüme sahiptir. Bu türbenin yapım planı I nolu türbeden bazı farklılıklar gösterir. Kare tabanlı ve ana mekân oval bir kubbeyle örtülmüştür. Kesme sarı taştan yapılmış yalın bir bina görünümünde olup pencere bordürlerinde şamdama benzer işlemler vardır.”*²⁹⁶

Şehit Osman Türbesi'ni çocuğu olmayanlar, borcu olan veya zengin olmak isteyen kişiler ziyaret etmektedirler. Sevdğine kavuşmak isteyen genç kızlar ve erkekler türbenin duvarına kendi adlarını ve sevdiklerinin adlarını yazarlar. Dileği kabul edilen kimseler burada kurban keserler, Şehit Osman Tepesi'ne ağaç dikerler veya türbe görevlisine hayır verirler. (KK.6)

Yeni evlenen çiftler düğün günü Şehit Osman Tepesi'ne götürülür. Gelin ve damat türbe ziyaretini yaparken ailesi, “*yeni çiftin bir ömür tadı tuzu yerinde olsun*” diye oradakilere şeker tutar. Ardından gelin ve damat türbenin etrafında üç kez dönerler, bu işlemi yaparken de ailesi gelin ve damadın üzerinden tuz serper. Tuzun bir kısmı da türbenin yeşil örtüsüne sürülüp, bolluk bereket getirmesi için eve götürülür ve evdeki yiyeceklerin içine katılır. (KK.10,11)

²⁹⁵ Taşçı, s.45.

²⁹⁶ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, s. 115-116.

2.1.69. Şeyh Abdullah Efendi

Kimliği

1878 yılında doğmuştur. Aslen Elazığlı'dır. Bayburt'a ne zaman ve niçin geldiği tam manasıyla belli değildir. Evli olup olmadığına dair hiçbir bilgi yoktur. Harputlu Mehmet Efendi, Fırıncı Emrah Usta, Şingâhlı Ethem Efendi, Muharrem Varınca, Hafız Şahin Efendi onun müritlerindendir.

Onu tanıyanlar onun asabi mizaçlı olduğunu, çok az yiyip, koyu çay içtiğini söylemişlerdir. Çocuklar her gün Kırkpınar'dan Şeyh Abdullah Efendi'nin suyunu getirir, o da yeleğin cebinden çıkardığı ufak paraları çocuklara verirmiş. Şeyh Abdullah 1943'te vefat etmiştir. Ölümünden sonra evindeki küçük sandığı açılmış, sandıktan sadece yedi çift çorap ve yedi çift çamaşır çıkmıştır.²⁹⁷

Kabri

Kabri Şehit Osman Tepesi'nin üstündeki küçük mezarlıktadır. Ziyaretine gidenler üç İhlas bir Fatiha okurlar ve Şeyh Abdullah Efendi'nin yüzü gözü hürmetine dilekte bulunurlar.

2.1.70. Şeyh Ali

Kimliği

Şeyh Ali'nin doğum ve ölüm tarihleri belli değildir. Şeyh Ali, Bayburt'un yetiştirdiği ulu kişilerden biridir. Bayburt'taki diğer veliler gibi o da yüksek bir tepe üzerinde yatmaktadır. Bu tepe Şehit Osman Tepesidir. Şeyh Ali ne yapar ne eder sağlığında pek bilinmez, bazen kaybolup günlerce görünmezmiş. Memleketine döndüğünde elinde daima yiyecekler olur, bunları da peşinde dolaşan köpeklere verirmiş.

Kabri

Şeyh Ali'nin kabri Şehit Osman Tepesi'nde küçük mezarlığın içindedir. Kabri içkiyi bırakamayan veya yoldan çıkmış kişilerin yakınları tarafından ziyaret edilmektedir. (KK.55)

²⁹⁷ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 488-489.

2.1.71. Şeyh Haydar Afgânî

Kimliği

Şeyh Haydar Afgânî, 1232-1290 tarihleri arasında yaşamıştır. Aslen Afganistanlıdır. Yakutiye Medreseleri'nde öğrencilik ve hocalık yapmış, dini konularda eserler vermiştir.²⁹⁸ Mevlâna Celâleddin Rumi ve Hacı Bektâşi Veli Hazretleri'nin muâsırlarındandır. Bayburt'a nasıl geldiği hakkında yeterli bilgi mevcut değildir.²⁹⁹ Vakıf sahibi olduğu söylenir. İyi bir medrese öğrenimi görmüştür. Türbe çevresindeki tüm bina ve yerleşim alanları kendisine aittir.³⁰⁰ Bu konuyla ilgili şu efsane anlatılır:

Kendisi ölünce vakfın bina ve arazileri yabancı bir şahsa satılmış. Alan kişi bunun hayrını görmemiş ve bir kazada ölmüş. Bina ve araziler bir daha el değiştirmiş. Bu defa da alanlar bir cinayete kurban gitmiş. Halka göre arazi ve binaların, kişilere hayır getirmemesinin sebebi gelirlerin hayır yolunda değerlendirilmemesi, amaç dışında kullanılmasıdır.³⁰¹

Türbesi

Mezarı eski Zahir Pazarı ve Ulu Cami yakınındadır. Şeyh Haydar Han Afgânî Hazretleri'ne ait mezar taşında “*Hüve'l-Bâkî Afganistânî Şeyh Haydar Han Hazretleri'nin*” ifadeleri yer almaktadır. Mezar taşının büyük bir bölümü beton sıva ile kaplanmıştır. Bu nedenle kitabedeki tarih okunamamıştır. Mezar taşının ayak kısmına bir selvi ağacı motifi kabartma tekniğiyle işlenmiştir.³⁰² Kabrinin ayakucunda çeşitli alâmetler taşıdığı düşünülen koniye benzer bir taş bulunmaktadır. Şeyh Haydar Afgânî Hazretleri'nin kabri sadece Bayburt ve çevresinden değil aynı zamanda Afganlılar tarafından da sıkça ziyaret edilir. Huysuz, yaramaz, tembel çocuklar cuma günleri buraya götürülür. Çocuğun ayakkabısı kabrin taşlarına sürülür ve üç kez çocuğun ağzına vurulur. Böylece çocuğun uslanacağına, huysuzluğunun gideceğine inanılır. (KK.20) Ayrıca hasta çocuklar yazın türbeye götürülür ve türbenin avlusundaki meyve ağaçlarından meyve alınıp yedirilir, yedirilirken de üç kez “şifa olsun” denilir. (KK.55)

²⁹⁸ Kayaokay, s. 68.

²⁹⁹ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 477.

³⁰⁰ Rayman, “Bayburt ve Yöresi Ziyaret Yerleri”, s. 339.

³⁰¹ Rayman, *Bayburt Efsaneler*, s. 58.

³⁰² Çöteli, s. 62.

2.1.72. Şeyh Hayrân (Hayrânî)

Kimliği

Şeyh Hayrânî Hüseyin Danişmendi halk arasında Şeyh Hayrân olarak geçmektedir. Doğum tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Şeyh Hayrân mescidinin yanındaki mezar taşından Danişment sülâlesine mensup olduğu anlaşılmaktadır. Bayburt'un Danişment Köyü'nde yaşamış olduğu tahmin edilmektedir. Anlatılanlara göre nâmı çevreye yayılmış mutasavvıf, âlim ve fâzıl bir zâttır. Tekkesine bitişik bir câminin bulunduğu, burada çok fazla talebelesi olduğu ve bu talebelerin şeyhin nezaretinde öğrenim gördükleri anlatılmaktadır.³⁰³

16. yüzyıla ait tapu tahrir defterlerinde adına bir mescit bulunmaktadır. Hakkında çok fazla bilgi bulunmamasına rağmen Osmanlı Devleti'ne ait vakıf kayıtlarında isminden bahsedilmektedir.³⁰⁴ Mezar taşına ölüm tarihi olarak; “Hüseyin Danişmendi sene H.870 (M.1465)” yazılmıştır.

Türbe

Şeyh Hayran'ın kabri, Hastane Caddesi üzerinde, etrafı duvarlarla çevrili bir bahçe içerisinde yer almaktadır. Türbe 1992 yılında tamirat görmüştür. Bayburtlu Şair Zihnî, Şeyh Hayrân Hazretleri'nden söz ederken bizlere şu ilginç bilgiyi vermektedir: “*O elini ateşe tuttuğu halde eli yanmazmış.*” Kabrin kible yönünde “namazgâh” çıkıntısı bulunur. Aynı yerde Şeyh Hayrân Hazretleri'nin kabrinin tam karşısında bir leylak ağacı bulunmaktadır. Bu ağacın yaşı ise üç yüzden fazladır. Türbeyi ziyarete gidenler dilekte bulunduktan sonra kabrin başında üç İhlas bir Fatiha okumaktadırlar. (KK.51)

2.1.73. Şeyh Mahmut (Kara Dede Türbesi)

Kimliği

Şeyh Mahmut (Kara Dede) aynı köyde türbesi bulunan Şeyh Mehmet ile kardeştir fakat hangisinin büyük, hangisinin küçük olduğu, anne babasının kim olduğu ve diğer kardeşlerinin olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Kardeşinin Oslu Hoca'dan ders aldığı bilinmektedir. Buradan hareket edilecek olursa

³⁰³ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 471-472.

³⁰⁴ Kayaokay, s. 70-71.

17. yüzyılın sonları 18. yüzyılın başlarında yaşamış olduğu düşünülmektedir. Şeyh Kara Dede ve Şeyh Mehmet, Nakşibendi Tarikatı'na bağlıdır. Doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bayburt'ta Şeyh Mahmut üzerine çok fazla efsane anlatılır. Aşağıdaki efsanede geçen terleyen taşlar ve Veysel Karani'ye ait olduğu söylenen kemer ziyaret sırasında gerçekleştirilen ritüellerin bir parçasıdır. Söz konusu efsane şöyledir:

Padişahlar döneminde sahte şeyhler artınca padişah tüm şeyhleri İstanbul'da toplayıp onları imtihan etmek istemiş. Her şehirden olduğu gibi Bayburt ve çevresinde yaşayan şeyhler de İstanbul'a götürülecekmış. Bu haber, Şeyh Mahmut'a (Kara Dede) âşikar olmuş ve Şeyh Mahmut hazırlıklara başlamış. Karısına evinin önündeki lor taşını göstererek: *"Bu taştan buhar çıktıkça buna devamlı su dök, sakın ihmal etme"* demiş sonra yola çıkmış. Yolda kendisini almaya gelen padişahın adamları ile karşılaşmış. Onlara götürecekleri adamın kendisi olduğunu söylemiş ve onlarla yola devam etmiş. İstanbul'a gidip padişahın huzuruna çıkmış. Kara Dede, Şurut Şeyhi ve nereli olduğu belli olmayan bir başka şeyh bir koyun gövdesi ile birlikte yanan ekmek fırınına oturtulmuş ve kapı kapatılmış. Kara Dede'nin evinin önündeki lor taşından buhar çıkmış. Karısı taşa su dökerek buharın sönmesini beklemiş. Lor taşı soğumuş ve buhar kesilmiş. Verilen süre dolmuş. Fırının kapısı açılmış. İçeride üç şeyhin sapasağlam oturdukları görülmüş. Fırından çıkarıldıklarında Şurut Şeyhi'nin cübbesinin eteği yanmış, koyunun gövdesi nar gibi kızarmış. Sadece Kara Dede'nin elini koyunun üzerine koyduğu yer çiğ kalmıştır. Üç şeyhin de kerâmetine inanılmıştır. Padişah, Şeyh Kara Dede'nin önüne altınlar getirmiş fakat o bunların hiçbirini kabul etmemiş. Padişah'tan Veysel Karani Hazretleri'nin deve yününden örülü dokuz halkalı kemerini, Veysel Karani'ye ait bir hırkayı ve koyunlardaki çilek hastalığını iyileştiren şifalı taşı istemiş. Mal mülk istemediği için padişah, Kop Köyü'nün öşürünü almaktan vazgeçmiş.(KK.57)

Kemerin 750 yıllık olduğu söylenmektedir. Efsanede geçen hırkanın ve şifalı tasın nerede olduğu bilinmemektedir. Şeyh Mahmut'un kabri türbeye taşınırken kabirden yedi tane ıbrık çıkmış ve bu ıbrıklar akrabaları arasında paylaştırılmıştır. Söz konusu kemeri ve ıbrıkları akrabaları n muhafaza etmektedir. (KK. 8,57)

Türbe

Şeyh Kara Dede'nin kabri türbe haline getirilmiştir. Kop Köyü'nün Erzurum'a giden yönünde, köyün iç tarafındadır. Türbenin içerisinde, efsanede geçen taşlar bulunmaktadır. Şeyh Kara Dede yurtiçinden ve yurtdışından bazı kimselerin rüyasına girmiştir. Mezarı daha önceden Bayburt-Erzurum yolu üzerindeyken yol yapınca, kabri köyün içine defnedilmiştir. Defnedilirken mezardan yedi tane küçük ibrik çıkmıştır.

Çocuğu olmayan kadınlar; beli boynu ağrıyan, kanser vb. hastalıkları olan kimseler efsanede geçen kemeri ağrıyan yerlerine sürmekte ve her sürüşlerinde üç İhlas bir Fatiha okumaktadırlar.

Aynı şekilde akli dengesi bozuk, psikolojik rahatsızlığı olan, gece korkan kişilere ve altını ıslatan çocuklara üç küçük ibriğin her birinden su içirilir. Zenginleşmek isteyenler, efsanede geçen terleyen taşlara para sürtmekte ve türbeye bozuk para bırakmaktadırlar. Türbe ziyaretine gelen her kişi kemeri, taşları, ibrikleri ve kabrin örtüsünü öpmektedir. (KK.8)

2.1.74. Şeyh Mehmet Türbesi

Kimliği

Şeyh Mehmet, Şeyh Mahmut (Kara Dede)'un kardeşidir. İkisi de Kop Köyü'nde yaşamıştır fakat nereden ne zaman geldikleri bilinmemektedir. Şeyh Mehmet ile ilgili şu efsaneyi anlatmıştır:

Burnazlı Veli Efendi, Koplu Mehmet Efendi ve Iğdırlı Salih Efendi Oslu Hoca'nın talebelerindenmiş. Bu üç veli, farklı yönlerden gelseler de Bayburt'a gitmek için aynı güzergâhı takip etmişler. Üç veli sabah namazı vakti, Borazan Hanları'nda bir araya gelmiş ve Bayburt'a doğru yolculuklarına devam etmişler. Maden Petrolü'nün önlerine gelince sabah namazı kılmak istemişler; Burnazlı Veli Efendi imam, Iğdırlı Salih Efendi müezzin olmuş. Koplu Mehmet Efendi ise namaz sonunda zikir yaptırmış ve aşır okumuş. Bu esnada Bayburt'a doğru akan Çoruh Nehri sanki önüne bir set çekilmiş gibi durmuş. (KK.8)

Türbe

Şeyh Mehmet'in Türbesi Kop Köyü'nün Bayburt-Erzurum karayolunun üzerindedir. Şeyh Mehmet'in mezarının üzeri yedi kez kapatılmış fakat Şeyh Mehmet üzerindeki kubbeyi her defasında atmıştır. Kabrinin etrafı çevrilmiş, yanında oğluna ait olduğu söylenen bir mezar daha vardır. Mezar taşı erimiş, mezarın baş kısmı küçük bir taş haline gelmiştir. Bu nedenle de üzerinde doğum ve ölüm tarihi hakkında bir bilgi yoktur. Erzurum'dan Bayburt'a gidip gelen pek çok kişi türbeyi ziyaret etmekte, dilek diledikten sonra üzerindeki ardıç ağacına bez, mendil bağlamaktadır. (KK.8, 57)

2.1.75. Şeyh Musa Hazretleri

Kimliği

Şeyh Musa, Genç Osman'ın babasıdır. Sultan IV. Murat Bağdat'ı fethetmek için birkaç kez kuşatmış fakat burayı almaya muvaffak olamamış. Bir gece rüyasında *"Bayburt'un Genç Osman (Giv-Alinyurt) Köyü'nden Şeyh Musa'nın oğlu Genç Osman'ı ordunuza ilhak ederseniz Bağdat'ı alırsınız"* denmiş. Alinyurt Köyü'ne doğru yola çıkmışlar. Şeyh Musa hanımına: *"Hazırlıklı ol, bugün iki tane aziz misafirimiz gelecek"* demiş ve köyün girişinde beklemeye başlamış. O sıra padişah ve veziri gelmiş Şeyh Musa, padişah ve veziri selamlayıp onları evine götürmüş. Yatsı namazını kıldıktan sonra padişah Şeyh Musa'ya: *"Oğlunuzu alıp, orduya katıp, Bağdat'ın fethine göndereceğim"* deyince Şeyh Musa: *"Götür ki kurban olsun"* demiş. Derler ki *"kurban olsun"* demeseydi belki de şehit düşmeyecekti. Genç Osman şehit düştükten sonra Padişah IV. Murad, Genç Osman'ın adına ve onun varislerine bazı dükkân ve hanlar bahşetmiş. Buradan gelen paraların üçte biri Gez Hanları'nın önündeki köprüye harcanmış. Yine üçte biri Genç Osman'ın on yedi vârisine teslim edilmiş. Ayrılan paraların bir kısmı Erzurum'da Şeyh Musa adına yaptırılan medresenin giderlerine harcanmış.³⁰⁵

Kabri

Şeyh Musa'nın kabri, Genç Osman Köyü'nde bulunmaktadır. Mezarının üzerinde yalnızca iki tane taş bulunmaktadır. Eskiler buraya Şeyh Musa'nın kabri dediği için halk burayı ziyaret etmektedir.

³⁰⁵ Ali Zozuk, "Genç Osman'ın Babası Şeyh Musa", *Gâzi Bayburt Aylık Belgesel Dergisi*, S.1, Bayburt, Nisan 1991, s. 14.

2.1.76. Şeyh Necmeddîn Geylânî

Kimliği

Şeyh Necmeddîn Geylânî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmez. Çok uzun yıllar Bayburt'ta kalmış, irfan ocağında çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Akkoyunlular Dönemi'nde yaşamıştır. H. 920 (M 1514)'de vefat etmiştir

Kabrinin üzerinde, “*Haza'l-Kabri Kıdvetü's Şebâbü't-Tâibin Ve's-Sâlikin Sâhibe'l-Keşf Ve'l-Yakîn Seyyit Necmeddin Vâsıl-ı İlâ Civar-ı Kurban-u Rabbe'l-Âlemîn Min Hicret-i Hatemin Nebiyyin Fî Şehr-ı Cemâziye'l-Âhîr Sene İşrin ve Tis' amie (920) Senesi (M.1514)*” “*Vah ki, bu kabir genç yaşından beri bağlandığı hak yolunda keşif sahibi ve Allah'a yakın Necmeddin'indir. Yüce ve cömert Rabbe'l- âlemin'e yakîn... Nebî (S.A.V)'nin hicretinden sonra Cemaziyelâhîr ayı 920 senesi (M.1514)*” yazılıdır. Kabrinin üzerinde yazan bu ifadeler kerâmet sahibi bir Allah dostu olduğunu gösterir.

Türbesi

Kabri İmaret Tepe'de bulunmaktadır. “*Mezarının etrafı dört yüksek duvarla çevrili ve üstü açıktır. Batı yönünde demir bir kapısı vardır. Kabrinin çevresinde başka mezarlar da bulunmaktadır fakat kime ait olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Kabri özel olarak hazırlandığı anlaşılan yekpâre, dikdörtgen şeklinde kalın bir taş örtmektedir. Bu taşın üzerine ve uzun yanlarına güzel yazılar nakşedilmiştir. Aradan geçen 494 yıl, yazıların büyük bir bölümünün silinmesine sebep olmuştur.*”³⁰⁶ Selçuklu Türkiye'si döneminden kaldığı anlaşılan bu kabir taşı Türk taş işleme sanatının seçkin bir örneğidir. Bu kabirde yatan kişi için Kavs-i Azam diye söz edilmiştir. Burada yatan bu büyük kişi, yaşadığı dönemde de “Zamanın Kutbu” olarak anılmıştır.

Seyyit Necmettin Geylânî Hazretleri'nin yanında Sultan Ali Çelebi'nin kabri bulunmaktadır. Burası halk arasında Huy Kesen türbesi olarak da bilinir. Sultan Ali Çelebi'de bahsedilen ritüeller burası için de geçerlidir. Çocuğu huysuz olan anne, çocuğunun boynuna kem adı verilen kalın ipi geçirir. Ardından çocuğun boynuna bağladığı ipten tutarak, çocuğu üç kez türbenin etrafında dolandırır. Bu işlemi yaparken de üç İhlas bir Fatıha okur. Daha sonra da çocuğun boynundaki ipi keser ve “huyu burada kalsın” der. Çocuk arkasına baktırılmadan türbeden uzaklaşılır.

³⁰⁶ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s.508.

2.1.77. Şeyhoğlu Ziyareti

Bayburt'un Gökçedere Beldesi'nde bir evin odası türbe haline getirilmiştir. Burası kabir şeklinde çevrilmiş, üzeri tahtayla kapatılmış bir yerdir. Yanına da bir ibrik konulmuştur. Bu evde yaşayan birçok kişi çeşitli mucizevi olaylarla karşılaşmış bundan dolayı burası türbe haline getirilmiştir. Türbenin kime ait olduğu bilinmemekte fakat bir şeyhe ait olduğu söylenmektedir. Şeyhoğlu'nu defalarca rüyasında görenler olmuştur fakat bir daha göremeyiz diye bu kişiler rüyalarını anlatmamaktadırlar. Bu evin sahiplerinden bir gelin bir sabah namazı bu odaya girmiş, kapıyı açtığı anda dizleri üzerine çökmüş, zikreden bir adam görmüş. Gelin, bu durum karşısında korkup büyüklerine haber vermiş.

Bu olaydan önce de evin eski sahiplerinden bir kadın Bayburt'a hasta ziyaretine gitmiş. Evdeki gelinine şu an türbe haline getirilen odayı göstererek *“buranın kapısını akşamları aç, her gün kapının önündeki ibriği doldur”* demiş. Gelin bir gün, iki gün kaynanasının söylediklerini yapmış fakat üçüncü gün misafirleri gelince unutmuş. O gece kapının önüne üç atlı gelip kapıyı çalmış. Sakalları dizlerine kadar uzun bu üç atlıdan biri *“şeyhimiz içeride kaldı, kapıyı aç, şeyhimizi serbest bırak, şu ibriği de doldur abdest alacağız”* demiş ve gözden kaybolmuş.

Türbeyi ziyarete giden kişiler ibrikten abdest alırlar ve burada iki rekât namaz kılarlar. Çarpılan, ağzı eğilen kişiler buraya getirilip türbede bir süre yalnız bırakılırlar. Köyden ve çevreden hasta kişiler burayı ziyaret ederler. (KK.66, 67)

2.1.78. Tandır Ziyareti

Mutlu Köyü'nde bulunan, göz şaşılığına çare olarak görülen bu ziyaret yeri, Ahî Emir Zencânî Hazretleri'nin evidir. Bu ev bir dönem şeyhlere ev sahipliği yapmıştır. Burada yaşayan şeyhler dışarıdan kız almayıp, dışarıya da kız vermemiştir. İlk defa Şeyh Abdullah ile bu gelenek bozulmuştur. Ayrıca evde Ahî Emir Zencânî Hazretleri'nin soyundan gelen kimseler de yaşamıştır. Bu evin altında bir tandır bulunur, bazı kimseler bu tandırın etrafında zikreden sarıklılar olduğunu görmüştür.

Mutlu Köyü'ndeki bu ziyaret yeri, köyden ve Bayburt çevresinden pek çok kimsenin rüyasına girmiştir. Ev sahipleri ve eve gelen misafirler burada namaz kılan, seccade üzerinde oturan, evin içinde gezen, zikreden kimseler görmüştür. Ailenin

tahminine göre burada en az üç evliyanın mezarı vardır. Ev şu anda kapalıdır. Evin en son sahibi evi sürekli temizlemiş, bir çöp bile bulundurmamıştır. Bu durumu fark eden yakınları, onun bu titizliğini sorduğunda “evdeki mübarekler evi temiz istiyor” demiştir. Ayrıca bu evin camları eskiden yedi renk dilimliymiş ve şavkı Aydıntepe İlçesi’nden görünmekteymiş. Evin sahiplerinden biri “Tandır Ziyareti” ile ilgili şunları anlatmıştır:

“Muhacirlikten sonra dedem evin bir bölümünü kendisi kullanmış, bir bölümünü de kardeşi Emrah’a vermiştir. Dedem, evin ziyaret olan bölümünü ahır yapınca iki yıl üst üste koyunları ölmüştür. Burada ziyaret olduğunu anladığında evin başka bir bölümünü ahır yapmış, bu sefer koyunlarına bir şey olmamış. Evin kızlarından biri, bir gün seccade üzerinde oturan bir adam görmüş. Bu kim diye yanına yaklaşıncı yaşlı adam: “Korkma kızım korkma” demiş fakat kız o an ki şokla kaçmış. Ailesine söylediğinde: “Onlar bizim büyüklerimiz, kimseye söyleme” demişler. Yatırların bulunduğu odaya dedemin ilk hanımı uygunsuz bir biçimde girince Arap bir şeyh tokat atmış, dedemin hanımı aradan çok geçmeden genç yaşta vefat etmiş. Mutlu Köyü’nde babalar oğullarına “oğlum yüzünü şeyhlere (o evden tarafa) çevir, belki sen de nasiplenirsin” diye nasihatlerde bulunurlarmış.”

Bu tandır göz şaşılığı olanlar tarafından sıkça ziyaret edilmekte ve bu kişiler şaşılık vb. sorunlardan kurtulduklarını söylemektedirler. Bu tandırın kenarında bir delik vardır. Gözde şaşılığı olan çocuklar bu delikten baktırılır ve gözlerindeki şaşılık düzelir. (KK.19, 31, 40)

2.1.79. Tomlacıklı Hilmi Baba

Kimliği

Asıl adı Hilmi Ekşi’dir. H.1309 (M.1893) yılında Bayburt’un Tomlacık Köyü’nde doğmuştur. Babası Ekşioğulları’ndan Abdullah Ağa, annesi Nezâket Hanım’dır. Gençliği türlü çile ve meşakkatlerle geçmiştir. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’na katılmıştır. İstiklal Savaşı’nın bitiminden sonra köyüne dönmüş, Binnaz Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten üç oğlu dünyaya gelmiştir. Sık sık Ağlar Baba’nın Siptoros’taki sohbetlerine katılmış ve onun sevgisini kazanmıştır. İlâhî aşkın ve tasavvufun güzelliğini Ağlar Baba’nın sohbetlerinde bulmuştur. Aynı köyden Beşîr Hoca, kendisini devamlı ziyaret eden Hilmi Baba’ya artık bir mürşid elinden tutmasının zamanı geldiğini ve o yolda yürümesinin gerekliliğini anlatmıştır.

Tomlacıklı Hilmi Baba deyişler söylemiş, yaşamı boyunca bir pervâne gibi ilâhî aydınlığın çevresinde dolanıp durmuştur. Hilmi Baba Erzincanlı Hacı Fâzıl Efendi'den el alarak, Tarikat-ı Nakşibendîyye, Hâlidîyye koluna intisâb etmiştir.³⁰⁷ Hilmi Baba, 1981 tarihinde vefat etmiştir.

Şiirlerinden Biri Şöyledir:

*“Bir güzel sevmişim yoktur misali
Yandırdı derûnu amân sevdiğim
Vasfın kâbil midir suâl-i hâle
Nice bin yıl geçse zamân sevdiğim*

*Zülfün bir tanesi değer cihânı
Arş'ı Levh'i, kürsî yedi nîrânı
Ebrulerin değer hûrî gılmânı
Cümlesi yolunda amân sevdiğim*

*Kaşların hükmeder Süleyman Şâh'a
Gökdeki kevkebe, şems ile mâh'a
Bıraktın Yusuf'u çöldeki câha
Yâkûb'u fırâka saldın sevdiğim*

*Hızır içdi lebinde âb-ı hayâtı
Onunçün hasrederek yokdur memâtı
Evliyâ, enbiyâ gözlerin dâdı
Cümlesi kapıdan gümân sevdiğim*

*Ne servi hubânı güzel bir endam
Kâbil mi vasfını eyleye bir cân
Sana el-emân der cin ile insan
Cümlesi yolunda amân sevdiğim*

³⁰⁷ Yılmaztürk, Bayburt'un Manevi Bekçileri, s. 321.

*Bu şâir Hilmi'nin aşk-ı cümbüşü
Yoluna koymuşum cân ile başı
Bir âh çeksem senin aşkın ateşi
Kaplar halkevini duman sevdiğim.*"³⁰⁸

Kabri

Hilmi Baba'nın kabri Tomlacık Köyü mezarlığındadır. Arefe Günleri'nde ve bayramlarda kabri ziyaret edilmekte ziyaretçiler kabrinde üç İhlas bir Fatiha okumaktadırlar. (KK.27)

2.1.80. Tuzcuzâde

Kimliği

Tuzcuzâde ile ilgili anlatılarda onun hayırsever bir insan olduğu ve Tuzcuzâde Camisi'nin de onun tarafından yaptırıldığı söylenmektedir. Caminin yapım tarihinden yola çıkarak Tuzcuzâde'nin 1500'lü yıllarda yaşadığı düşünülebilir. 1960'larda cami onarılmış bu sırada mezar caminin bahçesine taşınmıştır. Taşınma sırasında kafatası kemiği bulunamamış fakat gövde kısmı alınıp bir mezar yapılmıştır. Kabrin taşınması esnasında kafatası kemiğinin olmaması Osmanlı Dönemi'nde Trabzon'da görülen Tuzcuoğulları İsyanları'na götürmektedir. Tuzcuzâde'nin bu isyanlarda kafasının vurdurulup kellesinin o dönemde İstanbul'a götürüldüğü tahmin edilmektedir. (KK.64) Ailesinin tuz ticareti yaptığı ve kendisinin de bir tuz tüccarı olduğu bilinmektedir.

Kabri

Tuzcuzâde Mahallesi'ndeki Tuzcuzâde Camisi'nin arka cephesindedir. Kabir taşı yoktur, sadece küçük bir levhaya Tuzcuzâde Türbesi yazılmıştır. Türbeye gelen ziyaretçiler camide iki rekât namaz kılıp, Tuzcuzâde'nin ruhuna üç İhlas bir Fatiha okumaktadırlar. (KK.35)

2.1.81. Uzungâzi Şehit Ali Baba

Kimliği

Uzungâzi Şehit Ali Baba'nın Ahî Emir Ahmed-i Zencânî ile muâsır olduğu, H.699- 771 (M. 1300-1370) yılları arasında yaşadığı, Bayburtlu olmayıp dışarıdan gelen âlim bir kişi olduğu söylenmektedir. Şehit diye sıfatlandırılması da muhtemelen,

³⁰⁸ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 329.

Bayburt civarında yapılan bir muharebede şehit olmasından dolayıdır. Hazreti Muhammed soyundan olup Seyyit olduğu da başka bir kaynakta belirtilmektedir. Yaşadığı dönemde Musannifat-ı Kirâm (kitap yazar, kitap sahibi, cömert) olarak tanınmıştır. Şehir merkezinde bir zaviyesinin ve mescidinin bulunduğu varlıklı, muhterem kişi olduğu çeşitli kaynaklarda geçmektedir.³⁰⁹

Kabri

Uzungâzi Şehit Ali Baba'nın kabri, Semercilik'ten Şingah Mahallesi'ne giden yolun hemen başında bulunmaktadır. Mezar taşının üzerindeki yazılar yaşadığı devre uygundur fakat orta kısmı silik diğer tarafları tamamen erimiştir. Üst üste, üç hafta Uzungâzi Şehit Ali Baba'nın kabri ziyaret edildiğinde evlenemeyen kızların ve işi yolunda gitmeyenlerin kısmetinin açılacağı düşünülmektedir.

2.1.82. Üç Kavaklar

Yukarı Kırzı Köyü'nde, yan yana dizilmiş üç tane kavak ağacı vardır. Bu kavak ağaçlarının dibinden zaman zaman kırmızı bir su çıktığını görenler olmuştur. Bu kavaklar köy halkından bazı kişilerin rüyasına girmiş, bu kişiler rüyalarında kavak ağaçlarının dibinde yatan üç şehit görmüştür. Bu üç kavağın yanına gidip de dilek dileyenlerin dileklerinin kabul edildiği söylenmektedir. (KK.34)

2.1.83. Veli Şaban Hazretleri

Kimliği

Veli Şaban Hazretleri'nin XVI. veya XVII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Yaşadığı dönemde kerâmetleri aşikâr, âlim, fâzıl bir zât-ı muhterem olduğu görülmüştür. Mezarının bulunduğu mahallede ikamet etmiştir. Kalabalık müridânının bulunduğu, müritleri içinde mümtâz kişilerin olduğu söylenmektedir. Müritlerini Veli Şaban Mahallesi'ndeki mescitte yetiştirmiştir.³¹⁰

Kabri

Veli Şaban Hazretleri'nin kabri, Bayburt'un Veli Şaban Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kabrini ziyarete gidenler üç İhlas bir Fatiha okur, elini yüzünü kabre

³⁰⁹ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 436-437.

³¹⁰ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 504.

sürer, şifa olması için bir avuç toprak alıp eve götürürler. Ayrıca türbenin dışındaki demirlere mendil ve bez bağlamaktadırlar. (KK.13)

2.1.84. Veysel Efendi Hazretleri

Kimliği

Veysel Efendi Hazretleri'nin doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Kabir taşından öğrendiğimize göre büyük bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Veysel Efendi hakkında çok fazla bir bilgi olmamasına rağmen eserleri ve adı hala yaşatılmaktadır. Veysel Efendi Camisi, Osmanlı döneminde yapılmış tek kubbeli, minaresi yakın yıllarda inşa edilmiş, sanatsal değeri büyük bir mabettir. Veysel Efendi'nin adıyla anılan çeşme ise caminin hemen bitişiğinde yer almaktadır. Ayrıca kabrinin de bulunduğu mahalleye Veysel Efendi adı verilmiştir.

Kabri

Veysel Efendi'nin kabri Tuzcuzâde Mahallesi, İmaret Tepesi'ndeki hazirede “Kavsi Azam” yanında bulunmaktadır. Kabir taşındaki yazıt şöyledir:

“Meşhur Âlim el Horasanî Veysi Mahmut el Hemedânî Envayi Kerâmeti ile Meşhur Âlim Esseidil Sadatil Horasanî Üveys Mahmut ül Hemedânî Yahoza Reyükümüsseldü” Veysel Efendi türbesini ziyaret edenler üç İhlas bir Fatihâ okumakta, dilekte bulunmaktadır. (KK.59)

2.1.85. Yakup Abdâl Hazretleri

Kimliği

Yakup Abdâl, 13. yüzyılda yaşamıştır. Mezarının bulunduğu kümbet bir Selçuklu devri eseridir. Hangi savaşta şehit düştüğü belli değildir. Üç kardeş olduğu tahmin edilmektedir. Halk Yakup Abdal'a layık bir türbe yaptırmıştır. Türbenin kapısının üzerine de Yakup Abdal'ın yaptığı işler, çevresindeki köy isimleri ve zaviye adları yazılmıştır. Sonra da Yakup Abdâl'ın adı bu köye verilmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında köyün erkekleri savaşa katılmış, köyde kalanlar da başka yerlere göç etmiştir. Bu yüzden kapının üstündeki bilgiler de kaybolmuştur.³¹¹ Yakup Abdal ile ilgili anlatılan efsanelerden biri şöyledir:

³¹¹ Rayman, “Bayburt ve Yöresi Ziyaret Yerleri”, s. 340.

“Selçuklu ordusu sefer esnasında köyün alt tarafında konaklamış. Ordu komutanı köye bir asker göndererek süt istemiş. Yakup Abdâl askere: “kabın nerede?” diye sorunca asker: “kap getirmedim” demiş. Allah dostu da askere: “öyleyse geri dön bir kap getir” deyince asker geri dönmüş ve komutanına durumu anlatmış. Gönül gözü açık komutan, ere: “benden selam söyle sütü kendi kabına koyup göndersin” demiş.” Asker de tekrar gelip komutanının söylediklerini söylemiş. Yakup Abdâl gülümseyerek büyükçe bir mendilin dört ucunu toplamış ve sütü içerisine koyup “al şimdi sütü götür” demiş. (KK.72) Kaynak kişi Yakup Abdâl’ın türbesinin yapımıyla ilgili şunları anlatmıştır:

“Babam derdi ki bu aşağıda bir çeşme varmış. Yakup Abdal o çeşmenin orada gelene gidene kazan kaynatır çorba verirmiş. Yakup Abdal vasiyet etmiş, “ben ölürsem şu dağın başına tepenin üstüne koyacaksınız” diye. O zamanlar at yok, araba yok. Türbenin taşları at ve eşekle getirilirmiş. Dedemler kalkmışlar ki türbe kendi kendine yapılmış. Burada ateş yandığını, buradaki zatın elinde ibrikle türbeye çıktığını görenler olmuş.” (KK.72) Yakup Abdâl, Ahmed-i Zencânî Hazretleri’nin dergâhında yetişmiş ve ondan icazet alarak bu köye yerleşmiş bir din büyüğüdür. Doğum tarihi de ölüm tarihi de bilinmemektedir.

Türbesi

Yakup Abdâl’ın türbesi Yakup Abdâl Köyü’nde yüksekçe bir tepe üzerindedir. Türbe üzerinde, ilk yapım tarihini aydınlatacak herhangi bir kitabe yer almamaktadır. Kitabenin olmamasından dolayı yapının kesin tarihi bilinmemektedir. Türbenin mimari özellikleri ve Yakup Abdâl’ın Ahmed-i Zencânî’nin dergâhında yetişmiş olması, Yakup Abdâl türbesinin 13. yüzyıl sonları 14. yüzyıl başlarında yapıldığını göstermektedir. Türbenin girişi üzerindeki beton panoda besmele ile birlikte H.1368 (M.1948) yılına ait bir onarım kitabesi yer alır. Onarım köylüler tarafından yapılmıştır. Türbeye giriş doğu yönünden sağlanmaktadır.³¹²

Yakup Abdâl Türbesi’ne ağır hastalığı olan, yatalak kimseler götürülür. Bu kişiler üç hafta boyunca cuma günleri türbede yatırılır. Türbenin içindeki süpürgeye, tesbihe ve seccadeye elini yüzünü sürerler. İyileştikten sonra da türbede bir koç kesilip yedi fakire dağıtılır. Aynı şekilde bir işe girmek veya memuriyete atanmak için türbeyi

³¹² Taşçı, s.54.

ziyaret edenler, atandıktan sonra türbede kurban keserler ya da buldukları yedi öksüzü giydirebilirler. Çocuğu olmayan kadın ve erkek türbeye gider. Bir gece türbede kalıp sabaha kadar namaz kılar ve kabrin başında Kur’ân-ı Kerîm okur. Kırk gün ile yedi hafta içinde kadın gebe kalır. Durumu varsa kurban kesip, komşularına yemek verir. Erkek türbeyi temizler, türbeyi boyar ve tamir eder. Ayrıca hac adayları hacca gitmeden önce Yakup Abdâl’in kabrine uğrayarak destur istemektedirler. (KK.71,72,73)

2.1.86. Yanbaksı (Güneşli, Şehitler) Kümbeti

Kimliği

Kümbet, H.878 (M.1473) yılında Fatih Sultan Mehmet ile Uzun Hasan arasında yapılan Otlukbeli Savaşı’nda şehit düşen Seyyit Kasım adındaki bir komutana aittir. (KK.60) Türbeyle ilgili pek çok efsane anlatılmaktadır. Bunlardan ikisi şöyledir:

Bayburt’un Güneşli Köyü’nde alperen özelliklerine sahip biri varmış. Dindar bir kimliği de olduğu için sofı adı ile bilinmekteymiş. Devrin padişahlarından birisi savaşta başarılı olmak için eren kişiden yardım istemiş sonra da savaşa katılmış. Savaş kızışınca padişah düşman askerinin çember içinde kalmıştır. Padişahın tam sıkıştırdığı sırada, birkaç Türk askerinin amansız kılıç salladığı görülmüş. Padişah bu askerlerden birini tanımış, bu yardım istediği sofıymuş. Savaş zaferle bitmiş. Padişah Güneşli Köyü’ne teşekkür için gitmiş. Sofı Baba’yı sormuş. Köylüler, Sofı’nun öldüğünü fakat vücudunda hep yara izlerinin bulunduğunu, bunun da sebebini bilmediklerini söylemişler. Padişah durumu anlamış. Sofı için bu köye bir türbe yaptırmış. O günden sonra türbe pek çok kişi tarafından ziyaret edilmektedir. (KK.61)

Rüştü Köyü’nden Hacı Beşir’in kızının dili tutulmuş, Ankara, Erzurum gibi yerlerdeki doktorlara götürmüşler fakat bir çare bulamamışlar. Hacı Beşir’e rüyasında “*Güneşli Köyü’ndeki türbeye üç perşembe kızını götüreceksin*” emri gelmiş. Hacı Beşir kızını Yanbaksı Türbesi’ne iki defa götürmüş fakat üçüncü defa götürmeye fırsat bulamamış. Türbeden dönen çocuk birden “*baba*” diye bağırarak ve o günden sonra konuşmaya başlamış.

Kümbet

Bayburt İl merkezi ile Demirözü İlçesi arasında bulunan ve halk arasında “Yanbaksı Kümbeti” adı ile anılan bu türbenin yapıldığı tarihi belirten bir kitabe

günümüze gelmemiştir. Üzerinde herhangi bir kitabe olmadığından yapının inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Mezar taşı üzerindeki yazılar da tamamen silik olduğundan okunamamıştır.³¹³

Türbe mimarisinin, anlatılan dönemin türbe mimarisine uygun düşmesi türbeyi 15.yüzyılın sonuna tarihlendirmektedir. Türbe giriş kapısının üzerindeki blok taş üzerinde 1973 tarihi yazılıdır. Türbe muhtemelen 1973 yılında onarılmıştır. Hafif eğimli arazi üzerinde yapılmış türbe, içten ve dıştan sekizgen planlı olup üst örtüsü kasnaksız ve basit bir kubbe ile örtülmüştür.³¹⁴

Yol üzerindeki bu türbeye yoldan gelip geçenler, üç İhlas bir Fatiha okur. İdrar kaçıran, konuşamayan, yürüyemeyen, yaramaz, hırçın, gece uyumayan bebek ve çocuklar türbeye götürülür. Çocuklara üç kez türbenin eşiği öptürülür ve çocuklar üç kez türbenin etrafında koşturulur. İş arayan kişiler veya evlenmek isteyen kızlar türbenin kapısını açarlar, açarken dileklerini söylerler ve anahtarı üç kez başlarının etrafında dolandırırılar. Bunu yaparken de “*Allah’ım burada yatan zâtın yüzü suyu hürmetine anahtarın kapıyı açtığı gibi sen de kismetimi aç*” derler.

2.1.87. Yedi Kardeşler’deki Kuru Ağaç

Bayburt merkezinden Aydıntepe’ye giderken yolun sol tarafında Yedi Kardeşler diye bir yer vardır. Yedi kardeşin aynı savaşta şehit düştüğü söylenilmektedir. Bir gün Aydıntepe’ye su getirmek için su deposunda bir çalışma başlatılmış ve dışarıdan gelen işçiler burada konaklamış. Akşam olunca ateş yakmak istemişler, Yedi Kardeşler’in mezarlarının başındaki kuru ağacı sökmüşler ve dalını budağını yakmışlar. Ağacı kesen işçi, o gece ölmüş, öteki işçiler de aynı rüyayı görmüşler. Rüyalarına giren Yedi Kardeşler “*o ağacı getirin*” demiş. İşçiler yarısı yanmış ağacı götürüp mezarın başına bırakmışlar. O kuru ağaç, o gün bugündür mezarların başında öylece durmakta, kimse onu almamaktadır.³¹⁵

Buraya giden kişiler üç İhlas bir Fatiha okuduktan sonra dilekleri kabul olduğunda, bu kardeşlerin ağacı çok sevdiğine inandıkları için tekrar gidip buraya ağaç dikmektedirler. (KK.23)

³¹³ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, s. 127.

³¹⁴ Gülyüz Akagün Uslu, s. 52.

³¹⁵ Dursun Ali Emir, *Bayburt Efsaneleri*, Ofset Hazırlık ve Baskı, Bayburt 2009, s. 10.

2.1.88. Yukarı Aksungur Köyü’ndeki Çamlar

Bayburt İli’nin, Yukarı Aksungur Köyü’nde yüksek bir tepede üç büyük çam vardır. Burası günümüzde ziyaret yeri olarak bilinmektedir. Burasının bir ziyaret yeri olduğunu bilmeyen üç kişi baltalarını bileyip ağaç kesmek için tepeye çıkmış. Ağaca baltalarla vurmaya başlayınca ağaçlardan tıpkı insan gibi kan akmaya başlamış. Durumu gören bu kişiler, ağaçların bu acıklı durumuna daha fazla dayanamayarak kesim işini durdurmuş. Sonrada bin pişman olup geri dönmüşler fakat kısa sürede bu üç kişi ölmüşler. Bu tepe günümüzde kutsal bir mekân olma özelliğini sürdürür. Yöre halkı buraya yağmur duası için çıkmaktadır.

2.1.89. Zâhid-i Geylânî Hazretleri

Kimliği

Zâhid-i Geylânî Hazretleri, H.470-561 (M.1077-1165) yıllarında eski bir İran şehri olan Geylân (Gîlân)’da doğmuştur. Gîlân İslam tarihinde mühim bir yerleşim merkezi, büyük âlim ve mutasavvıfların doğup büyüdüğü tarihi bir şehirdir. Zâhid-i Geylânî ve Necmeddin Geylân Hazretleri, Gîlân şehrinden ömürlerini geçirecekleri Bayburt’a gelmişlerdir.³¹⁶ Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Seferi sırasında Bayburt Kalesi’ni alınca Zâhid-i Geylânî Hazretleri’ni Bayburt Kalesi’ne emir olarak görevlendirmiştir. Zahit Efendi hakkında en iyi bilgiyi Trabzonlu Ömer Aşıkî vermektedir. Aşıkî:

“1957 yılında birkaç dost ile Trabzon’dan Bayburt’a varıp evliya-ullah-i kirâm’dan ârif, âbid Zahid Efendi’yi ziyaret ederek yirmi gün meks ve ârâm vaki oldu (misâfiri olarak istirahat ettik)” ifadesi ile mahalleye adını veren velinin bu tarihte hayatta olduğunu bildirmiştir.”³¹⁷ Günümüzde Bayburt’un en büyük mahallelerinden biri olan Zahid Efendi Mahallesi ismini Zâhid-i Geylânî Hazretlerinden almıştır.

Kabri

Zâhid-i Geylânî Hazretleri’nin kabri Zâhid Efendi Camisi’nin bahçesindedir. Bu caminin önünde bir çeşme vardır. Buradaki suyu Zâhid-i Geylânî Hazretleri’nin Duduzar’ın altındaki dağdan, elindeki çubuğu çekerek getirdiği söylenir ve suyun şifalı

³¹⁶ Yılmaztürk, *Bayburt’un Manevi Bekçileri*, Artus Basım, İstanbul 2009, s. 426.

³¹⁷ Kayaokay, s.68.

olduğuna inanılır. Böbrek taşı olan kimseler yedi gün boyunca, idrar yolları iltihabı geçirenler beş gün boyunca, mide tembelliği ve iştahsızlık çekenler yirmi bir gün boyunca bu sudan aç karnına içelerse şifa bulacakları düşünülür. Ayrıca sedef vb. cilt problemi olanlar kırk gün boyunca bu suyla banyo yaparlarsa yaralarının iyileşeceğine inanılır. (KK. 70, 71)

2.1.90. Zarânili Alişan Efendi

Kimliği

Alişan Efendi 1887 yılında Bayburt'un Güçlü (Zarani) Köyü'nde doğmuştur. Ali Bey'in dokuz çocuğundan biridir. Alişan Efendi, eğitim çağına gelince ailesi tarafından Bayburt'a medreseye gönderilmiştir. Öğrenimini Pulur'da tamamlamış ve icazetini burada almıştır. 1905 yılında İşkinsor (Devetaşı) Köyü'nde hocalık yapmıştır. 1908 yılında askere gitmiş ve askerliğini Erzincan'da çavuş olarak tamamlamıştır. Birinci Dünya Savaşı olunca tekrar askere alınmış, Bayburt'ta menzil kumandanı olarak görevlendirilmiştir.³¹⁸ Savaş sırasında Ağlar Baba'nın kardeşi Halil, Erzurum cephesindeki muharebede yaralanmış, üç gün sonra dönmek şartıyla köyüne gelmiş. Yaraları iyileşmediği için ailesi bir müddet daha köyde kalması için çare aramış. Komşuları Ağlar Baba'ya menzil kumandanlığında Zarânili bir çavuşun olduğunu, eğer onunla görüşürse Halil'e bir müddet daha izin alabileceğini söylemişler. Ağlar Baba, kardeşi Halil'i bir kağına koyarak menzil kumandanlığına getirmiş, Alişan Efendiyle görüşmüş. Ağlar Baba: *"Ben Siptoroslu İrşâdî Baba'nın torunuyum. Bu da Erzurum harbinde yaralanan kardeşim Halil, durumu ağırdır"* diyerek yardım istemiş. Alişan Efendi, kendilerine gerekli yardımı temin etmiş ve Halil'e yaralı halinden dolayı izin vermiş. Daha sonra Alişan Efendi çevresindekilere: *"Ağlar Baba ile karşılaştığımız zaman içimde anlayamadığım garip bir hal zuhur etti. Sanki yüreğime bir avuç köz atıldı"* demiş.³¹⁹ 1916'da Ruslar Bayburt'u işgal edilince, Alişan Çavuş'un babası aile efradını alarak Yozgat'a muhacir olarak gitmiştir. Yozgat'a varamadan Suşehrin'de babası Ali Bey vefat etmiştir. Zarânili Alişan Efendi Yozgat'ta iki yıl kadar kalmış, Bayburt'un kurtuluşundan sonra tekrar Bayburt'a dönmüştür. Bayburt'a döndükten sonra ilk iş olarak Oruçbeyli Köyü'ne gitmiştir. Ağlar Baba'yı ziyaret etmiş, üçüncü veya dördüncü ziyaretlerinden sonra Ağlar Baba'nın has müridi olmuştur. Otuz yıl

³¹⁸ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 294.

³¹⁹ Yılmaztürk, "Zarânili Alişan Efendi" *Bayburt Aylık Yerel Dergi*, S.17, Nisan 1990, s. 7

Ağlar Baba'ya hizmet etmiştir.³²⁰ Alişan Efendi, Ağlar Baba'nın müridi olmasını şu dörtlüklerle dile getirmiş:

*“İrşâdî ismiyle ol Gani sevmiş
Cehd eyle rızamı bulursun demiş
İlmi ledünniden dersini vermiş
Böyle bir şerefte pirim İrşâdî*

*Biçare Avni'nin çoktur kaygusu
Açılmaz bir güle vardır arzusu
Pir elinden alsa canan ağusu
Olur derde derman pirim İrşâdî”*³²¹

1949 yılı başında bir rüya görmüştür ve kış günü hemen atına binip Oruçbeyli Köyü'ne gelmiş. Ağlar Baba'ya gördüğü rüyayı anlatmış. Ağlar Baba da: “*arzu ettiğimiz ve düşündüğümüz tahakkuk etti. Bundan sonra artık bizim değil de Vehbî Hayyâtî Hazretleri'nin halifesi olarak ders verip görev yapacaksın*” demiş.³²²

Alişan Efendi yatsı namazından sonra odasına çekilir, sabahlara kadar ibadet edermiş. Sabah namazında tüm aile kalkar onun imâmlığı altında namazlarını kılarmış. Her gün belirli bir süre Kur'ân-ı Kerîm okurmuş. Alişan Efendi üç defa evlenmiştir. İlk Hanımı Sârâ Hanım'dan Nurettin isimli bir oğlu, ikinci evliliği Hünkâr Hanım'dan bir oğlu bir kızı son hanımı Şâkire Hanım'dan ise üç oğlu altı kızı dünyaya gelmiştir. Bu evliliklerinden, beş erkek yedi kız olmak üzere toplam on iki çocuğu dünyaya gelmiştir.

Alişan Efendi Hazretleri'nin Ankara, Samsun ve diğer yörelerde çok sayıda talebesi olmuştur. 1957 yılından itibaren sıhhati bozulmaya başlamıştır. 1958'de İstanbul'da tedavi görmüş daha sonra köyü Zarani'ye dönmüştür. 1964'te yetmiş yedi yaşında iken vefat etmiştir. Alişan Efendi, Avnî mahlasıyla beyitler yazmıştır. Büyük oğlu Hoca Nureddin Efendi bu deyişleri hafızasına nakşetmiştir.³²³ Pulurlu Süleyman Efendi ile bir sohbeti olmuş ve şöyle söylemiştir:

³²⁰ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 295.

³²¹ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 296.

³²² Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 297.

³²³ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 298.

*“Ne hâle düşmüşsün ey gönül dedim
Âleme ibretsin kendine gel gel
İbretle bakmazsın kudret göresin
Kudretin sahibi Yezdân’a gel gel*

*Mâhitab görünür devrânı güzel
Semâ’nın revnâkı bağrımı ezer
Ârif-i billahlar ma’nayı süzer
Uyan bu gafletten Yezdân’e gel gel*

*Meydâne girenin hüneri olur
Cevherin kadrini sarrafı bilir
Nefsini görenler çok geri kalır
Uyan bu gafletten Yezdân’e gel gel*

*Ciddile arayıp gözle rızâsın
Boşla şu dünyanın cevr-i cefâsın
Bahr-i ma’siyette Avnî gedâsın
Gözlenip râhını Yezdân’e gel gel”³²⁴*

Kabri Bayburt’un Güçlü (Zarani) Köyü mezarlığındadır. Mezarlığa gelen kimseler onun kabrine de uğrayıp üç İhlas bir Fatıha okurlar.

2.1.91. Zihnî Baba

Kimliği

Zihnî, 1797 yılında Bayburt’un Şingâh Mahallesi’nde doğmuştur. Babası Hacı Osman Efendi’dir. Asıl adı Mehmet Emin’dir. Annesinin ismi ve kardeşlerinin olup olmadığı hususunda kesin bir bilgi yoktur. Zihnî’nin ilk evliliğinden hiç çocuğu olmamıştır. İkinci eşi Güzel Hanım’dan tek oğlu Ahmet Revâyî dünyaya gelmiştir.³²⁵ Yakutiye Medresesi’nde aldığı derslerle ilmini çok ilerletmiştir. 1911 yılında Trabzon’a gitmiş, tahsiline Trabzon’daki Hacı Pir Efendi Medresesi’nde devam etmiştir. Medrese

³²⁴ Yılmaztürk, *Bayburt’un Manevi Bekçileri*, s. 299.

³²⁵ Yılmaztürk, *Bayburt’un Manevi Bekçileri*, s. 52.

tahsili sırasında akranları arasından fark edilmiş, hocalarının iltifatlarına mazhar olmuştur. 1816 yılında İstanbul'a gitmiş, Morali Derviş, Rauf ve Galip paşaların sadâreti zamanında kâtipliklerde bulunmuş, 1828 yılında da Trabzon'da Vali Osman Paşa'nın kâtipliğini yapmıştır. 1838'de tekrar İstanbul'a gelmiş ve Çanakkale muhafızı Vâsıf Paşa'nın mektupçusu olmuştur. Aynı yılın sonunda hacca gitmiş, dönüşünde Mısır'a uğramıştır. Mısır'da kısa zamanda tanınmıştır. Dört yıl kaldığı Mısır'dan İstanbul'a dönen Zihnî, Sultan İkinci Abdulmecid'in tahta çıkışında cülûsiyeye ve Tanzimat'a ait şiirler de yazmıştır.³²⁶ Mehmet Ali Paşa'ya sunduğu kaside şöyle başlar:

*“Zâtın enmûzecedir haslet-i nev'i beşerin
Dide-i âleme göstermiye Allah kederin
Tûtiyasın çekeli çeşmine hâk-ı kıdemin
Mısır'a reşketmededir âb-ı hevasın İrem'in”*

Tayin edildiği Akdağ ve Erzurum'da kısa bir süre görev yaptıktan sonra 1840'da tekrar İstanbul'a gelmiştir. Aynı yıl Akkâ Harbi'ne, donanma komutanlarından Gözlüklü Reşîd Paşa'nın isteği üzerine divan kâtipliği görevi ile iştirak etmiştir. Akkâ Harbi'ni anlatan Akkâ Destanı bu sefer sırasında yazılmıştır. Of'tan Bayburt'a oradan da Erzurum'a gelmiş, bir yıl kaldığı Erzurum'da Vali Zarif Paşa'ya kendisini çok sevdirmiş ve 1851'de yeni bir görev ile Erzincan'a vâsıl olmuştur. Erzincan'da mücadeleleri devam etmiş ve Bayburt'a dönmüştür.

Memleketinin türlü dertleriyle uğraşmış ve tarihler yazmış, dostları, eşraf camiler ve köprüler için beyitler ve mısralar kaleme almıştır. 1854 yılında Trabzon'a gelen Zihnî, dört yıl kadar burada kalmış, Tâlib Efendi'ye gazeller yazmıştır.³²⁷ Sıla hasretiyle bağı yanan Zihnî 1859'da Trabzon'dan Bayburt'a hareket etmiş. Yola çıkışından beş saat sonra geldiği Olasa (Bahçekaya) Köyü'nde rahatsızlanarak 62 yaşında vefat etmiştir.³²⁸

Kabri

Kabri İmaret Tepe'de anıt mezarın içindedir. Zihnî'nin oğlu Ahmet Revâyi Bahçekaya Köyü'ndeki baba mezarını yaptırmış ve başucuna bir yazılı taş

³²⁶ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s.53.

³²⁷ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 54.

³²⁸ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s. 64.

koydurtmuştur. Bayburt’lu ünlü tarihçi Mahmut Kemal Yanbey, 1907 yılında gördüğü bu mezar taşının üzerindeki yazıyı okumuş ve şöyle ifade taşıdığını bildirmiştir:

“Hüvellâhülbaki, Hâvâcegân Divân-ı Humâyûn’dan, Şair-i Meşhûr Bayburd-i Hacı Zihnî Efendi’nin Ruhuna Fatiha (1276)”

Sel ile sürüklenen bu mezartaşı, ne kadar aranmışsa da bulunamamıştır. Bunun yerine mezarın yazısı olmayan diğer bir taş, köyün öğretmeni tarafından muhafaza edilerek Bayburt Belediyesi’ne teslim edilmiştir. 1936 yılında bir sanduka içinde getirilen Zihnî’nin kemikleri ve bu yazısız mezar taşı İmaret Tepe’de yapılan mezarına konulmuştur.³²⁹

³²⁹ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, s. 119.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNCELEME

3.1.BAYBURT ZİYARET YERLERİNDEKİ BAŞLICA MOTİFLER

Anadolu’da ve Anadolu dışındaki İslâm ülkelerinde yazılan evliya menkıbelerindeki motifler dikkate alındığında, yıllarca kaydedilmiş çok sayıda menkıbe olmasına rağmen kullanılan motiflerin belli bir sınırı aşmadığı ve çoğu menkıbelerde aynı motiflerin tekrarlandığı görülür. Bu nedenle tek bir motif pek çok menkıbe bulduğu gibi bazen bir menkıbe birkaç motif de bulunabilir. Menkıbelerde motiflerin sınırlı oluşu evliya menkıbelerinin tahlilini kolaylaştırmaktadır.

XV. yüzyılın tanınmış âlim ve mutasavvıflarından Abdurrahman (Molla) Cami, “Nefehâtul-Üns min Hazarati'l-Kuds” isimli eserinde evliya kerâmetlerini şu şekilde listelemiştir:

- Yoktan var etmek
- Varı yok etmek
- Gizli şeyleri açığa çıkarmak
- Açıktaki olanları gizlemek
- Ölüyü diriltmek
- Diriyi öldürmek
- Duayı gerçekleştirmek
- Gıyaben söylenenleri işitmek
- Gaybtan ve gelecekte haber vermek
- Su üzerinde yürümek
- Mekân aşmak
- Aynı anda muhtelif yerlerde bulunmak
- Hayvan, bitki veya cansız varlıkların tesbih ettiklerini duymak
- Havada dolaşmak
- Vahşi hayvanları emrine almak.

Sıralanan motiflerin ilk altısı, birbirinin tersi olaylardır. Türk menkıbelerindeki motiflerin şeması ilk defa Pertev Naili Boratav tarafından yapılmıştır.

Boratav, taradığı menkıbelerin hangileri olduğunu zikretmemekle beraber; A, B, C, D ve E olmak beş ana grupta toplamış ve bunları da kendi içinde otuz beş motife ayırmıştır. İleride yapılacak araştırmaların bu sayıyı daha da arttırabileceğini belirtmiştir. Bir şeyi yoktan var etme, çok kısa zamanda uzun mesafeler aşma, ırmak veya deniz üstünde yürüme ve ölü diriltme gibi birtakım unsurlar evliya menkıbelerinin motiflerini teşkil etmektedir. Bu motifler değişik kökenlerden gelmektedir. İslamiyet'in kabulünden önce ve sonra toplumun inançlarına göre değişik motifler kullanılmıştır. Bu motiflere dikkat edildiğinde Türk menkıbelerinde bir velinin fevkalâde güçlerle donatılmış, tabiatüstü bir varlık olduğu görülür.³³⁰

Ahmet Yaşar Ocak, "Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler" adlı eserinin üçüncü bölümünde "Türk Menâkıbnâmelerinde Yer Alan Motifler" başlığı adı altında motifleri şu şekilde tasnif etmiştir:

- A. Velinin kendi vücudunda cereyan eden kerâmet motifleri
- B. Tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri
- C. Hayvanlar üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri
- D. Gizli şeyler üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri
- E. Mukaddes, insanüstü ve gizli güçler üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri
- F. Biyolojik mâhiyette kerâmet motifleri
- G. Veliliğini kabul edenlere yönelik kerâmet motifleri
- H. Veliliğini kabul etmeyenlere yönelik kerâmet motifleri³³¹

Bayburt'taki zâtların kerametlerini, Ahmet Yaşar Ocak'ın yaptığı motif tasnifine göre listelediğimizde şöyle bir tasnif ortaya çıkmaktadır:

3.1.1. Velinin Kendi Vücudunda Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

3.1.1.1. Tayy-ı Mekân

Tayy-ı mekân, anlatıdaki kişinin çok kısa sürede bir yere gidip gelebilmesidir. Bir anlamda fizikötesi yolculuktur. Evliya menkıbelerinde sıkça ortaya çıkan bu motif örneği Bayburt'taki ziyaret yerlerinde de oldukça fazladır. Örneğin, Bayburt'un Kop

³³⁰ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 83,87.

³³¹ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 88-90.

Köyü’nde türbesi bulunan Şeyh Kara Dede, bazı kişilerin geyik bazı kişilerinse yılan olarak söylediği bir hayvanla tarlasını sürermiş. Tarlaların kısa sürede sürülmesi bazı köylülerin kıskançlığına sebep olmuş. Bunun üzerine bir grup köy halkı Maden Köyü jandarmasına gitmiş, “*bizim davarımızı çalıyor, çift sürüyor*” diye Şeyh Kara Dede’den şikâyetçi olmuş. Bunun üzerine karakol komutanı, Şeyh Kara Dede’nin evine iki jandarma gönderip jandarmalara Kara Dede’yi getirmelerini emretmiş. Jandarmalar köye gelmiş, Şeyh Kara Dede’yi karakola götürmek istemiş. O ise: “*Siz gidin ben gelirim*” deyip onlarla gitmek istememiş. Jandarmalar bu teklifi önce kabul etmemiş fakat Şeyh Kara Dede onları bir şekilde ikna etmiş. Jandarmalar karakola vardıklarında onu karşılarında görmüşler. Onun kerâmetini anlayan köy halkı şikâyetini geri almış. (KK.8)

Burada Şeyh Kara Dede’nin henüz ulaşımın taşıtlarla sağlanmadığı, eşeklerle yolculuk yapıldığı bir dönemde fizikötesi bir şekilde istenilen yere ulaşması bir tayy-ı mekân örneğidir.

Bir gün oşür toplamak için Kop Köyü’ne iki tahsildar gelmiş. Onlar Şeyh Kara Dede’nin evine konuk olmuş, Kara Dede misafirleri için sofraya hazırlattırılmış. Misafirlerden biri içinden: “*Sofrada keşke salatalık olsa*” diye geçirmiş. Şeyh Kara Dede misafirin içinden geçeni okumuş. Mevsimi olmadığı halde kerâmeti ile Bağdat’tan salatalık getirerek sofraya koydurmuş. Böylece kerâmetini gören misafirleri Şeyh Kara Dede’nin evinden memnun ayrılmış. (KK.9)

Burada Şeyh Kara Dede’nin, misafirin içinden geçeni anlaması gizli şeyler üzerinde cereyan eden kerâmet motifi örneği oluşturmakla birlikte Bağdat’a gidip salatalık getirmesi ve sofraya koydurması bir tayy-ı mekân örneğidir. Yakup Abdal Köyü’nde türbesi bulunan, Yakup Abdal’ın halk arasında yaygınlaşmış şu efsanesi bize bu konuda güzel bir örnek oluşturmaktadır:

Yakup Abdal’ın ağası hacca gitmiş, ağanın canı hacda lor dolması istemiş. Yakup Abdal bu sırada bir arazide davar gütmekteymiş. Yakup Abdal, ağasının canının lor dolması istediğini hissetmiş. Ağanın hanımının yanına gidip, ağanın canının lor dolması istediğini söylemiş ve kadından bir lor dolması yapmasını istemiş. Hanım, Yakup Abdal’ın kendi canının lor dolması istediğini ve ağayı bahane ettiğini düşünmüş. Hanım dolmayı yapıp Yakup Abdal’a vermiş. Yakup Abdal dolmayı manevi âlemde

hacca, ağasının yanına götürüp, ağasına yedirmiş. Akşam eve geri dönmüş, ağanın hanımına da *“ağam dolmayı yedi sana da selamı var”* demiş. Ağa hacdan gelmiş ve Yakup Abdal’ın maneviyatını anlamış. Millet ağayı ziyarete gelince ağa: *“beni ziyaret edeceğinize gidin Yakup’u ziyaret edin”* demiş. Yakup Abdal’ın maneviyatı anlaşılnca, vefat etmiş ve ağa Yakup Abdal’ın mezarını Yakup Abdal’da bir dağın başına yaptırmış. (KK.70)

3.1.1.2. Öldükten Sonra Yeniden Dirilmiş Görünme

Evliya menkıbelerinde sıkça karşılaşılan bu motifte anlatıda geçen evliya; öldükten sonra insanların yardımına koşma, kötülere ders verme, savaşlarda askere yol gösterme vb. vazifelerle dirilmiş olarak görülür. Bu motif, Bayburt’ta en çok karşılaşılan motiflerden biridir. Zira halk evliyaların ölmeyeceğine, onların insanlar arasında gezindiğine fakat onları görmenin herkese nasip olmayacağına inanır.

Öldükten sonra yeniden dirilmiş görünme motifi Bayburt’ta sadece zor durumlarda kalındığında görülmez. Yaptığımız derlemelerde, bahsi geçen evliyanın çeşmeden abdest aldığını, su içtiğini, ibriğini doldurduğunu görenler vardır. Zira Muhammed Hanefi Makamı, Seyyit Yakup Hazretleri, Çal Dede, Danişment Köyü’ndeki Anonim mezar bu tür anlatılara örnek teşkil eder. Ayrıca Mutlu Köyü’ndeki Tandır Ziyaretinde ve Ahî Emir Zencânî Hazretleri’ne ait olduğu idea edilen evde üç kişinin namaz kıldığını, zikir yaptığını, tesbih çektiğini gören birçok insan vardır. Ev sahipleri ve köy halkı gördüklerine öylesine inanmaktadır ki bu evi ve mescidi sürekli temizlemekte itina ile muhafaza etmektedir.

Dirilme motifinin karşımıza çıktığı fonksiyonlardan biri de savaşta askere yol gösterme, askerle birlikte savaşma, düşmanın yerini gösterme, uçak vb. araç kullanma, kılıç sallama gibidir.

Eski bir komutan olan Fettani Bey, Doğu’da PKK ile çarpışırken bir pir onların yanına gelip, düşmanın bulunduğu yeri söylemiş. Komutan onu önce çoban zannetmiş fakat dizlerine kadar uzanan sakalı, ayaklarına kadar inen hırkası, başındaki sarığı ve elindeki değneği görünce şaşırmış. Ona kim olduğunu sorduğunda o ihtiyar: *“Bayburt’tan Ağlar Babayım”* cevabını vermiş. O sırada gelen çatışmalara yönelen komutan, arkasına döndüğünde nur yüzlü piri görememiş. Onun söylediği yerlere ateş ederek teröristleri pusuya düşürmüştü. Aradan yıllar geçmiş, Fettani Bey Ankara’da

TBMM’de göreve gelmiş. Tesadüfen Ağlar Baba’nın torunlarından biriyle karşılaşmış. Tabiki önce bunu bilmemiş, Ağlar Baba’nın torunu “*Ben Bayburtluyum*” deyince Fettani Bey ona olan biteni anlatmış ve Ağlar Baba’yı sormuş. O da onun yıllar önce öldüğünü ve kendisinin Ağlar Baba’nın torunu olduğunu söylemiş. (KK.13)

Kıbrıs Savaşı’nda düşmanın kuşatması altında kalan Türk askerleri bir türlü düşmanın yerini belirleyememiş. O sıra iri vücutlu, iki metre boylarında, göğsünde kan izi bulunan bir asker yanlarına gelmiş.

Askerler korkup telaşa kapılınca korktukları uzun boylu asker: “*arkanıza bakmayın, gösterdiğim yerleri bombalayın*” demiş. O sıra Kayseri’den gelen bir asker “*sen kimsin, nereden geldin*” diye sorunca uzun boylu o meçhul asker “*Bayburt’tan geliyorum, adım Burhanettin ama bana Burhan Dede derler*” cevabını vermiş. Askerler gösterilen yerleri bir bir bombalamış. Düşmandan tek bir silah sesi bile gelmemiş. Askerler o sevinçle birbirlerine dönüp kucaklaşmışlar. Kayserili asker arkadaşına sarıldıktan sonra arkasını dönmüş ama kimseyi görememiş. Bunun üzerine askerliği bitince Bayburt’a gelmiş. Burhan Dede’yi aramış ve onun kabrini bulmuş. O günden sonra da her sene oğulları ile burayı ziyarete gelmiş. (KK.74)

3.1.1.3. Aynı Anda Birkaç Yerde Birden Görünme

Bu motif, tayy-ı mekân motifine benzerlik göstermektedir. Zira evliyalar çok hızlı bir biçimde bir yerlere gidip gelebildikleri gibi bu metafizik ötesi hızları sayesinde aynı anda birkaç yerde birden görülmektedir.

Bayburt’ta, kadınlar bir gün toplanmış minibüsle Ağlar Baba’yı ziyarete gitmiş. Bayburt’u tam çıkacakken minibüsün tekeri yan dönmüş ve minibüs devrilecek gibi olmuş. O sıra bir el minibüsü düzeltmiş ve eski haline getirmiş. Bazı kadınlar pencereden uzatılan elin gerisinde Ağlar Baba’yı görmüş. Ağlar Baba da o sırada bahçede sebzelere su vermekteymiş. Kadınlar Siptoros Köyü’ne ulaştıklarında Ağlar Baba: “Gelin yavrularım gelin yolda küçük bir badire atlattınız” demiş. (KK.19)

Burada Ağlar Baba’nın, misafir geleceğini önceden bilmesi (başka yerde olan olayları bilme) gizli şeyler üzerine cereyan eden keramet motiflerine bir örnek oluştururken diğer taraftan Ağlar Baba’nın hem Siptoris Köyü’nde sebze sulaması hem

de gelen yolcularını sıkıntıdan kurtarmak için Bayburt'ta bulunması aynı anda birkaç yerde görünme motifine örnektir.

Bu motifin dikkat çekici bir örneği de KIVIRZIVIR Mehmet Naim Efendi'de görülür. KIVIRZIVIR Mehmet Naim Efendi hacca gitmek istemiş ama ne yaptıysa, nereden artırdıysa bir türlü parası hacca gitmeye yetişmemiş. O sene bütün komşuları hacca gitmiş. Komşuları parası yeterli olmadığı için onun hacca gidemeyeceğini düşünüp, ona üzüyorlarmış. Komşuları hacca gittikleri zaman KIVIRZIVIR Mehmet Naim Efendi'yi Mekke'de en ön safta namaz kılarken görmüşler. Bu duruma çok şaşırılmışlar. Hatta KIVIRZIVIR Mehmet Naim Efendi'nin aslında parası olduğunu, hacca gidemeyeceğim diye kendilerine yalan söylediğini düşünmüşler. Hacdən döndüklerinde birkaç gün KIVIRZIVIR Mehmet Naim Efendi'yle konuşmamışlar. Diğer komşulardan hac zamanında onun Bayburt'ta olduğunu öğrenmişler. Böylece onun kerâmetini anlaştılmışlar. (KK.49)

3.1.1.4. Öldürücü ve Tahrip Edici Şeylerden Etkilenmeme

Bu motif kişinin kılıçtan veya silahtan etkilenmemesi, ateşten yanmaması, zehirlenmemesi, donmaması, vahşi hayvanlardan etkilenmemesi ve suda kaynarak ölmemesidir.

Padişahlar döneminde sahte şeyhler artınca padişah tüm şeyhleri İstanbul'da toplayıp onları imtihan etmek istemiş. Her şehirden olduğu gibi Bayburt ve çevresinde yaşayan şeyhler de İstanbul'a götürülecekmiş. Bu haber, Şeyh Mahmut'a (Kara Dede) âşikar olmuş ve Şeyh Mahmut hazırlıklara başlamış. Karısına evinin önündeki lor taşını göstererek: *"Bu taştan buhar çıktıkça buna devamlı su dök, sakın ihmal etme"* demiş sonra yola çıkmış. Yolda kendisini almaya gelen padişahın adamları ile karşılaşmış. Onlara götürecekleri adamın kendisi olduğunu söylemiş ve onlarla yola devam etmiş. İstanbul'a gidip padişahın huzuruna çıkmış. Kara Dede, Şurut Şeyhi ve nereli olduğu belli olmayan bir başka şeyh bir koyun gövdesi ile birlikte yanan ekmek fırınına oturtulmuş ve kapı kapatılmış. Kara Dede'nin evinin önündeki lor taşından buhar çıkmış. Karısı taşa su dökerek buharın sönmesini beklemiş. Lor taşı soğumuş ve buhar kesilmiş. Verilen süre dolmuş. Fırının kapısı açılmış. İçeride üç şeyhin sapasağlam oturdukları görülmüş. Fırından çıkarıldıklarında Şurut Şeyhi'nin cübbesinin eteği yanmış, koyunun gövdesi nar gibi kızarmış. Sadece Kara Dede'nin elini koyunun üzerine koyduğu yer çiğ kalmıştır. Üç şeyhin de kerâmetine inanılmıştır. Padişah, Şeyh

Kara Dede'nin önüne altınlar getirmiş fakat o bunların hiçbirini kabul etmemiş. Padişah'tan Veysel Karani Hazretleri'nin deve yününden örülü dokuz halkalı kemerini, Veysel Karani'ye ait bir hırkayı ve koyunlardaki çilek hastalığını iyileştiren şifalı taşı istemiş. Mal mülk istemediği için padişah, Kop Köyü'nün öşürünü almaktan vazgeçmiş. (KK.57)

İrşâdî Baba'nın yaşadığı Siptoros Köyü'nde Ermeniler de yaşamaktaymış. Bir grup Ermeni İrşâdî Baba'yı sinamak ve halkın gözünden düşürmek istemiş. Köyün tandirlerinden birini yakmış, bütün köy halkını buraya toplamış. İrşâdî Baba onların isteğine karşı çıkmamış, sadece olur anlamında başını sallamış. Tandırın içine girmiş, birkaç saat tandirden çıkmamış. Ermeniler gülererek onun yandığını söylemiş. O sırada öğle ezanı okunuyormuş. Ezan bitiminde tandırın ağzını açtıklarında İrşâdî Baba'yı namaz kılarak görmüşler. Namazı bitince İrşâdî Baba ateş püsküren tandirden çıkmış. (KK.32)

3.1.1.5. Bedeni Ölmeden Dünyadaki Varlığını Ortadan Çekme

Anlatıya konu olan kişinin bir anda at üstünde göğe yükselmesi, melekler tarafından göğe çekilmesi, yolculuğa çıkıp geri dönmemesi vb. durumlar bu motif içerisinde yer almaktadır.

Kehnet Dede köyden uzak bir tarlada çalışmış. Kerâmetinden dolayı tarlayı geyiklerle sürermiş. Ailesi dâhil kimse Kehnet Dede'nin tarlada ne yaptığını bilmezmiş. Kehnet Dede, bir gün eşine *“sen tarlaya azık getirdiğin zaman bana görünme, azığı bir köşeye bırak sonra da köye geri dön”* demiş. Eşi de buna uymuş fakat merakını da bir türlü yenememiş. Kehnet Dede'nin tarlada ne yaptığını görmeyi çok istemiş. Bir gün kadın yine tarlaya gitmiş. Kehnet Dede'nin azığını her zamanki yerine getirmiş. Ancak köye dönmemiş ve Kehnet Dede'yi izlemeye koyulmuş. Kehnet Dede her zamanki gibi geyiklerle tarlayı sürüyormuş. Geyikler kadını fark etmiş ve hemen kaçmaya başlamışlar, bir süre sonra gözden kaybolmuşlar. Kehnet Dede kafasını çevirip bakmış ki eşi orada. *“Kadın gözlerin kör olsun”* demiş. Kadının gözleri o an kör olmuş. Sonra Kehnet Dede geyiklerin peşinden gitmiş. Bir süre sonra o da gözden kaybolmuş ve daha da geri gelmemiş. Kehnet Dede'nin sürdüğü tarladaki geyiklerin izleri hala belliymiş. (KK.69)

Bu efsanede iki motif iç içe geçmiş durumdadır. Kehnet Dede'nin geyiklerin peşinden gidip bir daha geri dönmemesi, bedeni yok olmadan dünya hayatından çekilme motifine örnektir. Ayrıca Kehnet Dede' nin hayvanlara hükmedip, geyiklerin tarlayı sürmesi hayvanlar üzerinde cereyan eden keramet motifine bir örnek oluşturmaktadır.

Bu motife bir diğer örnek de Şehit Osman Türbesi'nde görülmektedir. Anadolu'yu ele geçiren Türkler, Rumları bu İslam beldesinden sürerek Bayburt'a kendileri yerleşmiş. Çevrede dolanan Rum baskıncılarından korunabilmek için Bayburt Kalesi'ni tamir edilmeye çalışmışlardır. Kale beyi halkın yiyeceğini, süt ve et ihtiyacını karşılamak için binlerce koyun kesmiş. Beslenen koyunların sütünden kale duvarlarının sağlam olması için harca katılmış. Kalede bulunan halkın geçimini sağlayan sürünün idaresini, her türlü tehlikelere karşı koruyabilecek yiğit yapılı Osman Bey ile yetim kız kardeşi yürütmekteymiş. Gündüzleri kırlarda hayvan güden iki "Kayışkıran" adı verilen tepede sürülerini otlatırken düşmanla karşılaşmış. Saatlerce devam eden mücadelede Osman'ın kız kardeşi şehit düşmüş. Bunu gören Osman, tek başına düşman sürüsünü önüne katarak, arkalarından gitmiş, bir daha da geri dönmemiş.

Bu durumu haber alan kale beyi, şehit kız için şimdiki Şehit Osman Tepesi denilen yerde bir türbe yaptırarak ölüsünü buraya defnettirmiş. Osman'ın ruhunun şad olması için de kız kardeşinin yanına sembolik bir türbe daha inşa ettirmiş. Daha sonra Şehit Osman'ın kabrine gelip yattığını söyleyenler olmakla birlikte kız kardeşinin türbesinin üzerine doğru göğe yükseldiğini de görenler olmuş. (KK.10)

3.1.1.6. Ölüm Sırasında ve Sonrasında Fevkalâde Hallerin Zuhûru

Anlatıdaki kişinin öleceği zamanın bilmesi, ölüm anında yaşanan mucizevi olaylar, mezarın yerinin değiştirilmemesi, cesedinin çürümemesi, rüya yoluyla mezarının yerini bildirmesi, evliya defnedilirken gerçekleşen olaylar vb. örnekler bu motifi oluşturmaktadır.

Ağlar Baba vefat ettiği zaman bir sürü kuş Ağlar Baba kabre konuluncaya kadar uzun uzun ötüşmüş. Halk bu kuşların Ağlar Baba'dan ayrılmanın hüznüyle böyle uzun uzun ötüşüklerini düşünmektedir. (KK.15)

Celâli Baba ölmeden evvel, cesedinin Ruslar tarafından çiğnenmemesi için defnedilmek istediği yeri göstermiş. Gerçekten de Bayburt 1916 yılında yani Celâli

Baba'nın ölümünden yaklaşık bir yıl sonra son kez Rus işgali altında kalmış ve bu işgalden 21 Şubat 1918'de kurtulmuştur. (KK.24)

Hacı Mahmut Efendi'nin türbesinin üst tarafı birçok kere yıkılmış, yeniden yapılmış. Oğullarının ve torunlarının rüyasına giren Hacı Mahmut Efendi onlara: *“Bırakın Allah'ın rahmeti üzerime yağsın, türbemin üzerini kapatmayın”* demiş. Hacı Mahmut Efendi'nin türbesi yapılırken de bir Rum cenazeyi görmek istemiş fakat akrabaları izin vermemiş. Rumların ısrarı üzerine, akrabaları Hacı Mahmut Efendi'nin ayaklarını göstermeye razı olmuşlardır. Hacı Mahmut Efendi'nin ayaklarını gören iki Rum hemen orada Müslüman olmuş. (KK.11)

Hacı Şaban Efendi vefat ettiğinde naaşı kaldırılırken birçok kuş tabutunun etrafını sarmış, gökyüzünde halkalar oluşturmuş. (KK. 57)

3.1.1.6.1. Mezarın Yerinin Değiştirilememesi

Bu tür motiflerde anlatıya konu olan kişinin bazen mezar yeri bilinmez. Yol, köprü vb. yapımı sırasında çeşitli kerâmetlerle mezarın yeri ortaya çıkar. Onlar için bir türbe yaptırılır ve oraya defnedilir. Bazen de orada yatan zât, çeşitli kerâmetlerle mezar yerinin değiştirilmemesini ister. Böyle durumlarda da yolun içine vb. yerlere mezar veya türbe yaptırılır.

Kimi zamanda zât mezarının değiştirilmesini istemez bu konuda ısrar edenlerin başına çeşitli kazalar veya felaketler gelir. İş makineleri arızalanır, greyderin ağzı parçalanır veya saplandığı topraktan çıkamaz. Damat Ali Efendi'nin Tuzcuzâde Mahallesi'nde bulunan türbesine defnedilmesi Bayburt halkı arasında efsaneleşmiştir.

Damat Ali Efendi'nin kabri başta Garipler Mezarlığı içinde yer almaktaymış. Trabzon-Erzurum yolu yapılacağı zaman yolun mezardan geçmesi sebebiyle kabir buradan başka bir yere nakledilmek istenmiş. Yol çalışması yapılırken, greyderler vb. kazı araçları kaza yapmış, arızalanmış, çalışanlarda bir takım sıkıntılar olmuş. Damat Ali Efendi yolun yapımına izin vermediği için Türkiye'nin pek çok yerinden hocalar ve Allah dostları gelmiş. Manevi manada ondan izin istemiş, izin alınınca da Damat Ali Efendi dualar eşliğinde bugünkü türbesine defnedilmiş. (KK.32) Damat Ali Efendi'nin, ömrünün son zamanlarında yanına gelen bazı dostları bir vasiyetinin olup olmadığını, defin için herhangi bir yeri tespit edip etmediğini sorduklarında *“Beni Tuzcuzâde*

Mahallesi'ndeki Garipler Mezarlığı'na gömün. Etrafını belli olacak şekilde taşlarla çevirin. Bir gün olur ki beni oradan alıp lâyük bir mekâna götürecekler çıkar" demiştir. Damat Ali Efendi'nin yüz on yıl önce söyledikleri ölüm döşeginde ona tezahür etmiş. (KK.75)

Kavuk Dede'nin kabri türbe haline getirilmek istenmiş fakat Kavuk Dede her defasında üzerindeki kubbeyi atmış. Bir gün Kavuk Dede torunlarının rüyasına girmiş *"türbe istemediğini ve yalnızca mezarın başındaki kavuğun durmasını"* söylemiş. Bunun üzerine Kavuk Dede'nin türbesi yapılmaktan vazgeçilmiş, sadece başındaki kavuk biçimindeki dilimli taşlar muhafaza edilmiş. (KK.19)

Sadrü'ş-Şerîa'nın kabrinin yeri, yol yapımı sebebiyle değiştirilmek istenmiş. Çalışmalara gelen iki kepçenin tırnaklarının kırılması üzerine bu zâtın kabri olduğu yerde bırakılmış. Hatta Bayburtlu bir şahsın kazma ile çalışmalara müdahale etmesi üzerine oracıkta felç geçirdiği de rivayet edilmektedir. (KK.1)

3.1.1.6.2. Ziyaret Yerinin Rüya Yoluyla Bildirilmesi

Bir önceki motiften yola çıkılarak yapılan bu motif başlığında; anlatıda sözü edilen kişinin mezarının yeri değiştirilmek istendiğinde bu zât şehrin belediye başkanının, imamının, valisinin, yol yapan işçi veya mühendisin rüyasına girer ve onlara mezarının yerini söyler.

Ziyaret yeri, bazen hasta kişilere veya yakınlarına rüya yolu ile bildirilir. Başka şehirlerden insanlar ziyaret yerini rüyasında görürler, burayı arar bulurlar ve buradan şifa alacaklarına inanırlar.

Bazen de herhangi bir sebep gerektirmeksizin zât bir kimsenin rüyasına girip onu türbesine çağırılmaktadır. Bayburt'ta sözü edilen bazı türbelerin kayıtları arşivlerde veya kaynaklarda geçmemektedir. Örneğin Bayburt'un Balca Köyü'ndeki Muhammed Hanefi türbesinin Bayburt'ta bulunduğu dair resmi bir belge veya yazılı bir kaynak yoktur. Bayburt'tan veya şehir dışından pek çok kişi rüyasında Muhammed Hanefi'yi gördüğünü, rüyada zâtın kendisini Muhammed Hanefi olarak tanıttığını ve gördükleri zâtın Hazreti Ali'ye çok benzediğini söylemektedirler.

Yazılı kaynaklarda olmayan fakat halkın inancında mevcut olan türbelerin varolduğuna dair en önemli delil, bu zâtların çeşitli insanların rüyasına girerek mezarının yerini bildirmesidir.

Bayburt halkı bu konuda gördükleri rüyaları “*bir daha göremem, rüyama bir daha girmez, anlatırsam kızdırırım, çarpılırım*” gibi çeşitli sebeplerle anlatmak istememektedir. Buna rağmen bu motifle ilgili Bayburt’ta çok fazla örnek bulunmaktadır.

Damat Ali Efendi’nin türbesi bir yol kenarındaymış. Bu zât Bayburt’un diğer önemli zâtlarından Hacı Şaban Efendi ve Hacı Mehmet Efendi’nin rüyasına girmiş. Yol üzerindeki gürültüden rahatsız olduğunu dile getirmiş. Bunun üzerine bu zâtın kabri Tuzcuzâde Mahallesi’nde sakin bir yere taşınmış. (KK.32)

Konya’da yaşayan bir kadının doğan her çocuğu zaman geçmeden ölüyormuş. Gitmedikleri doktor kalmamış fakat bu duruma bir çare bulamamışlar. Bu kadın bir gün rüyasında Çal Dede’yi görmüş. Hiç bilmediği Bayburt’a gelip kendisini “Çal Dede” diye tanıtan zâtın mezarını aramış. Kadın burayı bulmuş ve günlerce ziyaret etmiş. Aradan çok geçmeden kadının bir oğlu olmuş. Bunun gibi birkaç olaydan sonra burasının etrafı taşlarla çevrilmiş. Şimdi ise burası mezar haline getirilip kabrine de Çal Dede yazılmıştır. (KK.17)

Muhammed Hanefi’nin Türbesi, Bayburt halkı ve dışardan gelen insanların gördükleri rüyalar üzerine yapılmıştır. Rüyasında, Muhammed Hanefi’nin kabrinin kenarından, Hazreti Hasan’a kapı açıldığını görenler olmuş. İzmir’den bir çocuk rüyasında Muhammed Hanefi’yi görmüş ve Muhammed Hanefi onu türbesine çağırılmış.(KK.52) Bundan birkaç yıl önce teröristlerle yapılan çatışmada, ayaklarından birini kaybeden ve Samsun’da yaşayan bir gazi birkaç gece rüyasında Muhammed Hanefi’nin mezarını görmüş.

Rüyasına göre mezar şu an makamı bulunan yerin altında bir mağaranın içindeymiş. Muhammed Hanefi’nin ayağı kopmuş ve gövdesi ile ayağının biri farklı yerlerde gömülüymüş. Muhammed Hanefi rüyasında türbesine gelmesini söylemiş. Gazi önce umursamamış, birkaç gece aynı rüyayı görünce Bayburt’a gelmiş. Muhammed Hanefi’nin türbesini bulmuş. Bacaklarını oradaki toprağın altına gömmüş. Bu vaziyette bir gece orada kalmış. Ertesi gün gazi kalkmak isterken dizinden itibaren

olmayan bacağıının tamamlandığını görmüş. Buna benzer olaylardan sonra Muhammed Hanefî'nin taşlarla örülü bir türbesi yapılmıştır. (KK.53)

3.1.1.6.3. Cesetin Çürümemesi

Evliya menkıbelerinde sıkça gördüğümüz bu motifte şehit olanların veya evliyaların cesetlerinin çürümediği görülür. Hacı Osman Efendi, Osmanlı-Rus Savaş'ında şehit düşmüş ve giysileri ile gömülmüş. Yetmiş yıl sonra kabri açılınca asker elbisesinin sapasağlam kaldığı, sadece kalbinin üzerinde bir kan lekesi olduğu görülmüş. (KK.76)

Aynı şekilde Damat Ali Efendi'nin naaşı, yol yapımı için kaldırılıp kendisi için yapılan türbeye defnedilirken Damat Ali Efendi'nin kefenin hiç çürümediği, yüzünün pembe, sakallarının bembeyaz bir biçimde kaldığı görülmüş. (KK.32)

Aynı motif Seyyit Yakup Hazretleri'nin türbesinde de vardır. Seyyit Yakup Hazretleri'nin türbesine birkaç defineci altın aramak için gitmiş. Mezarı kazdıklarında ellerine mübareğin kulakları gelmiş defineciler bunu anlamayıp, küpün sapı zannetmişler. O sırada bir diğer defineci de mübareğin ayaklarından tutmuş, bunun da hazinenin bir başka parçası olduğunu düşünmüşler. Tam o sıra Seyyit Yakup Hazretleri doğrulmuş; simsiyah sakalları, kırmızı yüzü aynen durmaktaymış. Mübareğin mezarın içinden kanlı canlı çıktığını gören definecilerin biri kalp krizi geçirmiş, biri felç olmuş, birinin de vücudundaki tüm tüyler dökülmüş. (KK.54)

3.1.2. Tabiat Varlıkları ve Eşyalar Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

3.1.2.1. Cansız Varlıkları Kendiliğinden Hareket Ettirme

Bu motifte kerâmetler sadece velinin kendisiyle ilgili olmaz. Tabiattaki olaylara hükmedebilme, dağları, tepeleri, taş ve kayaları yürütme, eşyaları yürütüp çok uzaklara sevk etme, akarsuları durdurma, tersine akıtma, kapının kilidini açma, cansız nesneleri canlandırma gibi durumlarla da karşılaşılır.

Burnazlı Veli Efendi, Koplu Mehmet Efendi ve Iğdırlı Salih Efendi Oslu Hoca'nın talebeleriymiş. Bu üç veli, farklı yönlerden gelse de Bayburt'a gitmek için aynı güzergâhı takip etmişler. Üç veli sabah namazı vakti, Borazan Hanları'nda bir araya gelmiş ve Bayburt'a doğru yolculuklarına devam etmişler. Maden Petrolü'nün

önlerine gelince sabah namazı kılmak istemişler. Burnazlı Veli Efendi imam, Iğdırlı Salih Efendi müezzin olmuş. Koplu Mehmet Efendi namaz sonunda zikri yaptırıp, aşır okutmuş. Bu esnada Bayburt'a doğru akan Çoruh Nehri sanki önüne bir set çekilmiş gibi durmuş, velilerin ibadetleri bitince yeniden akmaya devam etmiş. (KK.8)

Bayburt'ta kimin başı sıkışsa, zor durumda kalsa bu Alho Dede'ye âyân olurmuş. Alho Dede, o kişiye hissettirmeden onun yardımına koşar, o kişiyi zor durumdan kurtarırmış. Ayrıca Alho Dede'nin kilitli kapıları açmada da kerameti varmış. Dua okuyup kilide bakınca kapı kendiliğinden açılıyormuş. Mahallede bir kadının kocası askere gitmiş. Adamın biri de bu kadını kafasına takmış. Adam kadının evine zorla girmek istemiş. Bu durum Alho Dede'ye âyân olmuş. Alho Dede'nin kapının kilidine bakması ile kapının açılması bir olmuş. Alho Dede sırtını kadına dönüp yatmış. Bunu gören adam korkup kaçmış. (KK.3)

Kumarbazın biri eve hep geç gider, genç karısını gece vakti yalnız bırakırmış. Kadın bu duruma çok üzülür, her gün ağlayarak dua edermiş. Yine böyle bir gün kadın dua edip yatmış. Alho Dede, kapının kilidini dua ile açmış ve arkası dönük biçimde genç kadının yanına uzanmış. Adam gece yarısı eve geldiğinde karısının yanında Alho Dede'yi görmüş. Alho Dede adama kızmış ve *“bir daha gece vakti karını yalnız bırakma, herkes benim gibi namuslu olmaz”* diyerek oradan uzaklaşmış. (KK.3)

Alho Dede'ye ait bu iki efsanede de iki motif örneğini birden görüyoruz. Alho Dede'nin başka yerde olan olayları görebilmesi gizli şeyler üzerinde cereyan eden kerâmet motifine örnek teşkil ederken kilitli kapıları dua ile açması cansız varlıkları kendiliğinden hareket ettirmeye örnek oluşturur.

Bir gün Kaleardılı Ağa Efendi at arabası ile Ahsunk'tan Bayburt'a gideren “Çilçil” denilen mıntıkada Kitapsız Mustafa Efendi'ye rastlamış. Onu da alıp ve yoluna devam etmiş. Bir süre yol aldıktan sonra bir köylünün ham deriyi sırtlamış, önlerinde yürüdüğünü görmüşler. Kaleardılı Ağa Efendi durumu görünce dönüp Mustafa Efendi'nin yüzüne bakmış. Asıl gayesi ondan bir kerâmetin zuhur etmesiymiş. Birden o aheste adımlarla yürüyen köylünün, deriyi sırtından fırlatıp koşmaya başladığını görmüşler. Ağa Efendi arabayı hızlandırarak köylüye kavuşmuş ve *“efendi sana ne oldu da sırtındaki deriyi atıp koşmaya başladın”* demiş. Köylü korku ve heyecan içerisinde *“bey o deri sırtımda canlandı. Çok korktum da onun için seğırtmeye başladım”* demiş.

Ağa Efendi adamı sakinleştirip yüküyle arabaya almış beraber Bayburt’a gitmişler. (KK.44) Burada Kaleardılı Ahmet Efendi’nin deriyi canlandırması, cansız varlıkları kendiliğinden hareket ettirme motifine örnek oluşturmaktadır.

3.1.2.2. Maddelerin Mâhiyet ve Niteliklerini Değiştirme

Suyu ve diğer içkileri yağ, bal veya başka bir maddeye çevirme, bitkileri taşta veya taşta, toprağı altın yahut mücevherat haline getirme, hayvanları taşta çevirme, ateşi çeşitli nesnelere çevirme, karı şekere çevirme vb. bu motifte karşılaşılan durumlardır. Bu motifte anlatıya söz konusu olan zât, veliliğini kabul etmeyenlere veliliğini göstermek, zor durumda olanlara yardım etmek için maddelerin mahiyet ve niteliklerini değiştirmektedir.

Bir kış günü Bayburt’un Duduzar Köyü’nde delikanlılar helva çekmekteymiş. Ağlar Baba da o zamanlar Duduzar Köyü’nde misafirmiş. Ağlar Baba delikanlıları görmüş ve onların yanına gitmiş. Onlara: “*Gençler helvanın tadını da ben katsam olur mu?*” demiş. Delikanlılar bu teklifi kabul etmiş. Ağlar Baba dışarıdan bir avuç kar getirmiş ve helvanın içine katmış. Delikanlılar önce gülmüş ancak helvanın tadına baktıklarında baldan daha tatlı olduğu görmüşler. Böylece onlar da onun kerâmetine mazhar olmuş. (KK.15)

Bayburt’u Gümüşhane’ye bağlayan yolun otuzuncu kilometresinde bir dağın eteğine kurulmuş Nişantaşı (Ostuk) Köyü vardır. Dağın üzerinden köyün içine kadar uzanan yılan şeklinde bir taş yığını bulunmaktadır. Bir nevi iskelet diyebileceğimiz şekil, şaşılacak derecede yılanı benzetmektedir. Köyün içerisinde son bulan baş kısmı tam bir yılan başını andırmaktadır. Boyu yüz metre kadardır. Bu yılan adına çeşitli efsaneler anlatılmaktadır. Büyük bir yılanın köye gelmekte olduğunu görenler evlerini terk edip kaçmaya başlamış. Yılan köye girdiği zaman çevrede bilgisi ve ermişliği ile tanınan Oslu Hoca’ya müracaat edilmiş. Hoca halkın huzurunda dua edip yılanı dönerek: “*ya mübarek hayvan taş ol*” deyince yılan orada taş kesilmiş. (KK.11)

3.1.2.3. Tabiat Kuvvetlerini ve Olayları İsteddiği Gibi Yönetme

Bu motif Bayburt’ta en çok karşılaştığımız motiflerden biridir. Bu motif velinin yangını söndürmesi, yağmur, kar ve dolu yağdırması, seli durdurulması, rüzgâr ve fırtına çıkarması, şimşek çaktırması ve yıldırım kullanması, rüzgâr ve fırtınayı

dindirmesi gibi durumlarla karşımıza çıkar. Bahsi geçen evliya tabiat kuvvetlerine ve tabiat olaylarına karşı kerâmetlerini doğrudan gösterebildiği gibi kimi zamanda kerâmetlerinin ayan olmasını istemez ve dolaylı yoldan kerâmetlerini gösterir. Bunun en güzel örneği Alho Dede’de görülmektedir.

Muhacirlikten önce Bayburt’ta büyük bir yağmur kıtlığı olmuş. Halk günlerce beklemiş fakat yağmur yağmamış. Ahali bakmış ki ekinler güneşten kavrulacak Alho Dede’ye gitmeye karar vermiş. Alho Dede’yi bulup: *“Alho Dede, senin duan kabul olur. Allah’a nazın geçer, bir dua et de, Allah yağmur versin, yoksa ekinler kavrulacak, kıtlık olacak”* demiş. Alho Dede de: *“yok oğullar, bizde bir şey yok. Biz sizin bildiğiniz gibi değiliz”* demiş. Alho Dede çarşıya inmiş, fırından bir tırnaklı almış, arasına da tereyağı koyup, çocukları başına toplamış. *“Gelin çocuklar yağdur, gelin çocuklar yağdur”* deyince çocuklar yağı tırnaklıyı sıvayıp yemişler. Aradan kısa bir zaman geçmiş, yağmur yağmaya başlamış. Günlerce yağmur yağmış. Bu seferde evler yağmurdan yıkılacak duruma gelmiş. Yine ahali: *“gelin Alho Dede’ye gidelim”* demişler. Alho Dede’ye gelip *“Alho Dede, yağmur yağdır dedik de böylemi olsun dedik, ev-bark sele, suya gidecek. Sen bilirsin, derdimize bir çare”* demişler. Alho Dede de: *“yok evladım, o bizim işimiz değildir”* demiş. Alho Dede, çarşıya inip yine çocukları başına toplamış: *“yağma-dur çocuklar, yağma-dur”* diyerek fındıkları çocuklara dağıtmış. Aradan çok zaman geçmeden yağmur durmuş. (KK.3)

Bir gün Bayburt’ta büyük bir yangın çıkmış, ahali çaresiz kalmış. Hasta yatağında yatan Damat Ali Hamdi Efendi’ye dostları ricacı gelmiş. *“Efendi Hazretleri, himmet eyle, yangının yanına götürelim seni”* demişler. Damat Ali Efendi’yi güçlkle ayağa kaldırıp kollarına girmişler, yangın yerinin yakınına getirmişler. Damat Ali Efendi eğilip yerden bir avuç toprak almış, sessizce bir şeyler okumuş *“yâ ateş artık sakin ol”* diyerek toprağı ateşin üzerine doğru serpmiş. Biraz sonra ateş azalmış ve yangın sönmüş. (KK.32)

Bir gün Hacı Mahmut Efendi’nin asker arkadaşları Batum’dan hocayı ziyarete gelmiş. Hoca Efendi, üç beş gün sonra arkadaşlarını uğurlarken köyün içinden akan çay tersi yöne akıp Hacı Mahmut Efendi’nin arkasından gitmiş. Hacı Mahmut Efendi, duasını okumuş ve dönüp suya bakarak *“su dön”* demiş. Bunun üzerine su eski haline dönmüş. (KK.11)

Bir gün Kaleardılı Ahmet Baba saat onda bir ihvanının fırınına gitmiş. Fırında tahta tezgâh varmış. Bıçağı almış, üç kere tezgâhın üzerindeki tahtaya vurmuş ve alnını bıçağın tahta sapına koyarak beş dakika beklemiş. Biraz sonra büyük bir deprem olmuş. Millet büyük bir paniğe ve korkuya kapılmış. Ahmet Baba “*Elhamdülillah Bayburt kurtuldu*” dedikten sonra “*dağlar yeryüzünün direkleri, veliler de o direklerin tokmakçısıdır*” demiş. (KK.44)

Seyyit Yakup Hazretleri, İslam orduları ile Bayburt civarına gelmiş. Burada düşmanla savaşırken susuzluktan bunalan İslam ordularına su temini için şimdi yattığı tepenin üzerine gitmiş. Dağın dibindeki su kaynağına asasını sürüyerek dağın tepesine kadar götürmüş. (KK.54)

Akkoyunlu Devleti zamanında Bayburt işgal edilmiş, şehir yakılıp yıkılmış. Şehir alevler içinde yanarken halk şehrin kuzeybatısında bulunan bir tepeye doğru kaçmaya başlamış. Osman Gâzi, yanındaki kız kardeşi ile birlikte yanan şehri seyretmekteymiş. Şehrin daha fazla yanmasına dayanamayan Osman Gâzi, yerden bir avuç toprağı alıp şehre doğru serpmiş. Kızgın alevlerle yanan şehir bir anda sönmüş. Sonra kendisi ve kız kardeşi ölünce bu tepeye gömülmüş. (KK.11)

Kurtuluş savaşı yıllarında Ermeniler, Türkleri taş mağaralara doldurmuş. Kimini süngüleyip, kimini kurşunlamışlar. Kimini de ateşe atmışlar. Bu sırada Şeyh Ali çarşı köprüsünün üzerinde görülmüş. Bayburt Kalesi’ne doğru gitmiş. Ermeni askerleri onu da süngülemiş. Tam o sırada Şeyh Ali elindeki asasını: “*Ya Allah*” diyerek yere vurmuş. Aniden bir top patlamış. Şehit Osman Tepesi’nde tarak dişi kadar çok asker ortaya çıkmış. Askerlerin sesini duyan Ermeniler kaçmış, Şeyh Ali de ortadan kaybolmuş. (KK.6) Zâhid-i Geylânî Hazretleri’nin yanında bulunan Zâhid-i Geylânî çeşmesi beş dakika boş kalmaz. Şehir merkezinde içilecek en sağlıklı su olduğuna inanılır. Bu suyu Zâhid-i Geylânî Hazretleri’nin elindeki çubuğu çekerek Duduzar’ın altındaki dağdan, getirdiği söylenir. (KK.70)

3.1.2.4. Irmak, Göl veya Deniz Üstünde Yürüme

Bu motif evliya hayattayken görüldüğü gibi anlatıda geçen kişinin ölümünden sonra da görülmektedir. Bazı menkıbelerde evliyanın, nehir üzerinde doğrudan yürüyebildiği bazılarında ise bir çubuk veya ağaç dalını suyun üzerine atarak karşıya geçtiği görülmektedir. Bazen de yılın belli aylarında nehrin üzerinde yürüyen atlılar ve

askerler görülmektedir. Bir gün Ağlar Baba'nın dereden karşıya geçmesi gerekmiş, köprü yokmuş. Suyu bir ot parçası atmış ve ona basarak karşıya geçmiştir. (KK.13)

Melişah Bayburt'ta Rumların kötülüklerini önlemek, Bayburtlu askerleri eğitmek için bu diyara gelmiş. Bayburtlulara yardım edeceği yerde şehrin ileri gelenlerini katletmeye başlamış. Bu dönemde Bayburt'ta dönemin bütün ünlü âlimlerini yetiştiren Seyyit Muhammed Bâbertî Hazretleri yaşamaktaymış. Bayburtlular Melişah'ın gazabından kurtulmak için Bâbertî Hazretleri'ne haber göndermiş. Bâbertî Hazretleri yanına beş öğrencisini alarak yola çıkmış fakat Çoruh Nehri'ni coşkun bir biçimde akmaktaymış. O anda nehrin içinden geçen ağaçlar köprü oluşturacak şekilde yan yana dizilmiş, Bâbertî Hazretleri ve beş öğrencisi ağaçların üzerine basarak karşıya geçmiştir. Kerâmetleri gören Melişah, Bâbertî Hazretleri'nin ayağına kapanmış. Affını istemiş, kaleyi tamir ettirmiş. Sonra da Bâbertî Hazretlerini Seyyit'ül ulema olarak Mısır'a göndermiş. (KK.27)

3.1.3. Hayvanlar Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

Bu motifte birden fazla durumla karşılaşırız. Velinin vahşî veya yabanî hayvanları itaat ettirmesi, hayvanları konuşturması, onları zararsız hale getirmesi ve hizmetinde kullanması, onlarla dostluk kurması bu motifi oluşturmaktadır. Bayburt'ta bu motifin en güzel örneğini Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî Hazretleri'nde görmekteyiz.

Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî Hazretleri'nin bir kedisi varmış. Zencânî Hazretleri kediyle konuşmakta, onunla arasında manevi bir bağ bulunmaktaymış. Bayburt halkı bu kedinin de kerâmetli olduğuna inanmaktadır. Zencânî Hazretleri ile kedisi halk nazarında o kadar bütünleştirilmiştir ki Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî Hazretleri'nin türbesi halk arasında "Kedili Kümbet" olarak da adlandırılmaktadır. Ahmet Zencânî Hazretleri'nin bir kedisi varmış. Kedi her gün birkaç kez miyavlar, onun miyavlama sayısına göre medreseye misafir gelirmiş. Örneğin üç kez miyavladı mı üç misafir gelirmiş. Bir gün kedi beş defa miyavlamış, ama altı misafir gelmiş. Ahmet Zencânî Hazretleri bundan şüphelenerek misafirleri tetkik etmiş. Sonunda altı kişiden birinin Müslüman olmadığı ortaya çıkmış. (KK.12)

Birgün bu medresede askerler için yemek pişiyormuş. Medresenin kedisi, acıklı acıklı miyavlayarak yemeği pişiren aşçının ayağına sarılıp, kazanın etrafında dönüp duruyormuş. Kedinin anormal davranışlarından şüphelenen Zencânî Hazretleri, bu

duruma çok şaşırmış. Yemek dağıtılmaya başlanacağı sıra kedi kendini kazana atmış. Aşçı yemek mundar oldu diye yemeği döktüğünde kazanın dibinde kıvrılmış, zehirli yılanı görmüşler. Böylece kedinin davranışlarının sebebi ortaya çıkmış. Kedi kefenlenerek cenaze namazı kılınmış ve mezara gömülmüş. (KK.13)

Bayburt'un Oruçbeyli Köyü'nde kabri bulunan İrşâdî Baba, Rize taraflarına bir seyahate çıkmış. Bülbülleriyle ünlü bir kahvehaneye gelmiş. Hoşbeşten sonra kahvedekiler bir bülbülün yedi senedir hiç ötmediğini söylemiş. İrşâdî Baba: *“Ben bu bülbülü öttürürsem onu azât eder misiniz?* diye sorunca onlar da: *“Söz veriyoruz eğer öttürürsen serbest bırakacağız”* cevabını vermişler. İrşâdî Baba şu beyti okumaya başladıktan sonra bülbül ötmeye başlamış:

*“Açıldı laleler yaz bahar oldu
Yine dost bağına girdin mi bülbül
Doğru söyle yaradanı seversen
Yardan ayrılalı güldün mü bülbül*

*Kışın lal eylersin şirin zebani
Ya gelince artırırsın figani
Nezaket bağının Binbir bağbani
Bağdan ayrılalı güldün mü bülbül*

*İrşâdî her kuşa kaide olmaz
Arifte olan hal zaitte olmaz
Laleden sümbülden faide olmaz
Aşk ile Mevla'yı buldun mu bülbül*

Bülbül öttüğü için kahveci de sözünde durarak bülbülü serbest bırakmış. (KK.32)

Bayburt'un Kop Köyü'nde türbesi bulunan, Kara Dede'nin bugün Ceylan olarak bilinen yerde tarlaları varmış. Bir gün tarlasını sürmeye gitmiş fakat tarlayı sürecektik bir öküzü yokmuş. Tarlaya giderken karısına: *“Benim azığımı getir elma ağacının altına bırak, sakın yanıma gelme, iner aşağıdan alırım”* demiş. Karısı bu isteğe uymuş, aradan birkaç gün geçmiş. Kızı babasını çok özlemiş. Onu görmek için annesine

yalvarmış. Azığı bir gün de kendisinin götürmesini istemiş. Annesini büyük bir zorlukla razı etmiş. Azığı da alıp gitmiş, azığı elma ağacının altına koyarken kız babasının özlemine dayanamayarak yukarı çıkmış. Babasına yaklaşıncı gördüklerine inanamamış. Babası, öküz yerine ceylan koşmuş, elinde de çubuk yerine yılan varmış. Kız hayretle: “*Baba bunlar ne?*” diye sorunca bu sesi duyan ceylanlar dağa kaçır, yılan ise yere inerek gözden kaybolmuş. (KK.9)

3.1.4. Gizli Şeyler Üzerinde Cereyan Eden Kerâmet Motifleri

Bu motif velinin karşısındaki kişinin akıldan geçenleri bilmesi, düşünceyi okuması, başka yerlerde olan olayları, mevcut kişileri görmesi, başkalarına göstermesi, gizli eşya ve maddeleri bulup çıkarması, yoldan gelen yolcuları karşılaması gibi durumlarla örneklendirilebilir. Bunun örnekleri çoğunlukla Ağlar Baba’da karşımıza çıkmaktadır.

Bir gün Oruçbeyli Köyü’nden iki arkadaş köy yolunda gezmekteymiş. Bunlardan biri Ağlar Baba’yı taklit ediyor, diğeri de buna gülüyormuş. Sonra yollarına devam etmişler. Bir zaman sonra karşılarında Ağlar Baba’yı görmüşler. Ağlar Baba kendisini taklit eden adama: “*Oğlum iyi konuşuyorsun, güzel konuşuyorsun ama ağzını fazla eğiyorsun*” diyerek sitem etmiş ve “*bir daha böyle şeyler yapma*” diye de eklemiş. (KK.13)

Oslu Baba ve Ağlar Baba çok samimi arkadaşarmış. Kendi aralarında kim önce vefat ederse diğeri vefat edenin cenazesini yıkayıp kaldırarak diye sözleşmişler. Bir zaman sonra Ağlar Baba vefat etmiş. O günün sabahında Oslu Baba’yı almak için birkaç kişi atlarla Oruçbeyli Köyü’nden yola çıkmış. Oslu Baba da Ağlar Baba’nın vefat ettiğini kerâmeten öğrenmiş ve o da sabahtan yola çıkmış. Bir süre sonra yolun ortasında karşılaşmışlar. Oslu Baba onlara: “*Nereye gittiklerini*” sormuş. Onlar da Ağlar Baba’nın vefat ettiğini ve Oslu Baba’yı almaya gittiklerini söylemiş. Oslu Baba onlara kendini tanıtmış ve Oruçbeyli Köyü’ne doğru yola çıkmışlar. (KK.11)

Celâli Baba’nın torunu Yasin Akbaba 1970’li yıllarda maddi yönden sıkıntı çekmiş. Bir yakın köylüsünden alacağı varmış. Adam borcunu vermemekte ısrar ediyormuş. Bu şahıs soğuk bir kış gecesi, üzerinde pijama ile kendi köyünden kalkarak, vahşi hayvan tehlikesi olan uzun bir mesafeyi katederek Yasin Akbaba’nın evine gelmiş ve borcunu ödemiş. Kendisine: “*Hani sen borcunu vermeyecektin, ne oldu da bu kış*

gecesi sırf borcunu ödemek için buraya kadar geldin? diye soranlara: “Benim rüyada gördüklerimi görseydiniz, siz de aynı şeyi yapardınız” demiş ve Celâli Baba’nın rüyasına girip onu çok kötü bir şekilde korkutulduğunu anlatmış. (KK.18)

Bir kış mevsiminde Abrans Köyü’nden iki derviş yola çıkmışlar, hava çok soğuk olduğundan çok üşümüşler. Donma tehlikesi geçirecekken birbirlerine: “*gel soyunalım Ahmet Baba’dan destur isteyelim*” demişler. Soyunmuşlar, elbiselerini koltuklarının altına koymuş öyle yola düşmüşler. İkinci vakti dolaylarında Ahmet Baba fırına gitmiş. Fırının bacasına gelip, orada oturmuş. Çalışan işçiye: “*Şu mestlerimi, çoraplarımı çıkar*” deyip “*Allah Allah lâ havle velâ kuvvete illâ billâh*” zikrine devam etmiş ama ayakları buz gibiymiş.

Bu durum üç saat devam etmiş. O iki derviş Şingah harmanlarında elbiselerini giyinerek fırına gelmişler. Kaleardılı Ahmet Baba ile görüşmüşler. Ahmet Baba: “*Kardeş beni bu yaşlı halimle ne sıkıntıya koydunuz böyle. Ne işiniz vardı kış günü*” deyince o dervişler de: “*Ne yapalım donacaktık Ahmet Baba, sen bize sahip ol istedik*” demiş. Ahmet Baba vefatından evvel yanında ağlayan kızı Râfet Hanım’a: “*Ağlama kızım, sükût et. Hepimizin gideceği yer orası*” diye teselli verdikten sonra orada bulunan hanımlara: “*Bacılarım, evlatlarım hakkınızı helal edin ve artık uzaklaşın. Erkek kardeşlerden gelenler olacak*” demiş. Son olarak da: “*Eyvallah*” deyip ruhumu teslim etmiş.³³²

Kitapsız Hasan Efendi’ye öleceği mazhar olur. Kitapsız Hasan Efendi bir gün kızının yanında kalırken kızı: “*Baba ne yemeği istersin buyur da onu pişireyim*” sorusuna sebzeli bir yemek istediğini söylemiş. Kış mevsimi olduğu için sebze bulmak zormuş. Kızı bir konserve bulmuş ve sebze yemeği yapmış ve Kitapsız Hasan Efendi’nin yatağına getirmişler. Hasan Efendi, yemekten birkaç kaşık aldıktan sonra torunu Mustafa’ya: “*Mustafa oğlum, Şubat 3’te bir fırtınamız var onu atlatırsak bir müddet daha yaşarız*” demiş. Bayram ertesi evine götürmüşler. Şubatın ikisinde torunu dedesine gitmiş. Hasan Efendi hasta yatmaktaymış. Torunu “*Dede sana bir doktor getireyim*” demiş. İlk önce “*Yok cücüğüm gerekmez*” dese de sonradan “*Senin de gönlün kırılmasın, kalk bir doktor getir*” demiş. Getirilen doktor, Hasan Efendi’yi muayene etmiş. Kalbine ve nabzına bakmış ve çok şaşkın bir şekilde dudak bükmüş: “*Efendi,*

³³² Yılmaztürk, *Bayburt’un Manevi Bekçileri*, s. 286-287.

senin haline bakıyorum çok ağır hastasın. Kalbini ve nabzını dinliyorum, genç bir delikanlının kalbi ve nabzı gibi fakat yine de bir reçete yazacağım, bu ilaçları kullan” demiş. Torunu ilaçları almış. Gece yarısına doğru Hasan Efendi uyanmış. Yanında oğlu Mahmut ve ikinci hanımı bulunmaktaymış. Oğluna saati sormuş, cevabını alınca: “*Mahmut oğlum şu yastıkları önüme koy ve beni kibleye çevir*” diyerek Hasan Efendi ellerini açar: “*Yâ Rabbî artık tahammülüm azaldı, beni yanına al*” diye dua etmiş. Mahmut’a dönerek başını ovalamasını istemiş. Oğlu, başını ovup Hasan Efendi’yi yatırmış. Kitapsız Hasan Efendi, 3 Şubat 1940’da vefat etmiş. (KK.14)

Mahallenin yaşlılarından Tevfik Amca bir gün Kitapsız Mustafa Efendi’yi ziyaret etmiş. Oturup, sohbet etmişler. Vakit bir hayli geç olmuş. Tevfik Amca kalkmak istemiş fakat Kitapsız Mustafa Efendi izin vermek istememiş: “*Gece gece etrafını kurtlar tilkiler sarar, bu saatte beni yorma*” demiş. Tevfik Amca gitmekte kararlıymış. Vakit kış, dışarısı tipi boranmış. Tevfik Amca tepeleri aşarak yola koyulmuş fakat kurtlar etrafını sarmış. Ağlamak ve dua etmekten başka bir şey yapamamış. O sıra Kitapsız Mustafa Efendi görünmüş: “*ben sana demedim mi beni bu saatte yordun buraya*” demiş. Tevfik Amca gözünü açtığında Kitapsız Mustafa Efendi’yi de kurtları da görmemiş. (KK.14)

3.1.5. Biyolojik Mâhiyette Kerâmet Motifleri

Bu motifin içerisinde velinin ölüyü diriltmesi, kısır yahut yaşlı kadın ve erkeği çocuk sahibi yapması, hastalıkları iyileştirmesi gibi durumlar vardır. Bunun örneklerinden ilkinin Ağlar Baba’da görebiliriz. Oruçbeyli Köyü’nden bir kadın hamileymiş. Doğum günü geçmiş fakat bir türlü doğum başlamamış. Kadının kocası Ağlar Baba’nın yanına gitmiş. Ağlar Baba’ya durumu anlatmış ve Ağlar Baba’dan duasını istemiş. Ağlar Baba bir taşla dua okumuş ve o taşı Çoruh Nehri’ne atmış. Sonra da adama dönüp “*git karın kurtulacak*” demiş. Kadın ondan sonra doğum yapmış. (KK.13)

Sürekli baş ağrısı çeken ve ağrıları bir türlü dinmeyen bir adam kendisini okuması için Ağlar Baba’nın yanına gitmiş. Ağlar Baba önce dua okumuş sonra da kendine ait mührü adamın başına koymuş ve “Bismillahu Allahu Ekber” demiş. Adam o an baş ağrısından kurtulmuş. (KK.32)

İrşâdî Baba'yı çocuğu olmayan bir adamı ziyaret etmiş. Çocuğu olup olmayacağını sormuş. İrşâdî Baba oğlu Ahmet Baba'yı üç tane çakıl taşı alıp getirmesi için dışarı göndermiş. Ahmet Baba taşları getirince İrşâdî Baba bu taşları ocağa atmasını söylemiş. Ahmet Baba taşları ocağa atınca taşlar biraz sonra “Allah, Allah” diyerek fırlamış. Bunun üzerine İrşâdî Baba misafirine dönerek inşallah Allah yakında sana bir evlat nasip edecektir demiş ve aşağıdaki beyti söylemiştir.

*“Didem akıttım nemler
Yaşlar Allah Allah dedi
Dilim zikreyler Mevla'yı
Dişler Allah Allah dedi*

*Her kula kadirdir halik
Çalışana vermez darlık
Suda idile geldi balık
Kuşlar Allah Allah dedi*

*Haram katmadım kârıma
Layık değildir şanıma
Kırklar uğradı yanıma
Üçler uğradı Allah Allah dedi*

*İrşâdî'yem bak zarıma
Güvenme dünya varına
Gidin sorun tek yavruma
Taşlar Allah Allah dedi” (KK.32)*

Bayburt'ta eskiden beri hamama gitme geleneği varmış. O zamanlar Kitapsız Mustafa Efendi'nin ailesi, henüz altı aylık Kitapsız Mustafa Efendi'nin torununu alıp hamama gitmiş. Bebek hamamda ellerinden düşmüş. Bayılmış bebeği ne yaptılarsa kendine getirememişler. O vakit Kitapsız Mustafa Efendi köyde kalmaktaymış. Kış mevsimiymiş. Ailesi baygın bebeği eve getirmiş. O sıra kapı çalınmış, Kitapsız Mustafa Efendi içeri girmiş: “Getirin uşağımı bana bakayım ne yaptınız” demiş. Bebeği, Kitapsız Mustafa Efendi'ye getirirmişler Kitapsız Mustafa Efendi bir tas da su istemiş.

Çocuğun damağına bir iki damla su damlatmış, okuyup okuyup elini sürekli çocuğun kafasına sürmüş. Böylece çocuk kendine gelmiş. Gel zaman git zaman Kitapsız Mustafa Efendi ölmüş. O bebek de büyüyüp ve yaşlanmış. Oğlu hastaneye götürmüş, doktorlar kafasından film çekmişler. Filmde Kitapsız Mustafa Efendi'nin tedavi ettiği bölge çıkmış. Doktorlar: *“Buraya ne oldu? Buraya bir şey olmuş ve çok eskiden tedavi edilmiş”* demiş. Böylece yıllar sonra Kitapsız Mustafa Efendi'nin kerameti ortaya çıkmış. (KK.14)

Rufâî Tarikatı'na bağlı, Veli Şaban Hazretleri'nin yolunda olan bir genç Bayburt-Trabzon yolunda büyük bir kaza geçirmiş. Genci hastaneye getirdiklerinde omurilik kemiği kırılmış ve iç kanaması varmış. Bir süre sonra da gencin kalbi durmuş. Genç geri döner umuduyla makineye bağlanmışlar. Doktorlar akşam olduğunda *“yaşamaz artık”* deyip sabaha makinenin fişini çekmeyi düşünmüşler. O gece gencin yanında yine Veli Şaban Hazretleri'nin müridi olan bir arkadaşı kalmış. Gece yarısından sonra sarıklı iki kişi gelmiş. Elllerinde ameliyat malzemeleriyle hasta genci tedavi etmişler. Diğer arkadaşı önce rüya gördüğünü düşünmüş. İşleri bitip giderken sarıklı adamlardan biri onun saçını okşayıp: *“Tanımadın mı evladım şeyhini”* demiş. Genç gördüklerinin rüya olmadığını, onların Veli Şaban Efendi ve Kaleardılı Ahmet Baba olduğunu anlamış. Sabah olduğunda doktorlar gördüklerine inanamamış. Ölür diye fişini çekecekleri genç gözlerini açmış. (KK.57)

3.1.6. Veliliğini Kabul Edenlere Yönelik Kerâmet Motifleri

Bu motif velinin başkalarını ermişliğe kavuşturması, yaşadığı yere bereket getirmesi, az yiyecek ile çok kişiyi doyurması, başkalarını ikaz edip kötülüğe, tehlikeye düşmekten kurtarması, tehlike veya felâkete mâruz kalanları fiilen kurtarması vb. durumlarla karşımıza çıkar.³³³

93 Harbi öncesi Ruslar'ın Bayburt'a girmesi durumunda, alınacak tedbirlerin görüşülmesi için şehrin ileri gelenleri bir konakta toplanmış. Herkes fikrini söylemiş, bazen de aralarında münakaşalar olmuş. Vakit geçtikçe ortam gerginleşmiş. Alho Dede, o zamanlar genç bir delikanlıymış. Konaktan içeri girer girmez: *“hepinizin gözü aydın bayraklar dikildi, iş bitti”* demiş. Bunu duyan herkes sevinmiş çünkü Alho Dede'yi

³³³ Karakoç, s. 97.

tanıyorlarmış. Konaktakiler sevinçlerini belli etmeden ertesi günü beklemişler. Ertesi gün gerçekten de antlaşma imzalanmış ve savaş tehlikesi ortadan kalkmış. (KK.3)

Bayburt'un Ruslar tarafından işgal edildiği yıllarda Bayburt'ta, Şeyh Hacı Osman Efendi adlı bir zât yaşamaktadır. Şeyh Hacı Efendi okumuş, hoca olarak isim yapmış. İşine gelip giderken Sadrü's Şerîa Hazretleri'nin mezarına okumayı ihmal etmemiş. Rus askerleri ise birkaç gündür bu mezarın çevresine pislemekteymiş. Hacı Osman Efendi bu duruma çok üzölmüş ama memleket işgal altında olduğu için bir şey diyememiş. Yine bir gün mezarın yanına yaklaşmış ve alçak bir sesle Sadrü's Şerîa Hazretleri'ne “*artık sana dua etmeyeceğim bir kendini bile koruyamıyorsun*” demiş. Ertesi gün işine giderken mezarın başında Rus askerlerinin nöbet tuttuğunu görmüş, bunun sebebini sormuş. Nöbetçiler de mezarı pisleyen askerlerin çarpıldığını söylemiş. Durumu fark eden Rus komutanı mezarda yatan kişinin kerâmetlerini anlamış ve mezarın başına nöbetçi koymuş. (KK.1)

Mutlu Köyü'nde Tandır Ziyareti olarak adlandırılan bir evde üç tane evliya mezarının bulunduğu, onların şeyh olduğu, burada zikir yapıp, namaz kıldığı pek çok kişi tarafından bilinir. Buradaki evde un, bulgur, süt, yağ vs. hiç bitmezmiş. Bir gün bu eve kalabalık bir misafir gelmiş. Evin hanımı yemek hazırlamış ama bayram günü olduğu için sürekli misafir geliyormuş. Kadın bir taraftan sofrayı kurmuş, bir taraftan da kendi kendine “*tüh azıcık pilav var, nasıl yetiştireceğim*” diye söylenmiş. Erkek sofrasına götürmek için bir tepsiye dört tabak pilav koymuş. Kadın sofrası için tencerede pilav kalmadığını fark etmiş. Erkek sofrasının tabaklarını içeri götürmüş. Döndüğünde tencere ağzına kadar pilavla doluymuş. (KK.31)

Muhammed Hanefi'nin türbesi yapılırken, türbeyi yapan köylülerden ikisi tepenin altından tek tek taş çekmekte, biri de çamur harcı ile getirilen taşları örmekteymiş. Bir taş koyup bir çamur atıyormuş. Bir süre böyle yaptıktan sonra işçi içinden: “*Harç bitecek şimdi harç karayım*” diye düşünmüş. Elini her attığında harç ağzına kadar doluymuş. Akşama kadar böyle devam etmiş, türbenin yapımı bitmiş ama çamur hiç eksilmemiş. (KK.53)

3.1.7.Veliliğini Kabul Etmeyenlere Yönelik Kerâmet Motifleri

Bu motifte veliye inanılmaması durumunda velinin beddua ederek karşısındakileri cezalandırması gibi durumlar vardır. Bu durumlar velinin başka bir

veliye kerâmet kuvvetiyle üstün gelmesi, hasımlarını beddua ederek muhtelif şekillerde cezalandırması, onlara korku ve dehşet verecek durum ve kılıklarda görünmesi, elindeki asâ veya değneği ejderha yapıp korku salması gibidir.³³⁴

İrşâdî Baba Hazretleri'ni hem ziyaret etmek hem de onu imtihandan geçirmek için bir grup âlim Oruçbeyli Köyü'ne gelmiş. İrşâdî Baba'nın tarlada olduğunu söylemişler. Kızgın bir Ağustos ayıymış. İrşâdî üzerine bir deri sarıp, çalışmaktaymış. Misafirler babaya yaklaşmışlar. Bakmışlar ki kılık kıyafet perişan. İçlerinden biri: “övdükleri İrşâdî bu mu, böyle İrşâdî olur mu? Diye sessizce arkadaşına söylemiş. Misafirlerin geldiğini gören İrşâdî Baba işi bırakmış. Onlara doğru yönelmiş. Hakkında düşündüklerini bildiği için onların akıllarından geçeni anladığını gösteren beyitler okumağa başlamış. Ziyaretçiler pişman olmuş ve özür dilemiş. İrşâdî Baba burada şu beyitleri söyler:

*Bu abdal posturur sakın hor bakma
Cihanı terk eden deriyi bağlar
Gurb-i ilahiye vasil olanlar
Soyunur kemhayı deriyi bağlar*

*Arif kibr eylemez hale varınca
Süleyman'a ne söyledi karınca
Bir Ali kahraman cenge varınca
Kuşanır silahın deriyi bağlar*

*Neylerim dünyada mülkü iradı
Hamd olsun terk ettim evlad-ı iyali
Şükr olsun görmüşem rü'yeti nuru
Ol nuru görenler deriyi bağlar*

*Güneş tiğ gösterse gullei kaftan
Ayağın terp edip çıkarma saftan*

³³⁴ Karakoç, s. 99.

*Cihanı yarattı nun ile kaftan
Her sanatın piri deriyi bağlar*

*Açılsa bizlere varlık kapısı
Mücevher altından olsa yapısı
Almazsa bir pula olsa tapısı
Maksude erenler deriyi bağlar*

*Doğru derviş isen hani teberin
Acep bu sözlerden var mı haberin
Vücut üzre üç yüz altmışaltı damarın
Halikın üstüne deriyi bağlar.*

*Enka bezirgahım alıp pacımdan
Ser verir sır vermem ölsem acımdan
Mihneti dünyanın kahri uçundan
Bu sefil İrşâdî deriyi bağlar.*

Bunun üzerine misafirler onun ne büyük bir veli olduğunu anlayıp elini öpmüşler ve ondan özür dilemişler.³³⁵ Ağlar Baba, Siptoros Köyü'nde cami olmadığı için kilisenin damına çıkmış ve ezan okumuş. Oruçbeyli Köyü'nde yaşayan Ermeniler bu duruma tepki göstermiş ve Ağlar Baba'yı dava etmiş. Jandarmalar Ağlar Baba'yı alıp mahkemeye götürmüş.

Hâkim Ağlar Baba'ya bakmış, Ağlar Baba'nın kılık kıyafeti hoşuna gitmemiş. “*Bu deli mi kilisede ezan okuyor*” diye dalga geçmiş.

Ağlar Baba bunun üzerine şu şiiri okumuş:

*“Abdal arayıp gezerim, Ariflerin casusuyam
Siyretime bakma benim, suretimin namusuyam
Hiçbir kotan sökmez beni, devr-i âdem harusuyam
İbrişim kuşak belimde, bir eda Anka kuşuyam”*

³³⁵ Battal, s. 6-7

Ağlar Baba, bu şiiri okuduktan sonra hâkimin alt dudağı bölünmüş ve göğsünden aşağı kan akmaya başlamış. Hâkim, bunun Ağlar Baba'nın bir kerâmeti olduğunu anlamış. Ağlar Baba'nın elini öpüp ondan özür dilemiş. Sonra da: “*Baba git kiliseyi cami yap, Ermeniler de kendilerine başka yerde kilise yapsınlar*” demiş. (KK.13)

Köyün gençlerinden biri Ağlar Baba'nın maneviyatını denemek için ağzına şeker koymuş ve Ağlar Baba'nın yanına gitmiş. Ağlar Baba: “*Gel Bahri Çavuş gel. Kimi şeker yer, kimi akide yer, kimi de boş söz söyler*” demiş. Bunun üzerine genç şekerleri yutmuş. Gidip Ağlar Baba'nın elini öpmüş. (KK.32)

Erzurum'dan bir adam Bayburt'a gelmiş. Bayburt'a gelir gelmez buradaki vatandaşlarla dini konularda tartışmaya başlamış. Milleti dininden döndürüp, onları kandırmaya çalışmış. Ahmed-i Zencânî ile bahse girmiş. Adam: “*Bir fırın yaktıralım, fırına girelim, kimin dini hak ise o yanmaz*” demiş. O arada Ahmed-i Zencânî abdestini alarak yanan fırına girmiş. Durumu gören adam kaçmaya başlayınca halk yakalanarak adamı linç etmiş. Ahmed-i Zencânî de yanan fırından sağ-salim çıkmış. (KK.12)

Ahmet Baba bir gün ihvanına: “*Pazar günü gelin de size bir çay içireyim*” demiş. Ahmet Baba'nın bahçesi derenin yanındaymış, 20-25 ihvanı derenin kenarına oturmuş. Ahmet Baba'yı istemeyen efe yollu bir kişi varmış. Ahmet Baba'ya sürekli küfür ediyormuş. Ahmet Baba sesini çıkarmamış. Bahçede otururken o küfürbaz yoldan geçmiş, babaya küfür ve hakaret etmiş. 25 ihvan birden ayağa kalkmış.

Ahmet Baba: “*Durun kardeşler. Herkes yerine otursun. Bu zamandan yarın öğlene kadar ona bir şey olmazsa burada Ahmet Baba da yok. Ahmet Baba'nın dergâhı da yok*” demiş. O küfürbaz adam da çerçilik yapıyor, köylülere tabak, tencere satıyormuş. Adam, sabah kalkmış arabasına binip gitmiş. Biraz zaman geçince atı parlamış, araba ters dönmüş, adam arabanın altında kalmış. Saat dokuzda cenazesini almışlar.³³⁶

Kitapsız Hasan Efendi bir gün bağda sebzelere su veriyormuş. Uzaktan üç dört genç de onu görmüşler. Kendi aralarında: “*Bu adam evliyaymış, bundan bir şeyler isteyelim bakalım bilecek mi istediğimizi, gerçekten de evliya mı anlayalım*” demişler. Gençlerden biri salatalık, biri lahana, biri de karpuz istemiş. Gençler yanına gelip:

³³⁶ Seyyit Yusuf Haşim, Seyyit Mustafa, s. 281.

“Yardım edelim dede” demişler. Kitapsız Hasan Efendi: “Oturun bakalım gençler bir dinlenin” demiş. Gençlerden salatalık isteyene salatalık, lahana isteyene lahana vermiş, karpuz isteyen gence de: “Evlat çok yaşıyım, çarşıya gidip karpuz alamadım sen geçerken al” demiş. Gençler böylece onun kerâmetini anlamış. (KK.53)

Zamanın birinde Sadrü’ş-Şerîa Hazretleri’nin kabrinin bulunduğu yerden yol geçmesi gerekmiş. Belediye zabıta memurlarından Kapçalı lakabı ile anılan bir kişi türbeyi kaldırıp buradan yol geçirmek istemiş. Belediye işçileri duruma karşı çıkarak: “Biz buraya kazma vuramayız. Büyüklerimizden öğrendiğimize göre burada büyük bir zât yatmaktadır” demiş. Kapçalı ne kadar ısrar ederse de işçiler kazmayı vurmaya reddetmiş. İşçilere kızan Kapçalı: “Verin bana kazmayı bakalım ölüde ne kerâmet var” demiş. Kapçalı türbeye birkaç kazma vurmuş. Sonra da: “Bakın bana bir şey olmadı, haydi siz de devam edin” demiş. Bunun üzerine işçiler: “Bugün akşam oldu, yarın sabah erkenden biz işe başlarız” demişler. Herkes evine dönmüş, Kapçalı yemiş, içmiş sonra uykusu gelip yatmış. Uykuya dalar dalmaz, birisinin kafasına kazma vurduğunu sanmış. Korkunç bir rüya görmüş. Bağırarak uyanmış, sabaha kadar uyumamış. Bu durum kırk gün devam etmiş. Oğulları Kapçalı’yı sırtlarına alarak türbeye götürmüşler. Kapçalı türbeye yüzünü sürüp af dilemiş fakat bütün çabaları boşa gitmiş. Kırkıncı gün Kapçalı bağırarak can vermiş. (KK.1)

Bayburt’un Kavak Köyü’nde Ebu-Halil El Ensarî’nin mezarının olduğu söylenir. Buna inanmayan bazı defineciler yanlarına bir de hoca alıp burayı kazmaya gelmişler. Tam kazmaya başlamışken yanlarında 3 metre uzunluğunda, sakalları dizine kadar varan bir adam belirmiş. Bunların yüzlerine bir tokat atıp her birini bir yere savrulmuş. (KK.55)

3.2. BAYBURT’TAKİ ZİYARET İNANCI VE BU İNANÇ ÇEVRESİNDE GELİŞEN UYGULAMALAR

3.2.1. Fonksiyonlarına Göre Ziyaret Yerleri

3.2.1.1. Her Türlü Dilek İçin Gidilen Yerler

Abdülvehhâb Gâzi, Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî, Ali Dede Ağacı, Ağlar Baba, Alho Dede, Burhan Dede, Bey Böyreğ (Bamsı Beyrek), Çağırkanlı Dede, Damat Ali Efendi, Çıpkınıslı Burhanî Baba, Danişment Köyü’ndeki Ziyaret, Dede Korkut (Ali

Baba), Ekmelüddîn Bâbertî Hazretleri, Eymür Köyü'ndeki Ziyaret, Hacı Kavukçu, Çal Dede ve Ağ Baba, Hacı Mahmut Efendi, Hacı Şaban Efendi, Hicrânî Baba, Hoca Tufan Efendi, Kavuk Dede, Kehnet Dede, Kavlatan Köyü'ndeki Ziyaret, Kanlı Çam, Kaleardılı Ahmet Baba, İrşâdî Baba, Kadızâde Mehmet Çelebi, Kitapsız Hasan Efendi, Kitapsız Mustafa Efendi, Korkmaz Bey, Kurugüney Köyü'ndeki Ziyaret, Kıvrızvır Mehmet Naim Efendi, Müftü Said Efendi, Müftü Fahrettin Efendi, Müftü Mehmet Nâzım Efendi, Nivli Hafız İsmail, Oslu Hoca, Sadrü's Şerîa, Seyyit Halil Baba, Seyyit Yakup Baba, Sultan Fahriye, Şeyh Mehmet, Şeyh Abdullah, Şeyh Ali, Şeyh Hayrân (Hayrânî) Türbesi, Şeyh Haydar Afgânî Hazretleri, Şeyh Mahmut (Kara Dede), Huy Kesen (Şeyh Necmettin Geylânî, Sultan Ali Çelebi), Yakup Abdal, Veysel Efendi, Veli Şaban Hazretleri, Yanbaksı (Güneşli-Şehitler) Kümbeti, Yedi Kardeşler Ziyareti, Zahid-i Geylanî Hazretleri, Zarânîli Alişan Efendi, Güneydereki Ziyaret, Aluç Dağı Ziyareti, Yaylapınar Köyü'ndeki Şifalı Su, Buz Mağarası, Sırakayalar Köyü'ndeki Çamlar, Yukarı Aksungur Köyü'ndeki Çamlar, Masat Köyü'ndeki Ziyaret, Kızlar Meydanı Şehitliği, Sarıçiçek Yaylası Şehitliği, Miralay Sabri Bey, Alay Bey Mezarı, Sıra Kışlalar Şehitliği, Ebu Halil el-Ensarî (Seyyit Halil Baba), Halim b. Hatip Makamı, Mutlu Köyü'ndeki Mescit, Uzun Gâzi Şehit Ali Baba, Arap Baba, Süleyman Rûhî, Tuzcuzâde, Hamşı Tepesi, Abdullah b. Revâha Makamı, Gökçedere'deki Kırklar Ziyareti, Abdullah b. Rabia, Abdurrahman b. Abdullah Makamı, Anbese b. Suheym Makamı, Süheyb Rumi Makamı, Cafer b. Ebu Tâlib Makamı, Seyyit Battal Gâzi Makamı.

3.2.1.2. Çocuk Sahibi Olmak İçin Gidilen Yerler

Burhan Dede, Alho Dede, Danişment Köyü'ndeki Ziyaret, Ekmelüddîn Bâbertî Hazretleri, Hacı Şaban Efendi, Kitapsız Hasan Efendi, Kıvrızvır Mehmet Naim Efendi, Kitapsız Mustafa Efendi, Oslu Hoca, Çal Dede ve Ağ Baba, Damat Ali Efendi, Kehnet Dede, İrşâdî Baba, Aluç Dağı Ziyaret, Kadızâde Mehmet Çelebi, Seyyit Yakup Hazretleri, Sultan Fahriye, Şehit Osman, Şeyh Kara Dede, Yakup Abdal Hazretleri, Abdülvehhâb Gâzi, Seyyit Yakup Hazretleri.

3.2.1.3. Akli Dengesi Bozuk Kimseler İçin Gidilen Yerler

Ağlar Baba, İrşâdî Baba, Ekmelüddîn Bâbertî Hazretleri, Hacı Şaban Efendi, Kaleardılı Ahmet Baba, Kavuk Dede, Kitapsız Hasan Efendi, Kitapsız Mustafa Efendi, Sadrü's Şerîa, Seyyit Halil Baba (Ebu Halil el Ensarî), Seyyit Yakup Baba, Şehit

Osman, Şeyh Mehmet, Şeyh Mahmut (Kara Dede), Şeyhoğlu Ziyareti, Yakup Abdal, Mutlu Köyü'ndeki Mescit, Çal Dede ve Ağ Baba, Oslu Hoca.

3.2.1.4. Görme Bozukluğu ve Şaşılık İçin Gidilen Yerler

Ağlar Baba, İrşâdî Baba, Abdülvehhâb Gâzi, Kavuk Dede, Tandır Ziyareti, Şehit Osman, Sultan Fahriye, Şeyh Mehmet, Şeyh Mahmut (Kara Dede).

3.2.1.5. Kısmet Açmak-Evlenmek İçin Gidilen Yerler

Alho Dede, Damat Ali Efendi, Hacı Mahmut Efendi, Hacı Şaban Efendi, Kaleardılı Ahmet Baba, Kadızâde Mehmet Çelebi, Kitapsız Hasan Efendi, Kurugüney Köyü'ndeki Ziyaret, Korkmaz Bey, Nivli Hafız İsmail, Oslu Hoca Türbesi, Sadrü's Şerîa, Seyyit Halil Baba, Seyyit Yakup Baba, Sultan Fahriye, Şehit Osman, Şeyh Hayrân (Hayrânî), Şeyh Haydar Afgânî Hazretleri, Yakup Abdal, Veli Şaban Efendi, Yanbaksı (Güneşli-Şehitler) Kümbeti, İrşâdî Baba, Uzun Gâzi Şehit Ali Baba.

3.2.1.6. Sınavda veya İşte Başarı Kazanmak İçin Gidilen Yerler

Abdülvehhâb Gâzi, Dede Korkut (Ali Baba), Ekmelüddîn Bâbertî Hazretleri, Şehit Hacı Osman Efendi, Hoca Tufan Efendi, İrşâdî Baba, Ağlar Baba, Kaleardılı Ahmet Baba, Kadızâde Mehmet Çelebi, Kitapsız Hasan Efendi, Korkmaz Bey, Kıvrızcı Mehmet Naim Efendi, Nivli Hafız İsmail, Oslu Hoca Türbesi, Sadrü's Şerîa, Seyyit Halil Baba, Seyyit Yakup Baba, Şeyh Mehmet, Şeyh Abdullah, Şeyh Hayrân (Hayrânî), Şeyh Haydar Afgânî Hazretleri, Tomlacıklı Hilmi Baba, Yakup Abdal, Veysel Efendi, Veli Şaban Hazretleri, Arap Baba, Kara Dede, Celâli Baba, Müftü Mehmet Nâzım Efendi, Süleyman Rûhî.

3.2.1.7. Huysuz Çocuklar İçin Gidilen Yerler

Abdülvehhâb Gâzi, Kavuk Dede, Huy Kesen Türbesi (Şeyh Necmettin Geylânî, Sultan Ali Çelebi), Uzun Gâzi Şehit Ali Baba, Şeyh Haydar Afgânî, Yanbaksı (Güneşli-Şehitler) Kümbeti.

3.2.1.8. Bedensel Özür ve Sakatlık İçin Gidilen Yerler

Ağlar Baba, İrşâdî Baba, Damat Ali Efendi, Darıca Köyü'ndeki Şifalı Su, Ekmelüddîn Bâbertî Hazretleri, Kanlı Çam, Kavlatan Köyü'ndeki Ziyaret, Kavuk Dede, Kıvrızcı Mehmet Naim Efendi, Oslu Hoca Türbesi, Sadrü's Şerîa, Seyyit Halil Baba,

Seyyit Yakup Baba, Sultan Fahriye, Şehit Osman Türbesi, Şeyh Mehmet, Şeyh Mahmut (Kara Dede), Şeyhoğlu Ziyareti, Yakup Abdal, Veysel Efendi, Yanbaksı (Güneşli) Kümbeti, Yaylapınar Köyü'ndeki Şifalı Su,

3.2.1.9. Hacca Gidenlerin Ziyaret Ettikleri Yerler

Abdülvehhâb Gâzi, Hacı Şaban Efendi, Seyyit Yakup Hazretleri, Oslu Hoca, Muhammed Hanefi, Yakup Abdal Hazretleri.

3.2.1.10. Bel Fıtığı, Kırık-Çıkık İçin Gidilen Yerler

Ağlar Baba, Kavuk Dede, Kitapsız Mustafa Efendi, Sultan Fahriye, Şehit Osman Türbesi, Şeyh Mehmet, Şeyh Mahmut (Kara Dede), Şeyhoğlu Ziyareti, Yaylapınar Köyü'ndeki Şifalı Su.

3.2.1.11. Baş Ağrısı, Migren İçin Gidilen Yerler

Ağlar Baba, Kavuk Dede, Sultan Fahriye, Şehit Osman Türbesi, Şeyh Mehmet, Şeyh Mahmut (Kara Dede), Yaylapınar Köyü'ndeki Şifalı Su.

3.2.1.12. İçkiden Kurtulmak İçin Gidilen Yerler

Alho Dede, Dede Korkut (Ali Baba), Hacı Şaban Efendi, Kaleardılı Ahmet Baba, Oslu Hoca Türbesi, Kitapsız Mustafa Efendi, Şeyh Ali, Damat Ali Efendi.

3.2.1.13. Kaybettiği Nesneyi Bulmak İçin Gidilen Yerler

Ahî Emir Ahmed-i Zencanî Hazretleri, Hacı Osman Efendi, Kaleardılı Ahmet Baba, Veli Şaban Hazretleri, Korkmaz Bey, Kehnet Dede.

3.2.1.14. Erkek Çocuğa Sahip Olmak İçin Gidilen Yerler

Kitapsız Mustafa Efendi.

3.2.1.15. Gece Uyuyamayanlar ve Korkanlar İçin Gidilen Yerler

Zâhid-i Geylânî Hazretleri, Şeyh Kara Dede, Hacı Kavukçu, Muhammed Hanefi.

3.2.1.16. Öksürük İçin Gidilen Yerler

Düldül Ziyareti.

3.2.1.17. Askere Gidenlerin Çabuk Dönmesi İçin Gidilen Yerler

Abdülvehhâb Gâzi Türbesi, Seyyit Yakup Hazretleri, Hacı Osman Efendi, Burhan Dede, Sırakayalar Köyü'ndeki Çamlar, Yukarı Aksungur Köyü'ndeki Çamlar, Masat Köyü'ndeki Ziyaret, Kızlar Meydanı Şehitliği, Sarıçiçek Yaylası Şehitliği, Mehmet Çavuş Şehitliği, Kırklar Şehitliği, Alay Bey Mezarı, Sıra Kışlalar Şehitliği, Şeyh Hacı Hasan Efendi, Miralay Sabri Bey Mezarı, Uzun Gâzi Şehit Ali Baba, Kara Dede.

3.2.1.18. Hafız Olmak İçin Gidilen Yerler

Müftü Said Efendi, Müftü Fahrettin Kumbasar, Müftü Mehmet Naim Efendi, Kitapsız Mustafa Efendi, Hacı Kavukçu, Kitapsız Hasan Efendi, Hoca Tufan Efendi.

3.2.1.19. Sedef, Egzama, Romatizma vb. Rahatsızlıklar İçin Gidilen Yerler

Kırklar Tepesi'ndeki Ziyaret Yılanları, Darıca Köyü'ndeki Şifalı Su, Düldül Ziyareti, Hamşı Tepesi'ndeki Şifalı Su, Sarıçiçek Dağı'ndaki Şifalı Su.

3.2.2. Ziyaret Yerleri Çevresinde Gelişen Uygulamalar

3.2.2.1. Ziyaret Sırasında Gerçekleşen Uygulamaların Genel Olarak Değerlendirmesi

Bayburt'ta bir kimse hangi sebepten olursa olsun türbe ziyaretine gittiğinde, gerek ziyareti sırasında gerekse dileği gerçekleştiğinde birtakım uygulamalarda bulunur. Pek çok yerde olduğu gibi Bayburt'ta da insanlar bu uygulamaların nerelere dayandığını bilmez. Türbe ziyaretine gidip, birtakım ritüelleri gerçekleştiren insanlara “*niçin bez bağladınız, niçin taş yapıştırdınız*” şeklinde sorular sorduğumuzda verdikleri cevaplar şöyle olmuştur:

“Annem de, komşu da bez bağlamıştı.

Çocuğun çamaşırını bırakırsam çocuk iyileşir.

Taş yapıştırdığımda taş tutarsa dileğim kabul olacak.

Gelinin iç çamaşırını koyarsak gelin hamile kalacak.

Para atarsak mübarek bizi de sevindirecek, zenginleştirecek.

Şeker koyarsak ağzımız tatlanacak.”

Bu tür cevaplar, bize bu uygulamaların Bayburt'ta bir gelenek, bir alışkanlık haline geldiğini ve orada yattığına inanılan zâttan meded umulduğunu göstermektedir.

Abdülvehhâb Gâzi Türbesi'ne özellikle cuma günleri, evlerde hazırlanan kır yemekleri ile gidilir. Abdest tazelenir, birkaç rekât namaz kıldıktan sonra türbeye girilir. Abdülvehhâp Gâzi'nin sandukası üzerindeki örtüye yüz sürülür ve dua edilir. Dua faslı sona erince, türbenin içinde ya da dışında birkaç dakikalık uykuya yatılır. İşte bu uykuda görülen rüya, dileklerin kabul olup olmayacağına işarettir. Kandillerde ve Arefe Günleri'nde çeşitli şehirlerden gelen insanlar burada dua ederler. Sınava girecek öğrenciler kabrin üzerine ve toprağına kalem sürerler. (KK.18,19) Abdülvehhâb Gâzi Ziyareti'nin Bayburt'ta önemli bir yeri vardır. Abdülvehhâb Gâzi Türbesi, 60'lı yaşlardaki kişilerin zihninde; hem bir ziyaret yeri hem de insanların bir araya geldikleri, kendilerini ifade imkânı bulabildikleri bir toplanma yeridir. Sadri Karakoyunlu *Bayburt Tarihi* adlı kitabında Abdülvehhâb Gazi Türbesiyle ilgili bir anısına yer vermiştir. Yazarın bu yerle ilgili anısı şöyledir:

“Özellikle cuma günleri, evlerde hazırlanan kır yemekleri ile Erenli Köyü'ne doğru yollanan grup grup insanlar görülür. Gülerek şakalaşarak yarım saatlik bir yolculuktan sonra türbeye varılır. Abdestler tazelenir. Arzularına kavuşabilmek için bu ziyaret esnasında dileklerini heyecanla dile getirmeye çalışan genç kız, gelin ve yaşlı hanımların türbenin bahçesinde derin bir sessizliğe gömülmeleri gerçekten görülmeye değer. Birkaç rekât namaz kılındıktan sonra türbeye girilir. Abdülvehhâp Gâzi'nin çok uzun kabri üzerindeki örtüsüne el ve yüz sürülür. Ayakta sessiz ve saygılı bir duruş içinde, gözleri yarı kapalı olan bu insanlar; kendilerinden geçmiş bir biçimde sanki başka bir dünyanın yolculuğına hazırlanırlar. Bir müddet sonra dudaklarının hafif kıpırdanışları sona erer. Eller dua için gökyüzüne açıktır. Nihayet dua faslı sona erince ya binanın içinde ya da dışında uykuya yatılır. İşte bu uykuda görülen rüya dileklerin kabul olup olmayacağına işarettir. Ben türbeye en son gittiğimde 1941 Haziran ayıydı. Rahmetli annem bana ne yapılacağını öğretmiş olduğu için ben de ziyaretçiler gibi aynı hareketleri yaptım. Nihayet herkes gibi ben de türbenin dışında beş on dakika uykuya yattım. O zamanlar içimdeki en ateşli arzum, başvurduğum Kara Harp Okulu'na kabul edildiğimi görmektir. Bu kısa uyku sırasında herhalde beni sevindirecek bir rüya görmüş olacaktım ki üç gün sonra askerlik şubesinden Kara Harp Okulu'na kabul edildiğime

*dair yazı geldi. Üç gün önce Abdülvehhâb Gâzi Türbesi'ne yaptığımız ziyaret ve orada kendimce ettiğim duaların sonucunda hayallerim gerçek oldu.”*³³⁷

Ağlar Baba'nın toprağı hastalar için şifa olarak görülür. Herhangi bir yeri ağrıyanlar, yaraları olanlar, bel fitiğı, kırık, çıkık gibi rahatsızlığı olanlar ağrıyan bölgelerine Ağlar Baba'nın toprağından sürerler. (KK.32)

Görme bozukluğu olan kimseler üç İhlas bir Fatiha okuduktan sonra İrşâdî Baba'nın toprağına gözlerine sürerek gözlerini ovuştururlar. Konuşamayan veya kekeme olan kimselere İrşadi Baba'nın toprağından yedirilirler. İştahı olmayan çocukların, süt veya sularına toprağından katılarak yedi gün boyunca içirilir. Kısmeti kapalı olan genç kızlar İrşâdî Baba'nın kabrinin başında Yasin okurlar, yemenilerini türbenin taşlarına sürerler, mum alarak kabrin etrafında “*ya nasip ya derviş*” diyerek üç kez dolanırlar. Çocuğı olmayan köyün gelinleri buraya giderler, karınlarını İrşâdî Baba'nın toprağına sürerler ve çöplerden bebek yaparak mezarın kenarına bırakırlar. (KK.32)

İnsanlar bazı türbeleri sadece orada yatan zâtın ruhuna dua göndermek için ziyaret eder. Bazen de parasını kaybeden veya zenginleşmek isteyen kimseler, Ahî Emir Ahmed-i Zencânî Hazretleri'ni türbesinde olduğu gibi türbenin dış penceresine ip bağlarlar veya para bırakırlar. (KK.12)

Alho Dede'nin mezarı içkiye müptela olup yakalarını kurtaramayanların, çocukları hasta kimselerin ve kısmetini açmak isteyenlerin gittikleri bir ziyaret yeridir. Burası taş yapıştırma ritüelinin görüldüğü yerlerden biridir. Taşın mezara yapıştığına dileğinin kabul olacağına inanılır. (KK.17) Ayrıca evlenemeyen, yaşı ilerlemiş genç kızlar buraya ziyarete gitmekte yanlarında kilit getirmektedirler. Kilidi kapalı bir biçimde mezara bırakıp yedi gün sonra tekrar giderler. Kilit açılmışsa kısmetlerinin açılıp kısa zamanda evleneceklerine, açılmamışsa uzun süre daha evlenemeyeceklerine inanmaktadırlar. (KK.13)

Dede Korkut Türbesi'ne konuşma güçlüğü çeken çocuklar götürülür. Türbenin anahtarı çocuğun ağzına sokulur, böylece çocuğun dilinin çözüleceğine inanılır. (KK.15) Gece uyuyamayan, altını ıslatan çocuklar için Hacı Kavukçu'nun toprağından alınır. Toprak su ile karıştırılıp yedi gün boyunca çocuklara içirilir. (KK.16)

³³⁷ Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, s.124.

Hamile koyun ve inekler Hacı Mahmut Efendi'nin türbesinin kapısına getirilir. Kapının eşiğinden üç kez girip çıkartılır. Böylece o sene hayvanın sütünün bol olacağına inanılır. (KK.41)

Hacı Şaban Efendi'nin türbesini ziyarete gidenler iki rekât namaz kılarlar, üç İhlas bir Fatiha veya Yasin okurlar. Kısmeti açmak, şifa bulmak için türbeye gidenler önce türbenin kabrini üç kez öperler ve sonra da yeşil örtüye yüzlerini sürerler. (KK.43)

Kaleardılı Ahmet Baba'nın Türbesi'nde namaz kılan kimseler seccadeyi omuzlarına, ayaklarına sermekteler böylece romatizmal ağrılardan, bel ve boyun fıtığından kurtulduklarını söylemektedirler. (KK.44)

Bayburt halkı Kanlı Çam Ağacı'nın bulunduğu yere gidip dilekte bulunmaktadır. Kanlı Çam Ağacı'nın bulunduğu mevkide köylüler yağmur duasına çıkmaktalar, kurbanlar kesmekteler, yemekler yapmaktadırlar. (KK.23)

Halim b. Hatip makamını daha çok sütü olmayan kadınlar ziyaret ederler. Burada kabrin toprağından bir avuç alan kadınlar, toprağın bir kısmını göğüslerine sürerler bir kısmını da suyla karıştırıp içer. Bu şekilde sütlerinin arttığını söylemektedirler. (KK.45)

Kehnet Dede Ziyareti'nde, herhangi bir şeyini kaybedip burada dilekte bulunduktan sonra, hiç ummadığı yerden kaybettiği şeyi bulanlar olduğu söylenmektedir. Çocuğu olmayan kadınlar odunlardan bebek yaparlar, Kehnet Dede'nin mezarı etrafında üç kez dönerler ve bebeği buraya bırakırlar. Böylece çocuklarının olacağına inanırlar. Ayrıca çocuk sahibi olan kadın ya bir öksüz giydirir ya da burada kurban kesip etini fakire fukaraya dağıtır. (KK.58)

Kırkpınar Köyü'ndeki ziyaret yılanlarının, sedef, egzama, bel, sırt, baş ve ayak ağrılarına, sinüzite, romatizmaya, iyi geldiği söylenmektedir. Yılanlar hastalığı alırken bir yandan da şişmeye başlar. İşi bittikten sonra da kendiliğinden hastalıklı bölgeden kalkar. Kimi zaman da bu yılanlar hastanın ayakucuna konulmakta, yılan hastalıklı bölgeyi kendisin arayıp bulmaktadır. (KK.24,26)

Kitapsız Mustafa Efendi Türbesi'ne en çok erkek çocuğu sahip olmak isteyen kişiler giderler. İki rekât namaz kılıp Yasin okuduktan sonra erkek çocuğuna sahip olmak için dilek dilerler. Dizleri ağrıyan, romatizması olan, eklem ağrıları çeken

kimseler namaz kıldıktan sonra seccadeyi omuzlarına ve dizlerine sürerler. Akli dengesi bozuk kimse perşembe akşamları burada yatırılır, üç kez tesbih boynuna takıp çıkarılır. Bunu yaparken de üç kez “ya meded, ver niyet” diye zikirde bulunulur. Çocuğun zekâsının iyi olması, okulda başarılı ve terbiyeli olması için çocuğun yüzü kabrin üzerindeki yeşil örtüye sürülür ve üç kez kapının eşiğinden öpüp öyle türbenin dışına çıkarılır. (K.14)

Gökçedere’de kime ait olduğu tam bilinmeyen Çal Dede olarak adlandırılan ziyaret yerinde genç kızlar mezar etrafında üç kez dönerler, ellerine bir değnek alıp mezarın etrafında çember çizerler. Böylece talihlerinin açılacağına, şanslarının döneceğine inanırlar. Yemeni veya başka eşyalarını burada bırakırlar. (KK.18)

Tıpkı Ağlar Baba ve İrşâdî Baba’nın olduğu gibi, Kavuk Dede’nin de toprağı şifalı olarak görülür ve yenir. Hatta toprağının şekerimsi bir tada sahip olduğunu söyleyenler vardır. Kavuk Dede’nin mezar taşına hasta çocuk oturtulur, eğer çocuk ağlarsa yaşayacağına ağlamazsa öleceğine inanılır. (KK.19)

Tandır Ziyareti’ne gözünde şaşılık olan çocuklar götürülür. Tandırın kenarındaki delikten baktırılır böylece şaşılığın düzeldiği görülmüştür.

Seyyit Yakup Hazretleri Türbesi’nin alt tarafında bulunan çeşmenin şifalı olduğuna ve hastalıklara iyi geldiğine inanılır. Buradan su alınıp hastalara götürülür. (KK.13)

İmaret Tepe’deki Huy Kesen Türbesi’nde birkaç tane mezar bulunmaktadır. Mahalleli yaramaz ve huysuz çocuklarının boynuna “kem” takar ve cuma günleri sela ile ezan arasında üç kez türbenin etrafında dolandırır. Bu türbeye getirilecek huysuz çocuk ailenin ilk kız çocuğu olmalıdır. Anne çocuğun boynuna kem denilen bağı geçirir. Kız çocuk onu tutar, türbenin etrafında üç kez dolanır. O dolanırken anne de üç İhlas bir Fatiha okur. Daha sonra çocuk boynundaki kemi kesip, “huyum burada kalsın” der ve arkasına bakmadan türbeden ayrılır. (KK.34)

Kızlar Meydanı Şehitliği’ne özellikle yavrusunu, eşini, nişanlısını askere göndermiş kadınlar gitmekte ve burada dua etmektedirler. “*Burada yatan şehitlerin yüzü gözü hürmetine evladımı/ eşimi en kısa zamanda, hayırlısı ile bana ulaştır*” diye dua ederler. (KK.6)

Oslu Hoca'nın Türbesi hastalar için şifa, dertliler için deva, mutsuzlar için mutluluk kaynağıdır. Sevdğine kavuşamayan, asker yolu bekleyen, genç kızlar abdest alıp iki rekât namaz kılarlar. Üç İhlas bir Fatiha okurlar, dileğini ve sevdiğinin ismini türbenin duvarına yazarlar. Gelecekte iyi bir iş sahibi olmak isteyenler kalemle türbenin etrafında üç kez dönerler ve kalemini mezar taşına sürerler. Akli dengesi bozuk kimseler buraya götürülür. Perşembeyi cumaya bağlayan gece burada uyutulur. Eline yüzüne türbenin örtüsü sürülür. Hasta kimseler için Yasin veya bir Fatiha on bir İhlas okunur. Türbenin süpürgesiyle türbe süpürülür, bu şekilde hastalıklarının da süpürülüp gidileceği düşünülür. Düğünden dönen gelin buraya götürülür ve ömür boyu ağızlarının tatlı olması için buraya bir kutu şeker bırakılır. (KK.11,26)

Çocuğu olmayan kadınlar Seyyit Yakup Hazretleri'nin türbesindeki seccade, süpürge veya sopayı beline bağlarlar. Bu üç hafta boyunca tekrar eder. Türbesine gidenler iki rekât namaz kılar, türbeyi temizler ve Kur'ân okur.

Evde kalmış bekâr kızlar evlenebilmek için niyet ettikten sonra kabrin üzerindeki yeşil örtüye çatal iğne veya eşarplarına taktıkları toplu iğneyi batırırlar. Konuşmayan çocuklar üç sela vakti buraya götürülürler, türbenin anahtarını ağızlarında çevirirler böylece konuşacaklarına inanılır. (KK.63.43.34)

Sadrü's Şerâ'nın kabrine bahtı kapalı, evlenememiş kızlar gidip üç İhlas bir Fatiha okurlar. Daha sonra herhangi bir yüzüğü yedi defa düğüm atılmış bir ipe geçirip kabrin üzerindeki ağaca bağlarlar ve yedi gün geçtiği zaman tekrar giderler. Eğer düğümler çözülmüşse kismetin açılacağı eğer hala düğüm varsa kismetinin bir süre daha kapalı olacağına yorulur. Düğümü açılan iplere sahip kızların kırk gün sonra nişanlanacağına inanılır. Borçlu veya zengin olmak isteyen kimseler türbeye bozuk para bırakırlar ve kabrin başında bir mum yakarlar. Ayrıca uzun bir yolculuğa çıkacak veya gurbete çalışmaya gidecek kimseler buraya gidip destur alırlar ve döndüklerinde kurban keserler. (KK.1,2)

Şehit Osman Türbesi'ni çocuğu olmayan, sıkıntısı olan, borcu olan, hasta olan, zengin olmak isteyen, memur olmak isteyen vb. herkes ziyaret eder. Kişiler duvara dileklerini yazar. Sevdğine kavuşmak isteyen genç kızlar ve erkekler duvara kendi adlarını ve sevdiklerinin adlarını yazarlar. Başında üç İhlas bir Fatiha okurlar. Dileği kabul edilen kimseler burada kurban keserler ve Şehit Osman Dağı'na ağaç dikerler.

Türbe görevlisine hayır verip türbeyi süpürürler. Akli dengesi bozuk kimselerin yüzüne kabrin yeşil örtüsü sürülür. Bir gece burada bırakılır, türbenin etrafında yedi tur koşturulur. (KK.6) Yeni evlenen gelin ve damat eve yerleştirilmeden, türbeyi ziyaret ederler. Türbe ziyareti sırasında ailesi, yeni çiftin bir ömür tadı tuzu yerinde olsun diye oradakilere şeker tutar. (KK.10)

Şeyh Mahmut'un kabri kendisi için yapılan türbeye defnedilirken defin sırasında mezardan yedi tane küçük ibrik çıkmıştır. Bu ibriklerden üç tanesi ve efsanede geçen kemer torunları tarafından saklanmış, bir miras gibi bir sonraki kuşağa aktarılmıştır. Çocuğu olmayan kadınlar, beli boynu ağrıyan, kanser vb. hastalıkları olan kimseler kemeri yedi defa ağrıyan yerlerinde çevirirler ve her çevirişinde üç İhlas bir Fatiha okurlar. Aynı şekilde akli dengesi bozuk, psikolojik rahatsızlığı olan, gece korkan uyuyamayan kişilere ve altını ıslatan çocuklara üç küçük ibriğin her birinden su içirilir. Zenginleşmek isteyenler türbede yer alan ve efsanede geçen terleyen taşlara para sürterler ve türbeye bozuk para bırakırlar. (KK.8,57)

Yol üzerindeki Yanbaksı (Güneşli-Şehitler) Kümbeti'ne yoldan gelip geçenler uğrar, üç İhlas bir Fatiha okurlar. Hasta, idrar kaçıran, konuşamayan, yürüyemeyen, yaramaz, gece uyumayan bebek ve çocuklar türbeye götürülür. Çocuklara üç kez türbenin eşiği öptürülür veya çocuklar üç kez türbenin etrafında koşturulur.

İş arayan veya evlenmek isteyen kızlar türbenin kapısını açarlar. Açarken dileğine niyetlenirler ve üç kez anahtar başının etrafında dolandırırılar. Bunu yaparken de *“Allah'ım burada yatan zâtın yüzü suyu hürmetine anahtarın kapıyı açtığı gibi sen de kismetimi aç...”* diyerek dileğini beyan ederler. (KK.64)

Zâhid-i Geylânî Hazretleri'nin kabri önünde çeşmeden böbrek taşı olan kimseler yedi gün boyunca, idrar yolları iltihabı geçirenler beş gün boyunca, mide tembelliği ve iştahsızlık çekenler yirmi bir gün boyunca bu sudan aç karnına içerlerse şifa bulacaklarına inanılır. Ayrıca sedef vb. cilt problemi olanlar kırk gün boyunca bu suyla banyo yaparsa yaralarının çabuk iyileşeceği düşünülür. (KK.70,71)

3.2.2.2. Ziyaret Yerlerinde Yapılan Adak Çeşitleri

Namaz kılma: Abdülvehhâb Gâzi, Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî, Ali Dede Ağacı, Ağlar Baba, Alho Dede, Burhan Dede, Bey Böyreğ Damat Ali Efendi, Çıpkınıslı

Burhanî Baba, Dede Korkut (Ali Baba), Ekmelüddîn Bâbertî Hazretleri, Hacı Şaban Efendi, Muhammed Hanefi, Kaleardılı Ahmet Baba, İrşâdî Baba, Şeyh Mahmut (Kara Dede), Celâli Baba, Kitapsız Mustafa Efendi, Oslu Hoca, Uzun Gâzi Şehit Ali Baba, Şeyh Haydar Afgânî Hazretleri, Seyyit Yakup Hazretleri, Yakup Abdal Türbesi, Hacı Mahmut Efendi, Eymür Köyü'ndeki Ziyaret, Arap Baba, Çal Dede, Ağ Baba, Süleyman Rûhî, Korkmaz Bey, Kutlu Bey, Şehit Hacı Osman Efendi, Şehit Osman Türbesi, Kavuk Dede, Tuzcuzâde Mezarı, Huy Kesen Türbesi (Şeyh Necmettin Geylânî, Sultan Ali Çelebi), Veli Şaban Hazretleri, Yanbaksı (Güneşli) Kümbeti, Sultan Fahriye, Zâhid-i Geylânî Hazretleri, Şeyh Hacı Hasan Efendi, Seyyit Halil Baba, Kara Dede.

Koyun-keçi kesme: Çal Dede, Şehit Osman, Abdülvehhâb Gâzi, Oslu Hoca, Ekmelüddin Bâbertî, Kitapsız Mustafa Efendi, Yedi Kardeşler Ziyareti, Abdullah b. Revâha Makamı, Muhammed Hanefi Makamı, Ali Dede Ziyareti, Oslu Hoca, Kavuk Dede, Huy Kesen Türbesi (Şeyh Necmettin Geylânî, Sultan Ali Çelebi), Yanbaksı (Güneşli) Kümbeti, Kutlu Bey Türbesi, Kanlı Çam, Kara Dede.

Kur'ân okuma veya Yasin okuma: Abdülvehhâb Gâzi, Seyyit Halil Baba, Burhan Dede, Kitapsız Mustafa Efendi, Seyyit Yakup Baba, Yakup Abdal, Ekmelüddin Bâbertî, Oslu Hoca, Şehit Hacı Osman Efendi.

Taş yapıştırma: Şehit Osman, Çal Dede, Alho Dede.

Bez-Mendil Bağlama: Şeyh Mehmet, Danişment Köyü'ndeki Ziyaret, Yanıkçam, Güneydere Köyü'ndeki Ziyaret, Eymür Köyü'ndeki Ziyaret, Ali Dede Ağacı, Kehnet Dede, Kavlatan Köyü'ndeki Ziyaret, Kurugüney Köyü'ndeki Ziyaret, Çal Dede, Ağ Baba, Sultan Fahriye, Kitapsız Hasan Efendi, Şeyh Hayrân (Hayrânî) Türbesi, Şeyh Haydar Afgânî Hazretleri, Sadrüş Şerîa, Uzun Gâzi Şehit Ali Baba, Gökçedere'deki Kırklar, Yakup Abdal Köyü'ndeki Söylemez, Beş Kardeşler, Üçler-Yediler Ziyaretleri, Sırakayalar Köyü'ndeki Çamlar, Yukarı Aksungur Köyü'ndeki Çamlar, Masat Köyü'ndeki Ziyaret.

Tavuk kesme: Kehnet Dede, Ali Dede, Çal Dede, Kara Dede, Kanlı Çam.

Örtüye veya toprağa el-yüz sürme: Abdülvehhâb Gâzi, Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî, Ağlar Baba, Damat Ali Efendi, Dede Korkut (Ali Baba), Ekmelüddîn Bâbertî Hazretleri, Hacı Şaban Efendi, Muhammed Hanefi, Kaleardılı Ahmet Baba, İrşâdî Baba,

Şeyh Mahmut (Kara Dede), Kitapsız Mustafa Efendi, Mutlu Köyü'ndeki Mescit, Oslu Hoca, Seyyit Yakup Hazretleri, Yakup Abdal Türbesi, Çal Dede, Ağ Baba, Kutlu Bey, Şehit Hacı Osman Efendi, Şehit Osman Türbesi, Kavuk Dede, Yanbaksı (Güneşli) Kümbeti, Sultan Fahriye, Zâhid-i Geylânî Hazretleri, Seyyit Halil Baba.

Uyuma: Abdülvehhâb Gâzi, Şehit Osman, Seyyit Yakup, Yakup Abdal, Kitapsız Mustafa Efendi.

Toprak alıp götürme: Ağlar Baba, Kavuk Dede, İrşâdî Baba, Sultan Fahriye, Çal Dede, Muhammed Hanefi.

Toprak yeme: Ağlar Baba, İrşâdî Baba, Kavuk Dede.

Türbe çevresindeki ya da şifalı görülen sudan içme: Çal Dede, Ağ Baba, Abdülvehhâb Gâzi, Aluç Dağı Ziyareti, Yaylapınar Köyü'ndeki Şifalı Su, Seyyit Yakup Hazretleri, Zâhid-i Geylânî Hazretleri, Mutlu Köyü'ndeki Mescit, Danişment Köyü'ndeki Ziyaret, Hamşı Tepesi, Döldül Ziyareti.

Tülbent-yemeni bağlama: Şeyh Mehmet, Danişment Beldesi'ndeki Ziyaret, Yanıkçam, Güneydere Köyü'ndeki Ziyaret, Eymür Köyü'ndeki Ziyaret, Ali Dede Ağacı, Kehnet Dede, Kavlatan Köyü'ndeki Ziyaret, Kurugüney Köyü'ndeki Ziyaret, Çal Dede, Ağ Baba, Sultan Fahriye, Kitapsız Hasan Efendi, Şeyh Hayrân (Hayrânî) Türbesi, Şeyh Haydar Afgânî Hazretleri, Sadrü's Şerîa, Uzun Gâzi Şehit Ali Baba, Gökçedere'deki Kırklar, Yakup Abdal Köyü'ndeki Söylemez, Beş Kardeşler, Üçler-Yediler Ziyaretleri, Sırakayalar Köyü'ndeki Çamlar, Yukarı Aksungur Köyü'ndeki Çamlar, Masat Köyü'ndeki Ziyaret, Kavuk Dede, Kitapsız Mustafa Efendi, Şehit Osman.

Değnekle şekil çizme: Alho Dede, Şehit Osman, Burhan Dede, Abdülvehhâb Gâzi.

Kabrin etrafında kalem gezdirme: Dede Korkut (Ali Dede), Abdülvehhâb Gâzi, Alho Dede, Burhan Dede, Dede Korkut (Ali Baba), Ekmelüddîn Bâbertî Hazretleri, Hacı Mahmut Efendi, Hacı Osman Efendi, Hoca Tufan Efendi, Kadızâde Mehmet Çelebi, Kitapsız Hasan Efendi, Korkmaz Bey, Kitapsız Mustafa Efendi, KIVIRZIVIR Mehmet Naim Efendi, Nivli Hafız İsmail, Oslu Hoca Türbesi, Sadrü's Şerîa, Seyyit Halil Baba, Seyyit Yakup Baba, Şeyh Mehmet, Şeyh Abdullah, Şeyh Hayrân

(Hayrânî) Türbesi, Şeyh Haydar Afgânî Hazretleri, Tomlacıklı Hilmi Baba, Yakup Abdal, Veysel Efendi, Veli Şaban Hazretleri, Yanbaksı Güneşli Kümbeti, Arap Baba.

Ağaç Dikme: Yedi Kardeşler Ziyareti.

Havlu bırakma: Kitapsız Mustafa Efendi, Yakup Abdal, Seyyit Yakup Hazretleri

İç çamaşır: Şehit Osman, Kitapsız Mustafa.

Mum yakma: Dede Korkut (Ali Baba), Muhammed Hanefi Makamı.

Para: Dede Korkut (Ali Baba).

Üç İhlas bir Fatiha okuma: Abdülvehhâb Gâzi, Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî, Ali Dede Ağacı, Ağlar Baba, Alho Dede, Burhan Dede, Bey Böyrek, Çağırkanlı Dede Türbesi, Damat Ali Efendi, Çıpkınıslı Burhanî Baba, Danişment Köyü'ndeki Ziyaret, Dede Korkut (Ali Baba), Ekmelüddîn Bâbertî Hazretleri, Eymür Köyü'ndeki Ziyaret, Hacı Kavukçu, Çal Dede, Ağ Baba, Hacı Mahmut Efendi, Hacı Şaban Efendi, Hicrânî Baba, Hoca Tufan Efendi, Kavuk Dede, Kehnet Dede, Kavlatan Köyü'ndeki Ziyaret, Kanlı Çam, Kaleardılı Ahmet Baba, İrşâdî Baba, Kadızâde Mehmet Çelebi, Kitapsız Hasan Efendi, Kitapsız Mustafa Efendi, Korkmaz Bey, Kurugüney Köyü'ndeki Ziyaret, Kıvrızcı Mehmet Naim Efendi, Müftü Said Efendi, Müftü Fahrettin Efendi, Müftü Mehmet Nâzım Efendi, Nivli Hafız İsmail, Oslu Hoca, Sadrü's Şerîa, Seyyit Halil Baba, Seyyit Yakup Baba, Sultan Fahriye Türbesi, Şeyh Mehmet, Şeyh Abdullah, Şeyh Ali, Şeyh Hayrân (Hayrânî) Türbesi, Şeyh Haydar Afgânî Hazretleri, Şeyh Mahmut (Kara Dede), Kaleardılı Ahmet Baba, Kavuk Dede, Huy Kesen Türbesi (Şeyh Necmettin Geylânî, Sultan Ali Çelebi), Veysel Efendi, Veli Şaban Hazretleri, Yakup Abdal Hazretleri, Yanbaksı Güneşli Kümbeti, Yedi Kardeşler Ziyareti, Zâhid-i Geylan Hazretleri, Zarânili Alişan Efendi, Güneydereki Ziyaret, Aluç Dağı Ziyareti, Yaylapınar Köyü'ndeki Şifalı Su, Buz Mağarası, Sırakayalar Köyü'ndeki Çamlar, Yukarı Aksungur Köyü'ndeki Çamlar, Masat Köyü'ndeki Ziyaret, Kızlar Meydanı Şehitliği, Sarıçiçek Yaylası Şehitliği, Mehmet Çavuş Şehitliği, Kırklar Şehitliği, Alay Bey Mezarı, Sıra Kışlalar Şehitliği, Şeyh Hacı Hasan Efendi, Miralay Sabri Bey Mezarı, Ebu Halil El Ensarî (Seyyit Halil Baba), Halim b. Hatip Makamı, Uzun Gâzi Şehit Ali Baba, Arap Baba, Süleyman Rûhî, Tuzcuzâde Türbesi, Hamşı Tepesi, Abdullah b. Revâha Makamı.

Lor Dolması yapıp Dağıtma: Şehit Osman, Abdülvehhâb Gâzi, Abdullah b. Revâha Makamı.

Türbenin Üzerine Yatırma: Kavuk Dede.

Ziyaret Yerini Temizleme: Şehit Osman, Abdülvehhâb Gâzi.

Ziyaret Yerine Çiçek Bırakma: Muhammed Hanefi.

Ziyaret Yerine İbrikle Su koyma: Çal Dede ve Ağ Baba, Muhammed Hanefi, Seyyit Yakup Hazretleri, Danişment Köyü'ndeki Ziyaret.

Ziyaret Yerini Onarma veya Yaptırma: Eymür Köyü'ndeki Ziyaret, Çal Dede, Muhammed Hanefi, Kaleardılı Ahmet Baba, Abdülvehhâb Gâzi, Kitapsız Hasan Efendi, Hoca Tufan Efendi, Hacı Mahmut Efendi, Çal Dede ve Ağ Baba.

Şeker, Çikolata Bırakma, Kıtlama Şeker, Lokum Bırakma: Abdülvehhâb Gâzi Türbesi, Dede Korkut, Burhan Dede, Abdullah b. Revâha Makamı.

Ziyaret Yerinde Yemek Yapma: Şehit Osman, Abdülvehhâb Gâzi, Kızlar Meydanı Şehitliği, Sarıçiçek Yaylası Şehitliği, Kırklar Şehitliği, Yakup Abdal, Aluç Dağı Ziyareti, Ebu Halil El Ensarî (Seyyit Halil Baba), Halim b. Hatip Makamı, Abdullah b. Revâha Makamı.

Öksüz Giydirme: Kehnet Dede.

3.2.2.3. Ziyaret Günleri

Bayburt'ta türbe ziyaretleri birkaç türbenin dışında belli bir gün gerektirmez. Yani kişi istediği her zaman türbe ziyaretini gerçekleştirir. Yapılan ziyaretlerden çıkardığımız sonuca bakacak olursak da kişiler genellikle perşembe veya cuma günleri türbelere gitmeyi tercih ederler. Bunların dışında Ramazan Ayı'nda, Arife Günü'nde ve kandillerde türbelere daha çok ziyaret yapılır. Ramazan Ayı'nda, Arife Günü'nde ve kandillerde ziyaretin çok yapılmasının sebebi bu günlerin mübarek olmasının yanı sıra söz konusu zamanlarda türbelerin daima açık olmasıdır.

Abdülvehhâb Gâzi Türbesi'ne cuma günü sela ile cuma vakti arasında gidilmekte, dilekte bulunmaktadır. O ara vakitte türbenin içinde veya dışında uykuya dalınıp dileğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair rüya görülmektedir.

Seyyit Yakup Hazretleri'nin Türbesi'ne genellikle perşembe günleri gidilir. Ayrıca Şehit Osman, Abdülvehhâb Gâzi Türbeleri'ne Hıdırellez zamanında gidilmekte bugüne özel yemekler pişirilmektedir.

3.2.2.4. Dilekler

Bayburt'ta halk, ziyaret yerlerine gittiğinde öncelikle orada yattığına inanılan zât için dualar okur, daha sonra da *“burada yatan zâtın yüzü gözü hürmetine”* diyerek dileklerde bulunur. Yukarıda bahsettiğimiz gibi çocuğu olmayan, doğup ölen, amansız bir hastalığa yakalanan, sakat olan, gözleri görmeyen, altını ıslatan, geceleri uyumayan, sürekli ağlayan, huysuz olan çocukları için türbe ziyaretine gidilir.

ÖSYM'nin hazırladığı çeşitli sınavlarda başarı göstermek, okulda derslerinde başarılı olmak, yaptığı işi kolayca ve hayırlı bitirmek, memuriyete atanmak için gençler tarafından da türbelere ziyaret gerçekleştirilmektedir.

Ziyarete gidenlerin büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmakla birlikte; zengin olmak, çok para kazanmak, terfi etmek, alkolü veya sigarayı bırakmak için erkekler de türbe ziyaretleri yapmaktadır.

Kanser, astım, felç gibi kurtulması zor olan hastalıklar için ya kişinin kendisi türbelere götürülmekte ya da onun bir yakını o kişi için türbede dilekte bulunmaktadır. Hastanın şifa bulması için dilek dilenirken ya hasta kişinin bir kıyafeti türbede bırakılır ya da türbeden toprak alınıp hasta kişiye götürülür.

Ziyaretler her zaman özel bir durum için gerçekleşmez. Kişinin kendisi, ailesi ve çocukları için uzun ve hayırlı bir ömür dilemesi; hastalıklara, kaza ve belalara, nazar ve göze karşı korunmak istemesi gündelik hayatta sık yapılan dualardandır. Ayrıca vatanın ve milletin bütünlüğü, ülkemizin bekâsı ve kalkınması, bireysel ve toplumsal huzur gibi konular için de dilekler dilenir.

3.2.3. Bayburt Ziyaret Yerlerinin ve Buna Bağlı İnanışların Eski Türk İnanç Sistemleriyle İlişkisi

Bayburt'ta mezarların üzerine hasta veya ihtiyaç sahibi kişinin kıyafeti veya herhangi bir eşyası konulmakta, türbelerin başında kurban kesilmektedir. Eski Gök Tanrı inancında da kabirlere şifa ve dilek için bez bağlandığı bilinmektedir. Ziyaretlerin

duvarlarına dileklerin gerçekleşmesi için yapıştırılan dilek taşları, Eski Gök-Türk dinindeki Balbal taşları geleneğinin günümüzdeki görünümüdür.

Eski Türklerde ölenin büyüklüğüne göre taş dikilmiş. Dikilen taş miktarı kişinin öldürdüğü düşman adedini göstermiştir. Bu kişi ulu kabul edilip mezarına taş getirilmiş, sözünün Tanrı katında geçeceğine inanılmış yani bu zâtın Tanrı katında ricacılığı istenmiştir. Bugün de mezarına dilek taşı yapıştırılan yatırdan yardım ve şefaât beklenmekte, büyük zâtların yardımı ile dileklerin kabul olacağına inanılmaktadır. Bu tür inanışlar köklerini Eski Türk inancından almaktadır.³³⁸

Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Bayburt yöresinde de yatırlara ve kabirlere yapılan ziyaretlerde dileklerin kabul edilmesi için dualar edilmektedir. Ziyaret ve yatırlardan istenenler ile Şamanizm'de Şamanlar'dan istenenler arasında ortak noktalar mevcuttur. Şamanlar çocuksuzlara çocuk, şansızlara şans, hastalara şifa, kıtlığa karşı bolluk, saadet ve mutluluk dilemekteydi. Yatırlara giden insanlar da bu dileklerin gerçekleşmesi için dua etmektedir.³³⁹

3.2.3.1. Atalar Kültü

Bayburt'ta veli, evliya, Allah dostu, ermiş gibi isimlerle anılan kişilerin, yattıkları yerler etrafında oluşan inancın temelinde atalar kültü bulunmaktadır. Ziyaretler hastalıklara şifa bulmak, iş ve derslerde başarı kazanmak, yardım ve şefaât istemek, çocuk sahibi olmak, evlenmek, iş sahibi olmak, sınav kazanmak gibi çeşitli amaçlar çerçevesinde gerçekleşmekte, evliyalara Allah ile kul arasında bir köprü olarak görmektedir. Bayburt'ta türbeler bir şifa evi olarak görülür. Yaşı ilerlediği halde konuşamayan çocukların dillerinin açılması için cuma günleri türbe önlerine kilit bırakılır. Cuma vaktinde türbeden çıkan ilk kişi anahtarı açarsa konuşamayan çocuğun konuşacağına inanılır. Bayburt'ta yürüyemeyen çocuklara Kud denir. Kud çocukların ayakları bir annenin ilk çocuğu tarafından bağlanır ve çocuğu bir türbenin bahçesine bırakırlar. Türbeden ilk kişi kud çocuğun bağlı iplerini keserse çocuğun hemen yürüyeceğine inanılır. Ayrıca bu kutsal mekân ziyaretçinin dileğini yerine getirdiğinde ona bir nevi hediye olarak kurban bağışlanır. Bayburt'ta çocukları uzun yaşamayan aileler yedi sene boyunca kurban kesip türbelere bağışlarlar. Bu nedenle Bayburt'ta yedi

³³⁸ Abdurrahman Güzel, "Türk Bozkır Kültürünün Bayburt ve Yöresindeki İzleri," 1988 *Bayburt Sempozyumu*, Bayburt 1988, s. 151.

³³⁹ Abdurrahman Güzel, "Türk Bozkır Kültürünün Bayburt ve Yöresindeki İzleri", s. 152.

kurbanla büyümüş diye bir tabir vardır. Yaşamayan, sürekli bayılan çocuklar için Gugunus (Günlüce Köyü) ziyaretine gidilir ve burada kurban kesilir.

Kehnet Dede, Ali Dede, Çal Dede, Kara Dede, Kanlı Çam, Çal Dede, Şehit Osman, Abdülvehhâb Gâzi, Oslu Hoca, Ekmelüddin Bâbertî, Kitapsız Mustafa Efendi, Yedi Kardeşler Ziyareti, Abdullah b. Revâha Makamı, Muhammed Hanefî Makamı, Ali Dede Ziyareti, Oslu Hoca, Kavuk Dede, Huy Kesen Türbesi (Şeyh Necmettin Geylânî, Sultan Ali Çelebi), Yanbaksı (Güneşli) Kümbeti, Kutlu Bey Türbesi, Abdullah b. Revâha Makamı, Kanlı Çam, Kara Dede kurban kesilen ziyaret yerleridir.

Bayburt'ta uzun yıllar çocuğu olmayan kimselerin, türbe ziyaretleri sonunda çocukları dünyaya gelirse çocuğa o türbede yatan zâtın ismini verilir.

Bayburt'ta mezarlara, özellikle de evliya ve şehit mezarlarına büyük saygı gösterilmektedir. Mezarlara basmak, mezarları parmakla göstermek, mezarlıktan çıkarken sırtını dönmek doğru görülmez.

Mezarlara su taşıyarak mezara su dökmenin sevap olduğu söylenir. Ayrıca mezar veya türbe çevresinde içki içmek, davul çalmak, oynamak, küfür etmek uğursuzluk sayılmaktadır. Bu tür saygısızlığı gösterenlerin çarpılacağına, yuvasının dağılacağına, işlerinin ters gideceğine, hastalanacağına, rüyada sürekli korkutulacağına ve kaza geçireceğine inanılmaktadır. Sadrü's Şerîa Türbesi kaldırılmak istendiğinde greyderin ağzı defalarca parçalanmış, Rus Harbi sırasında burada nöbet tutan birkaç asker türbenin kenarına çişini yapınca çarpılmıştır.

Türbelere gelen ziyaretçiler Yasin, üç İhlas bir Fatiha veya bir Fatiha on bir İhlas okuyup orada yatan evliyanın ruhuna hediye etmektedirler. Ayrıca iki rekât namaz kılmaktalar ve tesbih çekmektedirler. Bu durum bize atalar kültürünün İslam etkisindeki günümüz yansımalarını göstermektedir.

Gerek kişinin sevdiği ve saygı duyduğuna dokunma ihtiyacı, gerekse dokunarak yarar göreceği inancı kişileri kabrin örtüsüne el ve yüz sürme davranışına sevk etmiştir. Bayburt inancında veliye gösterilen saygı, ona ait veya onunla ilgili nesnelere de gösterilmektedir.

Örneğin; Şeyh Mahmut (Kara Dede) Türbesi'ndeki taşlar onun efsanesinde geçen terleyen taşlar olarak bilinmekte, ziyarete gidenler bu taşı öpüp elini yüzünü

sürmektedir. Ayrıca Veysel Karani Hazretleri'ne ait olduğu söylenen ve padişahın Kara Dede'ye hediye ettiği kemer ziyaretçiler için büyük önem taşımaktadır. Ziyaretçiler söz konusu bu kemeri üç kez boynunda dolandırmakta şifa beklemektedirler. Diğer taraftan türbelerin kenarında bulunan ve evliyanın abdest aldığı söylenen ibrikler halkın nazarında çok kıymetlidir.

Türbeyi temizleme, türbenin süpürgesini beline bağlama, türbenin tesbihini boynunda dolandırma, türbenin seccadesini omuz veya başa atma, türbeyi tamir etme gibi unsurlar da evliyaya saygının ve atalar kültürünün günümüz yansımasındaki örnekleridir.

Bayburt'taki ziyaret yerlerinin çevresinde gelişen ritüeller de atalar kültürü ile ilişkilidir. Türbeye bez, mendil veya yemeni bağlama, taş yapıştırma, mum yakma, iç çamaşırı bırakma, kabrin etrafında üç veya yedi kez dolanma, değnekle şekil çizme, kalem gezdirme bunun en çarpıcı örnekleridir. Ayrıca türbeye para atma da evliyanın ölümsüz olacağını anlayışını bir başka deyişle öldükten sonraki yaşam inancını göstermektedir. Bütün bu uygulamalar hayatta iken birtakım kerâmetleri olan evliyanın öldükten sonrada kerâmetlerinin devam edeceğini göstermektedir.

Atalar kültürüne bağlı olarak evliya halkın gözünde büyük bir kişilik gösterdiği için halk onu çeşitli unvanlarla isimlendirmektedir. 9 tane baba, 3 tane bey, 10 tane Efendi, 7 tane dede, 8 tane şeyh, 2 tane gazi, 2 tane sultan, 2 tane seyyit, 3 tane hacı, 3 tane hoca ve 2 tane şehit unvanları verilmiş ziyaret yerleri mevcuttur.

Baba

Kaleardılı Ahmet Baba, Celâli Baba, Hicrânî Baba, Tomlacıklı Hilmi Baba, Çıpkınıslı Burhanî Baba, Uzun Gâzi Halil Baba, Ağlar Baba, İrşâdî Baba, Arap Baba

Bey

Alay Bey, Mirza Sabri Bey, Korkmaz Bey

Efendi

Müftü Said Efendi, Müftü Fahrettin Efendi, Müftü Mehmet Nâzım Efendi, Kitapsız Mustafa Efendi, Kitapsız Hasan Efendi, Damat Ali Efendi, Tuzcuzâde Efendi, Veysel Efendi, Veli Şaban Efendi, KIVIRZIVIR Mehmet Naim Efendi

Dede

Kehnet Dede, Burhan Dede, Kara Dede, Alho Dede, Kavuk Dede, Çağırkanlı Dede, Dede Korkut (Ali Dede) ,Şeyh Mahmut, Şeyh Abdullah, Şeyh Ali, Şeyh Haydar Afgânî, Şeyh Hayrân, Şeyh Mehmet, Şeyh Necmettin Geylânî, Şeyhoğlu

Gâzi

Mengüç Gâzi, Abdülvehhâb Gâzi

Sultan

Sultan Fahriye Türbesi, Sultan Ali Çelebi

Seyyit

Seyyit Yakup Hazretleri, Seyyit Halil Baba

Hoca

Nivli Hafız Hoca, Oslu Hoca, Hoca Tufan

Hacı

Hacı Kavukçu, Hacı Şaban Efendi, Hacı Mahmut Efendi

Şehit

Şehit Osman, Şehit Hacı Osman

3.2.3.2. Ağaç Kültü

Bayburt'ta evliyalarla bütünleşmiş, evliyalari koruduğu düşünölen ağaclar olduğu gibi tek başına kutsal olarak kabul edilen ağaclar da söz konusudur. Evliya ile bütünleştirilen ağaclar evliya mezarının hemen yanında veya üstünde bulunmaktadır. Halk bu ağacları kutsal olarak kabul etmekte, kesmekten veya zarar vermekten kaçınmaktadır. Evliya ile bütünleşen ve efsaneleşen ağacların ilkini Sultan Fahriye türbesinde görmekteyiz. Sultan Fahriye'nin kabri başındaki iğde ağacına türbeye gidenler yemeni ve bez bağlamaktadır. Bu ağacın 600 senelik olduğu tahmin edilmekte, ağaç her budandığında ertesi günü aynı şeklini almaktadır. Fahriye Sultan'ın kabrinin üzerini örten bir şemsiye görünümündedir. Ağacın gövdesi çürük fakat dalları hala yeşildir.

Danişment Köyü'ndeki ziyaret yerinin etrafı taşlarla çevrilmiş ortasında bir ağaç bulunmaktadır. Gerek bu ağaç gerekse Kop Köyü'ndeki Şeyh Mehmet'in kabrinin üzerindeki ağaç, dilek ağacı olarak da vazife görür. Kabirde dua eden kimseler ağaca mendil veya bez bağlarlar.

Bunların dışında kutsallık atfeden çam, kayın ve ardıç ağaçları vardır. Bunların altında evliya ve şehit mezarlarının olduğu düşünülmekte ve halkın nazarında kutsallık atfedilmektedir. Buralara dua etmeye gelen kimseler, dilekleri kabul olması neticesinde adaklarını yerine getirmektedirler. Koç, koyun, tavuk, horozdan birini kesip kimsesizlere ve fakirlere dağıtmakta ya da komşuna, akrabalarına yemek vermektedirler.

Yukarıda belirttiğimiz gibi bu ağaçların altında şehit veya evliya kabrinin bulunduğu ve bu ağaçların onları koruduğuna inanılır.

Bu ağaçlara kutsiyetlik katan veya onların kutsiyetini artıran yaşanan birtakım olaylar veya görülen rüyalar. Bu tür ağaçlar ya Bayburt'tan ya da çok uzak bir şehirden birinin gördükleri rüyalar çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Zira Çal Dede böyledir. Çal Dede Ziyareti, Çal olarak adlandırılan yerde büyük bir kayın ağacının altındır. Bu tür yerlerde ağaç kutsaldır ve ağaca zarar verilmez. Bunun en güzel örneklerini Kan Ağlayan ağaçlarda görmekteyiz. Köylüler buradaki çam ağaçlarını kereste amaçlı keseceklerdir Bütün ağaçları kesip son bir çam kalır. Oduncu tam bu ağacı kesecekken ilk balta darbesiyle ağaçtan kan fışkırmaya başlar. Bu ağacın altında bir şehit mezarı olduğu ve ağacın onu koruduğu düşünülür. Bu sebeple de bu ağaç kutsal kabul edilir ve dalları kırılmaz, kesilmez. Ağaçlara yüklenen bu kutsiyet, Sırakayalar Köyü'ndeki çamlarda, Yedi Kardeşler olarak adlandırılan ağaçlarda da vardır.

Bu tür ziyaret yerlerinin bazısında kurban kesilirken, bazen de orada yatan zâtın ağaçları sevdiğini düşünülerek dileği kabul edilen kimse oraya ağaç dikmektedir. Yedi Kardeşler ağacına gelen kişiler üç İhlas bir Fatiha okuduktan sonra dileği kabul olduğunda tekrar gidip buraya ağaç diker. Bu kardeşlerin ağacı çok sevdiğine inanılır. Bayburt'ta ağaçlara atfedilen kutsallık, ağaçlara değer verme ve saygı gösterme ağaç kültürünün Bayburt ziyaret yerlerine bir yansımasıdır.

3.2.3.3. Toprak Kültü

Toprak kültü Bayburt'ta çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bayburt halkı evliya kabirlerinin topraklarını kutsal olarak görür. Onlar için bu toprak baldan tatlı ve şifa vericidir.

Kavuk Dede'nin kabrine gidenler dua ettikten sonra Kavuk Dede'nin toprağından alır, hastalıklı yerlerine sürer ve su ile karıştırıp üç gün boyunca içer. Böylece şifa bulacaklarına inanılır. Gece uyuyamayan, altını ıslatan çocuklara Hacı Kavukçu'nun toprağından alıp toprağı su ile karıştırılıp yedi gün boyunca içirilir. Görme bozukluğu olan kimseler üç İhlas bir Fatiha okuduktan sonra Ağlar Baba'nın toprağını gözlerine sürerek ovuşturur. Konuşamayan veya kekeme kimselere toprağından yedirilir. İştahı olmayan çocuklarında süt veya sularına toprağından katılarak yedi gün boyunca içirilir. Halim b. Hatip makamında sütü olmayan bazı kadınlar, buraya gidip topraktan bir avuç alır, toprağın bir kısmını göğüslerine sürer, bir kısmını da suya karıştırıp içer. Böylece sütlerinin artacağına inanmaktadırlar.

Sultan Fahriye Türbesi'nde hasta kişiler ve çocuğı olmayan kadınlara türbenin toprağı yedirilir, çocuklara ise su ile karıştırılıp içirilir. Toprağın yenmesi, eve götürülmesi, banyo yapılması ve ağrıyan yere sürülmesi dışında toprak, tıpkı kabrin üzerindeki örtünün öpülmesi gibi öpülür. Bayburt'taki türbelerin tamamına yakınında toprağı el yüz sürülmesi ve toprağın öpülmesi görülmektedir.

Bayburt ziyaret yerlerinde görülen toprakla ilgili uygulamaların temelinde eski Türk inanç sistemindeki yer/ toprak kültü bulunmaktadır. Bayburt'ta toprak kültü ile ilgili bir diğerk uygulama da toprağı kalem veya başka bir nesnenin sürülmesidir. Özellikle sınava hazırlanan, derslerde başarı kazanmak isteyen kimseler türbenin toprağına kalem sürerek dilek dilemektedirler.

Akkoyunlu Devleti sırasında Bayburt işgal edilir. Şehir yakılıp yıkılır. Şehir alevler içerisinde yanarken halk kuzeybatısındaki tepeye doğru kaçmaya başlar. Bu tepe adını Şehit Osman'dan almaktadır. Osman Gâzi, yanındaki kız kardeşi ile birlikte yanan şehri seyretmektedir. Şehrin daha fazla yanmasına dayanamayan Osman Gâzi, yerden bir avuç toprağı alıp şehre doğru serper. Kızgın alevlerle yanan şehir bir anda söner.

Bir gün Bayburt'ta büyük bir yangın çıkmış, ahali çaresiz kalmıştır. Hasta yatağında yatan Damat Ali Efendi'ye dostları ricacı gelir. "Efendi Hazretleri, himmet eyle seni yangın yerine götürelim" der. Damat Ali Efendi'yi güçlkle ayağa kaldırıp kollarına girerler, yangın yerinin yakınına getirirler. Damat Ali Efendi eğilip yerden bir avuç toprak alır, sessizce bir şeyler okumuş. "*Yâ ateş artık sakin ol*" diyerek toprağı ateşin üzerine doğru serper. Biraz sonra ateş hafifler ve yangın söner. Her iki efsanede de bir avuç toprakla yangını söndürmesi, toprak kültünün bir yansıması olarak düşünülebilir.

3.2.3.4. Su Kültü

Bayburt ziyaret yerlerinde su kültü önemli bir yer tutar. Zira evliya mezarları veya türbelerin yanında kutsal kabul edilen sular bulunmakla birlikte tek başına şifalı olarak görülen sular da yer almaktadır. Abdülvehhâb Gâzi, Çal Dede ve Ağ Baba, Seyyit Yakup Hazretleri, Danişment Köyü'ndeki Ziyaret, Şehit Osman, Zâhid-i Geylan Hazretleri türbeleri yanında kutsal kabul edilen çeşmeler bulunmaktadır.

Cami içinde kabri bulunan Tuzcuzâde Türbesi, Zâhid-i Geylânî, Kadızâde Mehmet Çelebi, Veli Şaban Efendi, Damat Ali Efendi Türbeleri içindeki caminin suları da kutsal kabul edilmektedir. Bunların dışında Bayburt'ta tek başına şifalı su olarak görülen yerler vardır. Bunların çeşitli hastalıklara şifa olduğu görülmüştür. Kimi zaman bu sular tesadüfî şekilde ortaya çıkmış ve efsaneleşmiştir. Bayburt'un Darıca Köyü'ndeki bir çeşmenin suyunun şifalı olduğuna inanılır. Fiziksel sakatlığı ve yaraları olanlar bu su ile şifa bulmayı ümit eder. Su içilmez fakat hasta kimseler ağrıyan yerlerine suyu sürer. Mayıs ayında Darıca köyü yakınlarında çıkan ve bir süre sonra kaybolan bu suyun sakatları iyi ettiği görülmüştür. Suyun sakatları iyi etmesi yakınındaki bir şehit mezarın bağlanmaktadır.

Hazretleri Ali'nin atı Döldül'ün ayağının ayak izinin olduğu yerde oluşan çukurda yağmur suları birikir. Bu su şifalı olarak görülür, ellerinde yüzünde yara olanlar bu suyla abdest alıp namaz kılar. Bacağı ve kolu gibi uzuv eksikliği olanlar burada üç gece yatıldığında uzuvun tamamlandığı görülmüştür.

Gökçedere Beldesi'nde bulunan Hamşı Tepesi'nde Hazretleri Ali'nin buralara sefere geldiği, atının ve kendi ayak izinin bir taş üzerinde olduğu söylenmektedir. Hazretleri Ali bu dağdan bir taş alıp "Ya Sadaka, ya siddık" diye atmış. Bu taş Sadaka

Köyü'ne düşmüştür. Bu taşın düştüğü yerde su kaynağının oluştuğu ve suyunun şifa verdiğine inanılır

Bayburt'ta kimi sular şifalı görüldüğü gibi kimi suların evin içine serpildiğinde veya yemeklere katıldığında bolluk bereket getireceğine de inanılmaktadır. Bayburt'a bağlı Yaylapınar Köyü yakınlarındaki bir dağdan su çıkmaktadır. Bu su bir değirmeni döndürecek kadar kuvvetlidir. Yalnız tuzlu olduğu içilmez. Halk bu suyun şifalı olduğuna inanır. Sedef, egzama, sivilce gibi cilt hastalıkları olan kimseler buradan aldıkları su ile yedi gün banyo yapar ve her banyodan sonra iki rekât şükür namazı kılar yedi günün sonunda yaralarının kuruyup döküldüklerini söylemektedirler. Ayrıca bir kaba doldurulan su evin her bir odasına serpilir bolluk bereket getireceğine inanılır.

3.2.3.5. Taş ve Kaya Kültü

Bayburt'ta taş ve kaya kültürünün izlerini çeşitli şekillerde görmekteyiz. Birincisi taş yapıştırma, ikincisi taş duvarlara yazı yazma ve üçüncüsü de mezar taşını öpmedir. Mezar taşını öpme uygulaması Bayburt ziyaret yerlerinin yaklaşık tamamına yakınında görülmektedir. Oslu Hoca, Şehit Osman Türbesi, Kitapsız Hasan Efendi, Dede Korkut, Kutlu Bey, Yanbaksı (Güneşli) Kümbeti duvarlarına dilek yazılan ziyaret yerlerine örnek verilebilir. Çal Dede, Alho Dede, Şehit Osman Türbesine taş yapıştırılmakta eğer taş yapışırsa dileklerin kabul olacağına inanılmaktadır.

Taş kültürü ile ilgili Bayburt'taki en önemli ayrıntılardan biri de Şeyh Mahmut (Kara Dede) Türbesi'nde görülmektedir. Şeyh Mahmut'a ait efsanede geçen terleyen taşlar hâlâ muhafaza edilmektedir. Şeyh Mahmut (Kara Dede) türbesine ziyarete gidenler kabri başındaki bu terleyen taşlara el ve yüzlerini sürerek şifa bulacaklarına inanmaktadırlar.

Kimi zamanda hasta kimselerin kıyafeti mezar taşına konularak onun iyileşeceğine ve çocuğu olmayan kadınların hamile kalacağına inanılmaktadır. Kitapsız Mustafa Efendi, Kaleardılı Ahmet Baba, Hacı Şaban Efendi, Oslu Hoca, Ekmelüddîn Bâbertî Hazretleri, Şehit Osman Türbesi bunlardan bir kaçıdır.

3.2.3.6. Dağ ve Tepe Kültü

Ziyaret yerlerinin yüksekçe bir yerde olması ile ziyaret yerleri arasında büyük bir ilişki bulunmaktadır. Bayburt'taki ziyaret yerlerinin çoğu dağ veya tepebaşlarında

bazen de yüksek bir yamaçta yer almaktadır. Dağ veya tepe başında olan ziyaret yerleri şöyledir:

Abdülvehhâp Gâzi, Duduzar Dağı Lalelik Denilen Mevkide

Burhan Dede, Duduzar Dağı zirvesinde Çiçektepe Mevkisinde

Seyyit Yakup Hazretleri, Evliya Tepe

Seyyit Halil Baba, Kavacık Köyü'nde ulu bir tepe üzerinde

Şehit Osman, Şehit Osman Dağında

Yakup Abdal Yakup Abdal Köyü'nde yüksek bir tepede

Muhammed Hanefi Türbesi Balca Köyü'nde yüksek bir tepede

Alho Dede, Bayburt Kalesi'nin yamacında

Kıvrızcı Mehmet Naim Efendi Bayburt Kalesi'nin arka kısmındaki Kaleardı Mezarlığının tepesinde

Şeyh Ali, Şehit Osman Tepesinde

Şeyh Abdullah, Şehit Osman Tepesinde

Mengüç Gâzi, Şehit Osman Tepesinde

Kaleardı Ahmet Baba Şingah mezarlığının üst kısmında

Hicrânî, Hoca Tufan Efendi ve Hacı Kavukçu, Garipler Mezarlığında burası oldukça yüksek

Eymür Köyü'ndeki ziyaret

Danişment Köyü'ndeki ziyaret

Sultan Ali Çelebi, İmaret Tepe

Veysel Efendi, İmaret Tepe

Şair Zihnî, İmaret Tepe

Necmettin Geylânî, İmaret Tepe,

Oslu Hoca, Akşar Beldesi yakınlarındaki tepede,

Çal Dede ve Ağ Baba

Hacı Mahmut Efendi

Bamsı Beyrek

Güneydere Köyü'ndeki Ziyaret

Hamşı Tepesi

Kurugüney Köyü'ndeki Ziyaret

Kavlatan Köyü'ndeki ziyaret

Halim b. Hatip Makamı (Çayırözü Köyü'ndeki Tepede)

Abdullah b. Rabia Makamı (Duduzar Tepede)

Abdurrahman b. Abdullah Makamı (Duduzar Tepede)

Anbese b. Suheym Makamı (Duduzar Tepede)

Süheyb- Rumi Makamı (Duduzar Tepe)

Muhammed Hanefi Makamı (Aslan Dağında)

Abdullah b. Revâha Makamı (Taht Köyü Kabak Tepe Mevkisinde)

Cafer b. Ebu Tâlib Makamı,(Şehit Osman Dağında)

Seyyit Battal Gâzi Makamı (Duduzar Tepede)

Bayburt'ta ziyaret yerlerinin birçoğunun dağ veya tepe başlarında bulunmasının sebeplerinden biri de evliyaya duyulan saygıdır. Halkın gözünde evliya ve şehitler yücedir, mertebece yüksektir. Onlarının mezarlarının ayakaltında olması doğru bulunmaz. Bir saygısızlık olarak düşünülür. Evliyalara duyulan bu saygı ve onların halkın gözünde yücelmiş olması onların kabirlerinin dağ veya tepe başlarında olmasına sebep olmuştur.

3.2.3.7. Ateş Kültü

Ateş kültü ziyaret yerleri ait inançlarda karşımıza mum veya buhur yakma ve tütsüleme biçiminde görülür. Bayburt'ta buhur yakma ve tütsüleme ile ilgili bir uygulama görünmezken mum ile ilgili uygulamada çok azdır. Bunun sebebi Bayburt'ta türbe başında mum yakmak doğru bulunmaz. Daha çok önceden yapılan mum yakma pratiği şimdilerde neredeyse yok denilecek kadardır.

Bazı ziyaret yerlerinde mum ve benzeri ışıklar yandığını, duvarında veya kabrin üzerinde sabah ezanına kadar mum yandığını görenler vardır.

3.2.4. Bayburt'ta Şair-Veli İnancı

Bayburt'ta “hak âşığı” olarak adlandırdığımız, rüya görüp bade içen, bir tarikata hizmet edip bir dervişten el alan ve kerâmetleri olan âşıklar vardır. Söz konusu bu kimseler yaşarken halkın büyük sevgi ve saygısını kazanmış, öldükten sonra da halkın saygısını görmeye devam etmiştir. Halk bu kimseleri gözünde kutsallaştırmıştır. Onların şiirlerini ezberlemiş, onların rüya görme ve bade içme hikâyelerini öğrenmiştir. Bayburt'ta evliya gibi kutsallaştırılan bu şairler Hicrânî Baba, Celâli Baba, Ağlar Baba, İrşâdî Baba, Bayburtlu Zihnî, Tomlacıklı Hilmi Baba, Süleyman Rûhî ve Çıpkınıslı Burhanî Baba'dır. Dikkat edilecek olursa bu kimseler sonlarına Baba ünvanı almıştır. Bu Bayburt halkının hak şairlerine gösterdiği saygının bir sonucudur. Ayrıca kandillerde, bayramlarda, Arefe Günü'nde halk söz konusu şairlerin kabirlerini ziyaret etmektedir. Bunlardan kimisi kerâmetleri ile gerçekten veli olduklarını göstermişken kimisi kerâmetlerini tezahür etmemiştir. İster kerâmeti olsun ister olmasın bu şairler halkın gözünde sonsuz bir değere sahiptir.

İrşâdî Baba'nın, Ağlar Baba'nın, Celâli Baba'nın Hicrânî Baba'nın ve Zihnî'nin kerâmetleri ise hala herkesin dilindedir. Diğer taraftan Ağlar Baba ve İrşâdî Baba halkın; şifa bulmak için gittikleri, gerek yaşarken gerek öldükten sonraki kerâmetlerini işittikleri kimselerdir.

Yahya Akengin, “Türk Tarihi ve Kültüründe Bayburt” isimli sempozyumunda bu konuya şu sözleri ile açıklık getirmiştir:

“Bayburt'ta şiirin ve şairin ayrı bir anlamı olduğunu belirtmek isterim. Bayburtlu 'nun gözünde şair, neredeyse hep “veli” ile eş anlamlıdır çünkü şair olarak İrşâdî'yi tanımıştır. Ağlar Baba'yı görmüştür. Celâli'yi duymuştur. Hicrânî'yi dinlemiştir. Bu zâtlar öncelikle ermiş şahsiyetlerdir. Dünyevi yönlerinden çok, ötelerin sesini terennüm eden kişilikleri ağırlık kazanır. Hatta bilindiği üzere, onların eserlerini “şiir” diye değil de “beyit” olarak adlandırırız. Bayburt'ta genel planda beyit manevi iklimin sesi olarak anlam kazanmıştır. Bundan dolayıdır ki Bayburt'lu “şiir” dendiği zaman mutlaka yücelikler ifade eden bir yüce kavramı anlar. Şairde de mistik kimliği arar, fizikötesi boyutlarını görür. Her Bayburtlu gibi dini bütün bir mümin olan Şair

Zihnî “veli” olduğuna dair bir kayıt ve kanaat yoktur ama Bayburt’lu, velilere verdiği sıfatı Zihnî’ye de verir ve onu Zihnî Baba diye anar. Şunu da açıklamak gerekir: insanımız şiirin Allah vergisi olarak ihsan edilmiş bir meziyetten kaynaklandığını kabul eder. Yani manada makbul olmayan bir insana bu meziyetin verilemeyeceğini bilir. Şu halde onu söyleyen kişi de yani şair de mutlaka makbul olan kişidir halkımızın gözünde.”³⁴⁰

Aynı sempozyumda Hamdi Mert’in şu yaklaşımı da bu konu için önem taşır:

“Bayburt’ta tarih ve kültür derinliğine paralel bir şiir geleneği var. Halk şiiri, halk deyişi geleneği. Burada da bir husus dikkati çekiyor. Bu halk şairlerinin hemen hepsi medrese tahsili yani dini tahsil almış. Bu sebeple deyişler belki zaman zaman Arapça-Farsça terkipli ve ağırlık içinde bile halk kültürü, halk deyişi hepsinden önemlisi İslamiyet’in bütünleştiriciliği var. İrşâdî, Celâli, Ruhi, Ağlar Baba, Hicrânî... Sırasıyla inceleyiniz, hiçbirinde “huruç alessultan” (devlete isyan) fakir-zengin ayrımı ve düşmanlığı, içtimai katmanları zümreleri birbirleri üzerine tahrik gibi olumsuzluklar yok. Kanaatimizce bu durum bu yöre âşıklarının İslamiyetten, onun bütünleştiriciliğinden feyz almış olmalarındandır.”³⁴¹

“Halkımızın genel kabulüne göre, Kur’ân ve hadisten sonra makbul söz erenlerin sözüdür. Âşıklar da eren kabul edildiğinden aşığa “hak âşığı” denilir ve onun manzum sözleri olan şiirlerine hak sözü gibi değer verilir.”³⁴²

Bayburt’ta şairlere yüklenen veli sıfatının sebeplerinden biri de bu âşıkların rüya görmüş ve bade içmiş âşıklar olmalarıdır. Rüya ve badenin temelleri tıpkı ziyaret yerlerindeki uygulamalarda olduğu gibi İslamiyet öncesine kadar dayanmaktadır.

Zira şamanların mukaddes ruhlar tarafından seçilmeleri, mesleğe çağrılmaları, içlerine düşen yakıcı ateş, kendinden geçmeler, ağzından kan köpük gelmesi, çalgı sesi duymadan kendilerine gelememeleri, şaman olmalarına sebep olabilen yorgunluklar, dayak yemeler, mezarların yanına yatıp uyumaları, hikâyelerimizdeki düş motifi

³⁴⁰ Yahya Akengin, “Şiirlerde Bayburt”, (Haz. Rifat Yıldız) , *Türk Tarihi ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu: 23-25 Mayıs 1988*, Bayburt Valiliği Yayınları, Ankara 1994, s. 43.

³⁴¹ Hamdi Mert, “Bayburt ve Çevresinin Manevi Derinliği”, (Haz. Rifat Yıldız) , *Türk Tarihi ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu: 23-25 Mayıs 1988*, Bayburt Valiliği Yayınları, Ankara 1994, s. 368-369.

³⁴² Abdulkadir, Sezgin, “Eren ve Evliya Kavramlarının Dini Tarihi Folklorik İzahı Eren İnancı Üzerine Düşünceler”, *1. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyalari Kongresi Bildirileri* Ankara 1998, s. 459.

zincirinin de belli başlı nakışlarıdır. Bu törenlerin yapısı ile âşıklarımızın düşte mesleğe girme törenlerinin yapısı da birbirinin aynıdır. Her ikisinde de bir çile çekerek hazırlanma devri, onun ardından sembolik şekilde eski kişiliğin öldürülmesi ve yeni bir ad veya mahlasla yeni mesleğe girme devirleri var.³⁴³ Âşıklar arasında rüya görme ve bade içme olayı genellikle şu şekilde olur:

Âşıkların hayatlarında düş motifi âşık ergenlik çağına yetişince görülür. Bu 13 ile 18 yaş arasındır. Düş hemen daima ya büyük bir umutsuzluk ve kırgınlık, ya zor bir işte yorulmadan, ya da bir dayak ve işkenceden sonra gelir. Bu düşler her zaman tekin sayılmayan yerlerde uyumakla görülür. Bunlar şehit mezarları yahut evliya mezarları ve ziyaretlerdir. Kutlu yerlerin kutlu bir zamanla değiştiği görülür. Aşk badesini oğlana sunanlar Hızır, İlyas, Üçler, Kırklar, Pir-i Mugan, Üç Derviş, Hazret-i Ali, yaşlı bir adam veya ihtiyar bir kadındır.³⁴⁴ Umay Günay “Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi” isimli çalışmasında, rüya motifinin planını üç bölüme ayırmıştır. Hazırlık Devresi; çocukluk ve gençlik çağının şartları, karşılaşılan maddi veya manevi bir sıkıntı, bir sıkıntı veya dilekte uykuya dalıştan oluşur. İkinci devre rüya başlığını taşır. Bu rüya çok kere uyur ile uyanıklık arasında, görenlerde gerçek duygusunu bırakan canlı bir rüyadır. Bu devrede kutsal kişilerle kutsal sayılan bir yerde karşılaşma olur, pir elinden bade içilir, sevgilinin kendisi ya da resmi ile karşılaşılır, kahramana pirler bilmesi gereken bilgileri öğretirler, kahraman bir mahlas verilerek değiş söylenmesi istenir. Uyanış isimli üçüncü devrede, kahraman kendi kendine uyanır, ilk fırsatta eline geçen bir saz ile başına geleni anlatır. Kahraman bir süre baygın yatar ve ağzından burnundan kanlı köpükler gelir. Ehl-i dil bir kişinin sazının tellere dokunması ile uyanır. Kendi kendine uyanır ama bakışları hali tavrı bir başkadır. Herkes deli olduğunu düşünürken halden anlayan bir kişi sazının teline dokunarak âşık adayının çözülmesini sağlar. Son devirde ise rüyada âşıklığa uyanan kişilerin uyandıkları zaman söyledikleri ilk deyişleri gördükleri rüyanın tasviridir.³⁴⁵

Celâli, çobanlık yaptığı günlerden birinde dağda uyuyakalmış ve bir rüya görmüş. Rüyasında koluna erenler tarafından bilezik takılmış. (bazı rivayetlere göre

³⁴³ İlhan Başgöz, “Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri”, *Folklor Yazıları*, Adam Yayınları, İstanbul 1986. s.30.

³⁴⁴ Başgöz, 26.

³⁴⁵ Umay Günay, *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s.135.

bade içirilir) Uyandığında kendinden geçmiş bir halde divanelik alametleri göstererek güttüğü sürüyü gündüz vakti köye getirmiş. Celâli'nin bu halini görenler hemen köyün hocasını çağırarak derdine çare aramışlar. Hoca, artık Celâli'nin bir âşık olduğunu ve ona dokunmamalarını söylemiş ancak köylüler Celâli'yle alay etmiştir. Ayrıca Celâli Nakşibendi Tarikatı'na mensup olmuş ve Beşir Efendi Hazretleri'nden el almıştır.

Ağlar Baba üzerine bu hal geldiği vakit Tomlacıklı Beşir Hoca: *“Ona sahip olun, dışarılara çıkmasın. Çıkarsa vecde dalar, derecesi yükselir fakat eser veremez”* demiştir. O gün sonra şiir söylemeye başlamış ve beyitlerinde bazen İrşâdî, bazen Ağlar Baba, bazen de Bâki mahlasını kullanmıştır. Ağlar Baba Nakşi Üveysî koluna mensub olmuş, Erzincanlı Vehbi Hayyâtî (Terzi Baba) Hazretleri'nden irşâd vazifesi almıştır.

Burhânî Baba, bir gün namaz kılmak için Yalı Cami'sine gitmiş, namazını kılmış ardından kendine bir baygınlık hali gelmiş. Rüyaya dalmış, rüyasında melek simâli bir kız görmüş ve bu kız kendini Hindistan'da Ethem Han'ın kızı Mihribân Hanım olarak tanıtmıştır. Süleyman Ruhi Nakşî Tarikatı'na intisap edip, Vehbi Hayyat Hazretleri'ni rüyasında gördükten sonra şiirlerini yazmaya başlamıştır. Oflu Hacı Ferrahşad Hoca'dan uzun zaman medrese dersleri almıştır. Tomlacıklı Hilmi Baba Erzincanlı Hacı Fâzıl Efendi'den almış ve Tarikat-ı Nakşîbendîyye, Hâlidîyye koluna intisâb etmiştir.³⁴⁶

Hicrani Baba rüya görmesini şöyle anlatmıştır:

“Akçaabat İlçesi'nin Zevana Köyü'nde bir gece rüyamda üç pir yanıma geldi. “Bu gafil halde yatma” dediler. Beni aldılar bir makama götürdüler. “Bu divân âşıklar, ârifler divanıdır. Bundan sonra divana katılacaksın. Maneviyatta baban, Celâli'dir. Onun aşkı sana verilecek, onun yolunu tutacaksın. Bu andan itibaren adın Hicrânî'dir. Bunun anlamı dert dolu silah demektir” dediler. Bir titreme içinde uyandım. Bir şaşkınlık içinde idim.” Nakşi Üveysî koluna mensup olan İrşâdî Baba'nın şiir söylemeye başlamasını ve şairlik yönünü Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu şöyle ifade etmiştir:

“İrşâdî henüz delikanlıydı. Bir gün gölde yıkanıyordu, birden sudan fırladı, ilhâm içinde idi. Hemen şiir söylemeye başladı. İrşâdî o günden itibaren “güzide şair” diye anıldı. İrşâdî, bütün hakîki sûfîler gibi, bilhassa Yunus Emre gibi, dinin yalnız

³⁴⁶ Yılmaztürk, Bayburt'un Manevi Bekçileri, s. 321.

*zâhidler ve hocalar elindeki şekline âsidir. Hakikatte o samimi bir dindarın hisleriyle dopdoludur. Şiirleri öğretici vasıflarıyla gönüllerde hemen makâmını bulur.*³⁴⁷

Çalışmamızda isim geçen âşıklar medrese eğitimi almış, bir tarikata bağlı kalmış, rüya görüp bade içen, bir şeyhten el almış, tasavvufî şiirler yazan kişilerdir. Bu kişiler halk şairi değil hak şairi diyebileceğimiz kişilerdir. Bu sebepten halk onların kerametlerine inanmış, kabirlerini türbe haline getirmiş, türbelerini ziyaret etmiştir.

³⁴⁷ Fındıkoğlu, s. 108.

SONUÇ

“Bayburt’taki Ziyaret Yerleri ve Buna Bağlı İnanışlar” isimli tezimizde Bayburt merkez ve köylerinden derlediğimiz doksan bir tane ziyaret yerine yer verilmiştir. Ziyaret yerlerinin 70’i mezar, 1’i anıt mezar, 3’ü şehitlik, 5’i su kaynağı, 4’ü ağaç, 11’i makamdır, 2 tanesi ise bu grupların hiçbirinin içine girmeyen Tandır Ziyareti ve Kırklar Tepesi’ndeki Ziyaret Yılanları’dır. Ayrıca Muhammed Hanefi’nin farklı yerlerde hem makamı her türbesi vardır. Bu ziyaret yerlerindeki mezarların 21 tanesinin üzeri kapalı, 50 tanesinin üzeri açıktır.

Yaptığımız araştırma ve tespitler bize Bayburt’ta ziyaret geleneğinin devam ettiğini göstermektedir. Günümüzde bundan yirmi beş yıl öncesine nazaran uygulamalar daha azdır. Bilim ve teknolojinin gelişmesi, çevre illerde hastanelerin yaygınlaşması, insanların eğitim seviyelerinin yükselmesi ve camilerde bu konu üzerine verilen fetvalar azalmada etkili olmuştur. Diğer taraftan özellikle köylerde ve gelir düzeyi düşük ailelerde bez bağlama, mum yakma, taş yapıştırma gibi eski Türk inancına bağlı uygulamalar devam etmektedir.

Ziyaretler daha çok Bayburt’un kendi halkı tarafından yapılmaktadır. Özellikle yazın gelen gurbetçilerin çoğu bu ziyaret yerlerine gitmektedir. Bunların dışında bu yerleri rüyasında görüp başka şehirden gelen kimseler de bulunmaktadır.

Ziyaret yerlerindeki şahısların kerâmetlerini Ahmet Yaşar Ocak’ın motif tasnifine göre gruptandırıdık. Ağlar Baba’nın, İrşâdî Baba’nın, Damat Ali Efendi’nin, Burhan Dede’nin, Şeyh Mahmut (Kara Dede)’un, Kıvrızcı Mehmet Naim Efendi’nin, Yakup Abdal’ın, Kehnet Dede’nin, Çal Dede’nin, Sadrü’s Şerîa’nın, Muhammed Hanefi’nin, Alho Dede’nin, Kitapsız Mustafa Efendi’nin, Ahî Emir Ahmed-i Zencânî Hazretleri’nin, Celâli Baba’nın, Oslu Hoca’nın, Veli Şaban Efendi’nin kerâmetleri tespit edilmiştir

Bayburt’taki türbe ve diğer ziyaret yerlerine çocuğu olmayanlar, doğup ölenler, sürekli düşük yapanlar, uzun süre çocuğu yaşamayanlar, çocuğunun herhangi bir hastalığı olanlar ziyaret etmektedir. Bunların dışında sınavlarda ve derslerde başarı kazanmak, işe veya memuriyete girmek, şifa bulmak, şefaet etmek, dünya ve ahiret hayatında mutlu olmak isteyen herkes tarafından ziyaretler gerçekleştirilmektedir. Fonksiyonlarına göre ziyarete gitme sebebi on dokuz tanedir yani ziyaretçiler ziyaret

yerinde on dokuz ayrı dilekte bulunmaktadır. Genellikle ziyaretler perşembe ve cuma günleri yapılmaktadır. Ziyaret yerine giden hemen hemen her ziyaretçi üç İhlas bir Fatiha okumaktadır. Özellikle üzeri kapalı ziyaret yerlerinde ziyaretçiler iki rekât namaz kılmaktadır.

Dileği kabul edilen ziyaretçiler ziyaret yerinde kurban kesmekte bunun etiyle komşu ya da akrabalara yemek vermekte kimi zamanda yedi fakire dağıtmaktadır. Bunun dışında ziyaret sırasında uygulanan yirmi dokuz tane daha adak bulunmaktadır.

Ziyarete bulunanlar bazen türbede bir gece kalmakta bazen de birkaç saat uyumaktadır. Taş yapıştırma, bez bağlama, mum yakma, türbe etrafında dolanma, türbeden toprak alıp yeme, türbenin örtüsüne veya toprağına el yüz sürme ziyaret yerlerindeki uygulamalardan bazılarıdır.

Türbe İnanışlarının ve ziyaret yerinde yapılan uygulamaların bir kısmı İslamiyet öncesine dayanmaktadır. Bez bağlama, türbelerin dağ veya tepebaşlarında olması, taş yapıştırma, ziyaret yerlerine duyulan saygı, mum yakma, suların ve ziyaret yerlerinden şifa bekleme atalar, su, ağaç, taş-kaya kültü ile yakından ilişkilidir.

Çeşitli araştırmalar ve tespitler neticesinde Bayburt'ta ziyaret inancının ve uygulamalarının bir kısmının hala yaşadığını söylemek mümkündür. Bunda Bayburt'un iklim şartları, sosyo-ekonomik şartlar, eğitim düzeyi etkili olmaktadır. Ziyareti yapan kimseler daha çok orta gelirli aileler ve köy halkıdır.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki, *Kutsal ve Kutsal Olmayan*, Din Bilimleri 2, Pınar Yayınları, Ankara 2006.
- Akagün, Gülyüz, *Gümüşhane ve Çevresinin Tarihi- Sanat Eserleri (1969/1971)*, Yelken Matbaası, İstanbul 1980.
- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1988.
- Akengin, Yahya, “Şiirlerde Bayburt”, (Haz. Rifat Yıldız), *Türk Tarihi ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu 23-25 Mayıs 1988*, (ss.243-250), Bayburt Valiliği Yayınları, Ankara 1994.
- Akbulut, Uğur, 1828-1829 *Osmanlı-Rus Savaş’ında Bayburt ve Çevresi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bayburt 2000.
- Akkoyunlu, H., Haluk, *Bayburt Şehitler ve Gaziler Albümü*, ORB Matbaacılık, Bayburt 2003.
- Ali Seydî, *Resimli Kamusu’l Osmânî*, Cihan Matbaası, İstanbul 1330
- Arslan, Mustafa, *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem Yayınları, İstanbul 2004.
- Atay, Mehmet , “Bayburtlu Celâli”, *İnan*, S.17, Trabzon 1945, 30-31.
- Avcioğlu, Doğan, *Türkler’in Tarihi*, Cilt I, Tekin Yayınevi, İstanbul 1995.
- Aydın, Ömer, “Türk Kelâm Bilgini Sadrü’ş-Şerîa Es-Sânî”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3, Erzurum 1995, 181-196.
- Aytekin, Arif, “Bâbertî”, *İslam Ansiklopedisi*, C.5, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, 377-378.
- Ayverdi, E., Hakkı, “Kubbe”, *İslam Ansiklopedisi*, C.6, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, 930-944.
- Baran, Merih, *Ahî Emir Ahmet*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Başar, Zeki, “İnançla Gidilen Ziyaret Yerlerimiz”, *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, (ss.56-59), Devran Yayınları, Ankara 1997.
- Başgöz, İlhan, “Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri”, *Folklor Yazıları*, Adam Yayınları, İstanbul 1986, 24-35.

- Battal, Ahmet, *İrşâdî Baba Hayatı ve Beyitleri*, Umran Yayınları, İstanbul 1996
- Baykara, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000.
- Bayrak, Harun, *İl İl Dini Ziyaret Yerlerimiz Camiler, Türbeler, Kümbetler ve Bazı Medreseler*, Yakamoz Yayınları, İstanbul 2007.
- Beygu, Ş., Abdürrahim, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, Bozkurt Basımevi, İstanbul 1936.
- Bonnefoy, Yves, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü I-II.*, (Çev. Levent Yılmaz), Dost Kitabevi, Ankara 2000.
- Boratav, N., Pertev, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Adam Yayınları, İstanbul 1988.
- Cilacı, Osman, “Türbe ve Mezar Ziyaretlerinde Görülen Hurafeler ve Çözümleri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, (ss.174-205), Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul, 18-20 Aralık 1998.
- Çakan, İ. Lütfi, *Hurafeler ve Batıl İnançlar*, Marifet Yayınları, İstanbul 1981.
- Çöteli, M., Gül Bayburt Kent Dokusunun Gelişimi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005.
- Demir, A., Faik, Çomak A., Nebahat., *Şaman ve Türk Dünyası*, Bağlam Yayıncılık, Ankara 2009.
- Demir, N., Özen, K., *Hazretleri Peygamberin Sancaktarı Abdülvahhap Gâzi Hazretleri ve Gaza Arkadaşları*, Dilek Matbaacılık, Sivas 1996.
- Demirci, Kürşat, “Kutsiyet”, *İslam Ansiklopedisi*, C.26, Türk Diyanet Vakfı Yayınları Ankara 2002, 495-496.
- Dinçer, Zeki “ Oslu Hoca'nın Torunu H. Yusuf Uslu ile Görüştük ”, *Bayburt Aylık Yerel Dergi*, S. 6, Haziran 1989, 13-15.
- Dinçer, Zeki, “Ağlar Baba”, *Bayburt Aylık Yerel Dergi*, Haziran 1989, S.6, 11-12.
- Doğan, Ahmet, *Bayburt'lu Celâli Baba Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Şiirleri*, KTÜ Yayınları, Trabzon 1999.

- Durkheim, Emile, *Din Hayatının İptidai Şekilleri*, (Çev. Hüseyin Cahit), Tanin Matbaası, İstanbul 1923.
- Duymaz, Ali, Şahin, H., İbrahim, “Kaz Dağlarında Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış ve Uygulamalar”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (ss.116-126.), 11(19) Balıkesir 2008.
- Eflâki, Ahmet, *Âriflerin Menkıbeleri*, Cilt 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986.
- Ekici, Metin *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri İle Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S.101, Ankara 1995.
- Ekici, Metin, *Türk Dünyasında Köroğlu*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Eliade, Mircea, *Kutsal ve Dindışı*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, Ankara 1991.
- er- Rufâi Seyyit, Yusuf Haşim, Seyyit, en- Nedvî Mustafa er- Rufâi, İmam Seyyit Ahmet er-Rufâi Nesebi- Hayatı- Kerâmetleri- Eserleri, (Çev. Mustafa Önver), Aslandağı Yayınları, İstanbul 2010.
- Ergin, Muharrem,, *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008
- Ergun, Pervin, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.
- Eröz, Hülya, *Mersindeki Ziyaret Yerlerinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Mersin 2008.
- Eröz, Mehmet, *Eski Türk Dini ve Alevilik Bektaşılık*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.
- Fârûk Ahmet, *Eshâb-ı Kirâm*, Tâbevi Yayınları, İstanbul 2009.
- Fındıkoğlu, Z., Fahri, *Erzurum Şairleri*, TYB Vakfı Yayınları, İstanbul 1927.
- Furat, A., Subhi, “Veli”, *İslam Ansiklopedisi* C.13, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986, ss.287-292.
- Gökyay, O., Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.
- Günay, Muzaffer, *Hurafeler ve Batıl İnançlar*, Sevgi Yayınları, İstanbul 2002.

- Günay, Umay, *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008.
- Günay, Ünver, “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri*, (ss.571-608), Tüksev Yayınları, Ankara 2004.
- Günay, Ü., Güngör, H., Taştan V. ve Sayım, H., *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması Kayseri Örneği*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2001.
- Güngör, Harun, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 1998.
- Güngör, Harun, *Eski Türklerde Din ve Düşünce, Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Güzel, Abdurrahman, “Türk Bozkır Kültürünün Bayburt ve Yöresindeki İzleri,”1988 *Bayburt Sempozyumu*, (ss.147- 158) Bayburt 1988.
- Güzel, Abdurrahman, *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Kültür Bakanlığı Yayıncılık, Ankara 2009.
- Hâdimi Rufâî, *Tarikat-ı Aliyye-i Rufâiyye’de Dualar Zikirler Virdler*, Aslandağı Yayınları, İstanbul 2010.
- Hançerlioğlu, Orhan, *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1975.
- Hassan, Ümit, *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler*, Varlık Yayınları, Ankara 1986.
- İbn Haldûn, *Abdurrrahman, Mukaddimetu İbn Haldûn*, Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır, tarihsiz.
- İbn Kutluboğa, *Ebu’l-Adl Zeyneddin Kasım, Tâcu’t-Terâcim fî Tabakâti’l-Hanefiyye*, Matbaatu’l-Ânî, Bağdad 1962.
- İnan, Abdulkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.
- Kandemir, M., Yaşar, “Ziyaret”, *İslam Ansiklopedisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı MEB Basımevi, İstanbul 1986, 620-622.

- Kara, Mustafa, *Tasavvufîlar ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.
- Karaaslan, N., Ünal, “Bayburtlu Ekmeleddin”, (Haz. Rıfat Yıldız) , *Türk Tarihi ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu: 23-25 Mayıs 1988*,(ss.201-206), Bayburt Valiliği Yayınları, Ankara 1994.
- Karadeniz, H., Basri, “Bayburt Adı Hakkında”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 127, İstanbul 1997, 8-10.
- Karakoç, Ayşe, *Şanlıurfa Adak ve Ziyaret Yerleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2010.
- Karakoyunlu, Sadri, “Hoca Tufan Efendi (Çiloğlu)”, *Bayburt Dergisi*, 1986, s.20.
- Karakoyunlu, Sadri, *Bayburt Tarihi*, Kültür Ofset, Ankara 1990.
- Karşlıoğlu, Yılmaz, “Bayburt’ta İz Bırakanlar Mehmet Kahveci (Kıvırcızır Mehmet Efendi)”, *Bayburt Dergisi*, S.3, 1991.
- Kaya, Azât, “Balıkesir’de Yatırlar Çevresinde Oluşan İnanç ve Gelenekler”, V. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, (ss. 282-288), Ankara 2007.
- Kaya, Muharrem, “Eski Türk İnanışlarının Türkiye’deki Halk Hekimliğindeki İzleri”, *Folklor/Edebiyat*, VII(25), 2001, 199-218.
- Kayaokay, Zafer, *Uygarlıklar Beşiği Bayburt*, İl Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1997.
- Keskin, Timur, *İl Oluşunun 10. Yılında Bayburt Tarihi*, Bayburt Valiliği Yayınları, Bayburt 2000.
- Kırtan, Mahmut, “Burhanî Baba”, *Gâzi Bayburt Aylık Yerel Dergi*, C.1, Bayburt 1991.
- Kırtan, Mahmut, *Bayburtlu Şairler*, Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, Ankara 1998.
- Kıyak, Abdulkadir, “Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı”, 1(2), Gümüşhane 2000.
- Köksal, Hasan, *Battalnâmeler’de Tip ve Motif Yapısı*, Ankara 1984.
- Köksal, Hasan, “İzmir ve Çevresindeki Yatırlar ve Bunlara Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar”, III. *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi*, (ss.227-239), Mifad Yayınları, Ankara 1987.

- Köksel, Behiye “Dede Korkut Kitabı'nda Dinî-Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16 (1), Nisan 2012, 73-88.
- Köprülü, M., Fuad, *Türk Saz Şairleri I-V*, Kanaat Kitapevi, Ankara 1962-1965.
- Köprülü, M., Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981.
- Köse, A., Ayten, A., Türbeler *Popüler Dindarlığın Durakları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Kurşun, Z., Kahraman, S., Dağlı, A., Yücel, *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Kuyumcu, Fehmi, *Evliyanın Dilinden*, Nur Yayıncılık, Ankara 1978.
- Mert, Hamdi, “Bayburt ve Çevresinin Manevi Derinliği”, (Haz. Rıfat Yıldız), *Türk Tarihi ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu: 23-25 Mayıs 1988*, (ss.367-373) Bayburt Valiliği Yayınları, Ankara 1994.
- Miroğlu, İsmet, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, Anadolu Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul 1975.
- Ocak, A., Yaşar, *Bektaşî Menakıblarında İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983.
- Ocak, A., Yaşar, *Türk Folklorunda Kesik Baş*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989.
- Ocak, A., Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Ocak, A., Yaşar, *Alevi-Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- Oymak, İsmail, “Anadolu’da Su Kültünün İzleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (1), Elazığ 2010, 35-55.
- Ögel, Bahattin, *Türk Mitolojisi I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1971.
- Önder, Mehmet, *Efsaneleri-Destanları-Hikâyeleriyle Şehirden Şehire Anadolu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1995.

- Özey, Ramazan, “Bayburt ve Çevresinin Coğrafi Özelliklerine Genel Bir Bakış”, (Haz: R. Yıldız), *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu: 23-25 Mayıs 1988*, (ss. 250- 267) Bayburt Valiliği Yayınları, Ankara 1994.
- Özger, Yunus, “Akkoyunlu Kutlu Bey Vakfının XIX Yüzyıldaki Durumu”, A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 33, Erzurum 2007, 227-241.
- Özger, Yunus, *XIX. Yüzyılda Bayburt*, IQ Kültür- Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Özkan, İsa, “Köroğlu Destanında Kahraman ve Atının Doğuşu İle İlgili Motiflerin Tahlili”, *Türk Dili*, Sayı: 549, Eylül 1997, 223-233.
- Özkul, İhsan, “Müftü Nâzım Efendi ve Dedesi Damat Ali Efendi”, *Bayburt Aylık Yerel Dergi*, S.22, Bayburt 1990, 12-13.
- Parıldar, Kemal, “ Halk Ozanı Bayburtlu Ruhi”, *Bayburt Aylık Yerel Dergisi*, S.16, Mart 1990, 21-28.
- Pay, Salih, “Bursa’da Türbe Kültürü”, *Uludağ Üniversitesi I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu: 4-6 Nisan 2002*, (ss.4-6), Bursa 2002.
- Pehlivan, Mahmut, “Başlangıcından Urartu’nun Yıkılışına kadar Bayburt ve Yöresi”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu: 23-25 Mayıs 1988*, (ss.327- 334), Ankara 1994.
- Radloff, Wilhelm, *Sibiry’a’dan Seçmeler*, (Çev. Ahmet Temir) , Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.
- Rayman, Hayrettin, “Bayburt ve Yöresi Ziyaret Yerleri”, V. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek, Görenek, İnançlar Seksiyon Bildirileri*, (ss.337- 341), Kültür Bakanlığı Yayınları, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 54, Ankara 1997.
- Rayman, Hayrettin, *Bayburt Efsaneleri*, Özer Ofset Matbaacılık, Bayburt 2001.
- Roux-Paul, J., *Türkler’in ve Moğollar’ın Eski Dini*, (Çev. Aykut Kazancıgil), İşaret Yayınları, Ankara 1994.
- Sakaoğlu, Saim “Bey Böyrek Hikâyesi’nin Bayburt Rivayeti”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, S.III-IV-V-VI, TKE Yayınları, Ankara 1996-1969, 159-180.
- Sakaoğlu, Saim, *Bayburtlu Zihnî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1998.

- San, Ö.S., *Âşık Hicrânî*, Gençlik ve Halk Kitapları Dizisi:21, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Selçuk, Ali, “Horasanda Eren Anadolu’da Evliya: Acısu Sıraç Köyü Örneğinde Kahraman Atalar Kültü”, *Millî Folklor*, S. 87, Ankara 2010, 136-147.
- Sezgin, Abdulkadir, “Eren ve Evliya Kavramlarının Dini Tarihi Folklorik İzahive Eren İnancı Üzerine Düşünceler”, (ss.457-468), *1.Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*, Ankara 1998.
- Sümer, Faruk, “Akkoyunlular”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 40, Şubat 1986.
- Tanyu, Hikmet, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1967.
- Tanyu, Hikmet, *Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar*, Ankara 1968.
- Taşçı, Aydın, *Bayburt’ta Türk İslam Dönemi Dini Mimari*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1997.
- Tezcan, Mahmut, *Kültürel Antropoloji*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- Tihranî, Ebu Bekri, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Topçu, Aydın, “Kırkpınar Yılanları”, *Gâzi Bayburt I Aylık Belgesel Dergisi* S.5, Bayburt 1991.
- Tuncer, O., *Cezmi Anadolu Kümbetleri 2-Beylikler ve Osmanlı Dönemi*, Güven Matbaası, Ankara 1991.
- Turan, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınları, Ankara 1994.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.
- Uslu, A., Gülyüz, *Gümüşhane ve Çevresinin Tarihi-Sanat Eserleri (1969/1971)*, Yelken Matbaası, İstanbul 1980.
- Uzluk, F., Nafiz, *Divan-ı Sultan Veled*, Uzluk Basımevi, Ankara 1941
- Ünsal, Veli, *Eskiçağda Çoruh Havzası*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2006.

- Yardımcı, İlhan, *Şen Ol Bayburt*, Bayburt Hasret Yayınları, İstanbul 1991.
- Yardımcı, İlhan, *Tarihin İkinci Medeniyet Merkezi Bayburt*, Dizgi Ofset, Konya 2006.
- Yardımcı, İlhan, *Gez Anadolu'yu Gör Bayburt'u Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) Sancaktarı, Sahabe, Şark Komutanı Abdülvehhâb Gâzi Bayburt'ta Meftundur*, Dizgi Ofset, Konya 2008.
- Yıldırım, Arif, “Ünlü İlim ve Fikir Adamı Bayburtlu Şeyh Ekmelüddin Muhammed Bâbertî'nin Yazma 73 Fırka Risalesinin Karşılaştırmalı ve Açıklamalı Tercümesi”, (Haz. Rıfat Yıldız), *10. Yılında Bayburt Vilayeti Sempozyumu: 17-19 Temmuz 1999*, İkinci Cilt, (ss. 97- 112), Yeni Avrasya Yayınları, Ankara 2002.
- Yılmaztürk, M., Fahri, “Ağlar Baba”, *Bayburt Aylık Yerel Dergi*, S. 15, Bayburt 1990, 176-181.
- Yılmaztürk, M., Fahri, “Hoca Tûfan Efendi (Tûfan Çiloğlu)”, *Bayburt Aylık Yerel Dergi*, S.22, Bayburt 1990, 8-10.
- Yılmaztürk, M., Fahri, “Emiroğulları”, *Bayburt Aylık Yerel Dergi*, S.22, Bayburt 1990, 10-14.
- Yılmaztürk, M., Fahri, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, Artus Basım, İstanbul 2009.
- Hacı Bayram-ı Veli*, Erişim Tarihi: 28.12.2013, <http://www.hacibayramiveli.com>.

KAYNAK KİŞİLER

- KK.1. Leman Yıldız, Bayburt/ Merkez, 72 Yaşında, Okuryazar değil, Ev Hanımı.
- KK.2. Kadriye Okur, Bayburt/ Merkez, 83 Yaşında, Okuryazar değil.
- KK.3. Mehmet Akpınar, Bayburt/ Merkez, 64 Yaşında, Okuryazar, Esnaf.
- KK.5. Gülsüm Akpınar, Bayburt/ Merkez, 58 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.
- KK.6. Kübra Kurt, Bayburt /Merkez, 32 Yaşında, Okuryazar, Ev hanımı.
- KK.7. Necmi Aslan, Bayburt/ Kavlatan Köyü, 49 Yaşında, Okuryazar, Çiftçi.
- KK.8. Fatma Akbudak, Bayburt/ Kop Köyü, 55 Yaşında, Okuryazar değil, Ev Hanımı.
- KK. 9. Süleyman Akbudak, Bayburt/ Kop Köyü, 60 Yaşında, Okuryazar, Türbedar.
- KK.10. Ahmet Akkoyunlu, Bayburt/ Gökçedere, 88 Yaşında, Okuryazar değil.
- KK.11. Gülden Kalakoş, Bayburt/ Arpalı, 37 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.
- KK.12. Vasfi Okur, Bayburt/ Merkez, 43 Yaşında, Okuryazar, Hastanede uzman.
- KK.13. Zeynep Okur, Bayburt/ Merkez, 42 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanım.
- KK.14. Mahmut Kırtan, Bayburt/ Merkez, 53 Yaşında, Okuryazar, Araştırmacı- yazar.
- KK.15. Emine Taştan, Bayburt/ Merkez, 62 Yaşında, Okuryazar değil, Ev Hanımı.
- KK.16. Adalet Taştan, Bayburt/ Merkez, 73 Yaşında, Okuryazar değil, Ev Hanımı.
- KK.17. Durmuş Eraslan, Bayburt/ Merkez, 54 Yaşında, Okuryazar, İnşaat İşçisi.
- KK.18. Serdar Timur, Bayburt/ Merkez, 44 Yaşında, Okuryazar, Memur.
- KK.19. Fatma Yalçın, Bayburt/ Demirözü, 71 Yaşında, Okuryazar değil, ev hanımı.
- KK.20. Ahmet Karapınar, Bayburt/ Merkez, 55 Yaşında, Okuryazar, Belediye İşçisi.
- KK.21. Ercan Akkoyunlu, Bayburt/ Gökçedere, 63 Yaşında, Okuryazar, çiftçi.
- KK.22. Zişan Timur, Bayburt/ Yaylapınar Köyü, 44 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.
- KK.23. Murat Türk, Bayburt/ Kalecik Köyü, 55 Yaşında, Okuryazar, Mobilyacı.
- KK.24. Şebnem Sönmez, Bayburt/ Merkez, 35 Yaşında, Okuryazar, Pastaneci.

- KK.25. Remziye Çalışkan, Bayburt/ Kırkpınar Köyü, 67 Yaşında, Okuryazar değil, Ev Hanımı.
- KK.26. Osman Durmuş, Bayburt/ Kırkpınar Köyü, 29 Yaşında, Okuryazar, Esnaf.
- KK.27. Ufuk Özkan, Bayburt/ Aşağı Kırzı Köyü, 65 Yaşında, Okuryazar, Çiftçi.
- KK.28. Salih Kartal, Bayburt/ Aşağı Kırzı Köyü, 54 Yaşında, Okuryazar, Tamirci.
- KK.29. Nesrin Kartal, Bayburt/ Aşağı Kırzı Köyü, 55 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.
- KK.30. Saliha Seçkin, Bayburt/ Kırkpınar Köyü, 56 Yaşında, Okuryazar değil, Ev Hanımı.
- KK.31. Servet Okur, Bayburt/ Mutlu Köyü, 43 Yaşında, Okuryazar, İnşaatçı.
- KK.32. Burhan Okumuş, Bayburt/ Merkez, 32 Yaşında, Okuryazar, Gazeteci.
- KK.33. Mehmet Çetinkaya, Bayburt/ Darıca Köyü, 89 Yaşında Okuryazar değil, Çiftçi.
- KK.34. Ayşe Gider, Bayburt /Merkez, 76 Yaşında, Okuryazar değil, Ev Hanımı.
- KK.35. Ömer Gülmez, Bayburt/ Merkez, 38 Yaşında, Okuryazar, Esnaf.
- KK.36. Dursun Albayrak, Bayburt/ Merkez, 37 Yaşında, Okuryazar, Türbedar.
- KK.37. Fatma Albayrak, Bayburt/ Merkez, 34 Yaşında, Okuryazar, Halk Şairi.
- KK.38. Müslüm Gider, Bayburt/ Eymür Köyü, 82 Yaşında, Okuryazar, Emekli.
- KK.39. Nuri Koç, Bayburt/ Eymür Köyü, 47 Yaşında, Okuryazar, Çiftçi.
- KK.40. Abdullah Okur, Bayburt/ Mutlu Köyü, 66 Yaşında, Okuryazar, Emekli Öğretmen.
- KK.41. Çetin Yalçın, Bayburt/Merkez, 50 Yaşında, Okuryazar, Memur.
- KK.42. Ümran Sönmez, Bayburt/ Merkez, 61 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanım.
- KK.43. Ahmet Temur, Bayburt/ Merkez, 67 Yaşında, Okuryazar, Esnaf.
- KK.44. Fatih Eren Dağcı, Bayburt/ Merkez, 43 Yaşında, Okuryazar, Esnaf.
- KK.45. Habibe Yazıcı, Bayburt/ Çayırözü Köyü, 91 Yaşında, Okuryazar değil.
- KK.46. Meryem Türk, Bayburt/ Kalecik Köyü, 28 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.
- KK.47. Osman Kayalı, Bayburt/ Sırakayalar Köyü, 74 Yaşında, Okuryazar değil, Çiftçi.

- KK.48. Nuriye Kayalı, Bayburt/ Sırakayalar Köyü, 57 Yaşında, Okuryazar değil, Ev Hanımı.
- KK.49. Sevda Çiçek, Bayburt/ Merkez, 26 Yaşında, Okuryazar, Öğrenci.
- KK.50. Polat Temur, Bayburt/Niv Köyü, 74 Yaşında, Okuryazar, Emekli.
- KK.51. Zehra Göktürk, Bayburt/ Merkez, 27 Yaşında, Okuryazar, Kuaför.
- KK.52. Ömer Aydemir, Bayburt/ Balca Köyü, 58 Yaşında, Okuryazar, Muhtar.
- KK.53. Hanefi Karadağ, Bayburt/ Balca Köyü, 89 Yaşında, Okuryazar değil.
- KK.54. Remzi Coşkun, Bayburt/ Seydi Yakup Köyü, 68 Yaşında, Okuryazar, Emekli.
- KK.55. Salih Gider, Bayburt/ Merkez, 77 Yaşında, Okuryazar, Hafız.
- KK.57. Mehmet Türk, Bayburt/ Merkez, 81 Yaşında, Okuryazar, Emekli
- KK.58. Dursun Karakoyunlu, Bayburt/ Ozansu Köyü, 61 Yaşında, Okuryazar, Oto Tamircisi.
- KK.59. Muhammed Orun, Bayburt/ Merkez, 54 Yaşında, Okuryazar, Esnaf.
- KK.60. Mahmut Başak, Bayburt/Merkez, 42 Yaşında, Okuryazar, Memur.
- KK.61. Selahattin Budak, Bayburt/ Demirözü, 72 Yaşında, Okuryazar, Emekli.
- KK.62. Kenan Kılıç, Bayburt/Arpalı, 63 Yaşında, Okuryazar, Tesisatçı.
- KK.63. Aydın Taşçı, Bayburt/ Merkez, 43 Yaşında, Okuryazar, İmam.
- KK.64. Hatice Şahin, Bayburt/ Merkez, 81 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.
- KK.65. Hasan Söylemez, Bayburt/ Danişment Köyü, 44 Yaşında, Okuryazar, Çiftçi.
- KK.66. Mustafa Akkoyunlu, Bayburt/ Gökçedere, 67 Yaşında, Okuryazar, Esnaf.
- KK.67. Üzeyir Yorulmaz, Bayburt/ Gökçedere, 34 Yaşında, Okuryazar, Çiftçi.
- KK.68. Emine Gökçe, Bayburt/ Helva Köyü, 52 Yaşında, Okuryazar, Ev Hanımı.
- KK.69. Ferdi Karakoyunlu, Bayburt/ Ozansu Köyü, 64 Yaşında, Okuryazar, Elektrikçi.
- KK.70. Mahmut Orun, Bayburt/Merkez, 57 Yaşında, Okuryazar, Muhtar.
- KK.71. Havva Kurt, Bayburt/ Taht Köyü, 79 Yaşında, Okuryazar değil, Ev Hanımı.

KK.72. Ferhat Karatekin, Bayburt/ Yakup Abdal Köyü, 82 Yaşında, Okuryazar, Emekli.

KK.73. Semiha Öztürk, Bayburt/ Yakup Abdal Köyü, 60 Yaşında, Okuryazar, Ebe.

KK.74. Cevahir Altuntaş, Bayburt/ Erenli Köyü, 68 Yaşında, Okuryazar, Emekli Öğretmen.

KK.75. Sabri Okumuş, Bayburt/ Merkez, 70 Yaşında, Okuryazar, Esnaf.

KK.76. Münevver Okumuş, Bayburt

DİZİN

Abdullah b. Revaha, 198, 208, 210, 211, 214, 222

Abdullah b. Revâha, II, 48, 52, 53, 214

Abdullah b. Revâha Makamı, II, 48, 52, 53

Abdülvehhâb Gâzi, II, 47, 48, 50, 51, 52, 64, 66, 80, 83, 143, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 216, 219, 238

Adam, 24, 38, 69, 182, 188, 190, 196, 225, 230, 231

Ağ Baba, II, 73, 74, 198, 199, 208, 209, 210, 211, 219, 221

Ağlar Baba, 47, 49, 53, 54, 55, 109, 133, 156, 165, 166, 174, 177, 183, 186, 188, 190, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 203, 205, 207, 208, 209, 210, 215, 218, 223, 224, 228, 238

Ağunsos (Çayırözü) Köyü, 101

Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî Hazretleri, II, 47, 48, 56, 57, 113, 186

Akagün, 16, 162, 230

Akarsu, 22, 230

Akbulut, 16, 230

Akengin, 223, 224, 230

Alay Bey, II, 47, 49, 50, 60, 198, 201, 210, 215

Alho Dede, II, 47, 49, 60, 61, 62, 182, 184, 192, 197, 198, 199, 200, 203, 207, 208, 209, 210, 216, 220, 221, 228

Alho Dede Mezarı, II, 60

Ali Dede Ağacı, II, 48, 62, 197, 207, 208, 209, 210

Ali Seydî, 30, 230

Aluç Dağı, II, 47, 49, 62, 198, 209, 210, 211

Arap Baba, II, 46, 47, 49, 50, 62, 63, 198, 199, 208, 210, 215

Arpalı (Niv) Kasabası, 130

Arslan, 230

Aşağı Kırzı Köyü, 46, 89, 240

Atay, 69, 230

Avcıoğlu, 38, 230

Balca (Berne) Köyü, 126

Bayburt, VI, VII, VIII, IX, XI, XII, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 46, 47, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 171, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 191, 192, 193, 196, 197, 201, 202, 203, 204, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242

Bayburt Kalesi, 17, 164, 177

Baykara, 17, 231

Bey Böyrek (Bamsı Beyrek), II, 47, 63, 197

Burhan Dede, II, 47, 49, 50, 66, 67, 174, 197, 198, 201, 207, 208, 209, 210, 211, 216, 221, 228

Burhânî Baba, 74, 75, 76, 226

Buz Mağarası, II, 67, 198, 210

Celâli Baba, II, 47, 48, 68, 69, 70, 71, 177, 188, 199, 208, 215, 223, 228

Çağırkanlı Dede, II, 47, 49, 72, 73, 197, 210, 216

Çal Dede, II, 73, 74, 173, 180, 198, 199, 205, 208, 209, 210, 211, 214, 217, 219, 220, 221, 228

Çayır yolu, 46, 68, 94

Çıpkınıs (Kırkpınar) Köyü, 76

Çıpkınıslı Burhânî Baba, II, 74

Damat Ali Efendi, II, 47, 48, 77, 78, 79, 178, 180, 181, 184, 197, 198, 199, 200, 207, 208, 210, 215, 219, 228, 236

Danişment, II, 20, 47, 49, 79, 84, 85, 90, 149, 173, 197, 198, 208, 209, 210, 211, 217, 219, 221, 241

Darıca Köyü, II, 48, 79, 199, 201, 219, 240

Dede Korkut, II, 38, 46, 47, 48, 63, 64, 65, 66, 80, 81, 82, 83, 84, 121, 197, 199, 200, 203, 208, 209, 210, 211, 216, 220, 232, 235

Dede Korkut (Ali Baba Kümbeti), II, 80

Dede Paşa, 54, 61, 70

Demirözü, 46, 68, 112, 162, 239, 241

Duduzar, 51, 52, 64, 66, 67, 164, 183, 185, 221, 222

Düldül Ziyareti, III, 48, 84, 200, 201, 209

Ebu-Halil El Ensarî, III, 84, 85, 197

Ekmelüddîn Bâbertî, III, 85, 86, 87, 89, 198, 199, 208, 209, 210, 220

Erenli Köyü, 51, 66, 202, 242

Evliya Çelebi, 13, 15, 21, 51, 52, 72, 73, 81, 110, 141, 235

Eymür Köyü, III, 47, 49, 89, 198, 208, 209, 210, 211, 221, 240

Eymür Köyü'ndeki Ziyaret, III, 47, 49, 89, 198, 208, 209, 210, 211

Ferrahşad Bey Camisi, 62, 63, 120, 145

Garipler Mezarlığı, 78, 92, 104, 106, 178

Gökçedere, III, 18, 63, 73, 90, 101, 119, 120, 144, 145, 154, 198, 205, 208, 209, 219, 239, 241

Gökçedere'deki Kırklar, III, 90, 198, 208, 209

Gümüşsuyu Köyü, 119, 124

Güneydere Köyü, III, 47, 49, 90, 208, 209, 222

Güneydere Köyü'ndeki Ziyaret, III, 47, 49, 90, 208, 209, 222

Günlüce Köyü, 62, 214

Hacı Kavukçu, III, 47, 49, 50, 90, 91, 92, 198, 200, 201, 203, 210, 216, 218, 221

Hacı Mahmut Efendi, III, 47, 49, 93, 132, 134, 178, 184, 198, 199, 204, 208, 209, 210, 211, 216, 222

Hacı Osman Efendi, III, 19, 47, 94, 95, 96, 97, 98, 131, 132, 167, 181, 193, 199, 200, 201, 208, 209

Hacı Şaban Efendi, III, 47, 48, 98, 99, 100, 111, 178, 180, 198, 199, 200, 204, 208, 210, 216, 220

Halim b. Hatip Makamı, III, 101, 198, 210, 211, 222

Hamşî Tepesi'ndeki Şifalı Su, III, 48, 101, 201

Helva Köyü, 67, 241

Hicrânî Baba, III, 47, 49, 50, 75, 101, 105, 198, 210, 215, 223

Hoca Tufan Efendi (Tûfan Çiloğlu), III, 105

Hoca Yakut, 56, 59

İmaret Tepe, 141, 154, 168, 205, 221

İrşâdî Baba, III, 47, 49, 53, 54, 71, 106, 107, 108, 109, 110, 132, 133, 165, 176, 187, 191, 194, 198, 199, 203, 205, 208, 209, 210, 215, 223, 226, 228, 231

Kadıızâde Mehmet Çelebi, III, 47, 49, 50, 110, 198, 199, 209, 210, 219

Kadıızâde Mehmet Çelebi Mahallesi, 110

Kaleardı Mahallesi, 60, 63, 100, 117

Kaleardı Ahmet Baba, III, 47, 48, 76, 98, 100, 111, 185, 189, 192, 198, 199, 200, 204, 208, 210, 211, 215, 220, 221

Kalecik (Hayık) Köyü, 112

Kanlı Çam Ziyareti, III, 112

Kara Dede, III, IV, 47, 48, 49, 112, 150, 151, 152, 172, 175, 187, 198, 199, 200, 201, 208, 209, 210, 214, 216, 220, 228

Kavacık Köyü, 84, 85, 221

Kavlatan Köyü, III, 47, 49, 112, 198, 199, 208, 209, 210, 222, 239

Kayaokay, 50, 94, 132, 148, 150, 164, 234

Kedili Kümbet, II, 56, 59, 186

Kehnet Dede, III, 48, 113, 114, 176, 177, 198, 200, 204, 208, 209, 210, 211, 214, 216, 228

Keskin, 16, 17, 18, 19, 120, 234

Kırklar Tepe, 90

Kırklar Tepesi'ndeki Ziyaret Yılanları, III, 47, 48, 114, 201, 228

Kırkpınar Köyü, 74, 114, 115, 204, 240

Kırtan, 53, 54, 56, 72, 73, 74, 77, 107, 109, 145, 234, 239

Kıvrızvır Mehmet Naim Efendi, III, 47, 49, 50, 116, 175, 198, 199, 209, 210, 215, 221, 228

Kıyak, 44, 234

Kızlar Meydanı Şehitliği, III, 48, 117, 198, 201, 205, 210, 211

Kilhops (Ermene), 93

Kitapsız Hasan Efendi, III, 47, 49, 50, 117, 118, 189, 196, 198, 199, 201, 208, 209, 210, 211, 215, 220

Kop Köyü, 46, 151, 152, 172, 176, 187, 217, 239

Korkmaz Bey, III, 18, 47, 49, 63, 119, 120, 198, 199, 200, 208, 209, 210, 215

Köksal, 29, 50, 51, 234, 235

Köprülü, 41, 235

Kuru Güney Köyü'ndeki Ziyaret, III, 47, 49, 120

Kutlu Bey, III, 47, 48, 120, 121, 122, 208, 209, 214, 220, 236

Kuyumcu, 69, 70, 71, 235

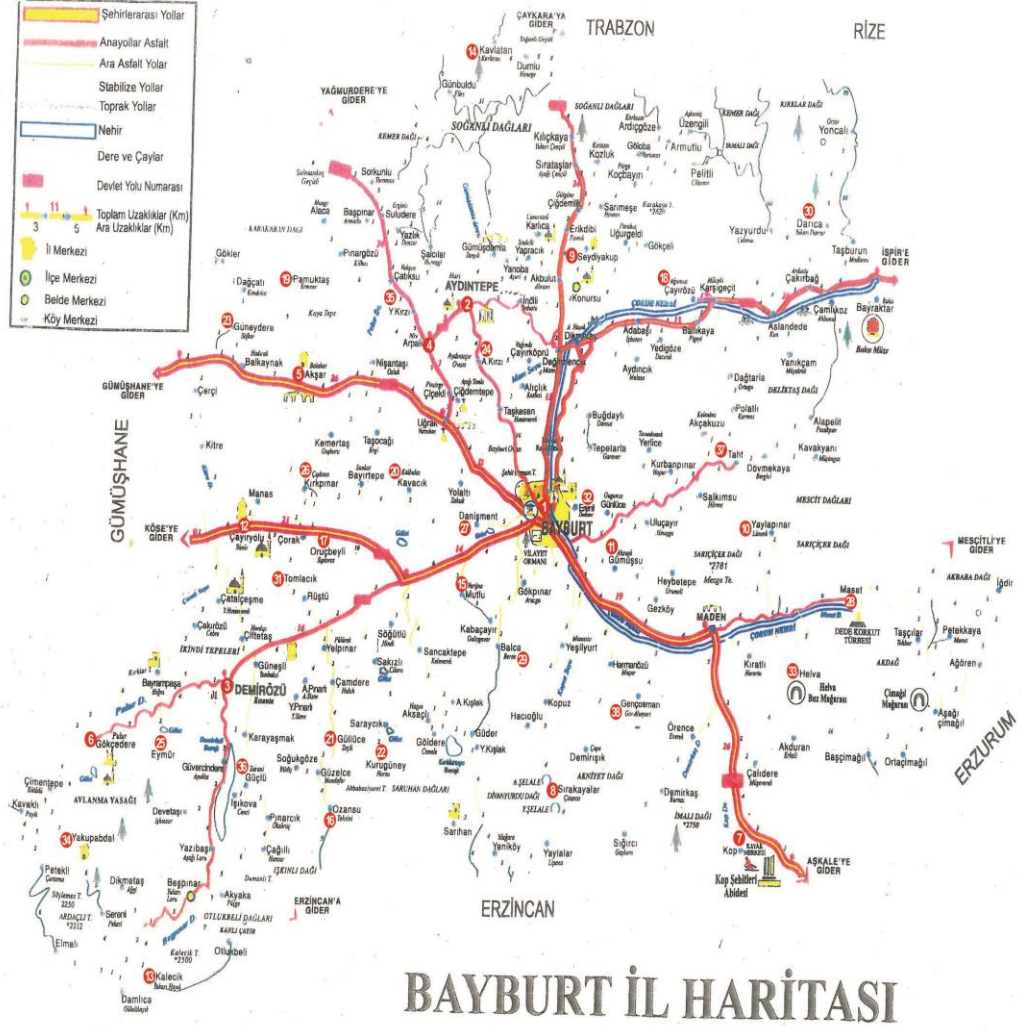
Masat Köyü, III, 46, 47, 49, 83, 123, 198, 201, 208, 209, 210

- Masat Köyü'ndeki Ziyaret**, III, 47, 49, 123, 198, 201, 208, 209, 210
- Mengücek Gâzi**, IV, 145, 146
- Mert**, 224, 235
- Miralay(Albay) Sabri Beyin Mezarı**, III, 123
- Miroğlu**, 14, 15, 235
- Muhammed Beşir Efendi**, 70
- Muhammed Hanefi**, IV, 47, 48, 124, 125, 126, 173, 179, 180, 193, 200, 208, 209, 210, 211, 214, 221, 222, 228
- Mutlu Köyü**, 113, 155, 173, 193, 198, 199, 209, 240
- Müftü Fahrettin Efendi**, IV, 47, 49, 50, 127, 128, 198, 210, 215
- Müftü Mehmet Nâzım Efendi**, IV, 47, 49, 50, 128, 198, 199, 210, 215
- Müftü Mehmet Saîd Efendi**, IV, 47, 49, 50, 129
- Nivli Hafız İsmail**, IV, 50, 130, 131, 198, 199, 209, 210
- Ocak**, 14, 26, 28, 31, 32, 34, 39, 40, 41, 44, 45, 97, 171, 235
- Oruçbeyli**, 20, 53, 54, 69, 106, 109, 133, 165, 166, 187, 188, 190, 194, 195
- Oslu Hoca**, IV, 47, 48, 77, 93, 94, 109, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 150, 152, 181, 183, 198, 199, 200, 206, 208, 209, 210, 214, 216, 220, 221, 228, 231
- Ögel**, 35, 235
- Özkan**, 86, 240
- Pehlivan**, 236
- Radloff**, 36, 236
- Rayman**, 14, 59, 65, 68, 86, 93, 94, 126, 134, 135, 149, 160, 236
- Roux-Paul**, 236
- Sadrü's-Şerîa Hazretleri**, IV, 136, 137, 138, 197
- Sakaoğlu**, 63, 237
- San**, 102, 103, 104, 237
- Sarı Çiçek Dağı Ziyareti**, IV, 138
- Serenli Köyü**, 46, 112
- Seyyit Yakup Hazretleri**, IV, 47, 49, 85, 138, 139, 173, 181, 185, 198, 200, 201, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 216, 219, 221
- Sezgin**, 26, 224, 237
- Sıra Kışlalar Şehitliği**, 48, 140, 198, 201, 210
- Sırakayalar Köyü'ndeki Çamlar**, IV, 48, 139, 198, 201, 208, 209, 210
- Sultan Ali Çelebi**, IV, 47, 48, 140, 141, 142, 154, 198, 199, 208, 210, 214, 216, 221
- Sultan Fahriye**, IV, 47, 49, 142, 143, 198, 199, 200, 208, 209, 210, 216, 218
- Süheyb-i Rumi Makamı**, IV, 143
- Süleyman Rûhî**, IV, 47, 49, 63, 144, 145, 198, 199, 208, 210, 223
- Sümer**, 237
- Şehit Osman**, IV, 47, 48, 84, 145, 146, 147, 148, 177, 185, 198, 199, 200, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 216, 218, 219, 220, 221, 222
- Şehit Osman Tepesi**, 146, 147
- Şeyh Abdullah Efendi**, IV, 147, 148

- Şeyh Ali**, IV, 47, 49, 148, 185, 198, 200, 210, 216, 221
- Şeyh Haydar Afgânî**, IV, 148, 149, 198, 199, 208, 209, 210, 216
- Şeyh Hayrân**, IV, 47, 48, 49, 149, 150, 198, 199, 208, 209, 210, 216
- Şeyh Mehmet**, IV, 47, 49, 150, 152, 198, 199, 200, 208, 209, 210, 216, 217
- Şeyh Musa**, IV, 152, 153
- Şeyh Necmeddîn Geylânî**, IV, 153
- Şeyhoğlu Ziyareti**, IV, 47, 48, 154, 199, 200
- Şingah Mahallesi**, 60, 91, 128, 158
- Tahsini (Ozansu)**, 68
- Taht Köyü**, 53, 222, 241
- Tandır Ziyareti**, IV, 47, 48, 155, 193, 199, 205, 228
- Tanyu**, 30, 40, 237
- Taşçı**, 59, 84, 123, 132, 146, 161, 237, 241
- Tezcan**, 31, 237
- Tihranî**, 122, 237
- Tomlacık Köyü**, 156, 157
- Tomlacıklı Hilmi Baba**, IV, 47, 49, 156, 199, 210, 215, 223, 226
- Topçu**, 115, 237
- Tuncer**, 17, 123, 231, 237
- Turan**, 30, 237
- Tuzcuzâde**, IV, 46, 47, 49, 78, 79, 92, 104, 106, 157, 158, 160, 178, 180, 198, 208, 210, 215, 219
- Uludağ**, 25, 26, 27, 28, 30, 236, 237
- Uslu**, 16, 131, 162, 231, 238
- Uzluk**, 58, 238
- Uzungâzi Şehit Ali Baba**, IV, 158
- Üç Kavaklar**, IV, 159
- Ünsal**, 16, 238
- Üzengili Köyü**, 117
- Veli Şaban Hazretleri**, IV, 159, 192, 198, 199, 200, 208, 210
- Veysel Efendi Hazretleri**, IV, 159
- Yakup Abdâl**, V, 160, 161
- Yakup Abdâl Hazretleri**, V, 160
- Yanbaksı**, V, 47, 48, 161, 162, 198, 199, 200, 207, 208, 209, 210, 214, 220
- Yardımcı**, 20, 21, 64, 80, 82, 83, 235, 238
- Yaylapınar Köyü**, 138, 198, 200, 209, 210, 220, 239
- Yedi Kardeşler'deki Kuru Ağaç**, V, 163
- Yıldırım**, 87, 238
- Yılmaztürk**, 14, 53, 54, 58, 67, 75, 76, 77, 78, 85, 91, 94, 99, 102, 105, 106, 109, 116, 117, 118, 119, 127, 128, 129, 130, 132, 136, 140, 146, 148, 150, 154, 156, 157, 158, 159, 164, 165, 166, 167, 168, 189, 226, 238
- Yukarı Aksungur Köyü'ndeki Çamlar**, V, 48, 163, 198, 201, 208, 209, 210
- Yukarı Kırsı Köyü**, 159
- Zâhid-i Geylânî**, V, 47, 49, 163, 164, 185, 200, 207, 208, 209, 219
- Zarani (Güçlü) Köyü**, 167
- Zarânili Alişan**, V, 47, 49, 54, 164, 165, 198, 210
- Zihnî**, V, 19, 48, 94, 141, 150, 167, 168, 221, 223, 224, 237

EKLER

EK 1. HARİTA

1.BAYBURT MERKEZ

Ahî Emîr Ahmed-i Zencânî Hazretleri (Kedili Kümbet)

Alay Bey Mezarı

Alho Dede

Çağırkanlı Dede

Damat Ali Efendi

Düldül Ziyareti

Hacı Kavukçu
 Hacı Şaban Efendi
 Kaleardılı Ahmet Baba
 Hicrani Baba
 Hoca Tufan Efendi
 Kadızâde Mehmet Çelebi
 Kırırzır Mehmet Naim Efendi
 Kitapsız Hasan Efendi
 Miralay Sabri Bey
 Müftü Fahrettin Efendi (Muhammed Fahrettin Kumbasar)
 Müftü Mehmet Nâzım Efendi
 Müftü Mehmet Saîd Efendi
 Sadrû'sh-Şerîa Hazretleri
 Sultan Ali Çelebi
 Sultan Fahriye
 Şehit Osman ve Mengücek Gâzi
 Şeyh Abdullah
 Şeyh Ali
 Şeyh Haydar Afgânî
 Şeyh Hayrân (Hayrânî)
 Şeyh Necmeddîn Geylânî
 Tuzcuzâde
 Uzungâzi Şehit Ali Baba
 Veli Şaban Efendi
 Veysel Efendi
 Zâhid-i Geylânî Hazretleri
 Zihnî Baba

2. AYDINTEPE İLÇESİ

Yedi Kardeşler'deki Kuru Ağaç

3. DEMİRÖZÜ İLÇE MERKEZ

Hacı Osman Efendi

Yanbaksı (Güneşli) Kümbeti

4. ARPALI BELDESİ

Nivli Hafız İsmail

5. AKŞAR BELDESİ

Oslu Hoca

6. GÖKÇEDERE BELDESİ

Arap Baba

Çal Dede

Ağ Baba

Hamşı Tepesi'ndeki Şifalı Su

Kırklar

Korkmaz Bey

Şeyhoğlu Ziyareti

7. KOP KÖYÜ

Şeyh Mahmut (Kara Dede

Şeyh Mehmet

8. SIRAKAYALAR KÖYÜ

Ziyaret Çamları

9. SEYDİ YAKUP KÖYÜ

Seyyit (Seydi) Yakup Hazretleri

10. YAYLAPINAR KÖYÜ

Şifalı Su

11. GÜMÜŞSU KÖYÜ

Kitapsız Mustafa Efendi

12. ÇAYIRYOLU

Kutlu Bey

13. KALECİK KÖYÜ

Kanlı Çam

14. KAVLATAN KÖYÜ

Ziyaret

15. MUTLU KÖYÜ

Kavuk Dede

Tandır Ziyareti

16. OZANSU KÖYÜ

Kehnet Dede

Celâli Baba

17. ORUÇBEYLİ KÖYÜ

İrşadi Baba

Ağlar Baba

18. ÇAYIRÖZÜ KÖYÜ

Halim b. Hatip Makamı

19. PAMUKTAŞ KÖYÜ

Hacı Mahmut Efendi

20. KAVACIK KÖYÜ

Ebu-Halil El Ensarî (Seyyit Halil Baba)

21. GÜNLÜCE KÖYÜ

Ali Dede Ağacı

22. KURUGÜNEY KÖYÜ

Ziyaret

23. GÜNEYDERE KÖYÜ

Ziyaret

24. AŞAĞI KIRZI KÖYÜ

Ekmelüddin Bâbertî Hazretleri

25. EYMÜR KÖYÜ

Eymür Köyündeki Ziyaret

26. KIRKPINAR KÖYÜ

Çıpkınıslı Burhani Baba

Ziyaret Yılanları

27. DANIŞMENT KÖYÜ

Ziyaret

28. MASAT KÖYÜ

Dede Korkut (Ali Baba Kümbeti)

Ziyaret

29. BALCA KÖYÜ

Muhammed Hanefi

30. DARICA KÖYÜ

Darıca Köyü'ndeki Şifalı Su

31. TOMLACIK KÖYÜ

Hilmi Baba

32. ERENLİ KÖYÜ

Abdülvehhâb Gazi Türbesi

Bey Böyrek

Burhan Dede

Süheyb-i Rumi Makamı

33. HELVA KÖYÜ

Buz Mağarası

34. YAKUP ABDAL KÖYÜ

Yakup Abdal

35. YUKARI KIRZI KÖYÜ

Üç Kavaklar

36. GÜÇLÜ (ZARANI) KÖYÜ

Zaranili Alişan Efendi

37. TAHT KÖYÜ

Abdullah b. Revâha Makamı,

38. GENÇ OSMAN (ALINYURT) KÖYÜ

Şeyh Musa Hazretleri

39.YUKARI AKSUNGUR KÖYÜ

Yukarı Aksungur Köyü'ndeki Çamlar

EK 2. FOTOĞRAFLAR

Seydi Yakup Türbesi'nin Dıştan Görünümü

Seydi Yakup Türbesi'nin İçten Görünümü

Seydi Yakup eşmesi

Yakup Abdal Türbesi'nin Dıştan Görünümü

Yakup Abdal Türbesi'nin İçten Görünümü

Yakup Abdal Hazretleri'nin Kabir Taşı

Seydi Yakup'un Kardeşinin Kabri

Dede Korkut (Ali Baba) Türbesi'nin Dıştan Görünümü

Dede Korku Türbesi'nin İçten Görünümü

Çal Dede Kabri Yapılmadan Önce

Çal Dede'nin Kabrinin Son Hali

Celali Baba Türbesi'nin Dıştan Görünümü

Celali Baba'nın Kabri

Damat Ali Efendi'nin Türbesi

Ali Dede Ağacı

Tuzcuzade Efendi Türbesi

Şeyh Hayran Hazretleri Türbesi

Oslu Hoca Efsanesinde Geçen Taş Kesilmiş Ejderha

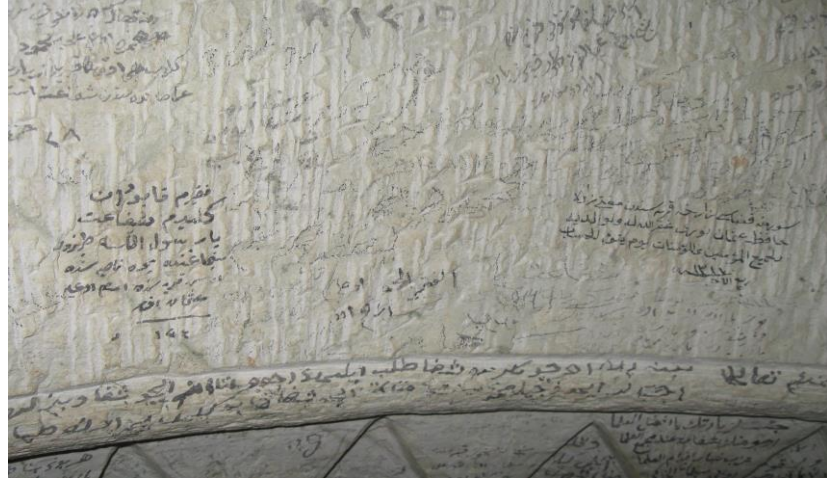
Oslu Hoca Türbesi'nin Dıştan Görünümü

Oslu Hoca Türbesi'nin İçten Görünümü

Oslu Hoca Türbesinde Dileklerin Yazıldığı Namazgâh Bölümü

Yazılan Dileklerden Bir Bölüm

Sadrü'ş Şeria Hazretleri'nin Türbesi

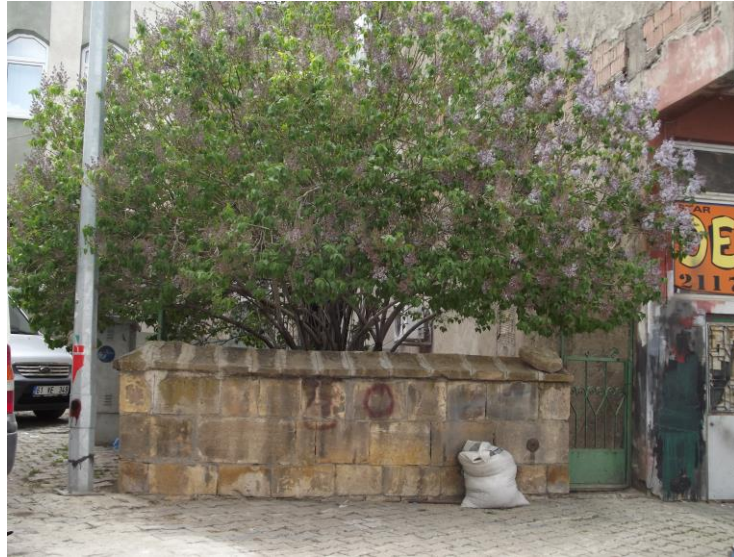
Ahî Emir Ahmed-i Zencâni Hazretleri'nin Türbesi

Ahî Emir Ahmed-i Zencâni Hazretleri'nin Oğullarının Kabirleri

Veli Şaban Hazretleri'nin Kabri

Uzungazi Şehit Ali Baba Türbesi'nin Dıştan Görünümü

Uzungazi Şehit Ali Baba'nın Kabri

Şeyh Haydar Afgânî Hazretleri'nin Türbesi

Kaleardılı Ahmet Baba'nın ve Hacı Şaban Efendi'nin Türbesi

Kaleardılı Ahmet Baba ve Hacı Şaban Efendi Türbesi İçeriden

Şair Zihni (Bayburtlu Zihni) Anıtı

Şeyh Necmettin Gîlânî ve Sultan Ali Çelebi (Huy Kesen) Türbesi

Şeyh Necmettin Gîlânî'nin ve Sultan Ali Çelebi'nin Tahrir Olmuş Kabri

Müftü Fahrettin Kumbasar Efendi'nin Kabri

Şeyh Mehmet Türbesi

Şeyh Mahmut'a Ait Şifa Veren Kemer

Şeyh Mahmut'a Ait Şifa Veren İbrik

Şeyh Mahmut Efsanesinde Geçen Terleyen Taşlar

Şeyh Mahmut'un Kabri

Kırkpınar Köyü'ndeki Şifa Veren Yılanlar

Hacı Mahmut Efendi'nin Türbesi Dıştan

Hacı Mahmut Efendi'nin Kabri

Yanbaksı (Güneşli) Şehitler Kümbeti

Ağlar Baba'nın Kabri

İrşadi Baba'nın Kabri

Bamsı Beyrek (Beg Böğrek 'in Kabri)

Kutlu Bey'in Türbesi

Kutlu Bey'in Kabri

Sultan Fahriye Türbesi ve Üzerindeki İğde Ağacı

Şehit Osman Türbesi'nin Dıştan Görünümü

Şehit Osman Türbesi'nin İçten Görünümü

Mengücek Gazi Türbesi'nin Dıştan Görünümü

Mengüç Gazi Türbesi'nin İçten Görümü

Kitapsız Mustafa Efendi Türbesi'nin İçten Görünümü

Kitapsız Mustafa Efendi Türbesi'nin Dıştan Görünümü

Abdülvehhâb Gazi Türbesi'nin Dıştan Görünümü

Abdülvehhâb Gazi Türbesi'nin İçten Görünümü

Garipler Mezarlığında Türbe Haline Getirilmiş Şehitlik

Şehit Hacı Osman Efendi'nin Kabrinin Bulunduğu Mezarlık

Şehit Hacı Osman Efendi'nin Kabri

Kitapsız Hasan Efendi'nin Kabri

Ekmelüddin Babertî Hazretleri Türbesi'nin Dıştan Görünümü

Ekmelüddin Babertî Hazretleri'nin Türbesi'nin İçten Görünüm

Hoca Tufan Efendi'nin Kabri

Zahidi Geylânî Hazretleri'nin Kabri

Güneydere Köyü'ndeki Ziyaret

Danişment Köyü'ndeki Ziyaret Yeri

Seyyid Halil Baba'nın (Ebu Halil el Ensari Hazretleri) Kabri

Korkmaz Bey'in Tahrip Olmuş Kabri

Arap Baba'nın Kabri

Süleyman Ruhi'nin Kabri

Ağ Baba Ziyareti

Gökçedereki Anonim Ziyaret

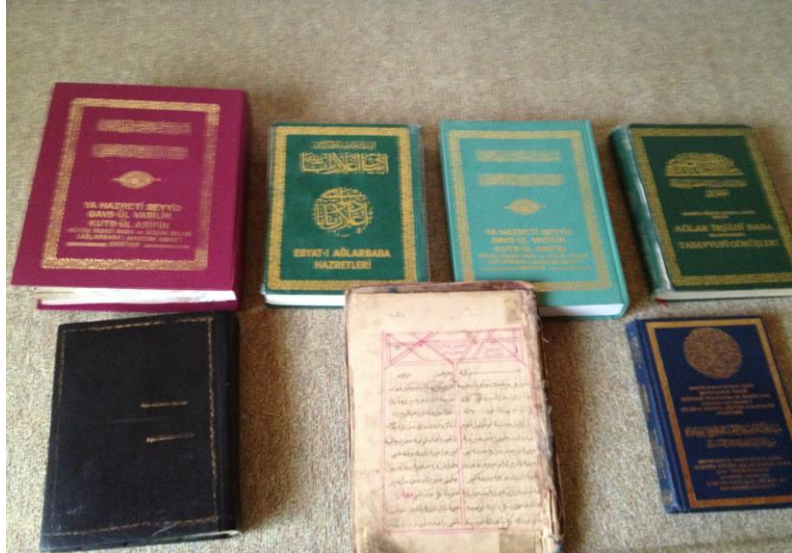
Eymür Köyü'nde "Oğuzlar" olarak adlandırılan Ziyaret

Hicrani Baba'nın Kabri

Ali Dede Ağacı

Ağlar Baba'nın Eserleri

Şifalı Olduğu Söylenen Zahidi Geylani Çeşmesi

Nivli Hafız İsmail'in Kabri

Dede Korkut'un Kabrine Elini Süren Ziyaretçiler

Kavuk Dede'nin Kabri

Muhammed Hanefi Türbesi'nin İçten Görünümü

Muhammed Hanefi Türbesi'nin Dıştan Görünümü

Hastaların Getirildiği Mutlu Köyü'ndeki Mescit

Mutlu Köyü'ndeki Tandır Ziyareti

Tandır Ziyaretinde Hastanın Baktırıldığı Delik

Kıvrızvır Mehmet Naim Efendi'nin Kabri

Burhan Dede'nin Kabri

Burhan Dede'nin Kabir Taşı

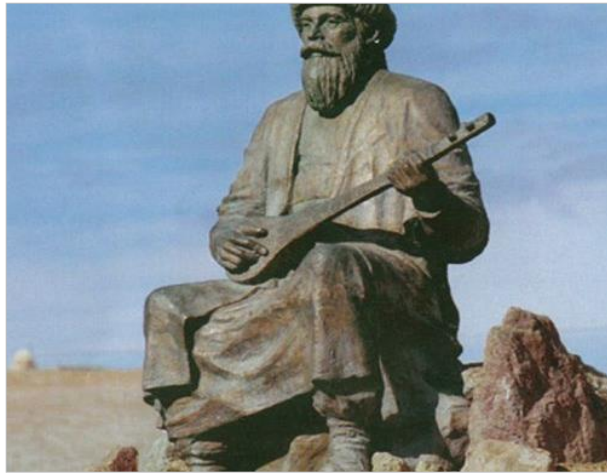
Sahabe-i Kiram Suheyb-i Rumi Makamı

Şeyh Abdullah'ın Kabri

Ağlar Baba'nın Seccadesi

Dede Korkut Anıtı

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Özlem ÜNALAN
Doğum Yeri ve Tarihi	04.08.1988
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	Yok
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	0507 221 34 66
E-Posta Adresi	ozlem_unal@hotmail.com
Tarih	27.11.2013